

४६२८

ખોલ્લ વૃત્તાન્ત.

સ્વાસ સ્વોજા ગ્રહસ્થો સારુ.

રચિતે પ્રસિદ્ધ કરનાર.

સચ્ચીના નાનછમ્માણી.

આશીસ્તન્ટ રેવીન્યુ કમીશનર કમ્પ્ડ.

અમદાવાદ.

રચનારને માટે "સમશીર બાહ્યાદુર" પ્રેસમાં

સંવાહસાઈ રાયચંદે છાપ્યું.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

સર્વ હક્ક સ્વાધીન.

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

સન ૧૮૬૨ ઈસવી.

સંવત ૧૯૪૮ વિક્રમ.

અર્પણ પત્રિકા.

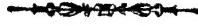
આખરે બહુ શ્રેષ્ઠ શાસ્ત્રીનાથ વિશ્વામભાઈ

જસ્ટીસ આવ ધી પોસ, સ્ટેન્ડીંગ કમેટીના
મેમ્બર, પોર્ટ્રેસ્ટના મેમ્બર, લેલસલેટીવ
કૌન્સિલના સભાસદ ઇં ૦ ૫૦

આપ નામદારે નીતિ, શહાસિકતા, ઉદ્યોગ, વિદ્વતા,
પરમાર્થ બુદ્ધિ, અને મળતાવડા સ્વભાવ વડે જન પ્રિ-
યતા મેળવી છે તથા જન કલ્યાણનાં કામો કરી ય-
શકિર્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. અને યશકિર્તિવટ હંસલામ
સ્વજ્ઞતિને સોભાવી છે. સ્વજ્ઞતિની ઉન્નતિ પ્રત્યે આ-
પના પરિપુર્ણ પ્રેમ છે. તેથી તેજ ઉદ્દેશ અર્થે રચેલા
આ ઝોજન વૃત્તાંત નામનો ગ્રંથ આપની નેકનામી
અને આપના પરમપ્રેમ ભાવની યાદગીરી માટે આપ
નામદારને ઘણા માનપૂર્વક અર્પણ કરું છું.

પ્રેમકર્તા,

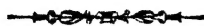
નોંદ.

મારા પ્રિય વાંચનારાઓને આ વાત જાણાવવા જેવી છે કે, આ ગ્રંથમાં ઇસમાયલીઓ વિષે જે હકીકત લખવામાં આવી છે તે મોટેભર તવારીખો ઉપરથી લીધી છે એમાં કોઈ જગાએ ઇસમાયલીઓ અને તેમના મહુઝબ વિશે વિરૂદ્ધ વાતો લખી છે તેનું કારણ એમ જાણાય છે કે, ઇસમાયલીઓના મત અને કારકીરદિથી અન્ય ઇસમાયલીઓ તેમનાથી વિરૂદ્ધ પડ્યા હતા. જે વિશે ખસ્તાવનામાં સંક્ષેપ ઇસારો કર્યો છે. ઇસમાયલીઓ વિરૂદ્ધ પક્ષવાળાને શિક્ષા કરવા સામે લડવાનું અનુકુળ ન હોવાથી યુક્તિવડે મારાઓ સાધી તેમનું કાટલું કઢાવી વિરૂદ્ધ પક્ષમાં ભય ઉત્પન્ન કરતા જેથી લોક લાગણી અતિ પ્રતિકુળ થવાથી ઇસમાયલીઓ વિરૂદ્ધ કેટલીક ગીબત ભરેલી અફવાઓ ઉત્પન્ન થતી તેવી અફવાઓ અરબી ઇતિહાસોમાં દાખલ થયેલી તે ઉપરથી અન્ય ભાષામાં ઇતિહાસ રચાયેલા હોવા જોઈએ માટે એવી હકીકતો ઉપરથી વાંચનારને માત્ર સામાન્ય ઇતિહાસિક સાર સમજવાનો છે.

અંથકર્તા.

પ્રસ્તાવના.

ગ્રંથના આરંભમાં અલ્લાની તારીફ લખવાની પ્રાચીન નીતિ છે. તેમ કરવા હું કોશીષ કરું છું; પણ શું લખું તેની ગમ પડતી નથી. પ્રમાણવડે જે વસ્તુ બાણી શકાતી નથી તે વસ્તુની તારીફ કેમ લખી શકાય ! માટે આમ કહેવું ઠીક થશે કે, જે તારીફ કહેવાય તે સર્વ તેનેજ ચોગ્ય છે.

અનંત જગત, જગતકર્તાની તારીફની પોથી છે. તેમાં મોટા અક્ષરોવડે તેની તારીફ લખી છે. તેમાંથી એક અક્ષર વાંચો. તે આપણને અલ્લાની વાંચેદાનીઅત અને કૃત્યના ફળનું શિક્ષણ આપે છે.

શાહ અબ્દલતીફ નામના પીરે પણ એક અક્ષર લાણવા ભલામણ કરી છે. તે નીચે પ્રમાણે:—

બેત.

અખર પડ અલફ જે ખેઆ વરકે સખ વિસાર;

અંદર તન ઉગર, પનાં પડંબે કિતરા.

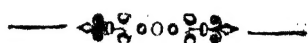
આ અક્ષર કિયો ! કાર્ય કારણનો મહા નિયમ તે.

આપણને નિરંતર અનુભવ થાય છે કે, કોઈખી, કાર્ય કારણ વિના ખનતું નથી. ત્યારે સમજી કાર્ય જે જગત તે કારણ વિના કેમ હોઈ શકે ? ત્યારે એમ થયું કે, કારણ તે કર્તા એટલે જગતનું કારણ તે જગતનો કર્તા જેને આપણે અલ્લા ના નામથી ઓળખીએ છીએ.

આ પણ નિયમ છે કે, કાર્ય અનિત્ય હોય અને કારણ

નિત્ય હોય. કાર્ય પરિચિત હોય અને કારણ અવિચિત હોય અને અવિચિત હોય તે એક હોય.

આથી એમ ક્ષણિત થાય છે કે, અલ્લા એક છે અને તે નીત્ય તથા અવિચિત છે અને જગત પરિચિત અને અનિત્ય એટલે ફાની છે.

કુરાનની આયત.

કુલમિન્ અલેયા ફાની વ યલકા વઝેહ રલક જુસ જુલાલ વસૂ અકરામ.

ભાવાર્થ—અલ્લા શિવાય સર્વ પદાર્થ ફાની છે. બાકી અલ્લા એક સત્ય છે.

મહાત્મા હજરતઅલી સાહેબને કોઈએ પુછ્યું કે, અલ્લા છે એમ તમે કેમ જાણ્યું? ત્યારે ફરમાવ્યું કે, પરતંત્રતાથી હું મને સ્વતંત્ર જોતો નથી; પણ કોઈના દાર્યો દારાઉં છું, તેથી એમ જાણું છું કે, હું કોઈ મોટી શક્તિને આધિન છું એ મોટી શક્તિ તે અલ્લા.

શોખ સાદીએ બોસ્તાનમાં કહ્યું છે કે, મારી હિંદની મુસા-ફરીમાં એક દેવલમાં હું ગયો ત્યાં લોકો પ્રતિમાની પ્રાર્થના કરતા હતા. તેમાં જેની પ્રાર્થના સ્વિકારવામાં આવતી તેને પ્રતિમા હાથ ઉંચો કરી સ્વિકારવું ચિન્હ બતાવતી. હું અઝબ થયો; પણ સંશય પડવાથી વધારે સોધ કરી તો એમ માલમ પડ્યું કે, તે મૂર્તિ પાછળ એક માણસ હતો તે મૂર્તિના હાથમાંની બાંધેલી દારી ખેંચતો તેથી હાથ ઉંચો થતો.

શોખ સાદી કહે છે કે, આથી મને શિક્ષણ મળ્યું કે, આ

મૂર્તિ જેમ માટીની છે તેમ હું પણ માટીનો છું, ત્યારે જેમ મૂર્તિની ગતિ બીજના હાથમાં છે, તેમ મારી ગતિ પણ બીજના હાથમાં છે.

બીજ એક શબ્દને હજરતઅલી સાહેબે અલ્લાના આસ્તિત્વની સમજ બીજી પ્રક્રિયાવડે પાડી હતી તેની મતલબ પ્રશ્નોત્તરના આકારમાં બતાવું છું.

પ્રશ્ન—તમે વહાણમાં ચડ્યા છો ?

ઉ—હા.

પ્રશ્ન—કોઈ વખત તોફાન આવ્યો છે ?

ઉ—હા.

પ્રશ્ન—કોઈ વખત એવું બન્યું હતું કે, બચાવનાં કોઈબી કા-
રણો રહ્યાં નહીં હોય ?

ઉ—એવું પણ એક વખત બન્યું હતું.

પ્રશ્ન—તોપણ તમારા મનમાં કંઈ આશા હતી ?

ઉ—હા, કંઈ ઉંડો આશા રહેતી હતી ખરી.

પ્રશ્ન—એનું કારણ શું ?

ઉ—તે હું જાણી શકતો નથી.

હજરતઅલી સાહેબે ફરમાવ્યું કે, જેને તું જાણી શકતો નથી તેજ પોતે અલ્લા છે.

જાણવાનું કંઈ સાધન નથી. કારીગરી કારીગરને કેમ જાણી શકે ? અને જાણી ન શકાય તેને માટે બોલાય પણ શું ?

કોઈ દૃશ્ય વસ્તુ હોય તેના રંગ, રૂપ, બુદ્ધિ, બળ આદિ ગુણોને માટે બોલી શકાય, પણ અદૃશ્યને માટે શું બોલી શકાય ? તો પણ કંઈ બોલવું હોય તો આમ કહેવામાં વાંધો આવશે નહિ, કે જે કંઈ રંગ અને રૂપ દૃશ્ય અથવા

અદૃશ્ય હોય તે સર્વ તેનુંજ કૃત્ય છે અથવા તેનુંજ છે તેની ખુદ્ધિ તેના કર્તવ્યમાં જોઈ લ્યો, તેનું બળ તેના અશંખ્ય ચ-
ક્રોના વેગમાં જુઓ.

એક કુંભકાર કુંભઆદિ કૃતિ માટે પોતાના એક ચક્રને ગ-
તિ આપે છે તે કદી પાંચ મિનિટ રહેતી હશે. પણ આ
મોટા કારીગરે સૃષ્ટિ રચના માટે સૂર્ય, ચંદ્ર, ગૃહ, આદિ
અશંખ્ય ચક્રોને જે ગતિ આપી છે તે ક્યારની શિર થઈ છે
અને ક્યારે ઠંડી પડશે તે કોઈ કહી શકે એમ નથી, એ-
માં કેટલું બળ જોઈએ એ વાત અક્ષરમાં આવી શકે એ-
વી નથી.

હંદીસ સરીકમાં નીચે પ્રમાણે ફરમાવ્યું છે તે વાંચી છે.

હંદીસ.

ત ફકર ફી આલા એહી વલ્લા ત ફકર ફી જતેહી.

ભાવાર્થ—તેની કદરતની શોધ કરો તેની જતની શોધ-
ન કરો.

ઉપર બતાવ્યું છે તેમ, જેમ કાર્ય કારણવિનાનું ન હોય
તેમ કારણ પણ કાર્યવિનાનું ન હોય. કારણનું કાર્ય થાયજ ત્યારે
કરમનાં ફળ થાય એ સિદ્ધાંત છે.

અલ્લા એક છે અને કરમનાં ફળ છે ત્યારે એમ તો ક-
હેવાની જરૂર રહેતી નથી કે સારા કરમનાં સારાં ફળ થાય
અને નરતા કરમનાં નરતાં ફળ થાય. જેવું વાવવું તેવું લણ-
વું એ કહેવત અનુભવસિદ્ધ છે. સર્વના આત્મા એક છે મા-
ટે જેવું પોતાને ઇચ્છવું તેવું બીજને ઇચ્છવું અને તે પ્રમાણે
વરતવું. આ વાક્યમાં સર્વનીતિ અને ધર્મના સમાશ થાય છે.

શાહ અબ્દ લતીફ ફરમાવ્યું છે કે,

એત.

કસે તીર કમાનમેં, મતાં હણે મું;

મુમેં અધએં તું, મતાં તુંધજે તોકે લગે.

જગતમાં જ્યારે ધર્મનો લોપ થાય છે. ત્યારે તેના પુનઃ સ્થાપન માટે અલ્લા કોઈ મહાત્મા પુરૂષને મોકલે છે. આ નિયમ પ્રમાણે કુલ પેગંબરોના સરદાર હજરત મહમદ સાહેબની પધરામણી થઈ હતી. એ મહા પુરૂષે અદ્વૈત સત્ય એટલે એક, અલ્લાને માનવાના ધર્મનો પ્રસાર કર્યો હતો. અથવા આમ કહેવામાં પણ વાંધો આવશે નહિં કે, એ તત્ત્વવેતા મહાપુરૂષ અહંપદથી નિવૃત્ત થઈ અદ્વૈતરૂપમાં લય પામી પોતે અદ્વૈતનો પ્રકાશ કર્યો હતો.

હદીસમાં ફરમાવ્યું છે કે, “અના અહમદ બલામીમ” એના અર્થ એવો થાય છે કે, “હું અહમદ છું. “મીમ” વિના. “મિમ” એટલે “અહંપદ” અથવા “દેહાભિમાન” જે અહંપદ નિવૃત્ત થાય તો બાકી શું રહે “અહંમદ” માંથી “મીમ” નો અક્ષર બાદ કરતાં જે બાકી રહે તે. “મીમ” બાદ કરીએ તો બાકી “અહદ” રહેશે. એના તાત્પર્ય એવો છે કે, ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે પેગંબર સાહેબ અહંપદથી નિવૃત્તિ પામી “અહદ” જેડે ઐક્યતાને પામ્યા હતા અર્થાત અલ્લા સાથે મિલાપ કર્યો હતો.

આ પાક રસુલ અને તેના પાક ખાનદાન અને આલપાક ઉપર દરદ અને સલામ.

આ નાની ચોપડીનું નામ ખિજાળ વૃતાંત રાખ્યું છે. એમાં ખિજાળ લોકોના ધર્મનું અસલ બીજ બતાવવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. અસલ ધર્મના અજ્ઞાનથી મતભેદની પ્રવૃત્તિ થઈ છે. ધર્મના

મૂળનું જ્ઞાન હોય તો તેમ ન થાય માટે મૂળ મતના જ્ઞાન અર્થે આ પ્રયત્ન છે.

જોગપંથની શિક્ષણ પોથીઓ હિંદુ અને ઇસ્લામ ધર્મના મિશ્રણ વીચારોથી ભરેલી છે અને ક્રિયાઓ પણ તેવીજ છે. એ વિચારો અને ક્રિયાઓ તે જોગપંથ એમ જોગ લોકોની માન્યતા હતી; પણ જોગ લોકો જ્યારથી વિદેશ પ્રવાસ કરવા લાગ્યા ત્યારથી તેમના જ્ઞાનમાં વૃદ્ધિ થવાથી કેટલાક આ પોથીઓના વિચારોમાં સંશય યુક્ત થયા. તેમને એમ વિચાર આવ્યા કે, અમે તો મુસલમાન છીએ છતાં હિંદુઓના વિચારો અને ક્રિયાઓ અમારામાં ક્યાંથી આવી.

આ વિષય ઉપર ઘણી ચર્ચા થઈ હતી. મુખ્યમાં ખાકી જોગને ઇસમાયલી સુઝરાની એક ચોપડી બતાવી તેમાં જોગ ધર્મ વિષે ઉપહાસ યુક્ત ટીકા કર્યા; તેમાં એમ લખ્યું છે કે, “હિંદુમેસે બી નિકાલા ઐર મુસલમાનને બી નહિં મિસાયા પીછે ગડબડ ગોઠા મેસાકે બીચમેં લટકા દીયા” વળી એમ પણ એ ચોપડીમાં લખ્યું છે કે, “સહદેવ જ્ઞેશી, પીર સદરદીન અને કપુરા લોહાણાએ કમાવી ખાવા સાડ આ પ્રપંચ કર્યો હતો.

આ ખાકીની ચોપડીની અસર મુખેના જોગ શેઠીઓમાં ખંડુ ફેલાઈ હતી અને તેના ચોપ બીજ દશના જોગજોગને પણ લાગ્યો હતો. આવા વિચાર ધરાવનારા જોગજોગ પોતાને સમજીમાં ગણતા અને જે જીની પોથીઓના વિચારો ઉપર ચુસ્ત હતા તેને તેઓએ મેઢાનો લકબ આપ્યો હતો.

જોગ લોકોમાં દૈત લાવના બીજથી કજીઆ ટંટા ઝારી થયા હતા અને તેનાં ફળ ખંડુ માઠાં થયાં હતાં.

સંવત ૧૯૨૦ ની શાલમાં નામદાર આગાખાને એમ હુકમ કર્યો કે, જોજી લોકોએ સાદીગમીની ક્રિયા સુની મુદલાં આગળ ન કરાવવી; પણ શીયા પાસેથી શીયા રીતિ પ્રમાણે કરાવવી. આ હુકમને શેડીઆ સામા થયા. આમાંથી જોજીનો અસલ મત સુની કે શીયા? એવો સવાલ નિકળ્યો. એનો ક-જીઆ હાઈકોર્ટમાં ચડ્યો. સંવત ૧૯૨૪ ની શાલમાં તેનો ફેસલો થયો. તેમાં જોજીનો અસલ મત શીયા કર્યો.

આ ફેસલો થયા પછી શેડીઆ અથવા જે સુધારાવાળા કહેવાતા હતા તેની ઘણી સંખ્યા શીયા મતમાં મલી. ખાકી સુમારે ૧૦૦ ઘર સુનીમાં રહ્યાં તેઓએ પોતાની જુદી મસજીદ બંધાવી અને અધાપિ તે સુનીજ રહ્યા છે.

આ પછી ઘણાં માણસો શીયા ધર્મની રીતિ શિખવા લાગ્યા. ઇમામોની ગમની મિજલસો વધવા લાગી; પણ એ વાત મોટા ભાગને પસંદ પડી નહિ. તેઓ નાની શંખ્યા સાથે દેશ કરવા લાગ્યા.

મોટી શંખ્યાવાળા એમ સમજતા હતા. અથવા સમજે છે કે, જોજીઓની પોથીઓમાં જે લખેલ છે એ શીયા ધર્મ. કેટલાક તો એમ સમજે છે કે, અમારો ધર્મ નિરાજો છે અને તેનું નામ સતપંથ છે.

જોજી લોકોની અસલ ઉત્પત્તિ સુનીમાંથી થઈ હતી, એમ જે માનવામાં આવ્યું હતું તે ખરું ન હતું. તેમજ ખાકી જોજીએ જોજી ધર્મની નિંદા કરી છે તે પણ ખરી નથી. વળી હિંદુ મુસલમાનનાં મિશ્ર મતનાં જ્ઞાનો એ શીયા મત છે એમ જે માનવામાં આવ્યું છે તે ખરું નથી અથવા જોજીને માટે સતપંથ એ નિરાલોજ પંથ છે એવી કેટલાકની સમજણ છે તે

પણ ખરી નથી; પણ મુંબાઈની હાઈકોર્ટમાં તપાસ ચાલી જો-
નનો અસલ ધર્મ શીયા ઇમામી ઇસ્માયલી ઠરેલ છે. એજ
સત્ય વાત છે.

જોજી ધર્મની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઈ છે તે આ વૃત્તાંત વાં-
ચવાથી સ્પષ્ટ સમજશે. તોપણ તેનું તત્વ અહીં ખતાવવાની
આવશ્યકતા છે.

જોજી ધર્મ એ પાક ઇસ્લામી ધર્મ છે. ઇસ્લામી ધર્મની
મુની શીયા એવી બે શાખા થઈ છે શીયામાંથી ઇસ્માયલી શા-
ખા જુદી ફૂટી છે અને તેના વળી એક નિઝારી ફાંટો છે.

ઇસ્લામ ધર્મ સર્વને માન્ય છે. માત્ર આચાર્યોની ગણનાથી
શાખા થઈ છે.

ઇસ્માયલી વિદ્વાનોએ કલામે શરીફનાં ગૂઢ મહા વાક્યોની ફિ-
લસુફીનો વિશેષ પ્રકાશ કર્યો હતો. ફિલસુફી મત વિષે આ વૃ-
ત્તાંતમાં પૂરતી રીતે ખુલાસો કર્યો છે. અહીં માત્ર એટલું જ કે-
વું બરા થશે કે, ફિલસુફી એટલે તત્વ જ્ઞાન—પોતાના આ-
ત્માને જાણખવો, તેમ થવાથી અલ્લા સાથે ઐક્યતા થાય,

હુદીસ.

મિન અરફ નફસહુ ફકત અરફ રભહુ;

ભાવાર્થ—જેણે પોતાને જાણખ્યો તેણે અલ્લાને જાણખ્યો.

ઇસ્માયલીઓનો એવો મત હતો કે, શરીયતનાં ફરમાનો
વિષે જે મતભેદ થતા હતા તે દૂર કરવા સારૂ તેઓ કલામે શ-
રીફનાં મહા વાક્યોના પ્રમાણે વડે અસલ મતો સિદ્ધ કરવાનો
મયત્ન કરતા હતા.

ઇસ્માયલીઓએ ધર્મનું શિક્ષણ આપવા માટે નવ પાયરી

ઓની યોજના કરી હતી અને તેને માટે મિસરમાં મદ્રેસા સ્થાપી હતી.

ઈસ્માયલી આચાર્યોના વિચાર પ્રમાણે આ પ્રયત્નનો ઉદ્દેશ ઐશ્વર્યતા માટે હતો; પણ એમ બન્યું નહિં. બીજા ઇસ્લામીઓ તેઓના ઉપર નાખુશ થયા, તેઓ ફિસસુદીના સુક્ષ્મ ભેદ સમજી શક્યા નહિં. તેઓને ઇસમાયલી તાલીમ ધર્મ વિરુદ્ધ જણાઈ અને તેમ માનવાનાં કારણો નિઝારીઓની કારકિર્દિમાં બન્યાં પણ હતાં.

તત્ત્વ જ્ઞાન જે અધિકારી હોય તેનેજ આપણું અને એ જ્ઞાન ગુહ્ય રાખણું એવું જે ધર્મનું કરમાન છે તે વાસ્તવિક છે. ધર્મ ઉપર જેની દૃઢ શ્રદ્ધા હોય અને જેની બુદ્ધિ સુક્ષ્મ હોય તેને આ જ્ઞાન મોક્ષદાયક થાય; પણ અશ્રદ્ધાવાન અને સ્થુળ બુદ્ધિ આ સુક્ષ્મ માર્ગમાં પ્રવેશ ન થઈ શકવાથી વિપરીત માર્ગ પકડે તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નહિં. એમાં જ્ઞાનમાર્ગનો દોષ ન ગણાય; પણ બુદ્ધિનો દોષ ગણાય. ગમે તેમ હોય તોપણ સામાન્ય રીતે સર્પને જ્ઞાનઉપદેશ કરવાથી લાભ નથી; પણ ધર્મબોધ કરવોજ લાભકારી છે એ વાત અનુભવ સિદ્ધ છે.

સુમારે સાડાસાતસો વર્ષ ઉપર નિઝારી ખલીફાઓએ હિંદમાં ઉપદેશકો મોકલી હિંદુ લોકોને ઇસલામ ધર્મનું શિક્ષણ આપવા પ્રયત્ન કર્યો હતો તે વખત એમની ગાદી અલમુતગઢ ઉપર હતી.

આ ઉપદેશકોએ હિંદુઓને ઉપદેશ કર્યો તેમાં મોટો ભાગ શકિતધર્મવાળાનો હતો, એ ધર્મનું મૂળ બીજા સાંખ્ય મત છે. આ લોકોમાં જ્ઞાન મતનો અતી પ્રસાર થવાથી પાછળ ખતાવ્યું છે તેમ તેઓ ઉલટ માર્ગે ચડી ગયા હતા, તેઓને “ વામમા-

૧૩ " એણે ઉપનામ મળ્યું હતું. (વામ એટલે ઉંધું)

આ લોકોની ઉપદેશ કરવાની રીતિ એવી હતી કે, જન પોતાના ધર્મમાં લાવવાનો હોય તેનો મત સ્વિકાર કરી પછી યુક્તિથી ઇસલામ ધર્મ તરફ તેમને દારવા, આવી રીતે તેઓ એ ઉપદેશનું કામ કર્યું હતું.

આ પંથીઓ નિઝારપંથી કહેવાયા. નિઝારને તેઓ ઇશ્વરનો અવતાર માનવા લાગ્યા. નિઝારનું નામ અને નિઝાર મત છાનો રાખવામાં આવતો અને હજી પણ છાનો રાખવામાં આવે છે.

નિઝારી મતનાં ઘણાં લગ્નનાં છે. તેના વિચારોનો નમુનો ખતાવવા સારું એક લગ્નમાંથી થોડા પાઠ અહીં લખું છું.

લીલબાઇનું સ્વપ્ન.

- સાંભળજે મારી બાઈજી બેની, પેલા સ્વપ્નાંના વિચાર,
એમ સ્વપ્નું લાધું પહેલા પહોરનું. ૧
- હરોહર અસ્વારીઓ ઉભો મોરે આંગણે,
તેને પેરણુ લીલડા વેશ. ૨
- દશ પછમનો રાજ્યો, મોરે મંદીર આવીયો,
હીરા માણુકે ચોક પુરી, મોતીડે વધાવીઓ. ૩
- નકલકંડીના અવતાર જાણી, અલખ લાણી આરાધીઓ,
પાય પદમ હાથ પુસ્તક, મોડ મુગટ શીર બાંધીઓ. ૪
- લીલોડે ઘોડે મોરો શામ ચડયા,
અલખ પુરૂષ મીરાં ઘણી, નુરકળા વરતે ઘણી. ૫
- મોરે ગુરૂએ મહા ધરમ માંડપો, ત્યાં નોતર્યા વર્ણ અઢાર,
ત્યાં થાપ્યા કળશ ને પાટ, ત્યાં માઈ પુરૂષ મળ્યાં સહુ.
- અંગ ભેજો કોળી પાવળ ઓચરો તો દશ દાષ નાશે,

છોત જશો ગાઇએ ધર્મ નિઝાર તોં આપણી કરમ તણાં
ફળ પાઇને.

આ લજનમાં મુખ્ય વિચારો વામમાર્ગનાં છે; પણ તેની સાથે શાહ નિઝારને ઈશ્વરનો અવતાર માનેલા છે. આ ઇસલામ ધર્મમાં વામમાર્ગીઓને અવલ પ્રવેશ કરાવ્યાનું દર્શન છે. આવા વિચારોમાં લાખો માણસો રહી ગયાં છે અને આવા વિચારો એ " નિઝારી ધર્મ " એવી તેઓની માન્યતા છે.

નિઝારી લજનો નિઝારપંથી પાસેથી મને મળ્યાં હતાં. તેને મેં પૂછ્યું કે, નિઝાર તે કોણ? ત્યારે એમ કહ્યું કે, નિઝાર તે ઈશ્વર; પણ શાહ નિઝાર ઇચ્છપટના ખલીફ હતા, તેની તેને પિછાન નહોતી. આ નિઝારી ધર્મને તેઓ મહાધર્મ કહે છે, જે વિષે ઉપર જણાવેલા લજનમાં પણ ખતાવેલું છે.

નિઝારી ઉપદેશનું આ મુળ ખીજ સમજવું. તેઓ અનુકૂળતા પ્રમાણે પોતાનો ઉપદેશ વધારતા ગયા. તેમને બે કામ હતાં. એક હિંદુધર્મના વિચારો અને ક્રિયાઓમાં ઘટાડો કરવો અને ઇસલામ ધર્મના વિચારો અને ક્રિયાઓમાં વધારો કરવો. પેલાં જેમ બોધનું કામ શિર થયું હતું તેવું જો જરૂરી રહેતો તો કરોડો હિંદુઓ ઇસલામમાં આવી જત; પણ શિક્ષણની ગતી સરખી રહી નહિ. તેથી ઘણા પાછળ રહી ગયા અને થોડા આગળ વધ્યા. જે હિંદુ આકૃતિમાં રહો ગયા, તે હવે મુસલમાનીમાં આવે એમ નથી; પણ જે મુસલમાની આકૃતિમાં આવ્યા તે મુસલમાની તરફ વધવા ગતિમાન રહ્યા. તે જોજાતા છે, તેમાં કાશ્મીર તરફના જોજાઓ શુદ્ધ શીયા તનાશરી થઈ ગયા છે, એમ જાણવામાં આવ્યું છે અને આ તરફના પહેલાં કહ્યું છે તેમ મતભેદમાં ભ્રમિત છે.

ખોજ લોકોના ઉપદેશકો અથવા પીરો તેમને ઇસલામને રસ્તે દારતા હતા. ખોજ કોઈ ધર્મમાં લઈ જવા તેમનો વિચાર હતોજ નહિ. તેઓ જ્યારે માર્ગ ચુકતા ત્યારે ઉપદેશ કરી માર્ગ ઉપર લાવતા એ માર્ગ ખોજે કોઈજ નહિ; પણ ઇસલામ માર્ગ હતો, તેવા બાધના એક જ્ઞાનના થોડા પાઠ હું અહીં બતાવું છું.

પાઠ.

ચીલા છોડોના દીનકા, ધાંચા મત ખાઓ,
સુનો ખટાઉ ખાવરે, મત લુલી ન જાઓ.
સાચા દીન રસુલકા, સો તમે સહી કરી જાણો,
જો કોઈ આવે દીનમેં, ઉનક દીનમેં આણો.

આ ઉપરથી ખુલું જણાય છે કે, હિંદુ લોકોને મહમદી ધર્મ ઉપર લાવવાનો પ્રયત્ન નિઝારી ધર્મગુરુઓ તરફથી થયો હતો. એ પ્રયત્નની નોંધ આપણને જ્ઞાનો ઉપરથી પણ સારી રીતે મળી શકે છે હુમણાં જો કે ધર્મગુરુઓ તરફથી ઇસલામી ઉપદેશનું કામ ઠંકુ પડી ગયું છે, તોપણ જમાનાએ ઉપદેશનું કામ માથે લીધું છે, તેથી હવે ખોજ લોકો શુદ્ધ ઇસલામમાં ગણાવાને વધારે વખત જોઈશે નહિ.

સંવત ૧૯૩૦ ની શાલમાં આ વૃત્તાંત લખવાનો સંકલ્પ કરવામાં આવ્યો હતો અને તેવાજ વખતમાં કેટલાંક સાધનો તૈયાર કર્યાં હતાં અને તે પછી હુમણાં તેમાં ઘટાડો વધારો કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે.

ખોજ ઉત્પત્તિ લખવા સારું મારા સાંભળવા પ્રમાણે કેરાની દરગાહવાળા પીર ગુલામઅલીશહે પ્રયત્ન કર્યો હતો;

દુઃખ ઉપજ્યું. ને એ દુઃખથી અતે રાજનું મૃત્યું થયું.

ભરથ મેશાળમાં હતો તે પછીથી આવ્યો. ને આ વાત જાણી તેને બહુ સંતાપ થયો. પિતાની ઉત્તર ક્રિયા કરી રામને વાળી આવવા તે વનમાં ગયો. અમીરો અને મહાજન સાથે હતું. પાછળથી જનક રાજ પાણુ ગયા. રામચંદ્રજી પાછા વળ્યા નહિં. પિતાનું વચન પાળવાને તે વળગી રહ્યા.

ભરથે પાછા વળતાં રામની બે પાદુકા લીધી હતી તેમાં એક અચોક્કાના તખ્ત ઉપર સ્થાપી. શત્રુધનને રાજ્યની લગામ આપી પોતે બીજી પાદુકા માથા ઉપર રાખી એક મહુલીમાં તપ કરવા બેઠા. રામના નામનો તેઓ જપ કરતા હતા.

લક્ષ્મણ રામની સાથે હતો અને સિતાજી પાણુ સાથે હતાં. પચવટીના વનમાં તેઓ રહ્યાં હતાં. એક સમય રામ મૃગની પાછળ ગયા. સિતાજીના આગ્રહથી લક્ષ્મણ પાછળ ગયા. તેમની ગેરહાજરીમાં લંકાનો રાવણ સિતાજીનું હરણુ કરી ગયો. અને ભાઈઓ સિતાજીની શોધમાં ભટક્યા પાણુ પત્નો હાથ લાગ્યો નહિં.

કિષ્કિંધાના એક પહાડ આગળ સુગ્રીવ અને હનુમાનનો મિલાપ થયો. સુગ્રીવની સાહ્યતા કરી તેના ભાઈ વાળિને મારી કિષ્કિંધાની ગાદી ઉપર સુગ્રીવને સ્થાપ્યો. હનુમાને લંકામાં સિતાજીનો પત્નો કાઢી ખમર આપી. સુગ્રીવનું વનચર સૈન્ય લઈ લંકા ઉપર રામે ચઢાઈ કરી. હિંદના દક્ષિણ છેડા અને લંકા ઠાપુ વચેની ખાડી ઉપર પાજ નાખી સૈન્યા ઉતારી.

વાળિના દીકરા અંગદને સિતાજી વાળી આપવાને વિધિ કરવા રાવણ પાસે મોકલ્યો પાણુ તેણે વિધિ માની નહિં. આ તેનો હડીલાઈથી તે દશ માથાનો કેહેવાયો હશે. અતે લડાઈ

થઈ. કુંભકર્ણુ અને મેઘનાદ આદિ ચોક્કા મરાયા અને ફેવટ રાવણુ પણ માર્યો ગયો. રાવણુનો નાનો ભાઈ વિલિષણુ ને રામની તરફણમાં આવ્યો હતો તેને રામે લંકાની ગાદી આપી. નય અને યશ પ્રાપ્ત કરી રામચંદ્રજી અચોક્કામાં આવ્યા. વસ્તીયે તેમને વધાવી લીધા. તેઓ અચોક્કાની ગાદી ઉપર ખેડા પણ સિતાજી થોડો વખત લંકામાં રહ્યાં હતાં તે વિષે લોકોએ નિંદા કરી તેથી સિતાજીને વનમાં મોકલ્યાં. તેઓ વાલ્મીકી રૂષિના આશ્રમમાં રહ્યાં ને ત્યાં લવનો જન્મ થયો.

લવમાંથી લોહાણા થયા અને લોહાણામાંથી ખોળ થયા. લોહાણા રાઠોડ જાતિમાંથી થયાનો એક પ્રગટ પુરાવ છે. રાઠોડના માનનું પદ ઠાકોર છે. લોહાણા ઠકર કહેવાય છે તે ઠાકોરનો અપભ્રંશ થયેલ છે. ખોળ એ શબ્દ ખ્વાળનો અપભ્રંશ છે. ખ્વાળ એ ફરશી ભાષાનો શબ્દ છે તેનો અર્થ સરદાર એવો થાય છે એ શબ્દ પણ ઠાકોર જવો છે.

લોહાણા જેમ ઠકર કહેવાય છે તેમ હાલારમાં અધાપિ ખોળ ઠકર કહેવાય છે. લોહાણાની રીતે તેઓ ધોતીઆં પહેરે છે અને કેટલાક દાઢી પણ મુંડાવે છે. ખોળ લોકોનાં કેટલાંક જ્ઞાનો સિંધી ભાષામાં છે તેમાં પંજબી ભાષાનું મિશ્રણ છે અને જે લિપિ છે તે પંજબી છે. જે સિંધના લોહાણા પંજબથી ભાવેલા છે અને અધાપિ તે લિપિ તેમની વપરાશમાં છે.

ખોળ લોકો જ્યારે લોહાણા જાતિના હતા ત્યારે તેમનો ધર્મ શક્તિ માર્ગનો હતો. શક્તિ પંથની ઉત્પત્તિ શી રીતે થઈ છે તે ખુલાસે ખતાવવાની જરૂર છે.

મનુષ્યના મનમાં ધર્મ ભાવના પેદા થવા વિષે જુદા જુદા વિચારો છે. સંક્ષેપમાં એમ કહી શકાય કે, ધર્મ એ કર્તી પ્રત્યેની

કેરળ, ત્રિશ્વની અનંતતા અને અગમ્ય પણ સાંકેતિક કૃતિ ઉપરથી કર્તાનો વિચાર થયો હશે. પછી આસપાસના પદાર્થો સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહ, તત્ત્વો આદિ જગતની શક્તિઓને કર્તા માની તેની પૂજામાં પડ્યા હશે. વેદોમાં આવા દેવોને સંતોષવા યજ્ઞાદિ કર્મો અને ઉપાસનાની યોજના જોવામાં આવે છે.

વેદ અનાદિ ગણાય છે પણ તે લખાયાનો કાળ ત્રણચાર હજાર વર્ષોનો અટકળાય છે. હિંદુઓના સર્વ ધર્મ સંપ્રદાયનો પાયા વેદ છે. વેદ ચાર છે. રગ્, યજુ, સામ અને અથર્વ. ચાર ઉપવેદ છે. આયુર્, ધનુર્, ગર્ધર્વ અને સ્થાપત્ય. મનની ભવનાથી દેવ ડર્યા. વેદમાં સર્વ, ચંદ્ર, અગ્નિ, પ્રજાપતિ, હિરણ્ય ગર્ભ, પ્રાણ, પુરુષ, ઈંદ્ર, વરુણ, વાયુ, યમ, ઈત્યાદિ દેવો જોવામાં આવે છે. દેવોને બળિદાન આપતા. અગ્નિકુંડમાં પશુઓ અને વખતે માણસોને પણ હોમી દેતા.

આ બળિ ધુમ્ર મારફત અત્તરિક્ષમાં દેવતાઓને પહોંચતું હશે એવી માન્યતા હોવી જોઈએ. દેવતાઓને કેદ માટે સોમરસ પણ અર્પણ કરતા અને આના બદલામાં સંસાર સુખના પદાર્થો માગતા તથા શત્રુઓની સામે સાહ્યતા માગતા. “હે વરુણ! હું તને સોમરસ આપીશ. તું મારા શત્રુને મારી નાખ.” એવી પ્રાર્થનાના મંત્રો વેદમાં છે.

રક્તે રક્તે કર્મજળ બહુ વધતી ગઈ. ઉડવાના મંત્ર, બેસવાના મંત્ર, સુવાના મંત્ર, દરેક કામના મંત્ર થવા લાગ્યા. પરિણામે મુક્તિના પુદ્ગિના વિદ્વાનોને શંકા પડવા માંડી. તેમને ઐક્યચર્ચના વિચાર થયો અને તેથી પણ આગળ વધી એટલે અદૈત મત ઉપર આવ્યા, ઉપનિષદો થયાં, કર્મ જળને વૃથા ગણી શાંતિથી ભોક્ષ માન્યો. વેદમાં ત્રણ મત છે. કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાન.

હિંદુઓ પ્રથમ ઉત્તર તરફ કાકેસસ પર્વત પાસે વસતા હતા ત્યાંથી વેદકાળ પહેલાં અહીં આવવાનું અનુમાન કરવામાં આવ્યું છે. તેઓએ કામ ઉપરથી ચાર વર્ણ ઠરાવ્યા હતા. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર. બ્રાહ્મણો વેદ ભણતા, રાજ્ય અને ધર્મના કાયદા ઘડતા. તે પ્રમાણે સૌને વર્તવું પડતું. ક્ષત્રિય દેશનું રક્ષણ કરતા, વૈશ્ય ખેતી અને વ્યાપાર કરતા, અને શુદ્ર નોકરી કરતા, એ ચોથો વર્ણ ઘણી હીણ સ્થિતિમાં હતો. તેમને વેદધર્મના અધિકાર નહોતો. મોક્ષની તો તેઓને આશાજ નહિ તેથી સામાન્ય ધર્મની આવશ્યકતા હતી.

આવા સમયમાં મહાત્મા યુદ્ધના ધર્મની ઉત્પત્તિ થઈ. એ ધર્મમાં વેદના કર્મ કાન્ડની કડાકટ કંઈ હતી નહિ. દેવાનું દીપ્ત ણ તેણે કાઢી નાખ્યું. જગત કેમ થયું, કોણે રચ્યું, જીવ શું છે, એવી તકરારોથી તે દૂર રહ્યો. વર્ણાશ્રમન માન્યાં, સર્વ સામાન્યતા, બ્રાતૃભાવ રાખવો, સર્વ ક્ષણિક, અનિત્ય માની તૃણગ્રાથા છુટવું તે મોક્ષ, તેજ નિરવાણ એવો તેના ઉપદેશ હતો.

એ મહાપુરુષ શાક્યવંશી રજપુતોના રોહિણી તટ નિવાશી ગૌતમ કુળમાં કાશી ક્ષેત્રથી ઉત્તરે જન્મ પામ્યો હતો. તે રાજ્ય પુત્ર હતો. એમ કહેછે કે કોઈ માણસનું મૃત્યું જ્ઞેવાથી તેને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં તે રાજ્યપાટ છોડી સંન્યાસી થયો. ઇ.સ. ૪૭૦ પૂર્વે એમના મૃત્યુનું વર્ષ યુદ્ધ ધર્મના ગ્રંથોને આધારે ગણવામાં આવેછે.

આ ધર્મે હિંદમાં વેદિક ધર્મ ઉપર હુલ્લો કર્યો હતો. જૈન ધર્મ આ ધર્મની શાખા છે એમ કેટલાક માનેછે પણ જૈની જૈન ધર્મ જુદો હોવાનું કહેછે. જૈન ધર્મમાં જોવા અહિંસાના આગ્રહ છે તેવો આગ્રહ યુદ્ધ ધર્મમાં જોવામાં આવતો નથી પ-

જીવિદ સાથે વૈર અને કર્તા ન માનવો એ બે વાતમાં બંને મળતા છે. જૈનના ચોવિશ તીર્થંકર છે-(મુક્ત પુરુષ) તેમની પ્રતિમાઓ દેવળમાં સ્થાપિત કરી પૂજે છે. કેટલાક મૂર્તિ પૂજથી વિરુદ્ધ છે તે અપાશરામાં લક્ષિત કરવા જાય છે. બુદ્ધ અને જૈન બંને મતવાળા કર્મને કર્તા માને છે. જીવ જ્યાં કર્મ કરે તેવાં ભોગવે. ફળદાતા ઇશ્વર માનતા નથી.

આ બંને ધર્મોએ હિંદુ રૂપિયોની તર્ક શક્તિને જગાડી હતી. આ સમયમાં ષટ્ શાસ્ત્રો થયાં. બંને શાસ્ત્રોના અકેકા જોડો. ન્યાય અને વિશેષક એ ન્યાય, સાંખ્ય અને યોગ. એ સાંખ્ય, પુર્વ અને ઉત્તર બે મિત્રાંસા.

ન્યાય શાસ્ત્રના પ્રણિતા ગૌતમ રૂપિ તેમના મત એવો કે તત્ત્વ જ્ઞાન થવું એજ મોક્ષ. પ્રમાણ, પ્રમેય, સંશય, પ્રયોજન, દ્રષ્ટાંત, સિદ્ધાંત, અવ્યય, તર્ક નિર્ણય, વાદ, જલ્પ, વિતુલના, પ્રત્યાભાસ, છળ, જાતિ, નિગ્રહસ્થાન એમ સોળ તત્ત્વો તેણે ગણીલાં છે. પ્રમાણ ચાર ગણ્યાં છે. પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમના અને શાબ્દ.

વિશેષકવાળાએ શ્રુતિ શોધન કરી પદાર્થોને છ વર્ગમાં ગોઠવ્યા. દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને સંવાચ્ય, સાતમો અભાવ. વિશેષકના પ્રણિતા કણાદ મુનિ છે.

ન્યાય અને વિશેષક બંનેના એકંદર મત એવો કે, વિશ્વોત્પત્તિ અતિ સુક્ષ્મ પરમાણુઓથી થઈ છે અને તે પરમાણુઓના પ્રેરક ઇશ્વર છે. વસ્તુમાત્ર સત્પદાર્થો રૂપે સ્થિતિ પામી છે. જીવ, ઇશ્વર પણ પદાર્થ છે. જ્ઞાનની નુન્યાધિકતાથી કરી અકેકથી ભિન્ન છે. પદાર્થ તત્ત્વ જાણવા માટે પ્રમાણાદિથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો શકાય છે ને જ્યારે ઇશ્વર કૃપાથી તત્ત્વ જ્ઞાન થાય અ-

ને જીવના જે દુઃખ ધર્મ છે તેના અત્યંત અભાવ થઈ જાય ત્યાં
રે મોક્ષ મળે છે.

સાંખ્યના કર્તા કપિલ મુનિ. તેણે એમ નિર્ણય કર્યો કે, પદાર્થોમાં સ્રષ્ટિ ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ ન હોય તો ઇશ્વર નવીન શું કરી શકે? કર્તા સિદ્ધ થઈ શકતો નથી. પદાર્થો પોતાના સમર્થથી લિપ્ત લિપ્ત રૂપે બને છે. સુખ, દુઃખ, અને અજ્ઞાન. એ ત્રણ ગુણયુક્ત વસ્તુ માત્ર પ્રતિત થાય છે. ત્યારે એ ત્રણ ગુણ સહિત કોઈ મુળ વસ્તુમાંથી વસ્તુ માત્રની ઉત્પત્તિ થઈ છે. એકજ વસ્તુ તેના માલેકને આનંદરૂપે, (સત્વ) ઇચ્છા થતાં જોને ન મળી તેને દુઃખ રૂપે (રજસ્) અને જોને તેનું કામ નથી તેને નિર્વૃત્ત જડરૂપે (તામસ્)

આ પદાર્થોના ગુણ છે. જોનારે જ્ઞાનરૂપ પુરુષ છે પણ તે અકર્તા છે, સાક્ષી માત્ર છે, ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિ છે. પ્રકૃતિ પુરુષના સંબંધથી સ્વતઃ ગત થાય છે. પ્રકૃતિ સત્વ ગુણરૂપે પુરુષને જાણાય ત્યારે ભ્રમ નિવૃત્ત થઈ જ્ઞાન થાય છે. અને પુરુષને મોક્ષ મળે છે. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિવડે થયેલાં દુઃખ એ પ્રકૃતિના ધર્મ. પુરુષ પોતે અકર્તા એમ પુરુષને જાણાય તે મોક્ષ.

ઉત્પત્તિ, વ્યવસ્થા આમ બતાવી છે. મુળ પ્રકૃતિથી મહત્ત્વ મહત્ એટલે બુદ્ધિ અથવા અંતઃકરણ વસ્તુઓને જાણનાર તેમાંથી અહંકાર. વસ્તુ માત્રને અહંતા આપનાર “હું કર્તા છું” એમ માનનાર અહંકારના સત્વાંસને તથા તમાંસને રજોગુણ પ્રવૃત્ત કરે છે. એટલે તમાંસથી પંચતન માત્રા થાય છે. શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ. આ સાતમાંથી બીજાં સાણ થાય છે.

અહંકારના સત્વાંસમાંથી પાંચ કર્મેન્દ્રિય વાહુ, પાણી, પાદ,

પાયુ, ઉપસ્થ તથા પાંચ જ્ઞાન ઇન્દ્રિય શ્રોત્, ત્વક, અક્ષિ, રસના, ક્ષાણુ અને જ્ઞાન તથા કર્મ ઉભયાત્મક મનસ્ એ અગીયાર તેમ પાંચતન માત્રાથી ક્રમે આકાશ, વાયુ, તેજસ્, જળ, પૃથ્વી તે પાંચમાલત થાયછે એમ સોળ પદાર્થ બનેછે. જે સાત ક હ્યા તે પ્રકૃતિની વિકૃતિ આમ મુળ બે પદાર્થ તેનાજ વિસ્તાર પચીસ રૂપે થયોછે ને તેથીજ બધું વિશ્વ બનેલુંછે.

સાંખ્ય શાસ્ત્રમાં ઇશ્વર માન્યો નથી. પુરૂષ અનંત માન્યો છે. જ્ઞાન પામવા માટે તત્ત્વ વિવેક જરૂરનો છે ને તે પ્રત્યક્ષ તથા અનુમાન એ બે પ્રમાણોથી થાયછે.

પાતાંજળ મુનિનું યોગશાસ્ત્ર છે. કપીલે જે તત્ત્વ વિચાર કર્યો છે તે એણે સ્વિકાર્યો છે. સાંખ્યનાં પચીસ તત્ત્વ તેને માન્ય છે પણ તેના એવો મત છે કે નિરંતર પ્રકૃતિમાં બંધાઈ ગયલા પુરૂષને મોક્ષ સંભવતો નથી માટે પુરૂષને મોક્ષ બુદ્ધિ આપનાર જ્ઞાનવાન, નિત્ય, શુદ્ધ, એવા એક ઇશ્વરની જરૂર છે તેથી એના શાસ્ત્રમાં ઇશ્વર સહિત છવીશ તત્ત્વ થયાં છે.

કપીલે જેમ બાહ્ય સ્રષ્ટિનો વિચાર કર્યો છે, તેને પાતાંજળી-એ અંતર સ્રષ્ટિની શોધમાં કામે લગાડ્યોછે તેના મત એવો છે કે, મોક્ષ ઇશ્વર કૃપાથી થાય તેની પ્રાપ્તિ માટે પુરૂષને યોગ સાધવાની જરૂર છે. ચિત્તવૃત્તિના નિરોધ કરવો તેજ યોગ તેથી પ્રવૃત્તિ શાંત થાય એનું નામ મોક્ષ.

પૂર્વ મિમાંસા જૈમિનિ કૃત કર્મ કાન્ડ સ્થાપિત શાસ્ત્ર છે. વેદ ધર્મ સાધવાથી સ્વર્ગ મળે. સ્વર્ગ તેજ મોક્ષ. એવો તેના મત છે અનુમતિ, ઉપમતિ, શબ્દ, અનુપલબ્ધિ અને અર્થાપતિ એ મ છ પ્રમાણુ તેણે માન્યાં છે.

ઉત્તર મિમાંસાના પ્રણિતા વ્યાસમુનિ છે. ઉપનિષદ્ ને વે-

દાંત અથવા જ્ઞાન પંથ તેને પ્રાધાન્યતા આપનાર આજ દર્શન છે. ખોજ દર્શનોની પ્રક્રિયા તેને ગ્રાહ્યાગ્રાહ્ય છે. સાંખ્ય વિશેષ અનુકૂળ છે પણ સાંખ્યના અનંત પુરૂષો તેને માન્ય નથી. સાંખ્યનો પુરૂષ તે વેદાંતનો જીવ. વેદાંતનું તત્ત્વ એ કે “બ્રહ્મ સત્યં જગત મિથ્યા” જીવ ને બ્રહ્મ એક એમ માનવું. જેમ કારણ અને કાર્ય. ખોજ અને ઝાડ, બિંબ અને પ્રતિબિંબ.

કર્મ અનાદિ છે. કર્મનો સંગ્રહ તે સંચિત તેનાં ફળ તે પ્રારબ્ધ. નવાં કર્મ તે ક્રિયમાણુ. સારાં નરસાં કર્મવડે જીવને સ્વર્ગ નર્ક, ઉચ, નિચ ચોનિમાં અવતાર મળે. પ્રારબ્ધ ભોગવવાથી ટળે. સંચિત્ જ્ઞાનવડે ક્ષય પામી મીઠું આવે ત્યારે જન્મ મરાણાદિ દુઃખની નિવૃત્તિ થાય.

બુદ્ધ અને જૈનમત જોડે વેદમતનો ઝઘડો ચાલ્યો હતો તેમાં જોડો કાળ ગયો હતો. આ નિરવાણુ મતવાળાઓએ સ્થુળ બુદ્ધિનાં માણુસોને રસ પડવા સારૂં વાર્તાઓ બનાવી ત્યારે વેદિક મતના બ્રાહ્મણોએ પુરાણુ રૂપી વાર્તાઓ બનાવી હતી. પુરાણુ કાળ સુમારે હજાર વર્ષ ઉપરનો ગણવામાં આવે છે. એજ સમયમાં મહાત્મા શંકરાચાર્યે નિરવાણુ મતનો નિકાલ આણી વેદ મતનો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

શંકરાચાર્યે બુદ્ધ જૈનો જોડે તકરારો ચલાવી હતી અને છેલ્લે હથિયારો પણ વાપર્યાં હતાં. જૈન મતની ક્રિયાઓની કઠીનતાથી તે ક્ષિણત્વાને પામ્યો અને બુદ્ધ ધર્મને ઉચાળા ભરવા પડ્યો. તેણે ટિપ્પેટ, તાતાર, ચીન, જાપાન, કોરીઆ, શીયામ, બ્રહ્મદેશ, શીલાન અને જવા ઇત્યાદિ દેશોમાં પ્રસરી ત્યાં જડ ધાલી.

પુરાણુ અઢાર છે, અને અઢાર ઉપપુરાણુ છે. એમાં વિષ્ણુત્પત્તિ, દેવ દાનવના ઝગડા, રાજાઓની વંશાવળી, જે દેવ

મત્સ્યે પુરાણ રચેલ હોય તેની શ્રેષ્ઠતા અને કર્મ ઉપાસના વિષે ઉપદેશ તથા તત્ત્વજ્ઞાન પણ હોયછે. અદાર પુરાણનાં નામ મત્સ્ય, કૌર્મ, લૈંગ, શૈવ, સ્કંદ, આગ્નેય, વૈષ્ણવ, નારદીય, ભાગવત, ગારુડય, પાદ્મ, વારાહ, બ્રહ્માંડ, બ્રહ્મવૈવર્ત, માર્કંડેય, ભવિષ્ય, વામન, પ્રાહ્લ, ભગવતીભાગવતને કોઈ પુરાણમાં ગણીછે. અને કોઈ ઉપપુરાણમાં ગણીછે.

પુરાણોનો એવો પણ મત છે કે માયાના ત્રણ ગુણ, સત્વ રજ અને તમ્ પૈકી સત્ત્વગુણ રૂપી વિષ્ણુ ભગવાન જ્યારે જગતમાં અસત્યનો ઉપદ્રવ થાય ત્યારે અસત્યતાનો પરાજય કરી સત્યનું સ્થાપન કરવા મનુષ્ય અવતાર ધરે. એવા નવ અવતાર થઈ ગયા. મરુચ્છ, કરુચ્છ, વરાહ, નરસિંહ, વામન, પરસુરામ, રામ, કૃષ્ણ અને બુદ્ધ તથા દશમો અવતાર નિકલંકી થવાનો છે.

આ પુરાણો ઉપરથી વેદિક ધર્મની ત્રણ શાખા નીકળી હતી. શિવમાર્ગ, વિષ્ણુમાર્ગ, અને શક્તિમાર્ગ. કાળે કરી લોકો ધર્મ ઉપરથી ડગમગ થવા લાગ્યા. ત્યારે ધર્માચાર્યોએ પોતપોતાના જીવન જીવવા વાડા બનાવી તેમાં તેઓને પુર્યા. વર્તમાન કાળમાં વળી સુધારા સમાજે નીકળી તે પહેલાં જોસ બતાવી પછી થંડી પડી ગઈ, વેદિક ધર્મને આચાર્યોએ વખતને અનુસરતી ચોજનાઓ કરી કાયમ તે રાજ્યો પણ અનેક મત મતાંતર થવાથી આર્ય લોકોનો સંપ તુટ્યો અને તેથી નિસ્તેજ થયા.

પરંતુ આપણે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. લોહાણામાંથી ખોળ થયા અને તે લોહાણા શક્તિપંથી હતા એમ પહેલાં કહ્યું છે, જોને વેદાંતવાળા વાચ્ય કહેછે, ન્યાયવાળા ઇચ્છા, જ્ઞાન, ક્રિયા એમ કહેછે. યોગવાળા કુંડલીની કહેછે. સાંખ્યવાળા મકૃતિ કહેછે તેજ શક્તિ.

ભગવતી ભાગવતમાં શક્તિની મહત્વતા અને કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાન છે. શક્તિ ધર્મની વધારે સમજ પડવા સાથે ભગવતી ભાગવતનું થોડું તારણ અહીં ટાંકું.

શક્તિનું સુદ્ધિમરૂપ.

ત્રતિય સ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યાયમાંથી.

“અન્ના પ્રત્યે દેવી કહેછે—હું અને પ્રજા સર્વદા એકજ છીએ. લિન્ન લિન્ન નથી. જે પ્રજા છે તે હું છું અને હું છું તે પ્રજા છે (અગ્નિ આદિ પદાર્થોની શક્તિ જેમ અગ્નિથી જુદી નથી તેમ હું કે જે પ્રજાની શક્તિ છું તે પ્રજાથી જુદી નથી. જેમ પોતાની શક્તિથી અગ્નિ આદિ પદાર્થો લિન્ન નથી, તેમ મારાથી પ્રજા લિન્ન નથી. એક કાર્ય અને બીજી કારણ એક જી-તે શક્તિનું રૂપ બે પ્રકારનું છે. જેમ કે કીડલા આદિ જે થાય છે તે કાર્ય છે અને તે કાર્યને ઉત્પન્ન કરનારી જે દાહ શક્તિ છે તે કારણ છે. આમાં જેમ કાર્ય શક્તિ અગ્નિથી જુદી દેખાય છે પણ કારણ શક્તિ અગ્નિથી જુદી દેખાતી નથી તેમ આવરણ અને વિદેશાદિક રૂપ કાર્ય શક્તિ પ્રજાથી જુદી છે પણ હું કે જે તે કાર્યને ઉત્પન્ન કરનારી કારણ શક્તિ છું તે પ્રજાથી જુદી નથી. જેમ અગ્નિમાં હોમ કરતાં અગ્નિની શક્તિમાં હોમ અર્થાત્ થઈ જાય છે અને જેમ અગ્નિની શક્તિમાં હોમ કરતાં અગ્નિમાં હોમ અર્થાત્ સિદ્ધ થઈ જાય છે તેમ પ્રજાની ઉપાસના કરતા મારી ઉપાસના અર્થાત્ સિદ્ધ થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે માયાની ઉપાસના અને પ્રજાની ઉપાસના એ બંનેમાં માયા વશિષ્ઠ પ્રજાનીજ ઉપાસના થાય છે.) મારી અને પ્રજાની

ભિન્નતા કેવળ બુદ્ધિની ભુલથીજ કલ્પાયછે. કાર્યરૂપ શક્તિ પ્ર-
 ક્ષથી જુદીછે અને કારણરૂપ શક્તિ પ્રક્ષથી જુદી નથી એમ
 ને બુદ્ધિમાન પુરૂષ સુક્ષ્મતાથી સમજે તે પુરૂષ પોતાને માયાનું
 જ્ઞાન થવાના સમયમાંજ પ્રક્ષનું જ્ઞાન થવાને લીધે તે ક્ષણેજ
 જીવના મુક્ત થઈને પછી રહીને અતે વિદહ મુક્તિ પામેછે.
 આ પ્રમાણે નિત્ય અને સનાતન પ્રક્ષ એક અને અદ્વૈતિયજ
 છે. પણ તે સૃષ્ટિના કાળમાં દ્વૈતભાવ પામેછે. જેમ દીવો એ-
 ક છતાં પણ ઉપાધિના ચોગથી અનેક પ્રકારના રૂપાયછે તેમ
 પ્રક્ષ એકજ છે; તોપણ માયારૂપ ઉપાધિના ચોગથી અદૃશ્ય કો-
 ઠિનું અને માયાના કાર્યરૂપ ઉપાધિના ચોગથી દૃશ્ય કોઠિનું એ-
 મ બે પ્રકારે થાયછે. જેમ એક મુખ પણ ઉપાધિરૂપ દર્પણના
 ભેદથી પ્રતિબિંબ રૂપે અનેક પ્રકારનું થાયછે તેમ અમો બ-
 જોના પ્રતિબિંબરૂપ જીવ પણ અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિના ભેદથી
 અનેક પ્રકારના થાયછે. (નિયમિત કાળેજ પાકવાના કર્મોમાં જે-
 ટલાં પાકી ગયાં હોય તેઓના ઉપભોગથી ક્ષય થવાને લીધે અ-
 ને જેટલાં પાક્યાં ન હોય તેઓના ઉપભોગ થવાના અસંભવને
 લીધે સૃષ્ટિના ઉપયોગ નહિ હોવાથી પ્રલય થાયછે તે પ્રલય-
 માં સઘળું જગત બીજરૂપથી માયામાં લીન થાયછે અને માયા
 સઘળા પ્રપંચને ગળી જઈને પ્રક્ષથી અભિન્ન રહેછે. તે સમયે
 તરંગ વગરના સમુદ્ર જેવું પ્રક્ષ નિષ્ક્રિયપણાંથીજ રહેછે. પાછાં
 કર્મો પાકી જાય ત્યારે તેને કાળ અને કર્મોને લીધે ખેતરમાં ર-
 હેલું બીજ જેમ ફૂટ કરે છે તેમ અદ્વૈત અને નિષ્ક્રિય પ્રક્ષ પ-
 ણુ કાળ અને કર્મોને લીધે ફૂટ કરેછે. પછી જેમ ખેતરમાં રહેલાં
 બીજમાંથી અનુક્રમે અંકુર, શાખા, પાંદડાં, ફૂલ અને ફળ થાય
 છે તેમ પ્રક્ષના ભાગ માયારૂપ બીજમાંથી જગતનું અંકુરાદિક

થાય છે. કૂટ કરવા આદિ પરિણામ માયાનું જ થાય છે; પણ
 પ્રભુનું થતું નથી. કારણ કે પ્રભુ નિરવયવ છે અને માયા સા-
 વયવ છે. પરિણામમાં સાવયવ વસ્તુની જ અપેક્ષા રહે છે. પ્રભુ તો
 વિવર્તોપાદનરૂપ છે અને તે વિના માયાની સત્તા તથા સ્કૃતિ નહિ
 થવાને લીધે પરિણામ ઘટતું નથી, આ પ્રમાણે છે; માટે માયા-
 માં અને માયાના કાર્યમાં પ્રભુના અનુસ્મૃતપણાને લીધે જેટલા
 માયાના ભેદ થયા તેટલા જ પ્રભુના ભેદ સૃષ્ટિને વાસ્તે થયા
 એમ માનવું યોગ્ય છે. ઉત્પત્તિના કાળમાં સૃષ્ટિને વાસ્તે ભેદ
 થાય છે અને એમ થવાથી સઘળી રીતે દૃશ્ય અને અદૃશ્યનો ભે-
 દ થયો છે. પ્રલયના સમયમાં હું પ્રભુથી અભિન્ન જ હતી; મા-
 ટે સ્ત્રીરૂપ, પુરૂષરૂપ કે નપુંસકરૂપ પણ નહતી. સૃષ્ટિ થયા પછી
 જુવ લોકો ઉપર અનુગ્રહ કરવા સારું મેં મારી વૃત્તિરૂપ બુ-
 દ્ધિથી આ ભેદ કલ્પેલ છે. બુદ્ધિ, લક્ષ્મી, ધૃતિ, કીર્તિ, સ્મૃતિ,
 શ્રદ્ધા, મેધા, દયા, લગ્ન, ક્રુધા, તૃષ્ણા, ક્ષમા, કાંતિ, શાંતિ,
 તરસ, નિદ્રા, આલસ્ય, જરા, વિદ્યા, અવિદ્યા, સ્પૃહા, વાંછ, શ-
 કિત, અશકિત, વસા, મજ્જ, ત્વચ્ચા, દૃષ્ટિ, સાચી તથા ખોટી
 વૈખરીવાણી, પરાપશ્યંતી તથા મધ્યમાવાણી અને અનેક
 પ્રકારની જે નાડિયો છે તે તથા એ વિના પણ જે બીજાં ર-
 હ્યુરૂપ પણ હું થઈ છું. હે પ્રભા! સંસારમાં કયો પદાર્થ મારું
 સ્વરૂપ નથી? મારા વિનાનું શું છે? સઘળું હું જ છું એ નિશ્ચ-
 યથી જાણો. કંઈ વસ્તુ એ મારાં નિશ્ચિત રૂપોથી રહિત છે?
 તે મને કહો. એટલા માટે હે પ્રભા! આ સૃષ્ટિમાં હું જે વિ-
 સ્તીર્ણ થઈ છું. હું જ સર્વ દેવતાઓમાં અનેક નામ ધરીને શ-
 ક્તિરૂપથી રહું છું અને પરાક્રમ કરું છું. ગૌરી, પ્રાણી, રૌદ્રી, વા-
 રાહી, વૈષ્ણવી, શિવા, વારૂણી, કૌભેરી, નારસિંહી અને એન્દ્રિ

શક્તિરૂપ હું છું. સર્વ પદાર્થો ઉત્પન્ન થયા પછી તેઓમાં હું પ્રવેશ કરું છું પુરૂષને નિમિત્ત માત્ર કરીને હું સઘળાં કાર્ય કરું છું જેમ જોઈએ તેમ જળમાં શીતત્વરૂપ, અગ્નિમાં ઉષ્ણતારૂપ, સૂર્યમાં જ્યોતિરૂપ અને ચંદ્રમાં ચાંદનીરૂપ હું જ થઈ છું. હે પ્રભા! હું છોડી દઉં તો સંસારમાં જીવમાત્ર હલીચલી પાણુ શકે નહિં એ વાત નિશ્ચયથી હું કહું છું. હું છોડી દઉં તો શંકર દૈત્યોને મારવા અસમર્થજ થાય. જે માણસ અતિ દુર્બળ હોય તેને લોકો પાણુ શક્તિરહિત કહેછે. જેમ સર્પ લોકો દુર્બળ મનુષ્યને શક્તિહીણ થઈ ગએલો કહેછે. તેમ રૂદ્રહીણ કે વિષ્ણુ હીણ થઈ ગયા કહેતા નથી. પડી ગએલો, જેને ઠેસ વાગી ગઈ હોય તે, ખીનલો, શાંત અને શત્રુને વશ થએલો માણસ લોકમાં અશક્ત કહેવાય છે; પાણુ કોઈ અરૂદ્ર કહેવાતો નથી. તમને હમણાં સૃષ્ટિ કરવાની ઇચ્છા થઈ છે તેનું કારણ પાણુ શક્તિ છે એમ સમજવું. જ્યારે તમે શક્તિયુક્ત થશો ત્યારે સઘળું કરી શકશો. એ પ્રમાણેજ વિષ્ણુ, રૂદ્ર, ઈંદ્ર, અગ્નિ, ચંદ્ર, સૂર્ય, ચંદ્ર, વૃષ્ટા, વરુણ અને પવન પાણુ જ્યારે શક્તિયુક્ત થશે ત્યારેજ પોત પોતાનાં કામ કરી શકશે. પૃથ્વી જ્યારે શક્તિયુક્ત થાયછે ત્યારેજ સર્વનું ધારણ કરવામાં દૃઢ થાયછે. જે શક્તિ ન હોય તો એક પરમાણુને પાણુ ધરવામાં અશક્ત થાયછે. એ પ્રમાણેજ શેષ, કૂર્મ, દિગ્ગજ અને ખીજ પાણુ સઘળાઓ મારાથી યુક્ત થાય છે ત્યારેજ પોતાનાં કાર્યો કરવાને સમર્થ થાયછે. હું જ્યારે ઇચ્છા કરું છું ત્યારે તુરત સઘળા જળને ખીજ ઉઠું, સૂર્યનો. સંહાર કરું છું અને પવનને રોકી દઉં છું. હમણાં જે કરવા ધારું તે કરી શકું. હે પ્રભા! સઘળાં તવો પ્રથમ નજ હતાં અને પછીથી ઉત્પન્ન થયાં છે એવો સં-

દેહ કદી પણ કરવો નહિં જેમ માટીના પિંડમાં રહેલાં ઘટનો જે માગલાવ (પહેલાં અભાવ) છે તેજ ઘટનો અવિર્ભાવ કરેછે અને કપાળમાં રહેલાં ઘટનો જે પ્રદંશાભાવ (કૂટી જવાથી થએલા અભાવ) છે તે ઘટનો તિરોભાવ કરેછે. તેમ સઘળા તત્વો કે જે કારણરૂપે વિદ્યમાનજ હોય છે તેઓના અવિર્ભાવ અને તિરોભાવજ ઉત્પત્તિ અને પ્રલય રૂપ છે. કોઈ સમય જગતનો માગલાવ હોયછે અને કોઈ સમય જગતનો પ્રદંશાભાવ થાયછે. હુમાણું ઘટનો દશ થઈ જવાને લીધે અહીં ઘટ નથી તો એ ઘટ ક્યાં ગયો એવો વિચાર કરતાં વિદ્વાનો કહેછે કે, ઘટના પરમાણુ થઈ ગયાં, તે ઉપરથી ઘટ પરમાણુ રૂપે કરી છેજ એમ સિદ્ધ થાયછે. માટે સત્કાર્યવાદ યથાર્થછે. આ અહંકારથી પહેલાનું મહત્ત્વ કે જે સાંખ્ય, ક્ષણિક, સુન્ય, નિત્ય, અનિત્ય, અને સકૃતક એવાં પરસ્પર વિરુદ્ધ વિશેષણો લાગવાને લીધે અનિર્વચનીયછે અને જે મહત્ત્વને સાંખ્ય સિદ્ધાંતવાળા લોકો મહત્ત્વ, અહંકાર શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ એ સાત ભેદથી કહેવા ધારે છે તેજ મહત્ત્વનું તમે ગ્રહણ કરો? અહંકાર એથી ઉત્પન્ન થએલા છે એમાંથી આગળ પ્રમાણે સઘળા પદાર્થોની તમે રચના કરો? પ્રારબ્ધ ઉત્પન્ન કરેલા તમે અહિંથી જાઓ? પોતાનાં સ્થાનકો રચીને તેમાં રહો? અને પોતપોતાનાં કાર્યો કરો??”

શકિતનું વૈરાટ સ્વરૂપ.

સક્ષમસ્કંધનો તેત્રીસમો અધ્યાય.

“જગદંબાએ દેવતાઓનો અભિપ્રાય જાણીને પોતાનું વૈરાટરૂપ દખાડ્યું. અત્યંત ઉત્તમ દિવ્ય અને મોટું એ વૈરાટરૂપ

સઘળાઓના જોવામાં આવ્યું. એના મસ્તકમાં સત્યલોક, ચક્ષુમાં ચંદ્ર, સૂર્ય, કર્ણગોલકમાં દિશાઓ, વચનમાં વેદ, મોંમાં વાયુ, હૃદયમાં અવ્યક્ત, પહેડુમાં પૃથ્વી, નાભિમાં આકાશ, વક્ષસ્થળમાં જ્યોતિશ્ચક્ર, કંઠમાં મહર્લોક, મુખમાં જનલોક, લલાટમાં તપલોક, ખાડુમાં ઈંદ્રાદિક, શ્રોતેન્દ્રિયમાં શબ્દ, નાશિકામાં અશ્વનિકુમાર, બ્રાહ્મેન્દ્રિયમાં ગંધ, મુખમાં અગ્નિ, પાંપણામાં રાત્રદિવસ, ભરમરના ચાળામાં પ્રહ્લાનું સ્થાનક, તાળવામાં જળ, જીભમાં રસ, દાઢોમાં યમ, દાંતોમાં પુત્રાદિક. ઉપરના સ્નેહના લેશ, હાથમાં માયા, કટાક્ષમાં સ્વર્ગલોક, ઉપલા હોઠમાં લગ્ન, હેઠલા હોઠમાં લાલ, પીઠમાં અધર્મ, મેઢરમાં જગતને ઉપજવનાર પ્રજાપતી, કુખમાં સમુદ્રો, અસ્થિઓમાં પર્યતો, નાડીઓમાં નદીઓ, રૂંવાડાં-ઓમાં વૃક્ષો, કેશોમાં વાદળો, વસ્ત્રોમાં જે સંધા અને ગતિમાં ખાળ. યુવાન અને જરા અવસ્થાઓ જોવામાં આવી. હે રાજા ! એ જગદંબાના મનમાં ચંદ્રમા, બુદ્ધિમાં વિજ્ઞાન, અંતઃકરણમાં રૂદ્ર, કટીપશ્ચાદ્ ભાગમાં અશ્વાદિ સઘળી જાતિઓ અને કેડથી નીચલા ભાગમાં અતલ આદિ પાતાળો જોવામાં આવ્યાં. એ લયકર મોટું રૂપ સર્વ દેવતાઓએ દીકું. એ રૂપમાં જવાળાઓની હજારો પંક્તિઓ જોવામાં આવતી હતી. જીભ ચારેકોર આકાશમાં ભખકારા મારતી હતી, દાઢોમાંથી કડકડાટી થતી હતી. નેત્રોમાંથી અગ્નિ નીકળતો હતો, આયુષ્કો અનેક ધર્યાં હતાં, બ્રાહ્મણો અને ક્ષત્રિયો આદિ ચવાઈ જતા હતા, માથાં, નેત્ર અને પગ હજારો હતાં. કોડ સૂર્યના જેવો પ્રકાશ હતો, પ્રભાકોડ વિજળીઓના જેવી હતી; મહાભયંકર, વીર અને હૃદય, નેત્રોને ત્રાસ આપનાર એ રૂપને જોઈ સર્વ દેવતાઓ હાહાકાર કરવા લાગ્યા.”

દેવી પૂજન.

ત્રતીય સ્કંધનો છવીશમો અધ્યાય.

“ ઉત્તમ તીર્થના જગોથી ભરેલો અને સુવાર્ણ તથા રત્નોવાળો કળશ સ્થાપવો. ચારેકોર પડખામાં પૂજનને વાસ્તે સામગ્રીઓ રાખીને મંગળને વાસ્તે ગાયન અને વાણંતના શબ્દો કરાવવા. હે રાજા ! પહેલે દિવસે હસ્ત નક્ષત્રવાળી પ્રતિપદા તિથિમાં વિધિ સહિત પૂજન ઘણું શ્રેષ્ઠ અને મનુષ્યાના મનોરથોને પૂર્ણ કરનાર છે. પ્રથમ અપવાસ, નક્ત ભોજન, અથવા એક ભુક્તના નિયમનો સંકલ્પ કરીને પછી પૂજનનો આરંભ કરવો. હે મા ! હે જગદંબ ! હે દેવી ! હું ઉત્તમ નવરાત્રનું વ્રત કરીશ તેમાં મને સાહ્યતા આપજો. એવી પ્રાર્થના કરીને વ્રતને વાસ્તે યથાશક્તિ નિયમ લેવો અને પછી વિધિ સહિત મંત્રપર્વક પૂજા કરવી. ચંદન, અગર, કર્પૂર અને સુગંધી પુષ્પોથી અર્ચન કરવું. મંદાર, કરંજ, આસોપાલવ, અંપક, કરવીર, માલતી અને ખાલીનાં પુષ્પોથી સુંદર બિલ્વદળોથી, ધૂપથી અને દીપથી વિધિ મ- માણે જગદંબાનું પૂજન કરવું. નાળિયેર, ખીન્નોરાં, દાડમ, કે- જાં, નારંગી, ફેનસ, તથા સુંદર ખીલાં આદિ અનેક પ્રકારનાં ફ- જોથી અર્ધદેવો, ભક્તિપૂર્વક અન્નદાન કરવું. જેઓ માંસ ખાતા હોય તેઓએ પશુઓની હિંસા કરી. પાડાં, ખડરાં અને સુવ- રનું ખજિદાન ઉત્તમ છે. દેવી આગળ મારી નાંખવામાં આવે- લાં પશુઓને સર્વદા સ્વર્ગ મળેછે; માટે દેવીને માટે મારનારા- ઓને પશુની હિંસા લાગતી નથી. સર્વ શાસ્ત્રોનો નિર્ણય એવો છે કે, યજ્ઞમાં જે હિંસા કરવામાં આવે તે હિંસા સમજવી નહિ. દેવતાઓને ખજિદાન આપેલાં પશુઓને અવશ્ય સ્વર્ગની

ગતિ મળેછે. શાસ્ત્રમાં કહેલાં માન પ્રમાણે હોમને વાસ્તે સુંદર ત્રિકોણ કુંડ અથવા ત્રિકોણ સ્થંડિલ કરવું. ત્રણે સમયમાં અનેક પ્રકારનાં સુંદર પદાર્થોથી નિતપૂજન કરવું અને ગાયન વાજિત્ર તથા નાચથી મોટો ઉત્સવ કરવો. નિત્ય પૃથ્વી ઉપર સૂવું અને ઉત્તમ વસ્ત્રો, અલંકારો તથા મીઠાં ભોજનોથી કુમારિકાઓનું પૂજન કરવું અથવા પહેલે દિવસે એક, બીજે દિવસે બે અને ત્રીજે દિવસે ત્રણ એમ પ્રતિદિવસે અઠકેકનું આધિક પૂજન કરવું અથવા પ્રત્યેક દિવસે બમાણું અથવા પ્રત્યેક દિવસે ત્રગાણું પૂજન કરવું અથવા પ્રત્યેક દિવસે નવનવ કુમારિકાઓનું પૂજન કરવું. હે રાજા ! શક્તિના યજ્ઞમાં પોતાના વૈભવ પ્રમાણે પૂજન કરવું ! પણ કદી ધન છતાં ધનનો લોભ કરવો નહિં. પૂજનમાં એક વર્ષની કન્યા લેવી નહિં. કારણ કે તે અત્યંત બાળક કન્યા ભોગ અને ગંધાદિકમાં સમજે નહિં. જે બે વર્ષની હોય તે કુમારિકા, ત્રણ વર્ષની હોય તે ત્રિમુર્તિ, ચાર વર્ષની હોય તે કલ્યાણી, પાંચ વર્ષની હોય તે રોહિણી, છ વર્ષની હોય તે કાળિકા, સાત વર્ષની હોય તે ચંડિકા, આઠ વર્ષની હોય તે સાંભવી, નવ વર્ષની હોય તે દુર્ગા અને દશ વર્ષની હોય સુભદ્રા કહેવાયછે. જે કન્યા દશ વર્ષ ઉપર અવસ્થાની હોય તેનું પૂજન કરવું નહિં. કારણ કે તે સર્વ કાર્યમાં નિંદિત છે. ઉપર કહેલાં નામોથી કુમારિકાઓની વિધિ સહિત પૂજા કરવી. હવે એ નવ પૂજાઓનાં પૂજનનાં નોખાં નોખાં રૂળ કહુંછું. કુમારિકાનાં પૂજનથી દુઃખ અને દરિદ્ર નાશ થાયછે. ધન, આયુષ્ય અને બળની વૃદ્ધિ થાયછે. ત્રિમુર્તિનાં પૂજનથી ધર્મ, અર્થ અને કામનું રૂળ થાય છે, ધનધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય છે અને પુત્રપૌત્રાદિકની વૃદ્ધિ થાય છે.”

જ્ઞાન.

ભગવતી ભાગવતનો સમ્પન્ન સ્કંધનો તેત્રીશમો અધ્યાય.

“દેવી કહેછે—આ સચરાચર સઘળું જગત મારી માયા શક્તિથી કલ્પાએલું છે અને વાસ્તવિક રીતે એ માયા પણ મારાથી ભિન્ન નથી. બ્રાંતિ પામેલા જીવોના વ્યવહાર ઉપર દ્રષ્ટિ રાખીને માયા અને અવિદ્યાની કલ્પના કરી છે. વાસ્તવિક વિચાર કરતાં તો માયા છેજ નહિં કેવળ પરબ્રહ્મજ છે. હે હિમાલય! હું કે જે કુટસ્થ બ્રહ્મરૂપ છું તે માયા અને કર્મઆદિને સાથે લઈ તથા મારાને અગ્રણી કરીને સઘળું જગત સૃજ્યા પછી તેની અંદર પ્રવેશ કરું છું. હું વ્યાપક છું તેથી જવું આવવું, દેહનો સંબંધ અને દેહનો ત્યાગ કરવો સંભવે નહિં એટલા માટે મારાણાદિ ઉપાધિઓને સાથે લઉં છું, ઉપાધીના સ્વિકારથી જન્મ, મરણ, પરલોકગમન આદિ સઘળું સિદ્ધ થાય છે. જેમ આકાશ એક છે, તોપણ ઘટાદિ ઉપાધીઓના ભેદથી ભિન્ન ભિન્ન દેખાય છે. તેમ કુટસ્થ આત્મા એક છતાં પણ અવિદ્યા અને અંતઃકરણરૂપ ઉપાધિઓના ભેદથી જીવરૂપે ભિન્નભિન્ન દેખાય છે. જેમ સૂર્ય, ઉંચ, નીચ આદિ વસ્તુઓને પ્રકાશ આપતાં તે વસ્તુઓના દાષોથી કદી દાષિત થતો નથી તેમ હું પણ કદિ ઉપાધીઓના દાષોથી લેપાતી નથી. જેકે કર્તાપણું બુદ્ધિઆદિમાં રહેલું છે; તોપણ મુંઢ લોકો તેના મારામાં અધ્યાસ “આત્માકર્તા છે” એમ કહે છે. જેમ અજ્ઞાનના ભેદથી જીવોનું બહુત્વ કલ્પાએલું છે. તેમ માયાના ભેદથી બ્રહ્મા અને વીજનું આદિ રૂપે ઈશ્વરનું પણ બહુત્વ કલ્પાએલું છે. ઘટાકાશ અને મહાકાશને વિભાગ જેમ કલ્પાએલો છે તેમ અવિદ્યા એટલે અજ્ઞાનને લીધે

જીવાત્મા અને પરમાત્માના ભેદ કદ્યાએલો છે. જેમ જીવોનું બહુત્વ અવિદ્યાથી છે પણ વાસ્તવિક રીતે નથી, તેમ ઇશ્વરનું બહુત્વ પણ માયાથી છે, વાસ્તવિક નથી. દેહ અને ઈન્દ્રિય આદિના સિક્કાંતની વાસનાના ભેદથી ઘણા પ્રકારની થએલી અવિદ્યા જીવોના લિન્નલિન્ન પણામાં કારણ છે બીજી કશું કારણ નથી. તેમ ગુણોની વાસનાઓના સાત્વિક રાજસ્ અને તામસ્ ભેદોથી ઘણા પ્રકારની થએલી માયા ઇશ્વરના લિન્નલિન્નપણામાં કારણ છે બીજી કશું કારણ નથી. હે પર્વત ! વાસ્તવિક રીતે ચૈતન્ય એકજ છે માટે આ સઘળા પ્રપંચ મારામાં આત્મોત્ છે. ઇશ્વર સુત્રાત્મા અને વૈરાટ પણ હું છું. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રૂદ્ર, સરસ્વતિ, લક્ષ્મી અને ગૌરી પણ હું છું. સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, પશુ, પક્ષી ચંડાળ, ચોર, પારાધિ, કૂર કર્મ કરનાર, સત્કર્મ કરનાર, મહાજન, સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુષક પણ હું છું, એમાં કશો સંશય નથી. કોઈપણ સ્થળ કે કાળમાં જે કંઈ વસ્તુ દેખવામાં કે સાંભળવામાં આવે છે તે સઘળી વસ્તુઓમાં સર્વદા અંદર અને બહાર વ્યાપીને હું જ રહેલી છું. સચરાચર કંઈપણ વસ્તુ મારા શિવાય નથી. જે મારા વિના હોય તે વિદ્યાના પુત્રની પેઠે સુન્યજ હોય. જેમ એકજ દારી સર્પ અને માળા આદિ ભેદોથી અનેક પ્રકારની લાસે છે તેમ હું એકજ ઇશ્વરાદિ રૂપોથી લાસુ છું, એમાં સંશય નથી. જે કલ્પિત વસ્તુ હોય તે અધિષ્ઠાનની સત્તાવગર લાસેજ નહિ; માટે આ કલ્પિત જગત મારી સત્તા વિન્યા લાસતું નથી. મારી સત્તાથી જગતની સત્તા જુદી નથી.”

આ બ્રહ્મવિદ્યા અપાત્રને આપવા આ દેવી ભાગવતમાં સંખ્ત મનાઈ છે. સત્તમસ્કંધના છત્રીસમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, દ્વયક નામના અર્થવાના પુત્રે ઈન્દ્રની પાસે બ્રહ્મવિદ્યાના ઉપદેશ-

ની પ્રાર્થના કરતાં ઈદ્રે તેને પ્રભવિધા આપીને કહ્યું હતું કે, તમે જો આ પ્રભવિધા ખીજને આપશો તો હું તેજ સમય તમારું માથું કાપી નાખીશ. દેવીનું પૂજન પણ ઉઘાડું પાડનારને ભારે દોષિત ગણાય છે. સમમસ્કંધના ચાળીસમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે કે, હે હિમાલય ! આ પ્રમાણે મારા પૂજનનો વિધિ તમારા કને કહ્યો. આ સર્વ વિષયનો વિચાર કરી તમે અધિકાર પ્રમાણે મારું પૂજન કરો ? એ કરવાથી કૃતાર્થ થશે. આ મારું ગિતાશાસ્ત્ર કોઈ અશિષ્ય, અલક્ષ્ત, ધૂર્ત કે દુષ્ટ દહુવાળાની પાસે કદી પણ કહેવું નહિં. આનો પ્રકાશ કરવો એ પોતાની માના સ્તનને ઉઘાડાં કર્યા ખરાબર છે.”

આ તત્વબોધ ટુંકામાં સ્વામિ વાસુદેવે સમજાવેલ છે તે આ જગ્યાએ ઉતારી લેવા યોગ્ય જાણી ઉતાર્યું છે.

“યતો ધમ સ્તતોજય”

તત્ત્વબોધ.

“ચારે સાધનોથી યુક્ત એવા અધિકારીએને મોક્ષનાં સાધ

નરૂપ તત્ત્વવિવેકનો પ્રકાર કહીએ છીએ.

પ્રશ્ન—ચાર સાધન કયાં કહેવાય ?

ઉત્તર—નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક, આ લોક પરલોકનાં ફળ ભોગવવામાં વિરાગ, શમ, દમ આદિ છ સંપત્તિ અને મુમુક્ષુપાણું.

પ્રશ્ન—નિત્ય અને અનિત્ય વસ્તુનો વિવેક એટલે શું ?

ઉત્તર—નિત્ય એટલે પ્રભુ અને અનિત્ય એટલે પ્રભુવિના ખીજનું

અધું અને એ બેયનું બાણુવું એનું નામ નિત્ય અને અ-
નિત્ય વસ્તુનો વિવેક.

પ્રશ્ન—આ લોક પરલોકનાં ફળ ભોગવવામાં વિરાગ એટલે શું?

ઉત્તર—આ લોક એટલે મનુષ્ય લોકના અને પરલોક એટલે સ્વર્ગ
લોકના ભોગમાં ઇચ્છા નહોતે.

પ્રશ્ન—શમ આદિ સાધન સંપત્તિ કઈ કહેવાય?

ઉત્તર—શમ, દમ, તપ, તિતિક્ષા, શ્રદ્ધા અને સમાધાન એ છ વાનાં

પ્રશ્ન—શમ એટલે શું?

ઉત્તર—મન નિયમમાં રાખવું તે.

પ્રશ્ન—દમ એટલે શું?

ઉત્તર—અશુ આદિ બહારની ઇંદ્રિયો નિયમમાં રાખવી તે.

પ્રશ્ન—તપ એટલે શું?

ઉત્તર—પોતાનો ધર્મ પાળવો તે.

પ્રશ્ન—તિતિક્ષા એટલે શું?

ઉત્તર—ઠાઠ તડકો અને સુખદુઃખ આદિનું સહન કરવાપણું તે.

પ્રશ્ન—શ્રદ્ધા એટલે શું?

ઉત્તર—ગુરુ અને વેદાંતનાં વાક્યમાં વિશ્વાસ હોય તે.

પ્રશ્ન—સમાધાન એટલે શું?

ઉત્તર—ચિત્ત સ્થિર થવું તે.

પ્રશ્ન—મુમુક્ષુપણું એટલે શું?

ઉત્તર—“ મને મોક્ષ થાય ” એવી રીતની દૃઢ ઇચ્છા હોય તે.

એ ચાર સાધનોરૂપ સંપત્તિવાળા પુરૂષો તત્વ વિવેકના અધિ-
કારી થાયછે.

પ્રશ્ન—તત્ત્વવિવેક એટલે શું?

ઉત્તર—“ આત્મા સત્ય અને તે શિવાય બધું મિથ્યા ” એમ જાણવું તે.

પ્રશ્ન—આત્મા કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર—સ્થુળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ શરીરથી વ્યતિરિક્ત (જુદા) અને પાંચ કોશથી અજગો છતાં ત્રણે અવસ્થાના સાક્ષી સત્ ચિત્ અને આનંદરૂપ થકો જે અજગો રહે છે તે.

પ્રશ્ન—સ્થુળ શરીર કયું કહેવાય ?

ઉત્તર—ભેળાં થએલાં પાંચ મહાભુતથી થએલું અને સારાંનકારાં કર્મેથી થએલું સુખ દુઃખ ભોગવવાનું પાત્ર જે શરીર તે.

જાય તે (થાય છે) અસ્તિ (છે) વૃદ્ધ તે (વધે છે) વિપરિણામ તે (જુવાન થાય છે) અપક્ષીય તે (વૃદ્ધ થાય છે) અને નશ્વતિ (નાશ થાય છે) એમ છ વિકારવાળું એ સ્થુળ શરીર છે.

પ્રશ્ન—સૂક્ષ્મ શરીર શું કહેવાય ?

ઉત્તર—ભેળાં નહિં થએલાં પાંચ મહાભુતોથી થએલું સારાં નરસાં કર્મેથી ઉત્પન્ન થએલું, સુખ દુઃખાદિ ભોગના સાધનરૂપ અને જે પાંચ જ્ઞાન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય, પાંચ પ્રાણઆદિ વાયું, એક મન અને એક બુદ્ધિ એ પ્રમાણે સત્તર કળાની સાથે રહે છે તે.

પ્રશ્ન—કારણ શરીર કયું ?

ઉત્તર—સત્ કે અસત્ એમ વર્ણવી ન શકાય એવી અનાદિ અને વિધારૂપ અને સ્થુળ તથા સૂક્ષ્મ શરીરના કારણરૂપ વિકલ્પ વગરનું પોતાનાં સત્ય સ્વરૂપનું અજ્ઞાન તે.

એ ત્રણે ઉપાધિથી આત્માને બીજાં ધારવો.

પ્રશ્ન—ત્રણે અવસ્થા કઈ કહેવાય ?

ઉત્તર—જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ.

પ્રશ્ન—જાગૃત અવસ્થા કઈ?

ઉત્તર—શ્રાવણઆદિ જ્ઞાનેન્દ્રિયોથી અને શબ્દઆદિ વિષયોથી જે કંઈ જાણાય છે તે જાગૃત અવસ્થા અને સ્થુળ શરીરનું અભિમાન કરનાર આત્મા (વીશ્વ) એવી રીતે કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—સ્વપ્નાવસ્થા કઈ કહેવાય?

ઉત્તર—જાગૃત અવસ્થામાં જે દીકું અને સાંભળ્યું હોય તેથી થ-એલી વાસનાવડે ઉંઘમાં જે પ્રપંચ જાણાય તે.

સ્વપ્નાવસ્થા અને સુક્ષ્મ શરીરનું અભિમાન કરનાર આત્મા “તૈજસ” કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—સુષુપ્તિ અવસ્થા કઈ કહેવાય?

ઉત્તર—“હું” કંઈ પણ નથી જાણતો સુષ્પ્તિ હું ઉંઘના અનુભવ કરું છું”. એમ જે જાણાય છે તે.

સુષુપ્તિ અવસ્થા અને કારણ શરીરનો અભિમાની એવો જે આત્મા “માજા” એ રીતે કહેવાય છે.

૧. પાંચ કોષ કયા?

ઉત્તર—અજ્ઞમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય અને આનંદમય.

પ્રશ્ન—અજ્ઞમય કોષ કયો કહેવાય?

ઉત્તર—અજ્ઞના રસથી ઉત્પન્ન થઈ અને અજ્ઞના રસથી વધીને અજ્ઞરૂપ પૃથ્વીમાં જે લય થાય છે તે સ્થુળ શરીર.

પ્રશ્ન—પ્રાણમય કોષ કયો?

ઉત્તર—પ્રાણુ આદિ પાંચવાયુ અને વાણી આદિ પાંચ કર્મેન્દ્રિયો મળીને પ્રાણમય કોષ કહેવાય.

પ્રશ્ન—મનોમય કોષ કયો કહેવાય?

ઉત્તર—મન અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો મળીને મનોમય કોષ કહેવાય.

પ્રશ્ન—વિજ્ઞાનમય કોષ કયો કહેવાય?

ઉત્તર—બુદ્ધિ અને પાંચજ્ઞાનેન્દ્રિયો મળીને વિજ્ઞાન મય કોષ કહેવાય. એ સુક્ષ્મશરીર કહ્યું.

પ્રશ્ન—આનંદમય કોષ કયો કહેવાય?

ઉત્તર—એજ પ્રમાણે અવિદ્યામાં રહેલું મલીન સત્વ કારણ શરીર થઈને પ્રીયમોદ અને પ્રમોદવૃત્તિ સહિત આનંદમય કોષ કહેવાય. એ પાંચેય કોષ મારું શરીર, મારા મ્રાણુ, મારી બુદ્ધિ અને મારું જ્ઞાન એમ મારાપણાથી જાણાયછે તે, જેમ મારાપણાંથી જાણેલાં કુંડલ, કડાં અને ઘર આદિ પોતા થકી ભિન્નછે તેમ મારાપણાંથી જાણેલું પાંચ કોષ આદિ (હુંથી ભિન્નછે) આત્મા નથી.

પ્રશ્ન—ત્યારે આત્મા કોણ ?

ઉત્તર—સત્ ચિત્ અને આનંદરૂપ તે.

પ્રશ્ન—સત્ કોણ ?

ઉત્તર—ત્રણે કાળમાં પણ રહેછે તે.

પ્રશ્ન—ચિત્ કોણ ?

ઉત્તર—જ્ઞાન સ્વરૂપ તે.

પ્રશ્ન—આનંદ કોણ ?

ઉત્તર—સુખ સ્વરૂપ તે.

એ પ્રમાણે સત્ ચિત્ અને આનંદ સ્વરૂપ આત્માને જાણખવો. હવે ચોવીશ તત્ત્વોની ઉત્પત્તિ કહું છું.

પરબ્રહ્મની જે સત્ત્વગુણ, રજ્જેગુણ અને તમોગુણ રૂપ માયા છે તે માયાથકી આકાશ ઉત્પન્ન થયું, આકાશથી વાયુ ઉત્પન્ન થયો, વાયુથી તેજ થયું, તેજથી પાણી થયું અને પાણીથી પૃથ્વી થઈ. એ પાંચ તત્ત્વોમાંથી આકાશના સાત્ત્વિક

અશથી આત્ર ઈંદ્રિય થઈ, વાયુના સાત્વિક અંશથી ત્વચા ઈંદ્રિય થઈ, અગ્નિના સાત્વિક અંશથી અક્ષુ ઈંદ્રિય થઈ, પાણીના સાત્વિક અંશથી રસના ઈંદ્રિય થઈ. અને પૃથ્વીના સાત્વિક અંશથી ઘ્રાણુ ઈંદ્રિય થઈ. એ પાંચ તત્વોના સમુદાયના સાત્વિક અંશથી અંતઃકરણ થયું અને અંતઃકરણની વૃત્તિમાં બેદ થવાથી મન, બુદ્ધિ, અહંકાર અને ચિત્ એમ (ચાર) અંતઃકરણ થયાં. ઉપરનાં પાંચ તત્વોમાંથી આકાશના રાજસ્ અંશથી વાક્ ઈંદ્રિય થઈ. વાયુના રાજસ્ અંશથી પાણી ઈંદ્રિય થઈ. અગ્નિના રાજસ્ અંશથી પાદ ઈંદ્રિય થઈ. જળના રાજસ્ અંશથી ઉપસ્થ ઈંદ્રિય થઈ અને પૃથ્વીના રાજસ્ અંશથી ગુહ્ય ઈંદ્રિય થઈ. એ ઉપરનાં પાંચ તત્વોના સમુદાયના રાજસ્ અંશથી પાંચ મ્રાણુ થયાં. તથા એ પાંચ તત્વોના તામસ અંશથી પંચીકરણ થયું છે.

પ્રશ્ન—પંચીકરણ કઈ રીતે થાય છે ?

ઉત્તર—એ પાંચ મહાભુતના તામસ અંશરૂપ અકકેકા ભુતના બળે ભાગ પાડીને એમાંના અકકેકા અરધો ભાગ જુદા રાખી બીજા અકકેકા અરધો ભાગ હોય તે અકકેકાના ચારચાર ભાગ કરીને પ્રથમના જુદા રાખેલા અરધા અરધા ભાગોમાંથી પોતપોતાના નાખો રાખેલા અરધો ભાગ હોય તેને મેળીને બીજા અરધા અરધા ભાગમાં મેળવી દેવા તેથી પંચીકરણ થાય છે. એ પંચીકૃત પાંચ મહાભુત થકી પછી સ્થુળ શરીર થાય છે એ મમાણુ પિંડનું અને પ્રજ્ઞાંડનું એકપાણું છે. પ્રજ્ઞાંડ થયું પછી સ્થુળશરીર આદિમાં અભેદનું અભિમાની જીવ નામનું પ્રજ્ઞનું પ્રતિબિંબ થાય છે તેજ જીવ મહત્તિથી પોતાને વિષે ઈશ્વર થકી લિન્નપણું જાણે છે.

અવિદ્યા ઉપાધિવાળો જીવ એમ કહેવાયછે અને માયા ઉપાધિવાળો આત્મા ઇશ્વર કહેવાય છે. એવી રીતે ઉપાધિના ભેદથી જીવ અને ઇશ્વરમાં જ્યાં સુધી ભેદ દ્રષ્ટિ રહેછે ત્યાં સુધી જન્મ મરણ આદિ રૂપ સંસાર નિવૃત્ત થતો નથી. એ કારણ માટે જીવ અને ઇશ્વરમાં ભેદ યુક્તિ કરવી નહિં. બે જુદા જુદા ધર્મવાળા હોવાથી અહંકારવાળા અલ્પજ્ઞ જીવની ને અહંકાર વગરના સર્વજ્ઞ ઇશ્વરની “ તત્ત્વમસિ ” મહાવાક્યથી અભેદ યુક્તિ કેમ થાય ? એમ જો કદી શંકા થાય તો તે ન કરવી. અજ્ઞાને કરીને સ્થુળ, સુક્ષ્મ શરીરનો અભિમાની આત્મા ત્વંપદનો વાચ્યાર્થ છે અને ઉપાધિ રહિત સમાધિ દશાવાળું સુદ્ધ, ચૈતન્ય ત્વંપદનો લક્ષ્યાર્થ છે. તેજ રીતે સર્વજ્ઞ પણાં આદિથી યુક્ત ઇશ્વર ત્વંપદનો વાચ્યાર્થ છે અને ઉપાધિરહિત સુદ્ધ ચૈતન્ય તત્ત્વપદનો લક્ષ્યાર્થ છે. એ પ્રમાણે જીવ ઇશ્વરના અભેદમાં (એકપણામાં) કંઈ બાધ નથી. એવી રીતે વેદાંતનાં વાક્યોથી અને સારા ગુરૂના ઉપદેશથી જોને સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં બ્રહ્મયુક્તિ ઉપજી તે જીવનયુક્ત છે.

પ્રશ્ન—ત્યારે જીવનયુક્ત કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર—જેમ “ હું દેહછું, હું પુરૂષછું, હું પ્રાણીછું, હું ક્ષત્રિયછું, હું વૈશ્યછું અને હું શુદ્રછું.” એમ દૃઢ નિશ્ચય છે તેમ “ હું પ્રાણી જ નથી, હું શુદ્ર નથી, હું પુરૂષ નથી પરંતુ હું અસંગ, સચ્ચિદાનંદરૂપ, પ્રકાશરૂપ, સર્વનો અંતર્યામી અને ચિદાકાશરૂપછું.” એમ નિશ્ચયરૂપ જો અપરોક્ષ જ્ઞાનથી સઘળાં કર્મનાં બંધનથી છૂટે છે.

પ્રશ્ન—કર્મ કેટલા પ્રકારનાં છે ?

ઉત્તર—આગામિ, સંચિત્ અને પ્રારબ્ધ એવા ભેદથી ત્રણ પ્રકારનાં.

પ્રશ્ન—આગામિ કર્મ કોને કહેવાય ?

ઉત્તર—જ્ઞાન થયા પછી જ્ઞાનીના દેહથી થએલું પુણ્ય અને પાપરૂપ જે કર્મ હોય તે આગામિ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—સંચિત્કર્મ કયું કહેવાય ?

ઉત્તર—અનેક કોટી જન્મનાં બીજરૂપ જે જે જાતિનાં કર્મ પૂર્વે કરેલાં બાકી રહે છે તે સંચિત્ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—પ્રારબ્ધકર્મ કયું કહેવાય ?

ઉત્તર—આ શરીરને ઉત્પન્ન કરીને આ પ્રમાણે સુખદુઃખ આપનાર જે કર્મ તે કર્મને પ્રારબ્ધ કહેવાય. તે પ્રારબ્ધ ભોગવ્યાથી નાશ થાય છે. પ્રારબ્ધ કર્મના ભોગવ્યાથી ક્ષય થાય છે અને સંચિત્કર્મ “ હું બ્રહ્મ છું ” એવા ખરા જ્ઞાનથી નાશ પામે છે. ભગવાને પણ કહ્યું છે કે “ જ્ઞાનાગ્નિઃ સર્વ કર્માણિ ભસ્મ સાકુરતેર્મુન ” (જ્ઞાનરૂપી અગ્નિ સર્વ કર્મને બાળી રાખે છે) આગામિ કર્મ પણ જ્ઞાનથી નાશ થાય છે. કમળના પાનમાં પડેલાં પાણીની પેઠે આગામિ કર્મનો જ્ઞાનિયોને સંબંધ નથી. જે જ્ઞાનીની સ્તુતિ કરે છે, ભજે છે અને પૂજે છે તેને જ્ઞાનીનું કરેલું સઘળું આગામિ પુણ્ય જાય છે અને જે જ્ઞાનીને નિંદે છે, દેશ કરે છે અને દુઃખ દે છે તેને જ્ઞાનીનું કરેલું સઘળું આગામિ એટલે હવે પછી કરાતું, કહી નહિં શકાય એવું પાપરૂપ કર્મ જાય છે. શ્રુતિ પણ કહે છે કે, જે જ્ઞાનીના દેશી છે તે જ્ઞાનીના પાપકર્મને ગ્રહણ કરે છે અને જે જ્ઞાનીના સ્નેહી છે તે જ્ઞાનીનાં પુણ્યકર્મને ગ્રહણ કરે છે. તેમજ આત્મજ્ઞાની સંસારને તરીને અહીંજ બ્રહ્માનંદને પામે છે. આત્માને જાણનાર શોકને (સંસારને) તરે છે સ્મૃતિ કહે છે કે, “ તનું

ત્યજતુવા કાશ્યાં શ્વપચસ્ય ગૃહે થવા । જ્ઞાન સંપ્રાપ્તિ સમયે મુક્તો સૌ વિગતાશય ” ॥ (આ શરીરને કાશીમાં મેલે કે ચંડાળને ઘર મેલે પરંતુ નિર્મળ અંતઃકરણવાળો જ્ઞાન થયું તેજ સમય મુક્ત છે.)

આ તત્ત્વમતનાં તારણો ઠાંક્યાં છે તેથી તત્ત્વમત સમજશે. સ્પષ્ટ તો નહિ; કારણ કે વેદાંત મતની ભાષા કઠણ છે. એ ગુરુમુખે સમજાય. ચોખ્ખી રીતે સમજવા સારું હું જે સમજાવ્યો તેનું તત્ત્વ સાદી ભાષામાં ખતાવું છું.

“ પ્રભુ સત્ય જગત મિથ્યા ” “ જીવ પ્રભુ એક ” આ વેદાંતનું સિદ્ધાંત આટલુંજ સમજવા માટે અનેક પ્રક્રિયાના ગ્રંથ છે. પ્રભુ એ જગતનું અધિષ્ઠાન અને જગત અધ્યસ્ત અધિષ્ઠાન સત્ય અને અધ્યસ્ત મિથ્યા જે નિત્ય તે સત્ય અને અનિત્ય તે મિથ્યા. જગત ઉત્પન્ન થાય છે. અને નાશ પામે છે એનું નામ મિથ્યા. જેમ માટી અને ઘટ. પદાર્થોમાં પાંચ ગુણ હોય છે. અસ્તિ એટલે હોવાપણું, ભાતિ એ ભાસવાપણું, પ્રીય એટલે વહાલપ, નામ અને રૂપ, તેમાં નામરૂપનો નાશ થાય છે અને અસ્તિ ભાતિ, પ્રીય નિત્ય રહે છે. એ નિત્ય તે પ્રભુ અને નામરૂપ તે માયાનો ખેલ અથવા જગત; જગત જડ અને પ્રભુ ચૈતન્ય.

“ પ્રભુ સત્ય જગત મિથ્યા ” એ વ્યાખ્યા થઈ, હવે “ જીવ પ્રભુ એક ” તે વિષે કહું છું. જીવ એટલે ચિદાભાસ, અંતઃકરણમાં જે કુટસ્થ આત્માનો આભાસ તે. આત્મા તે ચૈતન્ય અને ચૈતન્ય તે પ્રભુ. પંચભુતાત્મક કર્મ ઈંદ્રિય, જ્ઞાન ઈંદ્રિય, અંતઃકરણ યુક્ત દેહ એ જડ છે તેને ગતિ આપનાર આત્મા છે. દેહનો ઈંદ્રિયો આદિ સાધનો સમેત નાશ થાય છે; આત્મા-

ના નાશ થતો નથી. તે બાકી નિત્ય રહેછે તે આત્મા ચૈતન્ય અને ચૈતન્ય તે પ્રભુ. ચૈતન્ય એકરસ, આકાશ ગત્ છે. એમ “જીવ પ્રભુ એક”.

“પિડે પ્રભાંડે એક” “રચના એક” પિડેનો વિચાર કરીએ એટલે પ્રભાંડનો થઈ ગયો, “હું કોણ છું” એ સવાલ પોતાને કરીએ. હું પહેલાં નહોતો, હમણાં છું પછી ન હોઈશ એ મ પ્રતિતા થાય છે. શું આ વાત ખરી? ખોટી વાત છે. જો પહેલાં નહોતો તો આવ્યો ક્યાંથી? કંઈ નહિ માંથી કંઈ થાય જ નહિ. ત્યારે એમ થયું કે પહેલાં હતો; પણ પ્રગટ નહોતો. હમણાં પ્રગટ છું અને પછી અપ્રગટ હોઈશ; પણ મારો નાશ તો નથી. જેનો નાશ નહિં એવી કોઈ વસ્તુ પ્રતિત થાય છે ? હા. આકાશ; પણ આકાશ તો મીંડું; મીંડાંમાંથી તો કંઈ થાય નહિં. અને આતો જગતરૂપે પ્રકાશેછે ત્યારે એમ થયું કે એ મીંડું તેજ સાય; પણ મીંડાંને સત્ય ન કહેવાય. ત્યારે એમ કહીએ, કે મીંડાંમાં સાય છે, એમ પણ ન કહેવાય ત્યારે જેમ પંચ દશીમાં ચૈતન્યાકાશ કહેા છે તેમજ કહીએ.

ફરીથી પોતા માટે વિચાર કરીએ. મારામાં ત્રણ શક્તિ છે. ક્રિયાશક્તિ, જ્ઞાનશક્તિ અને દ્રવ્યશક્તિ એ ત્રણુવડે જગતની રચના પ્રતિત થાયછે. “પિડે તે પ્રભાંડે” ત્યારે મારામાં “હું” એવી જે ભાવના થાયછે તે હું. બીજું કોઈ નહિં; પણ એ ત્રિગુણાત્મક વસ્તુ તે. તેતો માયા. તે નહિ, માયાનું અધિષ્ઠાન પ્રભુ તે. ત્યારે એમ થયું કે, હું હતો, છું અને હોઈશ. ભતોનું કૃત્રિમ ઘર તે પડવાનું છે. હું નિત્યછું. “હું તે પ્રભુ” એવું વેદનું મહાવાક્ય છે. (અહંબ્રહ્માસ્મિ) તે સત્ય છે.

જગૃત અવસ્થામાં જ્ઞાન ઈન્દ્રિયોવડે આપણે જગત જોઈએ

છીએ. સ્વપ્નાવસ્થામાં જ્ઞાન ઇન્દ્રિયોની કૃતિ બંધ પડે છે છતાં જ ગત પ્રપંચ નજરે પડે છે એ કોણ જુએ છે? મન. સુષુપ્તિ અવસ્થામાં મનનું કામ પણ બંધ પડે છે ત્યારે આ જાણવાનું સાધન તો કંઈ રહ્યું નહિ; તોપણ ફરી જાગૃતમાં “હું સુષુપ્તિ ઉઘ્યો હતો.” એવું સ્મરણ થાય છે. મન તો ઉઘ્યું હતું ત્યારે તે વખત જાગૃત કોણ હતું જણે આ જાણ્યું? એ જાણનાર હું પોતેજ; હું એટલે કુટસ્થ કહો કે પ્રભુ કહો બધું એકજ.

“ પ્રભુ સત્ય જગત મિથ્યા ” “ જીવ પ્રભુ એક ” એના અર્થ ટુંકામાં કહ્યો; પણ એમ જાણવાથી શો ફાયદો? એમ કોઈ કહેશે તેના ઉત્તર એ કે, સુષુ. તેનું પ્રમાણ શું? પ્રમાણ એ કે, આમ જાણવાથી વસ્તુ મિથ્યાભાષિ વસ્તુ પ્રત્યે રાગ મટે તેનું ફળ મનની શાંતિ અને શાંતિથી સુષુ થાય. ઇચ્છા વડે મનની વૃત્તિઓના મોજા ઉઠે છે. જે ઇચ્છાજ ન થાય તો મનની શાંતિ રહે. કોઈ એમ કહેશે કે, સુષુ તો વસ્તુ પ્રાપ્તિથી થાય છે તો એ વાત ખોટી નથી ઇચ્છેલી વસ્તુની પ્રાપ્તિથી સુષુ થાય; પણ તે સુષુ નિત્ય રહેતું નથી, એક વસ્તુ જડી તો બીજી તરફ વૃત્તિ દોડે છે તેની અપ્રાપ્તિથી દુઃખ થાય છે. અને પ્રાપ્ત થએલી જવાથી દુઃખ થાય છે. મનની શાંતિથી નિત્ય સુષુ પ્રાપ્ત થાય. વસ્તુપ્રાપ્તિથી જે સુષુ થાય છે તેનું કારણ પણ મનની શાંતિ છે. ઇચ્છાની અતૃપ્તિથી મન અસ્થિર થાય છે તેથી દુઃખ થાય છે અને પ્રાપ્તિથી થોડો વખત મન શાંત થાય છે ત્યારે સુષુ થાય છે. ત્યારે એમ થયું કે, મનની શાંતિ તેજ સુષુ નિત્ય મનની શાંતિ કેમ થાય? ઇચ્છાના ત્યાગથી.

મનની શાંતિથી સુષુ શા માટે થાય છે? તે વિષે એમ ખતાવ્યું છે કે આત્મામાં પ્રીયતાનો ગુણ છે. પંચદશીમાં કહ્યું છે

કે, “ ધનથી પુત્ર પ્રીય, પુત્રથી દેહ, તેનાથી ઈન્દ્રિય પ્રીય, ઈન્દ્રિયથી પ્રાણ પ્રીય (મન) અને પ્રાણથી પ્રિય આત્મા (જીવ) આમ આત્મામાં પ્રિયતાનો ગુણ છે. “ હું ન હોઉં ” એમ કોઈ ચહાતું નથી. પ્રિયપ્રાપ્તિ તે આનંદ અને આનંદ તે સુખ. પહેલાં કહ્યું છે તેમ આત્માનો આલાપ અંતઃકરણમાં પડે છે અંતઃકરણ વૃત્તિઓરૂપ હોય ત્યારે આલાપ સ્થિર રહેતો નથી; પણ મનની શાંતિ વખત આલાપ સ્થિર થાય છે તેથી સુખાનંદ થાય છે. જેમ દરીઆમાં મોજ હોય ત્યારે સૂર્યનું પ્રતિબિંબ તેમાં સ્થિત થતું નથી; પણ પાણી સ્થિર થાય ત્યારે સ્થિત થાય છે. તેમ મનની સ્થિરતા થાય તો આત્માનું પ્રતિબિંબ તેમાં સ્થિત થાય અને આત્મામાં સુખનો ગુણ હોવાથી સુખ થાય છે.

ત્યારે શું મરણ એ દુઃખ નહિં? મરણ છે કોને? દેહને મરણ છે. આત્માને મરણ નથી. ત્યારે પુનર્જન્મનું કેમ? વાસનાને પુનર્જન્મ છે. જ્ઞાનવડે વાસના દબ્ધ થાય તો પછી આત્મા જ શેષ રહે તેને પુનર્જન્મ નથી. વાસના એટલે શું? “હું કર્તા” એમ માની કરેલાં કર્મો ભોગવ્યા પછી રહેલી બાકી. કર્મના ત્રણ ભાગ પાડે છે. સંચિત્, પ્રારબ્ધ અને ક્રિયામાણ. સંચિ એટલે કર્મનો સંગ્રહ. પ્રારબ્ધ એટલે એમાંથી ફળ આપવાને અંકુર પામેલાં કર્મ, ક્રિયામાણ એટલે નવાં કર્મ કરીએ તે; પ્રારબ્ધ ભોગવવાથી ટળે, તે ભોગવવા સારું જન્મ પણ લેવા પડે; પણ તે ભોગવવાથી છુટકો થાય. નવાં કર્મ તો જ્ઞાનીને લાગે નહિં. સંચિતનો જ્ઞાનવડે ક્ષય થાય. એટલે બાકી નરહે, ખાતું માંડી વળાય, લેણું દેણું કંઈ રહે નહિં. પછી ઉધરાણી શાની થાય? ન થાય. જેમ લુન્નેલા દાણો ઉગવાનાં અંકુર રહિત થવાથી પાછો ઉગતો નથી તેમ મનની વાસનારૂપી અંકુર નાશ થ-

વાથી પુનર્જન્મ થતો નથી. ત્યારે શું કર્મ ન કરવાં? પ્રારબ્ધ અનુસાર કર્મતો કરવાં પડે; પણ નિષ્કામ બુદ્ધિથી કરવાં. “ હું કર્તા છું ” એવો આરોપ રાખવો નહિં જે કર્તા થાય તેને ભુક્તા પણ થવું પડે. કર્તા ભુક્તા એ જીવ ભાવ અને અકર્તા એ આત્મભાવ. જીવભાવ ઠગે અને આત્મભાવ થાય તે મોક્ષ. (ખંધનથી છુટવું)

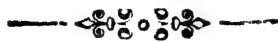
કાળાંતરે શક્તિધર્મમાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને બીજા હલકા વર્ણના લોકોની ઘણી વૃદ્ધિ થઈ. તત્વ જ્ઞાન અપાત્રને ન આપવું એવી જે બંધી ફરમાવી છે તે બંધી ન રહી. જ્ઞાન અવિદ્યાના માં રોળાયું. એવી કહેવત છે કે, સિંહણનું દૂધ ઠીકરાંના પાત્રમાં ન રહી શકે; પણ સોનાનાજ પાત્રમાં રહે, એ કહેવત ખરી પડી. તત્ત્વદ્રષ્ટિ અવિદ્યાનાને હજમ થઈ નહિં; પણ આંકી કાઢી. એવો વિચાર થયો કે, “ સર્વપ્રભુ ” ત્યારે બેઠ શાનો! “ જી જી જોત તો ભાગી છોત ” એ મત થયો, ધર્મ વિચાર બદલી ગયા, પૂજન વિધિ બદલી ગઈ. “ અતી સર્વ વર્જયત ” એમ જે કહ્યું છે તે ખરું છે. આંખાની કેરીને અતી પકાવો તો પછી સડી જાય, તેમ આ તત્ત્વદ્રષ્ટિ સડી ગઈ. દેવી પૂજનની ક્રિયાઓ મલીન થઈ ગઈ. એ ધર્મવાળા વામમાર્ગી કહેવાયા. વામ એટલે ઉંધું. દેવી પૂજનની ક્રિયા કેવી રીતે થતી તે વિષે સત્યાર્થ પ્રકાશ ગ્રંથના એકાદશ સમુદ્દાસમાંથી સાર અહીં ઉતારી લઉં છું.

“ એક ચોળીમાર્ગી અને બીજા બીજમાર્ગી. ચોળીમાર્ગવાળા એક ગુપ્તસ્થાનમાં સ્ત્રીપુરુષ એકઠાં મળેછે, માંસ ખાયછે. મદિરા પીએછે. એક સ્ત્રીને નગ્ન કરી તેની ગુર્તેદ્રિયની સર્વ પુરુષ પૂજા કરેછે. એનું નામ દુર્ગા. એક પુરુષને નગ્ન કરી તે-

ની ગુપ્તદ્રિયનું પૂજન બધી સ્ત્રીઓ કરેછે. બ્યારે મદપાન કરી ઉન્મત્ત થાયછે ત્યારે સ્ત્રીઓની કાંચળી ઉતારી એક કોડીમાં નાંખેછે. પછી તેમાંથી દરેક પુરૂષ અડકેક કાંચળી કાઢેછે જે ની કાંચળી જેના હાથમાં આવેછે તે સ્ત્રી તેની થાયછે. પણ સવારમાં પાછી જે જેની સ્ત્રી હોય તે તેની થાય. બીજમાર્ગી, સ્ત્રીપુરૂષના સમાગમથી વીર્ય પેદા કરી પાણીમાં મેળવી પીએ-છે. આથી મુકિતનું સાધન માનેછે.”

આ માર્ગી પંથવાળા પાંચ મકાર, એ પંથનાં તત્ત્વ તરીકે ગણે છે. માંસ, મત્સ્ય, મદિરા, મુદ્રા અને મૈથુન. આ માર્ગી-પથના ચાર યુગના ચાર ઘટ અને પાટછે. સત્યયુગના સોના-ના, ત્રેતાના રૂપાના, દ્વાપરના ત્રાંબાના અને કળિયુગના માટીના, ચાર યુગના વળી ચાર પાવળછે. આંસુ, પરસેવો, સાધુના પ-ગના મેલ અને છેલું વીર્ય એમ અનુક્રમે ચાર યુગના ચાર ભક્ત પ્રહ્લાદ, હરીશ્ચંદ્ર, યુધિષ્ઠર અને બળી. પ્રહ્લાદ પાંચ કો-ડી તારી, હરીશ્ચંદ્રે સાત. યુધિષ્ઠરે નવ અને બળીએ બાર કોડી-નો ઉદ્ધાર કર્યો હતો.

હમાણાં આ માર્ગી પંથવાળા ઘટસ્થાપના કરેછે એટલે ઘટ-પાટ કાઢેછે ત્યારે જે મંત્ર ભણે છે તે, અને નમુના દાખલ થોડાં માર્ગી ભજનો આ પંથના વધારે વિચારમાટે અહીં ટાંકું.

ઘટપાટનો મંત્ર.

સતજુગની બેનડી તેના પુરૂષ છે ચાર;
ઉતર દિશા ગુર ભાખ્યો, પાંચે કોડી સરસલો મંગળ ચાર,
રાજ પેરાજ પાટ પધાર્યા, તેના માણેક મોતીએ વધાવો દાર.

પાટ વધાવો સોનાતણા, ત્રવેણી સંગમાં ગાકું ધરે,
સાધ પંથના એકોતેરસો પુરીઆ આધરે.

ઉતર દિશા સાધપંથ ચાલીઆ, થાપલ્યો દારામતી,
ઈશ્વર હાથ કલશ દીયા, આદનાથ પાટ ખેઠા.

ગરૂડ કોટવાળ, સીતોજ, ઈંદોજ, જરોજ, ચોથી ઉદભોજ ખાણ.
ચાર ખાણી, ચાર વાણી, ગુરભાખ્યા નિરવાણ.
પાંચ કોડી પેરાજ ફલ માગે.

૧

ત્રેતાનુગની ખેનડી, પુરૂષ છે ત્રણ.

પુરવ દિશા ગુર ભાંખીઆ, તેનું સાતાંકોડી સરસલો.

મંગળ ચાર, રાજ હરચંદ પાટ પધારીઆ, તેના માણુક મોતીએ.
વધાવો દાર. પાટ વધાવો રૂપાંતણા, ત્રવેણી સંગમાં ગાકું ધરે.
સાધ પંથના એકોતેરસો પુરીઆ આધરે.

પુરવ દિશા સાધ પંથ ચાલીઆ, થાપલ્યો દારામતી.

રખ જાંપડે હાથ કલશ દીઆ, ચોરંગી નાથ પાટ ખેઠા;

સુરજ કોટવાળ, સીતોજ, ઈંદોજ, જરોજ, ચોથી ઉદભોજ ખાણ;
ચાર ખાણી, ચાર વાણી, ગુર ભાખ્યા નિરવાણ,

સાતે કોડી સરસલો રાજ હરચંદ ફલ માગે.

૨

દ્વાપર નુગની ખેનડી, તેના પુરૂષ છે દાય,

દખાણુ દિશા, ગુર ભાંખ્યા, તેનાં નવાંકોડી સરસલો, મંગળ ચાર,

રાજ યુધિષ્ઠર પાટ પધાર્યા, તેનાં માણુક મોતીએ વધાવો દાર.

પાટીઆ વધાવો ત્રાંબા તણા, ત્રવેણી સંગમાં ગાકું ધરે,

સાધ પંથના એકોતેરસો પુરીઆ આધરે.

દખાણુ દિશા સાધ પંથ ચાલીયા, થાપલ્યો દારામતી,

દેવદાસાણુદ હાથ કળશીદીઆ, મછદરી નાથ પાટ ખેઠા,

હનુમાન કોટવાળ, નવકોડી રાજ યુધિષ્ઠર ફલ માગે.

૩

કળજીગની ખેનડી, તેના પુરુષ છે એક,
 પછમ દિશા ગુર ભાંખ્યા, ખારે કોડીએ સરસલો,
 મંગલ ચાર, રાજ ખળી કરા બંધ સાહેબો છોડશે, તેના મા
 શુક મોતીએ વધાવો દાર. ત્રવેણી સંગમાં ગાકુ ધરે,
 સાધ પંથના એકોતરસો પુરીઆ એધરે.
 પછમ દિશા સાધ પંથ ચાલીઆ, થાપ હ્યો દારામતી.
 મેહેસર હાથ કળશ દીઆ, ગોરખનાથ પાટ ખેઠા.
 ગણેશ કોટવાળ, સીતોજ, ઈંદોજ, જરોજ ને ચોથી ઉદભોજ
 ખાણુ. ખાર કોડસું ખળી કળ માગે. ૪

ભજન.

પાટ મંડાવીને ચોક પૂરાવો,
 વરત્યાં મંગળ ચાર;
 ચાર તેણવો મહા સતીઉને,
 વધાવો કાયમ રાય. ૧
 રતનાગરમેં રતન નીપજે,
 વેરાગરમેં હીરા;
 ખારા સાગરમેં મોતી નીપજે,
 એ અલખની લીલા. ૨
 ગોરાં સરખી ગોઠડી કીજે,
 સારો સારો અખર લીજે;
 જ્ઞ એને આરાધે દાયતર તરીયા,
 તાએ સેવા દન કીજે. ૩
 આવી ખેઠા મુખ ખોલે મીઠા,
 જુગોજુગ આસ તમારી;

દાહલા મિલી સાહેબો દુઃખ ટાળશે,
તો સેવા કરેં પાય લાગું. ૪
એક વરખ નવ ડાહું,
તે પ્રગટીયું પિંડ માંએ;
કહે રાવળ માલો સાંભળ ગત ગંગા,
તો અલખ નિરંજન ગુણ ગાઈએ. ૫

નાગી ધ્યાન નાથનું લજન.

એ-વીરા જરણાંનાં ફળ અફળ કેમ હોશે.
જરણાં ને જરવે સો નર પામશે, સાચા સો નર પામશે. ૧
હે વીરા સરસત સમરે સારદા માતા, જેણે જરણાનું મુળ ખતાયો;
અજઆ જરીને એકાંતે ખેડા, ફળ સચીઆને પાચો. ૨
હે વીરા મેરે શીખરને અનેપાલ ચકવો, જેણે જુગતરિ નમો
જગાચો, નેતું જગાડી જેણે અજા ઉડાડી, જેણે પાદશાહને
પાય લગાડ્યો. ૩
હે વીરા આખુ શિખરગઢ કુંભો રાણો, જેની પૂરી પંદરસો રાણી;
એક સમે ઘરે ખારોટ આવ્યો, માગે કુંભાની રાણી. ૪
હે વીરા નાસત કહું તો મારી આસત જાવે, નાસતડે કુળ લાને;
જે મોલામાં અમને ન દેખા, તે પણ મોલ તમારો. ૫
સાંજ પડી ઘરે ખારોટ આવ્યો, રાણીએ મોલ મોલ દીવડો જ-
ગાડ્યો; જ્યાં જાઉં ત્યાં કુંભો રાણો, ખારોટ મનમાં જોઈ પ-
સ્તાણો. ૬
મલાત હુઈ ઘરે ખારોટ આવ્યો, ખારોટ આવી ઘરે કુંભાને જ-
ગાડ્યો; રતી એક મનમાં પણ મજાણો, સાચો છે ધરમ તમારો. ૭
હે વીરા સતમાં હતાં રૂપાદે રાણી, તેતો ગુરૂને વચન હકે ચાલી;

અહંકારી હતો રાવળ માલો, જેણે વીસો ધર્મ ચલાવ્યો. ૮
 વીરા સતમાં હતાં તારાદે રાણી, જેણે રાજપાટ પરહરીઆં;
 અન્નુધા નગરીમાં આપ વેચાણાં, જેણે ભરીયાં નીચ ઘેર પાણી. ૯
 સતમાં હતાં તુરલ કડિઆરી, જેણે સાવસધીરને આધારયા;
 ચોર હતો જસર રવાણી, તે કચ્છનો પીર કહેવાણો. ૧૦
 સતમાં હતો સગાળ શેડીઆ, જેને ઘેર ચંગાવતી રાણી;
 ચેડીઆ વિરોધી જેણે અતીત જમાડયા, જેને મનમાં બ્રાંત ન
 આણી. ૧૧
 માતા કંતા સતી દુપદી, જેણે પાંચ પાંડવને આધાર્યા;
 દાયકર જોડી જોગી ધ્યાનનાથ બોલ્યા, એટલી નારીએ તે
 નરને આધાર્યા. ૧૨

દેવાયતનું ભજન.

જુમલે પધારો જુગતના રાજ, સુંદર જોત દરશાયા;
 વાસના લ્યો રૂડી, જુગત કર લ્યો, એણે સૂવરીએ મારી વાડી
 વણસાડો, માલણુ કરે પુકાર. આ નગરમાં હુએ કોઈ રાજ, ચ
 ડી સુવરીઆને વાર; ૧
 ચંદા સુરજ દો રખલે પરોડીયા, અલખ રાયરા ભંડારા;
 આદનાથ સ્વામી આસન વાળી બેઠા, તખ્તમે રાજ દરશાયા; ૨
 પાંચાં મેડીશું રાજ મહેલાદ સીધા, સાતાંસું હરચંદ રાજ;
 નવાં મેડીસું યુધિષ્ઠર રાજ સીધા, બારાંસું બળીરાજ. ૩
 વિખો પડ્યો રાજ હરચંદને, નીચ ઘેર ભર્યાં પાણી;
 દુરખળીઆ દેવાયત બોલ્યો, મેં શરણાગત તેરા સામી. ૪

દેવાયતનું બીજું ભજન.

- સતનુગમાં પાંચે કોડી મહલાદ, કાંકણુ ભરીઆં;
હુસ્તી લઈ પાટ પધારીઆ, મારાં કાંકણુ ભરીઆં;
કાંકણીઆમાં કલંક ન લાગે. ૧
- ત્રેતા નુગમાં રાજા હરીચંદ્રે, કાંકણુ ભરીયાં,
તૂરી લઈ પાટ પધારીઆ, મારાં કાંકણુ ભરીયાં. ૨
- દ્વાપરમાં નવે કોડી રાજા, યુધિષ્ઠર કાંકણુ ભરીયાં,
કવલી લઈ પાટ પધારીઆ, મારાં કાંકણુ ભરીયાં. ૩
- કળનુગમાં ખારે કોડી, બળી રાજા કાંકણુ ભરીયાં,
અજા લઈ પાટ પધારીઆ, મારાં કાંકણુ ભરીઆં. ૪
- દાયકર નેડી દેવાયત પરમાર બોલ્યા, મારાં કાંકણુ ભરીયાં;
કાંકણીઆમાં કલંક ન લાગે. ૫

સ્વામીનું ભજન.

- નિકલંકી આવ્યો ખાવો, નિકલંકી આવ્યો;
અલખ ધણી લેખો લેશે, ધર્મકુંવર રાજા રાજ કરેછે,
તો રૂળ સચા ભાઈડા લેશે નિકલંકી. ૧
- સેત્ર ઘોડે મારો સ્વામી રાજા ચડશે,
મેઘાડંબર છત્ર ધરે છે, દળવાદળ નેધા ચડશે;
હનુમંત પહેરો લેશે નિકલંકી. ૨
- સહદેવ નેશી નેતક નુવે, અરજણુ ખાણુ ન ભૂલે;
પાંચ પાંડવ સંગ્રામ ચડેછે તો દૈત્યતાણાં શિર કુલે; નિકલંકી. ૩
- વરસ અકાણુ અઆગમ ફરેછે, હુસ્તી ત્યાં વિરધારો,
ચાર નુગોએ નીવેડો હોશે, હસ્તિ બેઠો થાશે નિકલંકી. ૪

શરીએ શરીએ ધરમ સંચરશે, ઘર ઘર હોશે પાટ;
અસુર તણા બાવો કાંધ ભાંગશે મુકતા કરશે ઘાટ; નિકલંકી. ૫
જીનનાં ધન બાવો મગટ કરશે, કરમે જાલે ન કોઈ;
ધુરીઆં તણાં બાવો કલંક ઉતારશે, નીકલંક પૃથ્વી હોશે.

નિકલંકી૦ ૬

સાતે સાથે મીઠા દુધ હોશે, નિરવિષ હોશે નાગ;
નાગરવેલ અનંત ફળ લેશે, તો ઉજળા હોશે કાગ. નિકલંકી. ૭
નવાં વરસારી નારી ગર્ભ ધરશે, કર્મે ભોગ ન લાગે;
કેવળરૂપ સદા પ્રભુચારી, હેતે દયા ફળ આલે. નિકલંકી. ૮
અવતાર ધરી બાવો મેળે મળશે, છત્ર સિંહાસન આલે;
સિંધ ચોરાશી ચઢે મળશે, તો નૂર કળા વરતાશે; નિકલંકી. ૯
સવા લાખ વરસારી આવરદા હોશે, ખત્રીશ હાથ પુરૂષ પુરો;
નીતિ ધર્મવૃત્ત સત રોપાશે, સિદ્ધ કળા સત પૂરો. નિકલંકી. ૧૦
વાળાં છત્રીશ અનુપમ વાળે, ખારોમાસ શીતળ વન છાયા;

એવડી રચના રચાશે,

નિકલંકી૦ ૧૧

વરસ પચાણું એ આગમ વરતમે, ભવ સંધીઆ ભવ સૂને;
સૈત્ર ઉજળીમાં કાળીંગો ઢળશે, ઉંટ પોર ધડ ઝુને. નિકલંકી. ૧૨
સેજના ભાઈડા સતોષે મળશે, સતવૃત્ત થાંભ રોપાશે;
કહે ગુરૂ શ્રવણ સાધ સનૂરા, સતજીગ નામ ધરશે. નિકલંકી. ૧૩

ભાગ ૨ જો.

જે ધર્મમાં લાવવાના હતા તે ધર્મ અંન
ધર્માચાર્યો.

ખોળ લોકો નવા ધર્મમાં આવ્યા પહેલાં કેવી સ્થિતિમાં હતા તે આપણે પહેલા ભાગમાં જોયું છે. તેઓના ધર્મ શું હતો, તે પણ આપણે વાંચ્યું છે, માતા પંથની કેવી અવસ્થા થઈ હતી તે આપણે જાણ્યું છે. પ્રત્યાઘાતનો નિયમ છે કે, અતી ખગડે તે ભલે માટે એ જે કહેવત છે તે ખરી છે અને તેમજ થયું. સુમારે આઠસો વર્ષ ઉપર આ લોકોને ઈમામી ઈસમાયલી ધર્મ ઉપર લાવવાનો પ્રયત્ન શરૂ થયો હતો. એ પ્રયત્ન નિઝારી ધાઈઓ જે અલમુત ગઢ ઉપર હાકેમી કરતા હતા તેમના તરફથી થયો હતો. તે ઈમામી ઈસમાયલી મત કીચો? અને નિઝારી ધાઈઓ કોણ? એ હકીકત આ ખોળ ભાગમાં લખવાની છે.

ઈમામી ઈસમાયલી ધર્મ ઈસલામી ધર્મની એક શાખા છે. ઈસલામી ધર્મમાં બે તરફ પડ્યાં હતાં સુની અને સીયા. સીયામાંથી બે શાખા નીકળી હતી, તનાશરી અને ઈસમાયલી. ઈસમાયલીઓની પણ બે શાખા થઈ હતી. મુસલી અને નિઝાર. નિઝાર પક્ષવાળાએ ઈરાનના ઉત્તર ભાગમાં અલમુત ગઢ ઉપર ગાદી સ્થાપી હતી. એનું વૃતાંત હવે હું લખું છું.

હાલ પૃથ્વી ઉપર મોટા ધર્મો પાંચ છે. તેમાં બે પૂર્વમાં બુદ્ધ અને વેદિક અને પશ્ચિમ ભાગમાં ખ્રીસ્તાનો ધર્મ, ઈસાનો ધર્મ, અને મહમદી.

મુસાનો ધર્મ.

મુસાનો ધર્મ એક ઇશ્વરને માનવાનો છે, મૂર્તિ પૂજની તેમાં મનાઈ છે. એ ધર્મના એવો મત છે કે, જગતની ઉત્પત્તિ ખુદા-એ છ દહાડામાં કરી લઈ સાતમે દહાડે વિશ્રાંતિ લીધી હતી. એ ધર્મની ઇશ્વરી દશ આજ્ઞાઓ આવી છે.

- ૧ હું વિન્યા ખીજ દેવોને તું માનીશ નહિં.
- ૨ તું તારે માટે દહરૂપ કોઈ કોતરેલી મૂર્તિ કરીશ નહિં; આકાશમાંની કે પૃથ્વી ઉપરની કે પાણીની કોઈ પણ પ્રતિમા કરીશ નહિં; તું તેને માનીશ નહિં. તું તેની સેવા પૂજ કરીશ નહિં.
- ૩ જ્યોત્તે મને ધિક્કારશે તેઓના ઉપર તેઓની ત્રીજી ચોથી પેઢી સુધી હું કોપીશ. અને જ્યોત્તે મારા ભક્ત રહેશે, મારી આજ્ઞા પાળશે તેઓની હજારો પેઢી સુધી દયા રાખીશ.
- ૪ તું વિન્યા કારણ વૃથા પ્રભુનું નામ લઈશ નહિં. જો લઈશ તો તે તુંને નિર્દોષ નહિં માને.
- ૫ સાબાથ દીવસને પવિત્ર જાણી પાળજે.
- ૬ તું તારાં માબાપનું સન્માન રાખજે કે તારું આવરદા વધે.
- ૭ તું કોઈની હત્યા કરીશ નહિં.
- ૮ તું વ્યભિચાર કરીશ નહિં.
- ૯ તું ચોરી કરીશ નહિં.
- ૧૦ તું તારા પડોશીની સામા ઝોટી સાક્ષી પૂરીશ નહિં. તું તારા પડોશીની, ઘરની, તેની સ્ત્રીની, તેના આકર આકરડીની, તેના બળદ, ગધેડાની તૃષ્ણા રાખીશ નહિં.

ઈસાનો ધર્મ.

ઈસાનો ધર્મ મૂસાના ધર્મ જેવો છે; પણ ઈસા પ્રત્યુનો પુત્ર છે અને પાપનું તારણ ઈસાના હાથમાં છે. એ એના વાચાર-ન યાહુદીઓ સામે થયા હતા. તેઓએ ઈસાને વધસ્થાન ઉપર જડ્યો. તેમને ભુમિદાહ કરવામાં આવ્યો; પણ ત્રીજે દહાડે સજીવન થઈ કબરમાંથી નિકળ્યો અને પાણી ઉપર ચાલી આવ્યો, પોતાના શિષ્યો જોડે રોટલો ખાધો, અને પછી આકાશમાં ગયો એમ એમના ધર્મમાં જાણાવેલું છે. ઈસા પેગંબરની હયાતીમાં તેના ઘણા પંથી થયા નહતા; પણ એમની વફાત પછી એના ખાર ચેલાઓએ ઈસાના ધર્મનો ફેલાવો કર્યો હતો, અને પછીથી દુનીઆના ઘણા ખરા લાગમાં પથરાયો હતો. એ ધર્મનું મુખ્ય મથક ઇટાલીના રોમમાં સ્થાપન થયું હતું. રોમના મુખ્ય ધર્માચાર્યોને “પાપા” (ખાવા) અથવા પોપ કહેતા હતા અને અધાપો તેઓના ઉત્તરાધિકારીઓ એજ લકબ થી ઓળખાય છે.

રોમના પોપની સત્તા ખડુ વધી ગઈ હતી. ખ્રિસ્તિ ધર્મના રાજ્યો પણ તેમની તાબેદારી ઉઠાવતા, રાજ્યોને તે ન્યાત ખહાર મૂકતા, પદબ્રષ્ટ કરાવતા. એના ઉપાધ્યો દૂર દેશોમાં એના તરફથી ઉપદેશ કરતા અને ધર્મક્રિયાઓ કરાવી પઈસા લેતા. તેઓએ ધર્મની અસલ રીતો ફેરવી નાંખી હતી, મૂર્તિ પૂજા જરી કરી હતી, પઈસા કઢાવવાના તેમને એટલો ખધો લોભ વધ્યો કે તેને માટે નવી યુક્તિઓ શોધી કાઢી. પૈસા લઈ પાપની માફી આપતા, મુકિત પત્રિકાઓ વેચવાની દુકાનો માંડી આ રીત કેટલાકને ગમી નહિ; પણ સામે થવું મુશ્કિલ હતું; તો પણ કેટલાક માઈના પૂત આગળ પડતા ગયા અને નારા

પામતા ગયા. જે પોપના મત વિરુદ્ધ બોલતા તેને તેઓ બાળી નાંખતા. અથવા વાઢી નાંખતા, આ સામે થનારામાં લુથરનું નામ સર્વ કરતાં અગત્યનું છે. એના વખતમાં સામે થનારાનું સારું જીવન બંધાયું અને “પ્રોટેસ્ટન્ટ” એ નામથી આગળ વધ્યું.

પોપમત માનનારાને “રોમન કેથેલીક” કહે છે અને સામેવાળા “પ્રોટેસ્ટન્ટ કહેવાય છે” એ બે મતોના કબજાથી લાખો માણસોના નાશ વળ્યો હતો. એનું વર્તાવ વાંચ્યાથી કમકમાટ ઉપજ્યા વિના રહે નહિં. એ ધર્મનાં મુળ શાસ્ત્રો ગ્રીક ભાષામાં હતાં. સામા પક્ષવાળાએ તેના તરજુમા પોતાની દેશી ભાષામાં કરાવ્યા હતા. આથી ધર્મનાં મૂળ ફરમાનો અજવાળામાં આવ્યાં. અને તે ઉપરથી સામા પક્ષવાળાએ મૂળધર્મ પ્રમાણે બોધ કર્યો હતો. તેઓએ લોકોને સમજ આપી કે, પૈસાથી મુક્તિ મળી શકે નહિં; પણ ધર્મની આજ્ઞાઓ પ્રમાણે વર્તવાથી મુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. કાળાંતરે પોપનું જોર ઘટ્યું અને સામી બાજુનું વધ્યું. અંતે પોપના ધર્મને બાને થતાં અચોચ કરમો બંધ પડ્યાં અને શાંતિ થઈ.

મહમદી ધર્મ.

કુરેશ નામની ઉંચ જાતિમાં હજરત મહમદ સાહેબનો જન્મ તા. ૯ મી આગષ્ટ સન ૫૭૦ સોમવારે મુસલમાની રાજધાની મકકા ખાલિફાના ૧૨ મી તારીખે મકકા શહેરમાં થયો હતો. કુરેશના પુત્ર બે હતા. એક અબ્દુલદાર અને બીજો અબ્દુલમુન્કિ. અબ્દુલદાર ચુપ બેસનારો માણસ હતો; પણ નાના પુત્ર અબ્દુલમુન્કિ અસાધારણ વીરલ અને બુદ્ધિબળથી અરબ-

ના હૃદયમાં રાજ્યત્વ સ્થાપ્યું. અખદુલદારે કાખા મંદિરની કૂચી રાખી. અખદુમુનાફના મરવા પછી તેમનો ખડાદુર પુત્ર હાસમ મક્કા શહેરમાં સર્વથી શ્રેષ્ઠ પુરુષ તરીકે સન્માનિત થયો. અરબ લોકોએ કાખતુલાની સતા તેમના હાથમાં આપવાની ઇચ્છા કરી પણ અખદુલદારના પુત્રો વગર લડાઈએ પિતાનો અધિકાર છોડવાને અસ્વિકાર કરવાથી બંને ટોળામાં લડાઈ થઈ. અતે અખદુલદારના પુત્રોએ કાખતુલાની ચાવી પોતાના હાથમાં રાખી અને અહેરામની હજ કરનારાઓને પાણી આપવાનું અને શહેરનો ખંદાખસ્ત કરવાનો ભાર હાસમને સોંપીને સદ્લાહ કરી, સદ્લાહ થઈ; પણ મનનું મલીન દૂર થયું નહિં. કુરેશના પુત્રો એ વખતથી બે દુસ્મનોનાં ટોળામાં વેંચાયા. કોઈ કોઈ વખતે એકમેકમાં લડાઈ થઈ ને લોહી લુહાણુ થઈ ક્રોધની આગ આલવવા લાગ્યા. અતે બંને ટોળાંએ મધ્યસ્થ રહીને થતો વિરોધ દૂર કરવાનો સંકલ્પ કર્યો. વચમાં પડેલાના હુકમ પ્રમાણે અખદુલદારના વંશમાં ઉત્પન્ન થએલા ખરાખ માણસ ઉમૈયાને સ્વદેશમાંથી દેશ નિકાલ કર્યો. ઉમૈયા સીરીયામાં ગયો ત્યાં તેના પૈત્રે રાજ્ય સ્થાપિને હાસમ વંશની સાથે લડાઈમાં પ્રવૃત થયો. સીરીયાના ધાની શહેરમાં હાસમનું મરણુ નીપજ્યું. હાસમના ગુજરવા પછી તેની આરતે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. એ પુત્ર અખદુલ મુતલબના નામથી મશહુર છે. એમણે મક્કા શહેરમાં “ઝમ ઝમ” નામનો માટીથી પૂરાઈ ગયેલો કુવો ખાણુવ્યો. તે યશસ્વી થયો; પરંતુ દુનીઆમાં એકજ પુત્ર પોતાને હતો તેથી તેઓ સર્વદા દિલગીર રહેતા. તેમણે ઇંબ દેવતા પાસે દશ-પુત્રની પ્રાર્થના કરી ને સંકલ્પ કર્યો કે જો ખુદા ખુશ થાય તો હું એક પુત્ર દેવતાને ખુશ કરવા માટે ખળિદાન કરીશ.

કાળે કરીને દશ પુત્ર પેંદા થયા. નન્નુમીના કહેવા પ્રમાણે સર્વ કરતાં નાના અને સર્વ કરતાં પ્યારા પુત્ર અબ્બુલાને બળિદાન કરવાની તૈયારી કરો. હાથમાં છરી લઈને તેનાં ગળાં ઉપર રાખવાની તૈયારી કરેછે એટલામાં કોઈએ આવીને તેમના હાથ પકડ્યો તેથી તેમણે નન્નુમીના કહેવા પ્રમાણે પુત્રને બદલે એકસો ઉંટ બળિદાન કરીને પ્રતિજ્ઞાથી છુટા થયા. અબ્બુલ મુતલબના દશપુત્રોમાં અબ્બુતાલેબ, અબ્બુલ-લહાબ, અબ્બાસ, હમઝા અને અબ્બુલા તવારીખમાં મશહુર છે.

પેગંબર મહમદ સાહેબનો બાપ અબ્બુલા, મહમદ સાહેબના જન્મ પહેલાં વફાત પામ્યા હતા. એમનાં માતૃશ્રી અમીનાં તેઓ સાહેબને છ વર્ષની ઉંમરના મુકી દુનીયાં છોડી ગયાં તેથી મોટા બાપા અબ્બુમુતલબની સંભાળમાં તેઓ રહ્યા. તેઓ સાહેબે આઠ વર્ષમાં પગ મુક્યો ત્યારે અબ્બુલ મુતલબની ઉંમર ૮૨ વર્ષની હતી તેઓ મૃત્યુનાં બિહાનાં ઉપર પડ્યા. અબ્બુતાલેબને બોલાવી હજરત મહમદ સાહેબના નાના હાથે પોતાના હાથમાં લઈને તેમના હાથમાં મુક્યા. અબ્બુમુતલબની વફાત પછી હજરત મહમદ સાહેબને તેમના કાકા અબ્બુતાલેબે પુત્રની પેઠે ઉછેર્યો, વ્યાપાર ધંધામાં નાંખ્યા. તેર વર્ષની વયમાં સીરીયાની મુસાફરીમાં સાથે લઈ ગયા તે પછી શ્રીમંત બીબી ખતિજ તરફથી વ્યાપાર અર્થે સીરીયા વિગેરે દેશોમાં પ્રવાશ કર્યો. પછી બીબી ખતિજ જોડે નેકા થયા. આઠીસ વર્ષની ઉંમરમાં નબુવત પામ્યા. બીબી ખતિજ અને પછી કાકાના દીકરા હજરત અલીસાહેબ એમણે તેમના મત સ્વિકાર્યો તે પછી હજરત અબ્બાબકર એ મતમાં આવ્યા અને હજરત ઉમ્મર જે વિરુદ્ધમાં હતા તે પણ દાખલ થયા.

પેગંબરની જાતવાળા કુરેશ લોકો તેઓના ઉપર ખડું ચીડાયા. તેઓ મૂર્તિપૂજક હતા અને મહમદ સાહેબ મૂર્તિ વિરૂદ્ધ ભાષણો આપતા. વિરૂદ્ધપક્ષના ઘણા હતા; પણ કાકાની તેમને સાક્ષિતા હતી. તેથી જીવ રક્ષા તો થઈ, પણ પીડા કરવામાં કંઈ ખામી રાખી નહતી. જેટલું બન્યું એટલું દુઃખ દીધું, તેઓ સાહેબના કેટલાક પક્ષના માણસોને મારી પણ નાખ્યા, કેટલાકને દેશ છોડવો પડ્યો.

અબુતાલેબ અને ખીખી ખતિજની વફાત પછી વિરૂદ્ધ પક્ષવાળાએ પેગંબર સાહેબને મારી નાખવાનો સંપ કર્યો, તેની ખબર પડવાથી હજરત અલીસાહેબને પોતાનો ઝભો પહેરાવી પોતાની જગ્યાએ રાખી હજરત અબુબકરની સાથે નિકળી મક્કાથી થોડે દુર એક પહાડની ગુફામાં સંતાયા. ત્યાંથી પછી મદીને ગયા. એ દહાડાથી હીજરી સનની શરૂઆત થઈછે.

મદીનાના લોકોએ ઉત્તમ સત્કાર કર્યો. ઇસલામ ધર્મ કબુલ કર્યો. વતન છોડ્યા છતાં પણ કુરેશ લોકો છાના ન રહ્યા તેથી પેગંબર સાહેબને હુથીઆર ઉચકવાં પડ્યાં. યાહુદી લોકો એ પણ પછીથી દગો દીધો તેથી તેમને શીક્ષા કરવી પડી હતી. ઘણી લડાઈઓ થઈ હતી તેમાં હજરતઅલી સાહેબે મહત્ત્વની વીર્યત્વનાં કામો કર્યાં હતાં તેથી તેમને “શૈર ખુદા” એટલે અહ્લના સિંહનો ખિતાબ પ્રાપ્ત થયો હતો.

ખુદાની ઇચ્છા ઇસલામ ધર્મ વધારવાની હતી. ઇસલામ ધર્મની ધાક વધી. અતે મક્કા શહેર ફતેહ થયું. અબુ સફીઆને કાખાની કુંચી આપી દીધી. મક્કા શહેર ઉપર ઇસલામી ધર્મનો લીલા રંગનો જયદ્રજ ઉડ્યો. પેગંબર સાહેબ ઉંટ ઉપર બેસી કાખાની આસપાસ સાતવાર ફર્યા. તેમના સાથીઓએ

ત્યાંની ૩૬૦ મખ્યાત મૂર્તિઓના અને ખીજી ઘણીએકના નાશ કીધા.

ઈસલામ મતમાં ઇસા, મૂસા અને ખીજા પૂર્વના પેગંબરોને માન સાથે કબુલ રાખ્યાછે, તથા તેમના અનુકુળ મતો સ્વિકાર્યા છે. ઇસલામી ધર્મના મૂળ પાચો કુરાન છે. એ ધર્મનું તત્વ એછે કે, જગત્તા એક, તેનું તત્વ અવિલાન્ય, તેના અંશી સ્વરૂપો નથી, તે નિત્ય, સર્વ શક્તિમાન ને પરમ ઉદારછે. તેના નિયમો એવાછે કે, જેથી મનુષ્ય માનને સુખ થાય છે. તે અજન્મા, નિરાકાર અને સર્વવ્યાપક છે. તે જગતના માલેક છે. સૌ તેની આગળ કરણીના જવાબદાર છે, એક કુટુંબના સૌ છે એમ જાણી સૌ માણસના ઉપર પ્રીતિ રાખવી, ગરીબને મદદ કરવી, દુઃખીની સંભાળ લેવી, કનિષ્ઠ માણીઓ ઉપર પાણુ દયા રાખવી, દારૂથી દૂર રહેવું, મ્હોતથી નિડર રહેવું, કલમાં, નિમાજ, રોજ, હજ અને જકાત એ પાંચ ફરજો, સુન્નત, નહાવું, ખુદાની ઇચ્છા, તકદીર, કયામતનો હિસાબ એ મુખ્ય ઇસલામ ધર્મના વિષય છે.

જકાત એટલે કમાઈમાંથી અઢી ટકા કહાડવા. પેગંબર સાહેબે પોતે કે પોતાના વંશજને માટે તેમાં મુદલ તમા રાખી નથી; પણ એવું ફરમાવ્યું છે કે, જકાત એ નાતવાનોનો હક્ક છે; તેમાં પહેલું પોતાનું કુટુંબ; પણ તે અશક્ત હોય તેનેજ આપી શકાય. જો તેમ નહોય તો ખીજા ગમેતો નિરાશ્રિત હોય તેને આપવું. અહલાએ ઉતારેલાં કુરાન અને પેગંબર સાહેબની હદીસનાં ફરમાનોની તાબેદારી કરવી, એ ઇસલામ ધર્મની મુખ્ય વાત છે.

મક્કાની જીત પછી એક વર્ષના અરસામાં અરબના ઘણા-

ખરા મુસલમાન ઇસલામની આણુ વર્તાઈ. હજરત મહમદ સાહેબની વફાત તા ૦ ૬ ઠી જુન સને ૬૩૨ ઇસ્વી. સોમવાર મુસલમાની રખીઉલ અવલ મહિનાની ૧૨ મી તારીખે થઈ હતી. મદીનામાં.

હજરત મહમદ સાહેબની વફાત પછી તેમનું સ્થાપેલું ધર્મ રાજ્ય ચલાવનારા તે ખલીફ કહેવાયા. અરબસ્તાને તો મુસલમાન ધર્મરાજ્યની સત્તા મહમદ સાહેબની કારકીર્દિમાં જ માની હતી, ને પછી સો વર્ષની અંદર ઉત્તર તથા પૂર્વમાં સીરીયા, આરમિન્યા, ઇરાન, ખારેશમ તથા તેને લગતો જર્મસરટિશની આણીગમના પ્રદેશ, બાબિલા, સિંધુ નદીને લગતો પ્રદેશ, તથા હિંદુસ્તાનમાં સિંધના પ્રદેશ અને પશ્ચિમમાં ઇજિપ્ત, તથા ઉત્તર આફ્રિકા અને સ્પેનનો ઘણોખરો ભાગ એ સૌ અરબ રાજ્યમાં ગણાતાં થયાં હતાં. અરબો પછી તાતારી, તુર્ક અને મુગલની વારી આવી હતી. તેઓએ પૃથ્વીમાં ફરી પોતાની હાક ગજવી હતી. ઝંગીસખાન અને તેના દીકરા કિબલખાને તો પૂર્વમાં ચીનથી કરી પશ્ચિમમાં ઇજિપ્ત સુધી ચીન, ટિબેટ, તાતાર, અફઘાન, રશિયા, ઇરાન, ગંગાનદી સુધી હિંદ, અરબ અને ઇજિપ્ત એમ પૂર્વ પશ્ચિમ છ હજાર અને ઉત્તર દક્ષિણ ત્રણ હજાર મૈલ પ્રદેશનું રાજ્ય મેળવ્યું હતું. હાલ મુસલમાન રાજ્યો નરમ પડી ગયાં છે.

સીયા ઇમામી ધર્મ.

પેગંબર સાહેબની વફાત પછી ખલિફાતની ગાદી હજરત ઉમ્મરની કોશિસથી હજરત અબ્બાસકરને આપવામાં આવી હતી.

અબ્બુ સંકીઆન, તુલા અને જુબેરે સામે થવા હજરતઅલીને આગ્રહ કર્યો; પણ ઈસલામને એમ કરવાથી ધક્કો પહોંચે એવા વિચારથી આત્મસંયમ કર્યું હતું. જે ઉપરથી ઈસલામમાં બેદિલીતું બીજ રોપાયું. જેનાં આગળ જતાં ઘણાં માંડાં ફળ થયાં હતાં. અતે ઈસલામમાં સીયા સુનીનાં તક પડયાં હતાં.

હજરત અબ્બાબકરની ગાદી બે વર્ષની હતી. તેમને ઝેર અપાયું હતું એવો સંદેહ છે. એમણે હજરત ઉમ્મરની વશીઅત કરી હતી. હજરત ઉમ્મરની ગાદી અગીઆર વર્ષ ચાલી. તેમને એક ગુલામે માર્યા હતા. આ વખત હજરતઅલીને ગાદી આપવા માગણી થઈ; પણ એવી શરતથી કે, આગલા ખલીફાના કાયદા કાયમ રાખવા એ વાત તેઓએ કબુલ ન રાખી અને હજરત આસમાને કબુલ રાખી તેથી હજરત આસમાન ખલીફ થયા. તેમની કારકીર્દિ બાર વર્ષની હતી. તેનું મૃત્યુ હજરત અબ્બાબકરના દીકરા મહમદના હાથથી થયું હતું.

વાત એમ હતી કે, અલીસાહેબની સિકારસથી મહમદને ખલીફાએ મિસરની હુકમતના લખ આપ્યો. તે લખને તે મિસર રવાને થયો. રસ્તામાં એક ઉંઠીસ્વાર ઝડપથી મિસર તરફ જતો હતો તેને શક ઉપરથી પકડ્યો; તેના પાસેથી મહમદને કતલ કરવાનો હુકમ નિકળ્યો. મહમદ રસ્તામાંથી પાછો ફર્યો અને હજરત આસમાનના ઘરને ઘેરો ઘાલ્યો.

હજરતઅલીએ તુલા અને જુબેરને મળી ખલીફની ડેલી ઉપર રક્ષણાર્થે પોતાના પુત્રોને મોકલ્યા. (હસન, મહમદ અને અબ્બુલા). ડેલી ઉપર જ્યારે હુલ્લો થયો ત્યારે તેના અટકાવ કરતાં શહુજદા હસનને જખમ થયા; પણ દુશ્મનોને અંદર દાખલ થવા ન દીધા. અતે તેઓ ઘરના પછવાડાં ઉપરથી કૂ-

દયા. ખલીફ ઓસમાન ઘરમાં ખેઠા કુરાન પડતા હતા તેને જખમ કર્યા, જેના લોહીના છાંટા કુરાન ઉપર પડ્યા.

“ મરવાન ” નામનો નીચ માણસ હજરત ઓસમાનનો સગો થતો હતો. એને ખીજા ખલીફોએ દૂર કાઢ્યો હતો. તેને તેઓએ ખાલાવી પોતા પાસે રાખ્યા તેણે મહમદને મારવાનો હુકમ લખી અજાણમાં ખલીફની મદદ કરાવી હતી. એવો પૂરો સંદેહ હતો. તેથી અલીસાહેબ અને ખીજા ઇશલામના આગેવાનોએ એવો વિચાર હતો કે, કમીશન ભરી મરવાનના તપાસ કરવો; પણ હજરત ઓસમાને તેમ કરવા દીધું નહિં તેનું આ માફ પરિણામ આવ્યું હતું.

આ પછી અલીસાહેબને ગાદીએ બેસવા વીનતી કરવામાં આવી તેમણે ના પાડી; પણ તુલા અને જુબેર વિગેરે ઇસલામ-મંડળના આગ્રહથી તેઓએ ગાદી સ્વીકારી; પણ તરતજ બખ્ત-ડા ઉઠ્યા. તુલાએ કુશની હાકમી માગી અને જુબેરે બસરાની માગી. હજરત અલીએ ફરમાવ્યું કે, તમે બન્ને જાણો છો અહીં રહી મદદ આપવી જરૂર છે. આ વાત તેઓને ન ગમી. તેઓએ ખીખી આયસાં સાથે મળી બંડ ઉભું કર્યું. બસરા પાસે મોટી લડાઈ થઈ તુલા જુબેર માર્યા ગયા, સમાધાની થઈ; પણ દ-માસ્કસનો ગવર્નર આવેલો સામે થયો. તેની સામે અલીસાહેબ નેવું હજરની ફોજ લઈ ગયા હતા. આવેલાની પણ એટલીજ ફોજ હતી. અલીસાહેબે તેને દંડયુક્ત આમંત્રણ કર્યું; પણ એ વાત તેણે માન્ય કરી નહોતી.

માવેઆની પૂરી હાર થઈ હતી, ઘણાખરા માણસો કપાઈ ગયા હતા પણ ઇજીપ્ટના હાકમ અમરુએ મપંચ કર્યો. તેણે પંચ કરવાને વાસ્તે અરજ કરી, હજરત અલીએ ના પાડી; પણ

તેમનાં અમીરમંડળના વિચારથી તેમ કરવું પડ્યું હતું. પંચમાં માવૈઆ તરફનો અમર હતો અને હજરતઅલીના અખદુલ મુસા હતો. અમરએ મૂસાને ઠગ્યા. તેણે એમ સમજાવ્યું કે, હક અલીસાહેબનો છે એ તો પ્રસિદ્ધ છે; પણ કુરસદ મળવાથી ગાનૈઆએ માણસોના મેળ કરી લીધો. આપણે જો અલીના હક જાહેર કરીશું તો માવૈઆ સ્વિકાર કરશે નહીં અને લડાઈ ઉભી થશે તેથી જ ઇસલામનું ખૂન રેડાશે તેની જવાબદારી આપણા ગળામાં આવી જશે. જોના મૂસાને આ વાતની અસર થઈ ત્યારે શી રીતે કરવું એમ અમરને પુછ્યું. અમરએ એમ કહ્યું કે, આપણે તો બંન્નેનીમોર રદ કરવી. પછી ગમે તેમ થાઓ તેનો દાખ આપણા ઉપર નહિં.

આમ કરવા ઇરયું. કુશની મસજિદમાં આ ભારે મુકાદા સાંભળવાને લાખો લોકો એકઠા થયા હતા. બંને બાજુના વકીલ ત્યાં ગયા. અમરએ પહેલાંથીજ એવી મુક્તિ રાખી હતી કે જેથી મુસા આગળ ચાલે. તેને એમ સમજાવ્યું હતું કે, હજરતઅલી સાહેબની મહોર તારા હાથમાં છે તેથી હું તુને માન આપું છું. મુસા આગળ હતો અને આગળ મુંબર ઉપર ચડી હજરતઅલી સાહેબની મહોરની વીંટી રદ કરેલી જણાવી. તરત અમર મુંબર ઉપર ચડ્યો. તેણે માવૈઆની મહોર કાયમ કરેલી જાહેર કરી.

મુસલમાનોમાં અન્યબીથી ખળભળાટ થઈ રહેા. મુસાએ દગો થએલો જાહેર કર્યો. હજરતઅલીની તરફ વાળાઓએ તલવારો ખેંચી; પણ કુશના લોકો આડા પડ્યા. તેથી લડાઈ ન થઈ, સૌ સૌને ઘેર ગયા. આ પછી ખારજ દોણ જાણ્યું હતું. તેને હજરતઅલીએ કાપી નાંખ્યા હતા. તે પછી એક ત્રણ

જાણી દોળીએ એવો સંકલ્પ કર્યો કે, હજરતઅલી, માવૈયા અને અમર ત્રણેને મારવા. અમરને ખદલે ભૂલથી તેનો એક અમીર માર્યો ગયો, માવૈયાને જખમ થયો; પણ ખાટલો સેવી અતે ખર્યો. હજરતઅલી સાહેબ વફાત પામ્યા. એમને નીમા-જની અધવચમાં “અલલ મલજુમ” નામના માણસે જખમ કર્યો હતો.

આ પછી અલીસાહેબના મોટા શાહુજદા ઇમામહુસન માવૈયા સામે ચાળીસ હજરતનું લશ્કર લઈ ગયા હતા; પણ માવૈયા સાથે છેવટ સંધ થઈ હતી. તેમાં એમ ઠર્યું કે, ઇમામ તરફથી માવૈયા રાજ્યકારોબાર ચલાવે અને ઇમામને અમુક રકમ હદીઆ આપે. એ પ્રમાણે ઇમામહુસનની હયાતી સુધી અમલ થયો હતો. એમની વફાત સન ૫૦ માં થઈ હતી. માવૈયા તરફથી ગુમ રીતે એમને ઝેર અપાયું હતું એમ કહેવાયું છે. એમના જન્મ સને ૩ હીજરીમાં થયો હતો. આખર સ્થળ મદીનામાં છે.

માવૈયાએ એમ કરાર કર્યો હતો કે, તેની હયાતી પછી મુલકનો કારોબાર ઇમામને સોંપવો; પણ એ કરાર તેણે તોડ્યો. પોતાની હયાતીમાં રાજ્યગાદી પોતાના દીકરા યઝીદને આપી. તેને એવી વશીયત કરી હતી કે, હજરતઅલીના દીકરા ઇમામહુસનની છેડ કરવી નહિ, તેને માન આપવું; પણ માવૈયાના મુલા પછી મરવાનની સલાહથી ખેત માગવામાં આવી. (યઝીદને ઇમામ તરીકે કબુલ રાખવા). ચાર જાણએ ના પાડી. એક હજરત અબ્બાસકરનો દીકરો અબ્બુલરહેમાન, બીજો હજરત ઉમરનો દીકરો અબ્બુલા, ત્રીજો જુબેરનો દીકરો અબ્બુલા અને હજરતઅલીનો દીકરો ઇમામહુસન. ઇમામહુસન હુકમર હોવાથી

તેના ઉપર પેહેલાં તગાદા થયો તેથી મદીના છોડી તેમને મ-
કે જવું પડ્યું. મકકાના લોકોએ ઘણું સન્માન આપ્યું; પણ
દુસ્મનથી રક્ષણ કરી શકે એટલી તેમનામાં તાકદ નહતી. કુશ-
ના માણસોએ મદદ આપવા જણાવ્યું અને કુર્ ખોલાવ્યા. ઘણા
વિનતી પત્ર લખ્યા. અકીલના પુત્ર મુસલમને કુર્ મોકલવામાં
આવ્યો. અઢાર હજાર હથીઆરખંધ માણસોએ તાબેદારી ખતા
વી. આ વાત મુસલમે જણાવવાથી હજરત ઇમામ હુસેન કુર્
જવા નીકળ્યા. તેમની સાથે લશ્કર હતું નહિ; પણ કુટુંબી
અને નોકર સર્વ મળી ખોતેર માણસ હતાં. તેઓ બ્યારે કર-
ખલાનાં ગામડાં પાસે આવ્યા ત્યારે દુસ્મનોનાં ચોવીશ હજાર
માણસોએ તેમને ઘેર્યા.

મુસલમ કુર્ આવવાના ખખર કોઈએ દમાસ્કસમાં યઝીદને
પહોંચાડ્યા હતા. તેણે કુશની હાકમી અખદુલા ઝયાદ નામના
ઘાતકી માણસને આપી. તેણે મુસલમને તેમના બે નાના પુત્રો
સમેત માર્યા અને ઇમામ હુસેનની સામે મોટી ફોજ સાથે ઉ-
મ્મર ખીનરાદને મોકલ્યો હતો.

ઇમામ સાહેબને યઝીદની બેત કબુલ કરવા આગ્રહ કરવામાં
આવ્યો તે કબુલ ન કરવાથી દુસ્મનોએ ક્રાંત નદીનું પાણી ખં-
ધ કર્યું. ઇમામ સાહેબના કુટુંબીઓ મરણીયા થઈ લડ્યા, તેઓ-
એ ઉત્તમ વીરત્વ ખતાવ્યું, એક પછી એક સર્વ મૃત્યુને આ-
ધીન થયા. ઘણા આગળ ઘોડા શું કરે ? અંતે ઇમામ સાહેબ-
ની પોતાની વારી આવી. તેમની સામે લડવા કોઈ આવી શક્યો
નહિ; પણ દૂરથી તીરોના વરસાદ વરસાવ્યો. હજરત ઇમામ
હુસેનને બ્યારે ઘણા જખમો થયા ત્યારે ઘોડેથી નીચે ઉતરી
જમીન ઉપર ખેશી નિમાજ કરવા લાખ્યા. તે પૂરી થઈ ન હતી

એવામાં સમ્મરે આવી ગળાં ઉપર તલવાર ચલાવી દીધી. (ત-
વલદ સન ૪ અને વક્ત સન ૬૧ હીજરી).

આ દુઃખદાયક બનાવથી ઇસલામીઓમાં ગડબડાટ ઉઠ્યો.
આ ઇમામના ખુનનું વૈર “ મુખતારખિન અલુઅબેદા ” એ
પૂરતી રીતે વાળ્યું હતું. આ વૈરમાં તેણે સુમારે બે લાખ મા-
ણસોને કાપી નાખ્યાં હતાં.

યઝીદના મુવા પછી તેના દીકરો માવૈઆ (ખીજે) ગાંદી
ઉપર ન બેસતાં તખ્તને ધ્યાનત આપી જતો રહ્યો. સન ૬૫
હીજરી. પેલા માવૈયાએ સન ૪૦ હીજરીમાં રાજ્ય મેળવ્યું હ-
તું. તે પ્રમાણે માત્ર પચીસ વર્ષ તેના અને તેના પુત્ર યઝીદના હા-
થમાં રાજ્ય રહ્યું. તેટલા ‘ સાફ ’ તેઓએ સર્વ અચોખ્ખ કૃત્યો
કર્યાં હતાં.

ખીજ માવૈઆએ તખ્ત છોડ્યા પછી નીચ માણસ મરવાન
જે વછર હતો તે તખ્ત પચાવી પડ્યો. એને એની બાયડીએ
ઝોઢાં ઉપર તકીઆ દબાવી ગુંગળાવી મારી નાંખ્યો હતો. એના
વંશમાં સન ૧૩૨ સુધી બાદશાહી ચાલી હતી. તે પછી અબા-
શીઆ આ બાદશાહતના ધણી થયા હતા. અબાશીઆનો પહેલો
ખલીફ અબુઅબાશ હતો જેનો વંશ પેગંબરસાહેબના કાકા
અબાશથી ઉતરેલો હતો. અબાશનો અબદુલા, અબદુલાનો
અલી, અલીનો મહમદ, અને મહમદનો ફતાહ અને ફતાહનો
અબુઅબાશ અબાશી હતો. અબાશના વંશની કારકીર્દિ ૫૨૪
વર્ષ ચાલી હતી.

પહેલા ઇમામ હજરતઅલી, ખીજ ઇમામ હસન, ત્રીજ ઇમામ
હુસેન, કરબલાની કતલગાહમાંથી બચેલા ઇમામહુસેનના શાહુજદા
ઇમામ “ ઝયેનલાબદીન ” એ ચોથા ઇમામ. એમણે પોતાની ઉમ્મર

કરબલાની દુખદાયક યાદ અને ની બંદગીમાં કાઢી હતી. એમના જન્મનો સન ૩૮ હીજરી અને વફાતનો સન ૯૫ હીજરી. એમનું મકાન મદીનામાં છે. તે પછી પાંચમા ઇમામ એમના શાહજાદા ઇમામ મહમદ બાકર તેમનો જન્મ સને ૫૮ હીજરી અને વફાત સન ૧૧૪ હીજરી. મકાન મદીનામાં.

ઇમામ મહમદ બાકરની પછી છઠા ઇમામ તેમના શાહજાદા જફરસાદક સને ૮૩ હીજરીમાં જન્મ્યા હતા અને તેમની વફાત સન ૧૪૮ હીજરીમાં થઈ હતી. ઇસલામમાં સુની અને સીયા એવાં બે તડ એના વખતમાં પૂરતી રીતે પ્રસિદ્ધિને પામ્યાં હતાં. હન્ફી, માલકી, શાફી અને હંબલી એમ ચાર ઇમામોએ ચાર ફરકા કહાડ્યા, તે સુની કહેવાયા અને હજરત ઇમામ જફરસાદકનો એક જફરી ફરકો થયો તેને સિયા કહે છે.

ઇમામ જફરસાદકનો દીકરો મૂસાકાઝમ સાતમો ઇમામ તેમનો જન્મ સન ૧૨૮ હીજરી અને વફાતનો સન ૧૮૨ હીજરી એમનું મકાન કાઝમીનમાં છે. એમના પુત્ર ઇમામ મૂસેરજા આઠમા ઇમામ તેમનો જન્મ સન ૧૪૮ હીજરી અને વફાતનો સન ૨૦૩ હીજરી એમનો રોજો ખોરાશનના “ મસેદ ” નામના ગામમાં છે.

ઇમામ મૂસેરજાના દીકરા મહમદતકી નવમા ઇમામ એમનો જન્મ સન ૧૮૫ હીજરી અને વફાતનો સન ૨૫૪ હીજરી આખરસ્થાન કાઝમીનમાં છે. અલીનકી દશમા ઇમામ એમના તવલદનો સન ૨૧૨ અને વફાતનો સન ૨૫૪ એમનું મકાન રૂમના સામરા ગામમાં છે. એમના દીકરા હસન અશકરી અગીઆરમા ઇમામ એમનો તવલદનો સન ૨૦૭ અને વફાતનો સન ૨૩૨ એમનું મકાન રૂમના સામરા ગામમાં છે.

ઈમામ હસન અશકરીના દીકરા ઈમામમેદી ખારમા ઈમામ અને છેલ્લા ઈમામ એમના તવલદનો સન ૨૫૫ અને વફાતને સન ૨૬૬ એમનું મકાન રૂમના સામરા ગામમાંછે. એમને માટે એવી માન્યતાછે કે તે કૂવાની અંદર ગયેખ થએલ છે. તે સ્વારી કરશે ત્યારે કયામત થશે.

ત્રીયા ઈમામી ઈસમાયલી શાખા.

ઈમામ જફરસાદકના બે દીકરા હતા. ઈસમાયલ અને મૂસા કાઝમ. ઈસમાયલ મોટા અને મૂસાકાઝમ નાના. ઈસમાયલને વશી કર્યો હતો; પણ તે ઈમામ જફરસાદકની હયાતીમાં વફાત પામવાથી મૂસાકાઝમની વશીયત કરી. કેટલાક લોકોએ એવો મત આપ્યો કે, ઈસમાયલના દીકરા મહમદને ગાદી મળવી જોઈએ. કોઈ એમ કહે છે કે, ઈસમાયલના દીકરો મહમદ હતોજ નહિ. મહમદ વિષેની હકીકત “ કનૂઝલ મુસાહિખ ” નામની કિતાબ આગા મહમદ હસનલ હુસેનીએ બનાવેલ છે તેમાં નીચે પ્રમાણે લખી છે.

અબદુલાખિન મેસુન ઈમામ જફરસાદકના મિત્ર હતો. તેણે ઈસમાયલની પણ સેવા બજાવી હતી. ઈસમાયલનો મહમદ નામના દીકરો હતો તેની પણ એણે ખિજમદ કીધી હતી. બ્યારે ધવાનકીએ હજરતસાદકને ઝેર દીધું ત્યારે અબદુલાખિન મેસુનના દીકરો મરઝખાન, મહમદખિન ઈસમાયલને મિસર લઈ ગયો. ત્યાં તેની વફાત થઈ હતી. કેટલાક લોકો એમ પણ કહેછે કે, તેની શુરીઆ હમેલદાર હતી તેને મારી તેની જગ્યાએ મરઝખાન પોતાની શુરીઆને રાખી. તેણે દીકરો નહ્યો.

તેને મહુમદખિન ઇસમાયલ કહેવ્યો.

ઇમામ ઇસમાયલના વંશમાંથી પહેલાં મહુમદ મેદી પ્રગટ થયેલ છે. તે પહેલાં ઇસમાયલી વંશ અને ધર્મ ગુપ્ત રહેલ જણાય છે. એની વંશાવળી આવી રીતે મળી છે. ઇસમાયલના મહુમદ, તેના વફી અહુમદ, તેના તકી કાસમ, તેના રઝી અબ્દુલા અને તેના અબ્દુલકાસમ મહુમદ મેદી.

સીયા ધર્મ એકજ છે પણ ઇમામેની ગણનાથી બે ભાગ થયા છે. ઇમામ મુસા કાઝમના પક્ષવાળા જેના મોટા જથ્થો છે તે પહેલાં ખતાવેલા બાર ઇમામને માને છે અને ઇસમાલીઓ ઇસમાયલ સુધી સાત ઇમામને માને છે.

ઇસમાયલીઓએ મિસરમાં રાજ્ય સ્થાપન કર્યું હતું. જે રાજ્ય ક્રાતમાઈટ ખલીફને નામે ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ છે. ઇસમાયલી મજહબમાં અબ્દુલા મેમુન સુફીએ સુફીમત દાખલ કર્યો હતો. એ મજહબ શીખવા માટે નવ પાયરીની યોજના કરી હતી. એ પાયરીઓ ક્રમે કરી ચડાવવામાં આવતી. આ મજહબ શીખવા માટે મિસરમાં કોલેજો સ્થાપી હતી. તેમાં સંસારી કેળવણી પણ આપવામાં આવતી. આ વિષેની હકીકત “હિસ્ટરી આવ ધી એ સેશીન્સ” માં છે. તેના ઇન્તેખાબ આ ભાગની છેવટ આપ-માં આવશે.

ઇસમાયલીઓની સુફીમતની કિતાબો મેળવવા મેં તજવીજ કરી હતી; પણ મને મલી નહતી પણ “હિસ્ટરી આવ ધી એસેશીન્સ” ઉપરથી જણાય છે કે, એ મતનો આધાર કલામે શરીફ ઉપરથી લેવામાં આવ્યો હતો. સુફી એટલે જ્ઞાની. એ મત વેદમતને મળતો છે.

ઇસલામ મતમાં જ્ઞાન પામવા માટે ચાર પાયરી છે. શરીયત

એટલે કાયદા, તરીકત એટલે રસ્તો, હકીકત એટલે વિવેક અને મારફત એટલે જ્ઞાન—ખુદાની પિછાન.

“ વાયદ હુલા શરીકલહુ ” એના અર્થ એવો છે કે, ખુદા એક છે તેનો શરીક નથી. એજ પ્રમાણે વેદનું વાક્ય પણ છે. “એક મેવા ન દુતિય ” તે એકજ છે બીજો નથી. “ નહુનો અકરખ અલેહુ મિન હુખલુલવરીદ ” એના અર્થ એવો છે કે, ઇન્સાનનાં ગળાંની રગ કરતાં પણ હું તેમને નજીક છું. આમાં અલ્લાની સર્વ વ્યાપકતા ખતાવી છે. એમજ વેદમાં “સર્વત્ર પ્રભુ” એ વાક્ય છે તેમાં સર્વ જગ્યાએ ખુદા એમ વ્યાપકતા ખતાવી છે.

ઇસલામનો મૂળ પાઘો જે કલમો તેમાં પણ તત્વ દ્રષ્ટિ ચળકે છે. “ લા-ઇ-લા ” એના અર્થ “ નથી-છે-નથી. ” એટલે એક છે બીજો નથી અથવા એમ પણ થાય કે, આદિ અંત નહિં તે સત્ય અને મધ્યમાં હોવાપણું તે મિથ્યા; જેમ મણી સત્ય અને પ્રકાશ મિથ્યા; પણ માણી અને પ્રકાશ એકજ જેમ “ પ્રભુ સત્ય જગત મિથ્યા ”, “ જીવ પ્રભુ એક. ” એ વેદાંતનું સિદ્ધાંત છે તેમ.

ગીતાનાં વચન.

અવ્યક્તા દીનિ ભૂતાનિ, વ્યક્ત મધ્યાનિભારત;

અવ્યક્ત નિધનાન્યેવ. તત્રકા પરી દેવના.

એના અર્થ એવો છે કે, આદિ મૂળ જેના અવ્યક્તમાં એટલે ન દેખાતાં મધ્યે પ્રગટ દીસનારાં ને અંતે પાછાં અવ્યક્તમાં અદીઠ થનારાં એવાં પ્રાણીઓ છે ત્યાં તેઓને વિષે શોક વળી શો ?

હુદીસમાં ફરમાવ્યું છે કે, “ મિન્ અરફન ફસહુ ફકદ અરફ

ખડુ "એના અર્થ એવોછે કે, જોણ પોતાને જોળખ્યો તેણે ખુદાને જોળખ્યો. હું કોણ છું એવો પોતાને સવાલ કરી વિવેક થી વિચાર કરવો અને તેમ કરતાં જાણાશે કે, પાંચભુતાત્મક પ્રપંચ નાશવંત ત્યારે બાકી શું? બાકી એકજ અદલા.

મહા જ્ઞાની મનસુરે ખલીફ હારન અલ રશીદ આગળ "અનલ હક્ક" એ વાક્ય કહ્યું હતું "અનલ હક્ક" એટલે "હું ખુદા" તેથી મનસુરેને શુભી મળી હતી; પણ તેણે કંઈ જોડું કહ્યું નહતું. હું ખુદા એટલે મનસુર ખુદા એવો તેના બોલવાનો ભાવ ન હતો; પણ મનસુરભાવ બાદ કરતાં બાકી જે રહે તે ખુદા. એમ તેના કહેવાનો ભાવ હતો. જેમ "અહં પ્રભુસ્મિ" એ વેદનું મહાવાક્ય છે. તેના અર્થ એવોછે કે, "હું પ્રભુ છું" એટલે ખુદા છું.

જ્ઞાનનિષ્ઠ મહાત્મા હજરત અલીસાહેબના કલામોનું એક પુસ્તક છે તેમાંથી થોડાં કલામોનું તારણ તેમનો જ્ઞાનમત બતાવવાને માટે અહીં ટાંકું છું. કલામના પાઠોના જે અંક છે તે દરેક પાઠ આગળ બતાવું છું.

૨૨૪ સાચા દીન સો નખી ચલાયા, શરાહ સલાયા સોધી રાહ. આલી હિસ્મતસે સખ દીનાપર ફતેહ પાયા ફજલેલાહ; નૂર ઇલાહી અવલથા સો આખર જગમેં પાયા જહુર. ઇસદીનકે તાખે હોવે, ઉસપર રોસન હોવે રખકા નૂર.

૨૪૯ જિસ ખહેસ્તમેં મોત ન આવે, સોઈ તખ્ત ખુદાકા જન. ખુદાસો સખ ઠોરમેં ખસતા, ખાલી નહિં કોઈ ઉસખીન મકાન; સખકલ ઉસમે વોહો સખમેં, બાહિર ભીતર હયે ભરપૂર. એસા સમજ જો ઉસમેં મિલીઆ, સોલા મોત હુઆ ઉસકા નૂર;

- ૧૦૨ એક નુકતા મારફત કેરા, ઉસકું કોઈ ન પોચે અમલ.
જિને પહિચાના ઉસ નુકતેકું, ઉસકે ઇમાનમેં કુછ ન
હોવેસી ખલલ; ખિન પાહિચાને ભૂલા કહેવે, હરહયે
આગ હરહયે પથર. હરહયે પાની. ચંદર સુરજ મૂરત
માણસ, ખિન પહિચાને સખ કહે કહાની;
- ૧૦૩ એક નુકતા સો મારફત કેરા, મુરશદ જિસકું ખતલાવે.
વાસલ હોવે જાત હક્કમેં, અસલ અપનેકું પાવે; જિને
દિલસેં જોયા ઉસ નુકતેકું, ઉને જોયા અપને રખકું.
ચે સુના સમજે હરદમ વિચારો, મૌલા ફરમાતાહયે
સખકું;
- ૧૧૦ ઇલમ મરતબા દરીઆ જૈસા, જિસકા વાર નપાર. ખૈત
ધેરા હયે બેદ ઉંડા, ઉસમેં ચીજાં અનંત અપાર; જો
કોઈ ઉસમેં જોતાં ખાવે, ઔર આપ ફનાં હોય જાય.
સોઈ અમુલક સાંઈ અપના, મોતી ઉપર લાવે.
- ૧૫૪ આદમી આપમન સખ ફુનીઆં ચાવે, જેતી ન્યામત હ-
યે ભાતોભાત. દિલ ચાવે સો સખ કાંસે પાવે, સારી ફુ-
નીઆં ન આવે હાથ; દિલકી આસા તો પૂરી હોવે
જો આસા છોડ હોવે નિરાસ;
- ૧૬૫ બડી ફજર જાગે ન બંદગી કરે, તો તું નકી કમાયા.
જો ઇસ વેળાએ જાગેઆ, સો બંદગીસેં નકી પાયા; સ-
ખુહ સાધક જાગો, કરો જિઝર એલાહી. નમાજ તસખી
બંદગીસેં, હોવે દિલ સફાહિ.
- ૧૮૧ ખુદાકા હર જિસ દિલ ખસે, વહે દિલ નિત્ય હોવે ઉ-
જાશ, જિને દિલ અપના ઉજ્યાસા, દિદારકી ઉસકી પુગી
આશ. દિલ આરીશા દિદારકા, જિને ઉજ્યાસા ઉસકા

પુરા ભાગ; રખકે ડરસેં દિલ ઉઝસો, સૂતા કયું હયે
ગાફલ જાગ.

૧૯૨ દીન માણિકે ઇરફાન ઇલાહી, દુનીઆં પથર દુનીઆં ચા-
હ. ચૌદ તખક તક જયો જયો ન્યામત, સો સખ જનો
દુનીઆં ફનાં; ખુદા તો હયે સખસેં ન્યારા, ઐર જો પ્ર-
સયા સો રખકા નુર. જો દહ મેં પનસેં હાથ ઉડાઝો,
તો ખાકી રહેસો રખકા જહુર;

૨૪૮ મલકલ મોત તો સખપર આવે, સખ ખંદેકી લેતા હયે
જન. ઇસમરને આગે જો મરચલે, સો મર કર પાવે અ-
માન; ઐસા મરનાં જો મરજને, વાસલ હક્ક સો કામલ
ફકીર; વહે ધીરજ પાવેસો વલી કલાવે, ચે ફરમાયા હજર-
ત આપ અમીર.

૩૩૧ અવલ આખર જાહેર ખાતન, દિસતા સુનતા સો હયે.
હયે સખહીમે સખસેં ન્યારા, ઐર નહિં સખ વહો હયે;
મેં ઐર તુંકી દાહી છોડકર, એક દખ કુછ દા નહિં
હયે. ઐસા સમજ ફનાં હો ઉસમેં, તું નહિં તખ વહો
સહી હે;

જ્ઞાનપદ પામવાના બે રસ્તા છે, એક વિચાર અને બીજો
પ્રેમ. મુસલમાન ફક્ત બીજો રસ્તો લે છે. તેને ઇશક કહે છે,
જનરલાવે અફલાને ભજવો. ઇશકની બે પાયરી મિજાજ અને
હકીકી. પહેલા મુરશદ અથવા કોઈ પ્રીય વસ્તુનું ધ્યાન કરે છે
તેથી વૃત્તિ સ્થિર થતાં ઇશકમિજાજ ખદલી હકીકી થઈ જાય
છે, અને અસીપદને પામે છે. (એક્યતા) આ જગ્યાએ સિં-
ધના એક મહાપુરુષ “ શાહ અખતુલ લતીફ ” ના રશાલાના
થોડા બેટ ઇશકમત ખતાવવાને વાસ્તે ઢાંકું છું.

ખેત.—અખર પડ અલકે જો, ખ્યા વરક સભ વિસાર;

અંદર તન ઉત્તર, પનાં પડધે કિતર.

અર્થ—એક અલકેનો અક્ષર શિખ, ખીજાં પાનાં વીસરીજી. અં-
તઃકરણને સાફ કર. પાનાં કેટલાં પડીશ?

ખેત.—માન પુછન સિપરો, ચિતા લાય મચુર;

ઉર્નાજ અમર, ખણુત ખાલી નથિએ.

અર્થ—પ્રી-તમ માંડ ખોલાવે, ધ્યાન મચૂક તેના હુકમ ઉઠાવશે તો
નાઉમેદ નહિં થાય.

ખેત.—મહોભત જે મેધાનમેં, અચી પેર પેઆન;

સર વઢણુ ધડધાર કરણુ, હે સીંગાર સદાન.

દીધા મું દિઠાન, મથા માસુકન લા.

અર્થ—પ્રેમનાં રણક્ષેત્રમાં જેણુ પગ મુક્યા. શિર વાઢવા, ધડને
જુદા કરવા, એ તેના સદાના શણુગાર મેં તેઓને પ્રી-
તમ માટે માથાં આપતા જ્યા. (માથું એટલે દહુઅ-
ભિમાન)

ખેત. મહોભત જે મેધાનમેં, પેયા લાલ લુછન;

પાણુઈ બધન પટીઉં, પાણુઈ ધક ધુઅન.

પૈધન છડેઆ વિરચી, સો અનકાં કાલ મરન;

કેં કે કીં ન ચવન, ધરધ પહિંને ધિલજે.

અર્થ—પ્રેમક્ષેત્રમાં ઘવાએલા પોતે જખમે ઘોઈ પાટા ખાંધે છે.

પૈદાએ તો કંટાળી મૂકી દીધા. તે આજ કાં કાલ મરવા-
ના તેઓ પોતાનું દરદ કોઈને કહેતા નથી.

ખેત.—સૂરી આય સિંગાર, અસલ આસકન જે.

મુડણુ મોટણુ મીંચણું, થ્યા નિજરે નરવાર;

કુસણુજે કરાર, અસલ આસકનસે.

અર્થ—આશકનો દાણુગાર શૂળી છે. હાથું કે પાછું ફરવું એ તો એખ. નિજરા ઉપર નિઠાવર થયા. આશકોનો કરાર કતલ થવાનો.

ખેત.—સદા સુર નહુન, ગુંધર વિંઝન ગુંધરી.

ઝોખાઈયું આકલ એ, હી પરખા કારણપેન;

અંગાં ઈ ચોન, તધર ન મઠને ધોસ્તજો.

અર્થ—હંમેશ દુઃખ ન હોય. મુંજરો મઠી જાય. દુઃખ પરીક્ષા માટે પડે છે. સંત એમ કહેછેકે, મિત્રતું ઘર છોડવું નહીં.

ખેત—પાણી મથે ઝુપડા, મુરખ ઉંઝ મરન.

સાખા ઝોડો સિપરી, ઉલુછેતા નલોન;

સો-ધમ-ન મુઝાણુન પોય ધાઉ કન્ મુઝનજી.

અર્થ—ઝુપડી પાણી ઉપર છે અને મુરખ તરસે મરેછે. પસાથી ઢૂકડો પ્રીતમ છે તેઓ વ્યાકુળ થાય છે; પણ શોધી શકતા નથી. તેઓ શ્વાસને ઝાળખતા નથી. પછી દુઃખના પુકાર કરેછે. (પોતાના આત્માને ઝાળખતા નથી.)

ખેત—જે લાઈયેં જોગી થીયાં, ત તમા છડ તમામ્,

થી જોલે જોલે, તેંજે થી ગુલામ;

ત નાગા તોજે નામ્, લખખો વિંઝી લાહુતમેં;

અર્થ—જે જોગી થવું હોય તો તૃણ્યા છોડી દે. સેવકનો સેવક અને તેનો પણ સેવક થા. તૃણ્યા ત્યાગ કરીશ તો તારું નામ “અરસની પાટી” ઉપર લખાશે. (અમ્મર પાટી)

ખેત—અંદર સા નસુકાઈયેં, તું ખાર સુકાઈયેં ખાઉં,

મુઝા મુઝે પાણુકે, લાઈયેં આદશી આઉં,

ઉ પંથ પરાંઉં, જુકકો નાગા ગડેયા નાથકે;

અર્થ—અંદર શ્વાસને સુકવતો નથી. અને બહારે ખાહુને સુકવે છે. દુઃખીઆ પોતાને દુઃખ દીધું એમ જાણે છે કે, હું જાનીછું; પણ તે પંથતો દૂર છે. જ્યાં ત્યાગીઓના અલ્લા સાથે મેળાપ થયો.

ખેત—મું નડિઠો પાણુ, તોર્કી ઢિઠો પાણુ કે,

ફૂડા પડે કુરાન, અલ્લા ધરકી અધને;

અર્થ—મેં તો તને જ્ઞેયો નહિં. તેં મને કેમ જ્ઞેયો! જોઠા મનથી કુરાન પડે છે. અલ્લાને ઘેર કેમ ચાલશે. (એક મુલ્લાં કુરાન પડતો હતો તેના મુસલ્લા ઉપરથી એક ઝોરત ચાલી ગઈ. મુલ્લાંએ ગુસ્સે થઈ કહ્યું, રાંડ આંધળી થઈ છે? ત્યારે તેણે ફરીને જવાબ આપ્યો કે, હું મારા પ્રીતમના ધ્યાનમાં હતી તેથી મેં તુંને ન જ્ઞેયો; પણ તુંને તારા પ્રીતમ અલ્લાના ખરા ધ્યાનમાં હતો તો મને જ્ઞેય શકતો નહિં. માટે તારી ખંદગી જોટી છે. ખુદાને ઘેર તે કબુલ થવાની નથી.)

ખેત—જે લાઈયેં જોગી થીયાં, તવિંઝાય છડ વજુદ,

મોલત સંધો મિંઝહિ, ઘિલમેં હુખાઈજ હુધ;

ઉલફત રખ અલખસેં, અંદરમેં અફજુદ;

વાહુદતને વજુદમેં, નાગા કર ન મુંદ;

નફી કરતું નફસ કે, જિલત ડીયેં જુદ.

થીયેં ખફીસેં ખુશનુદ, ત નાગા રસેં નાથકે;

અર્થ—જે જોગી થયું હોય તો અસ્તિત્વને જોઈ નાંખ, મનમાં પ્રેમની ધૂણી લગાવ, અલક્ષ જે અલ્લા તેની સાથે અતી પ્રેમ રાખ, એક્યતાનાં દર્શન કર. જીવભાવ છોડી

દે, દેહ કંઈ કરતો આનંદરૂપને પ્રાપ્ત થાય.

ખેત—જે ભાઈએ જેગી થીયાં, તવિધ ગોલ વળુદ,
ઉથી અલખ સામહું, સામી કર સળુદ;
ખિલવત કર ખશિયસે, થીયે નફીમેં નાખુદ,
પુરજ પૂરલ પારડે, ભાલુ છડી લુદ;
તનકે ડીયેં તસીઆ, થીયેં ઉલક્તસે આસુદ.
લડી તુ લાહુતમેં, કર વેરાગી વરદ;
ગખી છડ ગનુદ, ત રાવલ રસે રામસેં.

અર્થ—જે જેગી થવું હોય તો સત્યને સોધ, તેને નેઈ નમ.
એકાંતમાં મળ, નહિંમાં નહિં થઈજ, અહંભાવ મુકી પે-
લે પાર જ, તેની મરજી અનુસાર ક્રમણુ કર, મનને
માર, પ્રેમમાં મગન રહે, જ્ઞાન ભુમીમાં જ, આગશ મુક
તો અલ્લાને મળે;

ખેત—અલક્ અલખ મનમેં, કિઆ કાપડીઅન્,
સે હરકે ધારા હેકડી, ખેચો કીં ન બુજન;
ફરજ ફનાં ફી અલ્લા, જો અચેન્ ઈલાખત ઉન્;
કલહું વલ્લા અહુદ, થા મિંઝા મત પડન્.
સાધત સાધત સરહિ, ગુર કે ગડેયા કાપડી;

અર્થ—લક્ષમાં ન આવે એવા જે અલક્ તેને કાપડીઆએ મ-
નમાં ધારણુ કર્યો. એ અક્ષર વિન્યા ખીજું કાંઈ ન જ-
ણુ એમાં ગુમ થઈ જવું એજ તેઓની ખાસ ખંદગી
ખાલ “ખુદા એક” એજ પાઠ કીધો તેને આનંદરૂપ અલ્લા
ની પ્રાપ્તિ થઈ.

ખેત—છોતી વિઝે વણુકાર, હિતે ન ગોલીએ હોથ કે,
લિક્તો નાંએ લતીફે, ખારો ચો ખેપાર;

નિહુડી નેણ નઆર, તોમિંઝ ડેરો ધોસજ્જે;

અર્થ—શા માટે વનમાં જાયછે? અહીં કાં પ્રીતમને સોધતી નથી?
સંતાઈને ખીજ પાર કંઈ બેઠા નથી. નિરખીને જો તો
તારામાં તેનું મકાન છે.

ખેત—વાયધહુ લા શરીકલ હું, આચે હેકડાઈ હકક.

ખિયાઈ કે બખ, જિન વિધો સે વરસેચો;

અર્થ—તે એકછે, તે જવો ખીજ નથી એક્યતા વ્યાજખી છે.
દૂતને જે ભેટ્યો તે વણસ્યો (બગડ્યો)

ખેત—વાહદતસેં કસરત થીચે, કસરત વાહદત કલ;

હુલા ચો હુલ, ખિલા સંધો સજજો.

અર્થ—એકમાંથી ઘણાપણું થાય અને તે ઘણાપણું એકંદર
એક આ બધી જે ગડબડછે. હું પતિજાથી કહું છું તે
પ્રીતમની છે (એક અલ્લા)

ખેત—ચો તું અલ્લા હિકડો, ખિઈ વાઈ વિસારે છડ;

ઉતાં તોસેં ઘડ, સજજો સાહ પસાહમેં.

અર્થ—બોલ અલ્લા એક છે, ખીજ વાઈ વીસારી મુક, તે તો
તારાથી મળેલ છે, શ્વાસોશ્વાસમાં;

ખેત—સાધુ સદાવણુ કઠણુ હે. મત કોઈ સાધુ સદાય;

સાધુ તખ સદાઈચેં, જખ છતાઈ મરજય.

અર્થ—સાધુ જે કહેવડાવવું એ તો કઠણુ વાત છે. સાધુ કહેવ-
ડાવવું નહિં. સાધુ ત્યારે કહેવડાવવું જ્યારે જીવતે મરી
જવાય (અહંકાર મારવો)

ખેત—હુહોડીચે ખશીયખાં, સોજે લધો મુભાન;

આસક હેડે અંગરે, લધેયા લા મકાન.

અર્થ—જ્ઞાનીએ ગુણમાંથી સત્ય સોધી કાઢ્યું, આ રહુવડે લા

મકાન ઉઠ્યા (તુરીયાતીત)

ખેત—હુમેં ઘડજી હું થીયા, ખાલુસે બિરીઆન.

સભોહી સુભાન, આચો નજર ઉનજી;

અર્થ—“ તે ” માં મળીને “ તે ” થયા, જોણે અહંભાવ ભુંજી નાંખ્યા. તેઓએ સર્વત્ર ખુદાને જોયા.

ખેત—સુફી સેલ સભન મેં, જીં રગન મે પસા.

શા નકરે ગાલડી, જિનમોચો પરોડે પસા;

આયસો ગુનાહ, જિકા કરે પધરી.

અર્થ—સુફીની સહેલ સર્વત્ર છે જેમ રગોમાં જીવ છે તેમ. તે વાત કરતો નથી. જોણે આળખી જીવને પરાંવ્યો છે એ વાત પાધરી કરવામાં ગુન્હા છે.

(આ જગ્યાએ એક સાહેરનું ખનાવેલ રમુજી ખેત અહીં લખ્યું અનુકૂળ લાગે છે.

ખેત—સાયલ સવાલ કરદ, બધર હજરતે કરીમ.

મનસુરરા બદામ, ચિરાદાદ એ હકીમ;

મનસુર જુન વાકેદ, ઈસરાસ સર દોસ્ત

સર દોસ્તરા બકાસ કુનદ, ઈસિઝાયઆસ્ત.

અર્થ—એક સવાલીએ ખુદાની દરગાહમાં સવાલ કર્યો કે મનસુરને ફાંશી શાને માટે દીધી. ત્યારે ખુદાએ ફરમાવ્યું કે, મનસુર મી-તમનાં ગુલ્લથી વાકેદ હતો તે પાધર કરી નાખ્યું, તેની એ શજા હતી.

ખેત—સુફી સાફ કિચો, ધુહિ વરક વન્નુદજો.

તેયાં પો થિચો, જીરે પસણુ પિરીયજો;

અર્થ—જ્ઞાનીએ હયાતીનું પાનું ઘોહી સાફ કરી નાખ્યું તે પછી તેને જીવતે માથુકનાં દિવર થયાં.

ખેત—હુનો વરક વિસાલનો, કિયો અતાલે મું.

તેઈ મેં તુંહિ તુંહ, ખિઈ લાત ન લેને જિતરી;

અર્થ—તેના મિલાપના પાનાના મેં અલ્યાસ કર્યો. તેનામાં “ તું-હી તું ” ખીજી જરા નેટલી પણ વાત નહિં.

ખેત—જિનકે ધોર ધરધજ્જે, સો સખક સુરપડનૂ.

ફિકર ફરઈ હથમેં, માઠ અતાલે કનૂ;

પતુસો પડન, જેસેં પસન પિરીયકે;

અર્થ—જેનો અલ્યાસ પીડા, તે પાઠ દુઃખના વાંચે છે, હાથમા ફિકરની પાટી છે, ચુપનો નિશ્ચય કરેછે, પાતું તે વાંચે છે, જે વડે પ્રીતમનાં દર્શન થાય;

ખેત—દુઃખંધો ડાઢો થીચે, વિકે જિનીવટ.

સા મિજલસઈ મટ, જહાંશલ હુએ હજરનો,

અર્થ—જેના પાસે ખેસવાથી ખિમારી વધે. (દૈત) તેની સોખત છોડી દે. જો હજરનું હાંસલ હોય તોપણ.

ખેત—દુઃખંધો દૂરથીચે, વિકે જિની વટ.

તન ઉનીસેં કટ, ઓડા અડે પખડા;

અર્થ—જેની સોખતથી ખિમારી (દૈત) મટે. વખત તેની સાથે કાઢ, નજીક લુગાં ચણીને.

ખેત—ઝંગ ખામો પટ થિયો, લગી ચોરાં લિઝક.

વિહી વજુદા નિકરી, જિકા ઘેડી ધિઝક;

પોય સિકકું એં સિકક, ખિઈ ગડેઆ પાણુમેં.

અર્થ—ઝાડી ખળીને પટ થયા, ચોરાની સંતાવાની જગ્યા ભાંગી, હોવાપણું નીકળી ગયું. પછી આશક અને માણક બેઉ પોતામાં મળ્યાં. (આમાં જે ચોર કહ્યા છે તે કામ, ક્રોધ, લોભ આદિ સમજવા)

સુક્રીમતની ઘણી કીતાબોછે, અહીં “દીવાને હાફેઝ” “મસન-વી મૌલાના રૂમી” બહુ પ્રસિદ્ધ છે. “દાનેશ નામે જહાન” કિ-તાબમાં પદાર્થ સોધન ઘણી ખારીકીથી કરેલ છે. એના મત એવોછેકે, સર્વ હોવાપણું અકલે કલ અને નફસેકલ વડેછે. જમ સાંખ્યમાં પ્રકૃતિ પુરૂષ કહ્યાં છે તેમ. અવલ અકલેકલ, તેમાંથી નફસેકલ, તેમાંથી ક્રમે આસમાન, તત્વો, તેનાં પાંચ ફરજદ, ધુમ્ર, તેમાંથી ખનીજ, તેમાંથી વનસ્પતિ, તેમાંથી હવા-નુ, તેમાંથી ઈનસાન એમ પાયરી દરપાયરી ચડતી સ્થિતિ થ-તી આવી છે. અનાશરો બદલ થવા વિગેરે જગતમાં જે બ-નાવો આપણે જોઈએ છીએ અને દેહની અંદરની શક્તિઓ એ સર્વના ખુલાસા ઘણાજ ખારીકીથી કર્યાછે. એના ભાવાર્થ પાણુ ઐક્યતા બતાવવાનોછે.

તત્વજ્ઞાન છાનું રાખવાને માટે તાકીદ છે. તેનું કારણ એ કે, એની ખારીકી ન સમજી શકે તે બગડી નાસ્તિક થાય; માટે જ્ઞાન પાત્ર હોય તેનેજ આપવું ચોગ્ય. ઇસમાયલીઓએ જ્ઞાનને વિશેષે પ્રસિદ્ધ કર્યું. મદરેસાઓમાં શિખાવવા માંડ્યું જોયી પરિણામે તેના ગેરઉપીયોગ ઇસમાયલીઓનો નિઝા-રી શાખાની કારકીર્દિમાં આપણે જોઈશું. એમાં કંઈ જ્ઞા-ન મતનો દોષ નથી. પણ ઉપીયોગનો દોષ ગણાય. એક છ-રી પોતાના રક્ષણુ અર્થે કામ લાગે અને તેનાથી આત્મઘાત પણ થાય.

મહમદ મેદીથી મુસતનસર સુધી અને મુસતનસરથી આદમ-લ દીન અદલા અને હસન સભાથી રૂકનદીન ખુરશા સુધીની હકિકતનું તારણ “રોઝતલસફા ” નામની તવારીખમાંથી કર્યું હતું. તે હકિકત હવે હું લખું છું.

ઇસમાયલ બિન જકક સાદકના વંશજો.

એ વંશમાં ગાદી સ્થાપનાર અબ્દ કાસમ મહમદ બિન અબ્દુલા હતો. તેના લકબ મેદી હતો. ઇસમાયલીઓના એવો મત છે કે, હદીસમાં જે મેદીની ખબર મળી છે તે મેદી એજ છે. હીન્દી સન ૩૮૬ માં તેણે અબુ અબ્દુલા સુફીની મદદથી આફ્રિકા તરફ સ્વારી કરી. મેદીના મિત્રો માને છે કે, ત્રીજા સૈકામાં પશ્ચિમ દિશા તરફથી સુર્ય, લોકોનાં માથાં ઉપર ચળકશે એવું હદીસનું ફરમાન છે તે આ મેદી વિષે ધક્કા રો છે તે કોઈપણ કામ સાથે લડાઈ કરતો ત્યારે હમેશા ફતેહ મેળવતો હતો. ફિરાન તરફ તેણે એક મન્જુત કિલ્લો બાંધી તેનું નામ “ મેદીઆ ” પાડ્યું.

હીં સન ૩૮૮ માં પશ્ચિમના કેટલાક રહેવાશીઓએ મેદીની નાફરમાની કરવાથી તેણે તે લોકોને ઝર કરવા પોતાના દીકરા કાયમને મોકલ્યો. કાયમ લાંબી સુદત સુધી તેઓના શહેરના દરવાજા ઉપર ઘેરો ઘાલી બેઠો. ત્યારે અંતે ખોરાક ખુટી પડતાં તે લોકો તલવાર અને કદન લઈ બહાર આવ્યા અને જીવતદાન માગ્યું. કાયમે તેને તે બધું અને જે થોડો માલ લોકો તરફથી તેને જડ્યો તે લઈ વળી નીકળ્યો.

મેદીએ પોતાની કારકીર્દિમાં પશ્ચિમના બધાં મુલક તામે કરી જુનાં ખાનદાન ને વેરાન કીધાં. જ્યારે તેનું લશ્કર ફિરવાન અને ત્રાબલસ વિગેરે જીતી કુરસદ પામ્યું ત્યારે તેણે કાયમને મોટાં લશ્કરથી મિસર સર કરવા મોકલ્યો ત્યાંના હાકિમ મુકદ્દર અબ્બાશીએ મનસખાદમને બળવાન ફેજ સાથે તેનો સામે મોકલ્યો. એ બેઠની વચ્ચે ઘણી લડાઈઓ થઈ. જેમાં મુનસે બહુ શુરાતન બતાવવાથી તેને પોતાનાં રાજ્ય તરફથી “ મુ

જરૂર " ના ખિતાબ મળ્યો. કેટલાક ઇતિહાસવેતા લખે છે કે, મુતસે દસવાર કાયમ સાથે લડાઈઓ કીધી; પણ મિસર તેના હાથમાં જવા દીધું નહીં. મેદી પચીસ વર્ષ ખિલાફત બોગવી ૬૨ વર્ષની ઉંમરે મેદીઆના કિલ્લામાં વફાત પામ્યો.

કાયમ બ અમ્મર અદ્દા.

મેદીએ પોતાની ખિલાફતના વખતમાંજ આયમણુ તથા ખરખરના લોકોને કાયમની ખેત કરાવી હતી. જ્યારે મેદી વફાત પામતાં કાયમ ગાદીએ બેઠો ત્યારે સંકલીઆના લોકોએ તેની નાફરમાની કીધી. તેનું કારણ એ હતું કે, ત્યાંના કારભારી સાલમ ખિન રાશદ રૈયત ઉપર જુલમ કરતો હતો. સાલમે તેઓની નાફરમાનીનો રીપોર્ટ કાયમની હજુર કીધો ત્યારે કાયમે ખલીલ ખિન ઇસાકને થોડું લશ્કર આપી તેની મદદ મોકલ્યો. સંકલીઆના લોકોએ ખલીલને કહ્યું કે, અમારી નાખુશીનું કારણ સાલમના જુલમ શિવાય બીજું કંઈ નથી. ખલીલે તેવા ત કાયમની હજુર પહોચાડતાં કાયમે સાલમને ખરતરફ કરી તેની જગ્યા બીજાને આપી.

કાયમના વખતમાં અબુયઝીદ નામે એક સખસ છોકરાઓને શિખવવાનું કામ કરતો હતો તેણે પોતાના ઝુંડ નીચે ઘણા લોકો એકઠા કરી કાયમ ઉપર ચઢાઈ કરી. તે એવો તો નિર્દય માણસ હતો કે, યુન્હાની માફી બક્ષવી એતો જાણે તેના મહજબમાં મના હતી. કહે છે કે, જ્યારે તે તીરવાન ઉપર ફતેહમંદ થયો ત્યારે તેણે લુંટ અને કતલનો હુકમ આપ્યો. શહેરનાં સારાં માણસોએ બહાર આવી માફી માગી; પણ અબુયઝીદે કહ્યું કે, તીરવાન કંઈ બહેતુલ મુકદસથી વધારે ન-

થી. તે શહેર બ્યારે લુટ અને કતલથી ખરાબ થયું ત્યારે આ થાય તેમાં ફિકર નથી. કહેછેકે, અબુયઝીદ અને કાયમ વચે ઘણી લડાઈઓ થઈ તેમાં કાયમની હાર થતાં તે નાસીને મેદીઆના કિલ્લામાં ભરાયો અને અબુયઝીદ તેની આસપાસ ઘેરો નાંખ્યો તે ઘેરો પડેલા હતા તે દરમિયાન કાયમ મેદીઆના કિલ્લામાંજ મરણ પામ્યો તેની કારકીર્દિ ખાર વર્ષ અને નવ મહિનાની હતી. ઇસમાયલી લોકોએ અબુયઝીદનું નામ “ ડન્જલ ” રાખ્યું. કહ્યુંછેકે, હદીસમાં “ ડન્જલ મેદીઆ કાયમ ઉપર ચડાઈ કરશે ” એમ લખ્યુંછે તે મેદી એજ હતો.

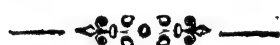
મનસુર નિહા.

બ્યારે કાયમ ગુજરી ગયો ત્યારે મેદીઆના કિલ્લાના લોકોએ મનસુરની ખેત કીધી. મનસુર ચાલાક તથા શૂરો મરદ હતો. તેણે પોતાના ખાપ કાયમના મરણની વાત છુપી રાખી અને સારી તદ્દખીર તથા બહાદુરીથી, અબુયઝીદ ઘેરો ઘાલી પડ્યો હતો તેની સામે ટક્કર લીધી. તેથી અબુયઝીદને નાસવું પડ્યું તેણે સુદાન શહેરમાં જઈ વિસામો લીધો ત્યારે મનસુરે તેને પકડવા એક ફોજ મોકલી એ ફોજ કેટલીક મહેનત અને તળવીજથી તેને પકડી લાવી ત્યારે મનસુરે તેને હમદાનના કિલ્લામાં એક લોઢાના પીંજરામાં થોડો વખત કેદ રાખી અંતે તેનું ચામકું કહાડી તેમાં ઘાસ ભર્યું અને પોતાના દશમાં ફતેહના કાગળો લખ્યા જેમાં તેની નાલાયક ચાલ પણ વર્ણવેલી હતી.

મનસુરે સકલીઆની હુકમત ઉપર હસન નામના એક અદલ અને દીનદાર માણસને નીમ્યો હતો તેણે પોતાની સારી ચાલથી ત્યાંના લોકોના સારો પ્યાર મેળવ્યો હતો; પણ રૂમી

લોકો તેની સામે લડાઈમાં ઉતરી જમાં હસનનો પરાજય થયો પણ તરતજ મનસુરના ગુલામ ફરફની સરદારી નીચે એક લશ્કરની દુકડી તેની મદદ આવી પહોંચતાં રૂની લોકોને નાશી જઈ પડ્યું.

અણુ જાફર મુરશિદીને ફેટલાક ખેત ગુમારકખાદીના રચીને મનસુરની ખિન્નમદમાં પહોંચડયા તેમાં એવી મતલબ હતી કે, આપનો ખેટો મુઈઝદીનઅલ્લા જે આપનો વારસ છે તેનું નામ મક્કા અને મદીનાના મંબરો તથા શિક્કાઓ ઉપર જતરી થશે એવું હું ઇચ્છું. અતે તે ખેત પ્રમાણે બન્યું. મનસુરે ૩૯ વર્ષની ઉંમરે સાત વર્ષ ખલોક્ષત ભોગવી આ દુનિયાં છોડી.

મુઈઝદીનઅલ્લા.

મુઈઝદીન અક્કલમંદ તથા બહાદુર ખાદશાહ હતો તે દશના કાયદાની ખારીકી તથા ધર્મના કાનુનો અચ્છી તરેહથી સમજતો હતો. એના આપનાં મરણ પછી સન ૩૪૧ ના સવાસ મહિનાની આખેરીએ તેની ખેત કીધી. મુઈઝદીને સન ૩૪૭ માં પોતાના ગુલામ જહુરે ખાદમને મોટાં લશ્કરથી આથમણ તરફ મોકલ્યો ઉપ્યાનુસના કાંડા અને ખાલીદાદના ખેટ સુધી ગયો અને ત્યાંના દરિયાની માછલી વખણાતી હતી તે તેણે ખસી ફાને બેઠ મૂકી.

સલજમારશાનો હાકેમ મુગલખી હતો જેણે પોતાનું નામ “ શાકુર અલ્લા ” રાખ્યું હતું. તથા પોતાને “ અનીરલ મોમનીન ” કહેવા હુકમ આપ્યો હતો તેને મુઈઝદીને કેદ કરી તેનો મુલક સર કીધો અને એક મોટું લશ્કર ખેટો તરફ મોક-

દયું. રૂમી તથા એ લશ્કરની વચે ઘણી લડાઈઓ થઈ જેમાં મુઘઝદીનની ફતેહ થઈ એ અરસામાં મિસરમાં મોટો ફકાળ પડ્યો હતો તથા ત્યાંના અખાશીઓની તરફનો હાકેમ કાકુર અક્ષીદી મરણ પામ્યો તેથી મિસરના મોટા માણસોએ મુઘઝે પોતે ત્યાં આવવા કે, કોઈ લાયક માણસ મોકલવા પેગામ મોકલ્યો. મુઘઝે મિસર લેવાનો મનસુખો કરી “ જવર ” નામના એક સખસને હુથીઆરખંધ લશ્કર તથા મિસરી લોકો વાસ્તે ખોરાકથી ભરેલાં વહાણો સહિત મોકલ્યો. જવરના પહોચવાથી તથા તેઓને ખોરાક મળવાથી મિસરના લોકો ખુશી થયા અને જવરે અરસીદીના ખાગમાં ઉતારો કરી આસતાન, મિસર તથા આઈન્સની વચે એક નવું સહેર વસાવી તેનું નામ “ મુઘઝીઆ ” રાખ્યું. જવરની કોશિષથી મિસર, સિકંદરીઆ, દિહારેસઈલા, ઝમાન, મક્કા અને મદીના અખાશીઓના કબજામાંથી અલવીઓના હાથમાં આવ્યાં. જવરે ફલસસ્તીન, દમાસ્કસ તથા શામના સર્વે ખાતો છૂટી લીધા અને “ કરામાતા ” કરીને એક ખાનદાન હતું જેણે ખુરાં કામો કરેલાં હતાં તેને પકડી મિસરના રાજાને પહોચાડ્યું. તેમાંથી થોડાએક લાગી ગયા તે મિસરમાં સંતાયા એ ઉપરથી જણાયછે કે, કરામાતાનું ટોણું ઈસમાયલીઓથી જુદુંછે. અખાશીઓ અદાવતને લીધે એ ટોળાંને ઈસમાયલીઓમાં ગણે છે.

હીં સન ૩૬૧ માં મુઘઝદીન પોતાનાં કુટુંબ સહિત મિસર ગયો ત્યારે તેની સાથે ૨૫૦૦૦ ઉંટ ચાંદી અને સોનાની નગદીના હતા. તે મિસરની હદમાં પહોચ્યો ત્યારે તેના મહાજનો તેને સિકંદરીઆ મુઘી સામા આવ્યા અને તેના દિદારથી પોતાને માન સમજ્યા. મુઘઝદીને રાજ્ય કરિખારમાં ઘણો

જ અદલ ધનસાફ ખતાવ્યો હતો. કહેછે કે, તેના દરબારની સામે ફેટલીક પેટીઓ સોનાથી ભરેલી રાખેલી હતી અને રજા આપેલી હતી કે, જે લાચાર આદમી આવે તે તેમાંથી એક મુઠી ભરી લે તે ખાલી પેટીઓ હજી ત્યાં મોજુદ છે પણ તે ખેરાતની નિશાની નથી. જ્યારે તેનું રાજ્ય મજબુતી ઉપર આવ્યું ત્યારે તે હીં સન ૩૬૫ માં મરાણ પામ્યો. આ વખતે તેની ઉમ્મર ૪૫ વર્ષની હતી. તેણે ૨૩ વર્ષ ખિલાફત ભોગવી. રાજ્યના અમીરોએ તેના મહોતની ખબર મુલેહમાં ભંગ ન પડે માટે સાત મહિના છુપી રાખી તે જ્યારે અઝીઝ ખિલ્લાની ખેત થઈ ત્યારે ખુલ્લી પડી.

અઝીઝ ખિલ્લા.

અઝીઝ ખિલ્લાના કાકા હૈદર, તેના ખાપના કાકા અબુલ ફિરાક અને તેના દાદાના કાકાએ પણ તેની ખેત કરી હતી. એવો દાખલો હારનઅલ રશીદની ખિલાફતના વખત શિવાય બનેલ નથી. અઝીઝખિલ્લા ઘણો નરમ અને ખુશમિજનજનો હતો. ખેતના દહાડામાં તેણે ઘણા સારા શબ્દોમાં નશીહતથી ભરેલા એક ખુતબો બનાવ્યો હતો જે સાંભળવાથી લોકોને આંસુ આવ્યાં હતાં.

અઝીઝખિલ્લાએ આથમણ, શામ અને હિખઝના મુલકો તાબે કીધા. એની કારકીર્દિમાં અલખતગીન બગદાદથી શામ તરફ લશ્કર લઈ આવ્યો અને હસનઈબને મહમદ કિરમતી સાથે મળી અઝીઝની સામે થયો; પણ અઝીઝ સામે આવતાં તેના મુંડા ઉપર જ્યારે તેની નજર પડી ત્યારે તેના મનમાં ખાફ અને ધાસ્તીની અસર થઈ તે ઘોડાથી નીચે ઉતરી પાદા થયો.

અને ઘણી નમ્રતાથી અઝીઝના ઘોડાના રેકાબને ખોરસા દીધા. અઝીઝે તેના ગુન્હે માફ કરીયા અને તેના કેટલાક સાથીઓને ખિલાતો આપી.

અઝીઝે શામની હકુમત મનસાચહુદીને અને મિસરની હકુમત ઇસા નસરાનીને સોંપી હતી એ લોકો મુસલમાનો ઉપર ઘણો જુલમ કરતા હતા. એક દિવસે એક આરતે અઝીઝના હાથમાં એક કાગળ આપ્યો. તેમાં લખ્યું હતું કે, એ અમીર ખુદાએ યાહુદીઓને મનસાના સંબંધથી અને નસરાનીઓને ઇસાના સંબંધથી ફતેહ અને મુસલમાનોને તારેજ વાસ્તે જીલ્લત આપી તે ખુદાને વાસ્તે મારા હાલ ઉપર નજર કર. અઝીઝને એ કાગળની અસર થઈ અને તે બે માણસોને બરતરફ કરી તેઓ પાસેથી ઘણા માલ પાછો લઈ ગરીબ લોકોને આપી દીધો. આ ખલીફાએ અદલ ઇનસાફથી એકવીશ વર્ષ ખિલાફત ભોગવી હીં સન ૩૮૬ માં દેહ છોડ્યો.

— ❦ —

અલ હાકેમ ખિદી.

એના જન્મ તાં ૧૬ મી રબીઉલ અવલ સન ૩૫૦ માં કાયરા (મિસર) માં થયો. અલવીઓના ખીશ્ઓમાંથી મિસરમાં પ્રથમ જેજ જન્મ્યો હતો. એના વખતમાં હુસનબિન અબ્દુલ મલિકની નિસબતના એક સખસે ઘણી લડાઈઓ કરી; પણ અતે ઇસમાયલીઓના અમીર ફજલ હંબને સાલેને તે હાથ આવતાં તેણે તેને હાકેમ પાસે પહોંચાડ્યો. હાકેમે તેના માથા ઉપર લાલ ટોપી પહેરાવી, હાથપગ બાંધી ઉંટ ઉપર બેસાડ્યો અને હમધુનાને તેની સાથે રાખ્યો તે તેની પીઠ ઉપર ઠાંકા મારતો હતો. આ દેખાવ જોઈ મિસરના લોક ઘણા રાજ થયા.

જ્યારે તેને નીચે ઉતાર્યો ત્યારે તે મુવેલો માત્રમ પડ્યો.

હીં સન ૩૭૮ માં બાદશાહે હુકમ કહાડ્યો કે, રાતની વખતે શેહેરના દરવાજા તથા દુકાનો બંધ ન કરવી અને ઘરના દરવાજા તથા ગલીઓમાં મશાલો બળતી રાખવી. લોકો રાતના બજારમાં ફરતા હતા તથા હાકેમ પણ પોતાના ખવાસો સમેત ફરતો હતો તથા લોકો સાથે વાતો કરતો હતો. સન ૩૮૨ માં તેણે કાયરે મેજીઆમાં જામે અઝર (મસીદ) બનાવી તથા હુકમ કર્યો કે, સરાખ અને ખાંજી કેફી ચીજોનો વ્યાપાર બંધ કરવો તથા સ્ત્રીઓએ ખુલ્લે ચહેરે ફરવું નહિં.

કહેછે કે, તે ગધેડા ઉપર સ્વાર થઈ દબદબા સાથે બજારમાં ફરતો તથા ખુદાનો ખોદ રાખતો હતો અને કહેતો હતો કે, હજરત મુસાએ કેથતુર ઉપર મુનાજાત કરી હતી તેમ હું પણ કરું છું. તે શરીરઅતના હુકમો બજાવવા તથા ખુરાં કાઢેા જી બચવાને લોકો ઉપર ઘણી તાકીદ કરતો હતો; તોપણ લોકોએ સરાખ ખીવાની આદત છોડી નહિં ત્યારે તેણે સરાખની ઉત્પત્તિનાં જોટલાં વૃક્ષો હતાં તે બધાંનો નાશ કર્યો. આરતો બહાર ન નિકળે માટે તેઓના મોજા બનાવવાનું બંધ કીધું. યાહુદી અને ખ્રિસ્તિઓને ઘોડે ચડવા મનાઈ કીધી. તેઓ ખચચર અથવા ગધેડા ઉપર બેસેતો રકાબ નહિં રાખે અને હં મામમાં આવે ત્યારે રાજાંમાં ઘંટડી બાંધીને આવે કે તેઓ તરત જાળખાઈ આવે. પાછળથી એ હુકમની મોકુફી કરી. હાકેમ ખિલ્લાએ ઘણી મદરેસાઓ બનાવી તથા આલમ અને ફકીઓ (કાયદા જાણનાર) ને પોતા પાસે રાખી તેમને ઘણી મિલકત ચાકરી પશા આપી. એક વખત તેણે હુકમ કર્યો કે, તેલ અને મધ જે ચીજોમાંથી તે પેદા થાય છે તે સરવે

નાઇલ નદીમાં નાંખી દેવાં. તેજ દિવસે ગામનાં બધાં રખડતાં કુતરાંઓને મારી નાંખ્યાં. બાકી શિકારી હતાં તેજ બચ્યાં.

કહેછે કે, હાકેમ જાહેરમાં ધરમી દેખાતાં છતાં તેની રૈયત ઉપર કારભારીઓ છુપો જુલમ કરતા હતા તેની તે પુછા કરતો નહોતો. એક વખત લોકોએ એક આરતની પ્રતિમા બનાવી તેના હાથમાં એક કાગળ આપી હાકેમના જવાના રસ્તા ઉપર ઉભી રાખી. હાકેમે રસ્તે જતાં તે કાગળ લઈ વાંચ્યો તો તેમાં તેનું તથા તેના વડીલોનું જુરું લખેલું હતું આથી તેણે નાખુશ થઈ મિસરને લુટવા તથા બાળી નાંખવાનો હુકમ આપ્યો જેથી મિસરના અરધા ભાગનો નાશ થયો. તેની એક એવી આદત હતી કે, તે કાગળો લખી હવામાં ફેંકી દેતો હતો. તેમાં લખેલું હોય કે, આ લાવનારને અમુક વસ્તુ આપવી અને કોઈમાં અમુક સજા કરવાનું લખતો હતો. જે કોઈ તેવા કાગળ લઈ અમીરબાદની પાસે જતો તેની પ્રત્યે અમીર લખેલું અમલમાં લાવતો હતો.

કાશ અહમદ ધામગાની કિતાબ “ અસ્તઝાર ” માં લખેલું છે, હાકેમે એક જમાયતને મદીને મોકલી તેઓએ ત્યાંના એક અલવી સાથે મળી તેના ઘરમાંથી એક સુરંગ પેગંબર સાહેબની દરગાહ સુધી ખોદી તેની મતલબ એ હતી કે અબુબકર અને ઉમ્મરની લાસોને બહાર લાવવી; પણ તે વખત અધાર, વિજળી અને તોફાન થઈ આવતાં લોકો પેગંબર સાહેબના હરમમાં પનાંડ લેવા ગયા. છેવટ મદીનાના અલવી લોકોએ તે વાત હાકેમને જાહેર કરતાં તેણે તે જમાયતને સજા કીધી કે તરત હવા સારી થઈ ગઈ.

કહેછે કે, તેને પોતાની બેન વાસ્તે પોતાના લશ્કરના ઉપરી

અમીર ઉપર શક જતાં તેને મારી નાંખવાના મનસુખો કીધો. આ વાતની અમીરને ખબર થતાં તેણે હાકેમને કતલ કરવા માટે એક ટુકડી તૈયાર કીધી. હાકેમ દરરોજ ઉંટ ઉપર સ્વાર થઈ મિસરની આસપાસના પહાડોમાં ફરવા જતો હતો. તે ન-જુમના ફંદથી વાકેફ હતો અને હુમેશાં કહેતો હતો કે, અમુ-ક રાતમાં જો હું આફતથી ખચું તો મારી ઉમ્મર ૮૦ વર્ષની થાય જ્યારે તે રાત આવી ત્યારે તે દસ્તુર મુજબ ફરવા આવ્યો; પણ તેની માએ તે વાત તેને યાદ આપી રોક્યો તે થોડો વખત રોકાયો; પણ તેથી ઘણો બેચેન થયો અને માને ક-હ્યું કે, મને જવા નહિં દે તો મારો જીવ હમણાં નીકળી જ-શે. અંતે તે બહાર નિકળ્યો અને અમીરની ટોંગડી જે સં-તાઈ ઉભી હતી તેણે તેને કતલ કીધો. એની લાસને એની બે ન પાસે લઈ આવ્યા તેણે ખિલાફતની હુવેલીમાં તેને દફનાવી દીધી તેની કોઈને ખબર નહોતી. સાત દહાડા પછી વજીરે કાજીને એ વાત જાહેર કરી ત્યારે તેની ખિલાફત તેના દિકરાને સોંપી. હાકેમની ખિલાફતની મુદત પચીશ વર્ષની અને ઉમ્મર ૭૦ કરતાં વધારે હતી.

જાહેર અમદદીન અલી.

આ ખલીફો તેના દાદાની માફક ખુશ આદત અને પાક મિ-જાનનો હતો તેનાં હડાપણથી સર્વ ખંડ બેશી જતાં દૌલત તથા દીનને મજબુતી મળી. તેને ખિલાફત મળી ત્યારે લશ્કરની અમી-રી તેના ખાપના કતલ કરાવનારના હાથમાંજ હતી; પણ જ્યારે તેના મનમાંથી ધાસ્તી નિકળી ગઈ ત્યારે તેને કતલ કીધો ન તે પછી પોતાની કીધને પણ મારી નાંખી. સન ૪૨૦ માં તેને

ત્યાં એક ખેટાનો જન્મ થયો તેનું નામ મુસતન સરખિલા રાખ્યું. એજ વર્ષમાં મિસર તથા રમલામાં એક મોટો ધરતીકંપ થયો જેથી કેટલાક પહાડો જમીનદોસ્ત થઈ ગયા તથા રમલાની ઇમારતોની પણ ખરાબી થઈ. એ વર્ષમાં ઝોરાશાનના હાજીઓ મિસર અને શામને રસ્તે પાછા ફર્યા હતા તેમને આ ખલિફાએ ભારે પહેરામણીઓ આપી. હાજીઓ ખગદાદ પહોંચ્યા. મુલતાનમહમદ સખતગીનના એક એલચીએ તેનીવતી કાદરખલિફાને કહ્યું કે, આ હાજીઓએ બદમહુજબી મિસરના હાકેમની પહેરામણી કેમ કબુલ કીધી? તેનો સમજણ પડતી નથી. કાદરે તે કપડાં હાજીઓ પાસેથી લઈ ખાળી નાંખ્યાં.

સન ૪૨૧ માં રમના ખાદશાહે ૬૦૦૦૦૦ માણસોથી શામ ઉપર ચડાઈ કરી. તેઓ હુલખના જીલ્લામાં આવ્યા ત્યારે હુવા ધણી ગરમ હોવાથી તેમને તરસ લાગી અને ખીજ તરફ હુલખ વાળાઓએ તેમના ઉપર છાપો માર્યો જેથી રમીઓ હારી નાશી ગયા અને ઇસમાયલીઓએ આ ફતેહને વારસે ખુદાની બંદગી કરી લિમ્લુકોને દાન આપ્યાં. સન ૪૨૭ ના સપાલ મહિનામાં તે “ઇસતસ” (પેટ અને પગ ઉપર સોજે ચડે છે તે) ના રોગથી મરણ પામ્યો જેથી લોકો ઘણા દિલગીર થયા એની ખિલાફતની મુદત સોળ વર્ષની તથા ઉમ્મર ૩૩ ની હતી.

મુસતન સર ખિલા.

તે સાત વર્ષની ઉમ્મરે ગાદી ઉપર બેઠો અને અગીયાર વર્ષની વયમાં તે ફોજ શણગારી નાઈલ નદીની સહેલ કરવા જતો હતો. એના માંમાં ઉપર જડાવદાર તાજ હતો જેની કિમ્મત કોઈ જાણેરીથી થતી નહોતી. મિસરના લોકોની આંખો તેના ચળકાટ સા-

મે સ્થીર રહી શકતી નહોતી. એણે હલખ તરફ લશ્કર મોકલી નસર બિનસાલે જે નાફરમાન થઈ ગયો હતો તેને મારી હલખ ખીજવાર કબજે કીધું. એવીજ રીતે અરખ અને મગરેખની આસપાસ તથા બકર અને રખીઆનાં દેશોમાં ફોજ મોકલી દુસ્મનોને જેર કીધા. સને ૪૩૫ માં આફરિકાના વાલીએ મુસતનસરનું નામ ખુતબામાંથી કાઢી કાયમ બઅમરઅલ્લા અબાશીની તાબેદારી કરી. કાયમે તેને વાસ્તે પહેરામણી અને ફરમાન મોકલ્યું જેમાં લખ્યું હતું કે, જે દેશ તું ક્તેહ કરશે તે તુંને સોંપવામાં આવશે.

સન ૪૪૪ માં હલખના રહેવાશીઓએ તે શહેર જપ્ત કર્યું. તે વાસ્તે મુસતનસરે ત્યાં ફોજ મોકલી; પણ તે શહેર પાસે પહોંચી એટલામાં ભારે વરસાદ પડવાથી ફોજનાં કેટલાંક માણસો કુળી મુવાં તથા બાકીનાઓએ પીઠ પકડી. ખીજ વખત ફરી ચડાઈ કરી ત્યારે હલખના હાકેમની હાર થઈ. આ અરસામાં અરખના અમીરોની એક ટુકડી આફરિકા ઉપર ક્તેહમંદ થઈ. કાયમ અબાશીનું નામ ખુતબા અને શિકકામાંથી કાઢી મુસતનસર અલવીનું નામ દાખલ કર્યું. સન ૪૪૬ માં એક ધુમ્રકેતુએ આકાશમાં દેખાવ દીધો તેની રોશનીથી શહેરમાં અજવાળ થઈ રહ્યું. આ કેતુની રોશની ઘણી મુદત સુધી ચાલી. એટલામાં લોકો ઉપર ઘણી સખતી ચાલી દરરોજ સો માણસ ભુખમરાથી મરતાં હતાં.

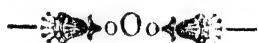
તા. ૧૨ મી જમાદીઅલ અવલ સન ૪૪૬ માં મિસર વિગેરે મુસતનસરના બધા મુલકોમાં મોટો ધરતીકંપ થયો તે એવો સખત હતો કે, સમુદ્રમાંની માછલીઓ પણ આકુળ વ્યાકુળ થવા લાગી. મુસતનસરે ઘણો સામાન ગરીબોને બક્ષીશ

આપ્યો અને આ આકૃત દુર થઈ. આ વર્ષમાં અખાશી ખ-
લિક્ષાઓએ એક કાગળ મોઘમ શબ્દોમાં લખ્યો તેમાં એવી મ-
તલબ હતી કે, અલવી લોક જે મગરેબ અને મિસરની હાકેમી
કરે છે તેઓ જે દાવો કરે છે તે ખરો નથી તેઓ મજ્બુસી
વંશના છે (પારશી) અખાશીના મીત્રોએ એ ઉપર સાક્ષી લ-
ખી અને ધાર્યું કે, મિજલસો તથા મંખરો ઉપર તે પઢવાને
માટે તેની નકલો બધા મુલકોમાં મુકવી; પણ ખલિક્ષાના વ-
જીરે મનાઈ કીધી મતલબ કે, મુસતનસરની સ-તા દિનપર દિન
વધતી જતી હતી તે એટલે સુધી પહોંચી કે, તેણે એક વર્ષના
અરસામાં કાયમ અખાશીને પકડી કેદમાં નાંખ્યો અને મદીના-
માં મુસતનસરના નામનો ખુતબો પઢવા ફરમાવ્યું.

કેટલાક ઇતિહાસોમાં લખે છે કે, તેને એક રીતનું એવું ઘે-
લાપણું હતું કે, તે કિમ્મતી ઝવેરો સુરમાંની પેઠે દળી પા-
ણીમાં નાંખી દેતો હતો. તે કંજુસ હતો. એક વખત તેણે લ-
શ્કરીઓની ધોરણી પાછી લઈ લીધી ત્યારે તેઓએ તેને ગાદી-
ના મહેલમાં જઈ પકડી પોતાનો હુકમ માગ્યો છેવટ થોડાં ઉ-
પર સલાહ કરી તેને છોડી દીધો.

એનો પ્રતાપ સાંભળી નાસરખુસરો નામે એક સખસ ધોરણા-
નથી મિસર ગયો ત્યાં તે સાત વર્ષ રહ્યો. હર વરસે તે હજ
કરવા જતો અને મિસરમાં પાછો વળી આવતો હતો. છેલી વ-
ખત હજથી પાછો ફર્યો ત્યારે ખસરાને રસ્તે ધરાક અને ધોર-
ણાના જવાનો વિચાર કીધો. તે જ્યારે ખલખમમાં પહોંચ્યા ત્યારે
અલવીઓના તરફથી દાવત શરૂ કરી જેથી દુશ્મનોએ તેને મા-
રવાના મનસુખો કીધો તેની ધાસ્તીથી તે ત્યાંના પહાડોમાં જઈ
ધુપ્યો અને ઘાસપાણી ઉપર સંતોષ કરવા લાગ્યો. એવી રીતે

ત્રીસ વર્ષ મુકી તે છુપો રહ્યો. એવીજ રીતે હસનસભા હમેરી મુલતાન મલેકશાહના ડરથી છુપી છાંદગી ગુજરતો હતો તે મિસર ગયો. એક વર્ષ ત્યાં રહી અઝમના મુલકમાં જઈ મુસ-તનસરની દાવતનું કામ કરવા લાગ્યો. હસનનું વૃત્તાંત આગળ લખવામાં આવ્યે. મુસતનસર સાઠ વર્ષ હકુમત બોગવી કાયરા (કેરો) માં ગુજરી ગયો. કહેછે કે, ઇસમાયલીઓમાં કોઈએ તેની માફક હકુમત કરી નહતી. એની પછી અલવીઓની કારકીરદીમાં ફિતુર પેદા થયું.

ઇસમાયલી પંથમાંથી નિઝારી મતનો જન્મ.

મુસતનસરે પહેલવહેલાં પોતાના મોટા દીકરા મુસ્તફાઅલદી-નઅલ્લાનિઝારને વારસ કર્યો હતો; પણ પછી તેનાથી ના-ખુશ થઈ બીજા દીકરા મુસ્તઅલીબઅલ્લાને તેની જગ્યા આ-પી. જ્યારે મુસ્તનસરે દેહ છોડી ત્યારે ઇસમાયલીઓમાં બે તરફ પડ્યાં. એક બાબુએ મુસ્તઅલ્લીની બેત કરી અને બીજા બા-બુ વાળાઓ પહેલાની વસીયત ઉપર ઇતબાર લાવી નિઝારના નામની દાવત કરતા હતા. હસન બિન સભા હમીરી આ બીજા ફિરકાની પક્ષમાં હતો તથા કોયસ્તાનવાળા પણ નિઝારને તા-બે થયા.

મુસ્તઅલીએ ગાદીએ બેસતાંજ નિઝારને મારો નાંખવાનો મ-નસુબો કર્યો જેથી નિઝાર સિકંદરીઆ તરફ નાશી ગયો. ત્યાંના વાલી એના બાપનો ગુલામ તેણે નિઝારની તાબેદારી સ્વીકારી; માટે મુસ્તઅલીએ તે ઉપર મોટી ફાજ માકલી તેને ઠાર કીધો તથા નિઝારને તેના બે દીકરા સમેત પકડી મગાવી કાયરામાં કેદ કીધો; જ્યાં તે ગુજરી ગયો. મુસ્તઅલીની હકુમતને

સાત વર્ષ વીત્યાં ત્યારે નિઝારના મિત્રોમાંથી કોઈએ તેને ધરીના જખમથી મારી નાંખ્યો. એની ઉંમર ૨૮ વર્ષની હતી.

આમ્મર ખ આકામ અલ્લા.

મુસ્તઅલી પાછળ અમીરોએ તેના દીકરા આમ્મરની ખેત કરી. એના વખતમાં ફિરંગી લોકો તેની હુદમાં દાખલ થયા હતા તેમને હાંકી કાઢવા માટે એક અમીરને લશ્કર સાથે મુકતાં ફિરંગીઓએ આગ્રેઝ થઈ સલ્લાહ કરવા માગી. અમીરે તે કબુલ કરવાથી તેઓ અસ્કલાન તરફ ગયા. ત્યાંના વાલી શમસુ ખિલાફત તેમની સાથે મળી જતાં આમ્મરે એક અમીર નેડે ફેળ ત્યાં મોકલી. તેણે સમસુ ખિલાફતને કતલ કરી ફિરંગીઓને શિક્ષત આપી. આ વખતમાં નિઝારી મતનું ટોળું લશ્કરના અમીરોના જીવ લેવા ટાંપી રહ્યું હતું તેણે તેને તથા આખસનકર નામના ખલીફાના એક મિત્રને એકાએક માર નાંખ્યા. આમ્મરના વખતમાં નિઝારી ટોળાંની દાવત શામના મુલક સુધી પહોંચી હતી. તેમણે ત્યાંના કેટલાક કિલ્લાઓ હાથ કર્યા હતા. અને તા. ૪ થી જુલાઈ સન ૫૨૪ માં એક ગુપ્ત નિઝારી ટોળાંએ આમ્મર ખ આકામ અલ્લાને નિઝારના પૈરમાં મારી નાંખ્યો. તેના રાજ્યની મુદત હાઈજ અખરના કહેવા મુજબ ૨૮ વર્ષની હતી.

હાફ્જલ દીન અલ્લા

આમ્મરની પાછળ પુત્ર ન હોવાથી મિસરના અમીરોએ મુસતનસરના વંશના સદરહુ શખસની ખેત કરી. તેના વજર અબુઅલી અહમદને નિઝારીઓએ મારી નાંખ્યો તથા તે જ-

આએ ખીજે વજર થયો તેના પાણુ એજ હાલ થયા. હાઈને પોતાના દીકરા હસનને વજરની જગ્યા આપી. તે ઘણાં તીખા મિજનજનો માણસ હતો. એમ કહેછે કે, તેણે એક રાતમાં આળીસ અમીરોને મારી નાંખ્યા. આ મિજનજને લીધે તેના બાપ ઘણા ડરતો હતો. એક ટોળીએ તેને મારવાનો કશદ કીધો; પણ હસને તેઓને સજાએ પહોંચાડ્યા. અમીર અને લશ્કરના માણસોએ ખલિકાને કહ્યું કે, તે જ પોતાના દીકરાને તેઓને હવાલે નહિં કરશે તો તેને પણ તેની સાથે મારી નાંખવામાં આવશે. હાઈને લાચાર થઈ એક યાહુદી પૈદને હાથે તેને ઝેર અપાવી મારી નાંખાવ્યો. તે પોતે સન ૫૪૪ ના જમાદીઉલ આખર મહિનામાં વફાત પામ્યો. તેની ખિલાફતની મુદત વીસ વર્ષની હતી. તેણે ૮૦ વર્ષ ઉમ્મર ભોગવી.

જફર ખિલ્લા

હાઈજના મરણ પછી લોકોએ તેના દીકરા જફરની તાબેદારી કરી. એના વખતમાં તખ્તરીઆના વાલીએ “ અબાશીઆ ” ના નામનો ખુતબો પઢવાને આહુતું પણ અલવીઓએ શોર કરી મુક્યો, તેઓએ ખતીબને મારી નાંખ્યો અને ઝુંબરને ખાળી દીધો. સન ૫૪૯ માં જફર માર્યો ગયો તેનું કારણ એમ બન્યું કે, જફરના વજર અબાશનો નશર નામનો એક દીકરો ઘણા ખુબસુરત હતો. જફરની તેના ઉપર ઘણી પ્રીતી હતી એ વાતનો શોર ઘણો થયો હતો. વળી એ દહાડા માં ખલિકાએ એક ગામડું નશરને ઈનામ આપ્યું. લોક મશ્કરી કરવા લાગ્યા કે, નશરની મહાર એથી વધારે જોઈએ. (ઓરતને નેકા વખતે અપાય છે.) આ વાતથી અબાશને

ઘણી શરમ લાગી. જરૂરને તે અમીરોની સાથે પોતાને ઘર બ્યા-
ફત આપવાને બહાને તેડી ગયો. ત્યાં તેમને મારવાને માટે
એક ટોળકીને સંતાડી હતી. તેઓએ અમીરો સહીત ખલીફને
કતલ કીધો. અબાસે તેઓની લાસો પોતાના ઘરમાં ઘાલી દીધી.
એની ખલીફાત સાડાપાંચ વર્ષની હતી.

ફાએજ બ નસર અદલા.

જરૂરના મરણ પછી લોકોએ તેના દીકરા ફાએજ બ નસર
અદલાની ખેત કીધી. ફાએજ તે વખતે પાંચ વર્ષના હતો. બ્યા-
રે ખલીફ થયો ત્યારે વજરાત મલેકસાલેને આપી અને અ-
બાશને પકડવાના હુકમ કર્યો. અબાશ કિમ્મતી મિલકત સાથે
લઈ નાસવા મંડ્યો. રસ્તામાં ફિરંગીઓએ તેને પકડી લુટી લી-
ધો. મલેકસાલે જ્યારે વજરાતની ગાદી ઉપર બેઠો ત્યારે ખ-
લિફની લાસને અબાશના ઘરમાંથી કહાડી ઘણી ઈજત અને
માનની સાથે એના વડીલના કબરસ્તાનમાં દફનાવી.

ફાએજના વખતમાં આથમણના ઘણા દેશો હાથ આવ્યા
અને ઘણાએક દેશો ફિરંગીઓના કબજામાં ગયા હતા તે છ
ટા પડ્યા. ફાએજ જવાન ખુશ મિનજનો અકકલમંદ હતો પ-
ણ આયુષ્ય અને હકુમતમાંથી તેને ઝાઝો લાભ થયો નહિ. તે
જો છ વર્ષ અને બે મહિના હકુમત બોગવી સન ૫૫૫ ના
સફર મહિનામાં તરણાવસ્થામાં દુનિઆં છોડી. કેટલાક એની
હકુમતની મુદત એથી પણ ઓછી લખે છે.

આદલત હીન અદલા.

એના બાપના મરણને દિને અમીરોએ એની ખેત કીધી.

આ અલવી ઇસમાયલીઓના છેલ્લા ખલીફા હતો. એના વખત-
માં ફિરંગી લોક મિસરની તરફ આવ્યા. તેમના આવવાથી
મિસરીઓએ ધાસ્તી ખાઈ સલ્લાહની વાત ચલાવી અને દશ
લાખ દીનાર આપવાનું ઠરાવી મુલેહ કરી. પૈસા વસુલ કરવા
તેઓ શેહેરમાં આવ્યા, આ વાત મિસરના લોકોને ઘણી સ-
ખ્ત લાગી ને એવો વિચાર કર્યો કે, શામના વાલી નુરુલદીન
મહમદનો આશ્રય લેવો જોઈ નશારાથી બચાવ થાય. ખલીફા
આદમલ દીન અલ્લાને વજર શાપુર તેણે એક લાખ દીનાર
ફિરંગીઓને આપ્યા અને બાકીનાને વાસ્તે મુદત માગી. આદ-
મલના હુકમથી ફિરંગીની ફરીઆદ તે નુરુલદીન મહમદ આ-
ગળ લઈ ગયો. તેણે અસલદીનસેરકની સરદારી નીચે એશી
હજર સ્વાર મિસર તરફ મોકલ્યા. ફિરંગીઓને આ ખબર
પહોંચી ત્યારે તેઓ ખુઆરી સાથે પાછા ફર્યા.

શેરકુ સન ૬૦૪ ના રખીઉલ આખર મહિનામાં મિસર
પહોંચ્યો. આદમલ ખલીફાએ તેને વાસ્તે પહેરામાણી મોકલી
અને વજરાત આપવાની ખુશ ખબર આપી. આ વાતથી જુનો
વજર શાપુર નાખુશ હતો. એક દહાડે તે કંઈ રાજ્યકામ મા-
ટે શેરકુના ઘરની તરફ જતો હતો. તેને રસ્તામાં શેરકુના ભ-
ત્રિજ્ઞ અલીજન સલાહદીન યુસફ બિન નઝમુલદીન અયુબ જેની
સાથે નુરુલદીન મહમદના અમીરોનું એક ટોળું હતું તેણે પક-
ડી મારી નાંખ્યો. આ વાતની ખબર આદમલદીન અલ્લાને પ-
હોંચવાથી તેણે કાશીદ મોકલી તેનું માથું મગાવી લીધું.

સાપુરની કતલ પછી અસલદીન શેરકુ વજર થયો; પણ તે
પાંસક દહાડાની ટુંકી વજરાત કરી ગુજરી ગયો એના મરણ
પછી સલાહદીન યુસફને વજર બનાવ્યો. તેણે સન ૫૫૭ ના

મહોરમના બીજા જુમા (શુકરવાર) ને દહાડે આદ્યલનું નામ ખુતબામાંથી કહાડી મુસ્તજીબ નૂર અલ્લા અબાશીનું નામ જ્યું. આ વાત એમ ખની કે, સલાઉદ્દીન યુસફ લાઉદ્દીનની મદદથી વજરાત ઉપર આવ્યો તેની ખબર ગુરલદીન મહમદને પહોંચી ત્યારે તેણે સલાઉદ્દીનને સંદેશો કહેવડાવ્યો કે, ખુતબા અને દીનાર ઉપર મુસ્તજીનું નામ લખવું જોઈએ. પણ તેણે તેમ ન કરતાં જવાબમાં જણાવ્યું કે, મિસરી લોક આ કામથી નાખુશ થઈ ખળવો ઉઠાવશે તે ખેસાડવો મુશ્કેલ થશે. આ જવાબ ગુરલદીન મહમદને પસંદ પડતો ન થયો તેથી ફરી લખ્યું કે, એના બંદાબસ્ત અસુધદીને કરવો.

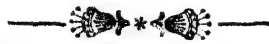
સલાઉદ્દીન ફિકરમાં પડ્યો અને રાજ્યના ખાસ માણસોની એ વિષે સલાહ લીધી. કેટલાક એમ બોલ્યા કે, આદ્યલનું નામ ખુતબામાંથી કહાડતાં મિસરી લોક તોફાન કરશે અને બીજાએ કહ્યું કે, ગુરલદીન મહમદ અમને અહીં મોકલ્યા છે; માટે તેના હુકમને અમે કેમ ઉલટાવીએ? આ અરસામાં આદ્યલ સખ્ત ખિમાર પડ્યો હતો. એક અનુમીએ કહ્યું કે, આ કામની પહેલ કોઈ કરતું નથી, આજ જુમાનો રોજ છે હું મુંબર ઉપર જઈ મુસ્તજના નામનો ખુતબો પઢું. તે જામે મશીદમાં ગયો અને ખતીબની આગળ મુંબર ઉપર ચડી મુસ્તજના નામની કુવા કરી તેના કોઈએ ઈનકાર ન કર્યો પછી ખતીબ જુના કાયદા મુજબ ખુતબો પઢ્યો અને બીજા જુમાને રોજ તો સલાઉદ્દીન યુસફના હુકમથી આદ્યલનું નામ ખુતબામાંથી કહાડી મુસ્તજનું નામ દાખલ કીધું. આ વખતમાં આદ્યલની ખિમારી વધતી ગઈ ને તે તા. ૧૦ મી મહોરમને દહાડે ગુજરી ગયો.

આદ્યલ દીન અદલા ઘણા સારા સ્વભાવના અને સખી હતો મેદીથી આદ્યલ સુધી ઇસમાયલીઓના ચૌદ ખલીફ થયા તે-
ઓએ આદ્યમણમાં અને થોડાએકે મિસરમાં રાજ્ય કર્યું. મે-
દી, તેના દીકરો કાયમ અને મનસુર, કાયમે આફ્રિકા અને કે-
ટલાકે પશ્ચિમના મુલકોમાં રાજ્ય કીધું. જ્યારે મુઇઝનો વખત
આવ્યો ત્યારે તેણે મિસર કબજે કરી તેને પાયતખ્ત બનાવ્યું.
આ પછી અઝીઝ, હાકેમ, જહોર, મુસ્તનસર, મુસ્તઅલી, આમ્મ
ર, હાફેઝ, જહોર, ફાએઝ અને આદ્યલ એઓએ અનુક્રમે રા-
જ્ય કર્યું જેની ખીના લખવામાં આવી છે. મેદીથી આદ્યલ
સુધીના જમાનાની લખાઈ ૨૬૮ વર્ષની થઈ. જમાનો એવી બ-
ક્ષીસ નહિ કરતો કે જેને પાછી નહિ લેતો. મીડાસની પછી ક-
ડવાશ અને સફાઈની પછી મેલાપાણું છે. જેમકે, સાહેર કહેછે
કે, ખજાનાની સાથે સાપ, ફુલ સાથે કાંટા અને દિલગીરીની
પછી ખુશી હમેશા ઉપજે છે.

છેવટ આદ્યલના મરણ અને ઇસમાયલીઓના રાજ્યની
દારી તુટવાની ખબર મિસરમાંથી બગદાદ પહોંચી. એ વાતથી
ત્યાંના લોકો ઘણા ખુશી થયા. શહેરને શણગાર્યું. ખુશીના
વાવટા ચડાવ્યા, નગારાં વગાડ્યાં અને ખલીફએ તુરલદીન મ-
હમદને ભારે કિમ્મતી પહેરામણી મોકલી અને સલાઉદ્દીનને પણ
ઘણી બક્ષીસ આપી.

થોડી હકીકત ઇસમાયલ પિન ઇમામ જહોરસાદકના વંશજો
ની લખવામાં આવી. હવે હસન સભા અને તેના ખલીફ જ-
ઓ ઇરાનના કેટલાક મુલકોમાં હકુમત કરી ગયા અને લોકો-
ને ઇસમાયલી મહુજબ તરફ દાવત કરતા હતા તેની ખીના
લખું.

તવારીખ કર્તા લખે છે કે, હસન સભાના ખલીફમાંથી જે-
આએ ઇસમાયલી વંશનો દાવો કર્યો હતો તે દાવો તેઓના
ખરો નહતો તે તેઓની ખીના ઉપરથી જણાશે.

ઇસમાયલી મતની નિઝારી શાખા અને નિઝારી ગાદી.

હસન સભા.

કેટલાક ઇતિહાસકર્તા લખે છે કે, હસનની નિસબત મહમદ-
સભા સુધી પહોંચે છે; પણ ખવાઝ નિઝામુલમુલક એ વાતને
નથી માનતો તે કહે છે કે, “ ઇમામ મવાઝ નસાપુરી ઝોરાશા-
નનો આલમ હતો તેને વિષે એમ કહેવાતું હતું કે, જે વિદ્યારથી
તેની પાસે કુરાન અને હદીસ પડતો હતો તેનું નશીખ ઉઘડતું
હતુ. આ સખખથી મારા બાપે મને તુસથી નિસાપુર તે ઇમામ
પામે શીખવા મુક્યો હતો. મારી જોડે હકીમ ઉમ્મર ધીઆમ
અને હસન સભા નામના જુવાનો પણ તેજ મદરેસામાં પડતા હ-
તા તે બેઉ તિકાણ મગજના તથા મારી સાથે મિલનસાર હતા.
હકીમ ઉમ્મર નસાપુરી અસીલ માણસ હતો અને હસનનો બાપ કપ-
ટી તથા બદમહજબી હતો. તે રએના મુલકમાં રહેતો હતો.
ત્યાંના હાકેમ અબુ મુસલમ રોજ જે સારી આદતનો હતો તે
હસનના બાપને રાફજ સમજતો હતો. આ બંદો ઉતારવાને તે-
ણે પોતાના દીકરાને મવાઝ નસાપુરી (જે સુન્નત જમાયતનો
પેશવા હતો તે) પાસે મોકલ્યો. તે મુશરફીની વાતો કરતો હતો
અને પોતાની નિસબત યમનના અરબની સાથે મેળાવતો હતો
તથા કહેતો હતો કે, હું સભા હમીરીના વંશમાંથી છું; મારો બાપ
કશથી કુમમાં અને ત્યાંથી રએમાં આવ્યો; પણ ઝોરાશાન અ-
ને તુસના રહેવાશીઓ તે વાત ખરી માનતા ન હતા અને ઝો-

લતા હતા કે, તે ગામડીઓ હતો ”.

“ હસન સલાએ મને તથા ધીઆમને કહ્યું કે, મવાફકના શિષ્યો દૌલતવાન થાય છે એમ પ્રસિદ્ધ છે ત્યારે આપણુ ખધા કે કોઈનું પણ નશીબ ચઢીઆતું થયા વગર રહેશે નહિ; માટે આપણે પરસ્પર ઠેરાવ કરવો કે, કોઈ મોટો ભાગ્યવાન થાય તો તેમાં ત્રણે જણે સરખા ભાગીદાર થવું. એ વાત અમે કબુલ કીધી અંતે કેટલોક કાળ વીત્યા કેડે મને અલફઝરસલાનની વજીરાતનો હોદ્દો મળ્યો. ત્યારે હકીમ ઉમ્મર ધીઆમ મારી પાસે આવ્યો. મેં તેને અમારા પરસ્પરના કરાર મુજબ કહ્યું કે, હું ખાદશાહ પાસે તારી તારીફ કરી તું ને મુસાહેબનો હોદ્દો અપાવીશ. પણ તેણે મારો ખરોખરીઓ ન થતાં એકાંત બેસી વિધાનો લાલ લઈ શકે એવી જગવાઈ મળવા મરજી જણાવી માટે મેં તેને ખારસો તુમન (૬ પાંચ રૂપીઆનો એક તુમન) સાલીઆયું કરી આપ્યું. અને તે ન સાપુરમાં જઈ રહ્યો. ”

“ હસન સલા જે સુલતાન અલફઝરસલાનના જમાનામાં અદૃષ્ટ રહ્યો હતો તે મલિકશાહના વખતમાં જાહેર થયો અને નસાપુરમાં મારી પાસે આવી કેટલીક તદખીરથી મને પેલો કરાર પાળવા કહ્યું, મેં તેને જવાબ આપ્યો કે, મારો હોદ્દો, મરતબો અને માલમતા સરવે હાજર છે. એમ કહી ખાદશાહ પાસે લાગ જોઈ મેં તેની તારીફ કરી, અમ વચ્ચેના કરાર કહી સંભાળાવ્યો જેથી ખાદશાહે તેને પોતાની હજુરમાં દાખલ કીધો. હસન પોતાના ખાપની મિસાલે ખટપટી તથા કપટી હોવાથી તેણે ખાદશાહનો મિજાજ તરત હાથમાં લઈ લીધો અને મારી ખાદણી કરવા લાગ્યો. મારાથી કંઈ નાની ચુક થતી તો

તેના મોટા આકાર ખનાવી બાદશાહ પાસે રજુ કરતો અને હુ-
રદીલે મારે વિષે બાદશાહના મગજમાં ઝાઝું મત બેસે તેમ ક-
રવાની તેણે કમ્મર ખાંધી. એ વિષે એક બાબત નીચે મુજ-
બ હતી. ”

“ હુલખમાં એક જાતના સફેદ પથ્થર નીકળતો હતો. જેમાં-
થી વાસણ બનતાં હતાં. તે વિષે એક વખત બાદશાહની જબા-
નમાંથી એવી વાત નિકળી કે, થોડાક પથ્થર ઇસ્ફહાનમાં લાવ-
વા જઈએ. એ શબ્દો લશ્કરી ખજાના એક રહેનારે સાંભળી
બે વણઝારાને કહ્યું કે, પાંચસો માણ પથ્થર ઇસ્ફહાન પહોંચાડી
આપો તમને કાયદા કરતાં બમણું ભાડું મળશે. તે ભાડુતોના
પાંચ પાંચસો માણ બોળે પોતાના હોતો અને પાંચસો માણ પ-
થ્થર બાદશાહ વાસ્તે ઉપાડ્યા. એક ભાડુતના છ ઉંટે હતા અને
બીજાના ચાર હતા. તે બધા ઉપર સરખો બોળે નાંખ્યો હતો.
તેઓ જ્યારે ઇસ્ફહાનમાં આવ્યા ત્યારે સદરહુ લશ્કરી ખજાના-
ના રહેનારે તે ખબર બાદશાહને પહોંચાડી. બાદશાહે ખુશી
થઈ તેને પહેરામણી આપી અને ભાડાવાળામાં એક હજાર દી-
નાર વેંચી આપવા મને ફરમાવ્યું. મેં છ ઉંટેવાળાને છસો
અને ચારવાળાને ચારસો આપ્યા. ”

“ આ વાતની હસનને ખબર પડતાં તેણે કહ્યું કે, વેંચવામાં
લુલ કીધી છે. છ ઉંટેવાળાને આઠસો અને ચારવાળાને બસો
દીનાર દેવા જઈએ. બાદશાહને એ ખબર થતાં મને બો-
લાવ્યો. હું હજુરમાં ગયો. ત્યારે હસન ઉભેલો હતો તેને બા-
દશાહે એ કેસ વિષે પૂછ્યું. ત્યારે તેણે મેં મરડી કહ્યું કે,
બાદશાહનો માલ ગેરવ્યાજબી અપાયો છે. મિજલસવાળાઓ
એ તેનું કારણ પૂછતાં તેણે ફેટલીક આંટી ધુંટી વાળી ગણીત

કરી છેલ્લે કહ્યું કે, હસ ઉઠ છે અને પંદરસો માણુ ખોળે છે તો દરેક ઉઠે દાઠસો માણુ ખોળે હતો ત્યારે ચાર ઉઠવાળાએ છસો માણુ ખોળે બાંધ્યા હતા તેમાં પાંચસો માણુ તેના અને એકસો માણુ બાદશાહના હતા. છ વાળાએ નવસો માણુ બાંધ્યા હતા તેમાં પાંચસો માણુ તેના તથા ચારસો માણુ બાદશાહના હતા. બાદશાહના પાંચસો માણુ ખોળે અને હજાર દીનાર ત્યારે સો માણુ ખસો દીનાર થાય ત્યારે ચાર ઉઠવાળાને સો માણુ વારતે ખસો અને છવાળાને ચારસો માણુ વારતે આઠસો દીનાર આપવા જોઈએ અથવા ઇનામની રીત પ્રમાણે અરધો અરધ દેવા જોઈએ."

"બાદશાહને આ વાતતી ધડ ખેશી ગઈ; પણ મને માફ ન લગાડવા એ વાત હસવામાં કહાડી નાખી. એવી તરેહની ઘણી લુચ્ચાઈ તેણે મારી સાથે કરી તેમાં સૌથી વધારે બાદશાહી જમા ખરચના હિસાબની મુદત વિષેની હતી. આ ખાખતમાં તે સંપૂર્ણ હોવાથી તેણે મારી માગેલી મુદત કરતાં ઘણી ઓછી મુદતમાં હિસાબ તૈયાર કીધો; પણ તેની ખેવફાઈને લીધે ખુદાએ તેને સહાયતા ન આપી જેથી હિસાબ ખતવવા વખત તેની ફજેતી થઈ અને તે બાદશાહીમાં પગ ઠેરવી શક્યો નહિ."

આ ખાખત વિષે જુદા જુદા ઇતીહાસ લખનારાઓ જુદી જુદી રીતે લખી ગયા છે પણ મતલબ એ કે જે હિસાબ તૈયાર કરવામાં નિઝામુલ મુલકે બે વરસની મુદત માગી તે હસને ચાળીસ દીવસમાં તૈયાર કીધો પણ નિઝામુલ મુલકે પોતાના એ કે ગુલામ જે હસનના ગુલામનો મિત્ર હતો તે મારફત હસનના ગુલામને હજાર દીનાર આપી તૈયાર દર્જતર ખરાખ કરાવી નાંખ્યું. જેથી માગેલી મુદતપર હસનની ફજેતી થઈ અને તે

રહીસના મુલક તરફ ચાલ્યો ગયો. ત્યાંથી તે ઇસ્કહાનમાં રહીસ અબુ ફજલના ઘરમાં છુપાઈ બેઠો. કારણકે નિઝામુલમુલ્કનાં માણસો તેની શોધમાં ફરતાં હતાં.

રહીસના ઘરમાં તેણે ઘણી મુદત ગુજરી. એક દિવસ વાતો કરતાં તેણે મુલતાન અને વઘરની નિંદા કરી કહ્યું કે, બે મિ. ત્રો મને એક દિલના મળતે તો હું આ ગામડીઆ તુરકનું રાજ્ય ઉથલપાથલ કરી નાખતે. રહીસ ડાહ્યો માણસ હોવાથી ચેતી ગયો કે, તેના મગજને કંઈ જનુનની અસર થઈ છે, નહિતો મલેકશાહ જેની હકુમત અન્તાકીઆ અને શામથી કાશગર સુધી છે તેના મુકામલા તે કેમ કરી શકે? આ વીચાર તેણે છુપો રાખી બીજે રોજ જમવા વખત તેની પાસે સરખત રાખ્યું તેમાં દમાગને કીવત આપનારી ફેટલીક ચીજો નાંખી હસન ઘણો ચાલાક હોવાથી તેના બેદ સમજી ગયો અને રહીસની ઘણી તાણ છતાં પણ તેને ઘેરથી ચાલી નિકળ્યો. જ્યાં રે તે મિસરથી પાછો ફર્યો અને અલમુતના કિલ્લા ઉપર ફતે હમદ થયો ત્યારે રહીસ તેની પાસે ગયો તે વખતે હસને તેને કહ્યું કે, હે રહીસ, મારા દિમાગમાં ખલલ પહોંચી હતી કે તારામાં? જાફરાની ગજ (ખોરાક) મારે લાયક હતી કે તારે? તે જોયું કે, જ્યારે બે માણસ મને મદદગાર મળ્યા ત્યારે મારી વાત હું શાખિત કરી શક્યો.

હસનના તાબેદારોએ એક કાગળ ઉપર “ હસન બિન અલી-બિન નિઝાર બિન મહમદસલા હુમેરી યમની ” એમ લખી તે કાગળ હસને આગળ લાવ્યો. હસને એ વાતનો ઇનકાર કરી કહ્યું કે, આ કાગળને ઘોઈ નાંખો. મારો વિચાર એવો છે કે ઇમામનો ખોટો ફરજદ બનવા કરતાં ખરો તાબેદાર થવામાં સારું છે.

હસને કહ્યું કે, નાનપણથી મેં ઇલમ શીખવામાં વખત કહાડેલ છે, જેવી તરેહ મારા બાપદાદા સીયા તનાશરી હતા તેમ હું પણ હતો. મારી જ્યારે અમીર ઝરાબ સાથે મિત્રાઈ થઈ ત્યારે મારો મત એમ હતો કે, ઇસમાયલી મહજબ ફિલસુફી સાથે મળે છે અને મિસરના હાકેમ ફિલસુફી છે; પણ અમીર ઝરાબ ઇસમાયલીઆ મહજબને વખાણવા લાગ્યો. હું તેની સામે તકરાર લેતો હતો અને તે જે મારા મતથી વિરુદ્ધ બોલતો હતો તે હું માનતો નહોતો; પણ તેના બોલવાની જગ્યા મારા મનમાં થતી હતી. આ અરસામાં હું બિમાર પડ્યો અને મારા મનમાં એવી અસર થઈ કે, ઇસમાયલીઆ મહજબ ખરો છે. બિમારીમાંથી ઉઠ્યા કેડે હું એક અલુનઝમ શિરાજી નામે ઇસમાયલી સાથે મળ્યો, તેણે મારી આગળ એ મત વિષે મારો ખુલાસો કર્યો, જેથી હું તેના ધુપા બેદાઈથી વાકેફ થયો.

એ પછી શેખ અબ્દુલ મલેકના તાબાના એક ઇસમાયલી ધાઈ (ઉપદેશક) નામે મોમનની મેં ઘણા કાલાવાલા કરી બેત કરી અને રએમાં જઈ અબ્દુલ મલેકને પણ મળ્યો. તેણે મને બોધનું કામ સોંપ્યું અને દાવતની સનદ મેળવવા મિસરના ખલીફા મુસ્તનસરની હજુરમાં જવા કહેવાથી હું ત્યાં ગયો.

હસન મિસરમાં પહોંચ્યો ત્યારે મુસ્તનસરે તેની સામે ધાઈઆની એક ટોળી મોકલી, તેને શહેરમાં ઉતારો આપ્યો અને પરાણાગત વાસ્તે પોતાના મંત્રીઓને મોકલ્યા. હસન દાઢ વર્ષ ત્યાં રહ્યો પણ મુસ્તનસરની કચેરીમાં પહોંચ્યો નહિં. મુસ્તનસર તેના હાલની હુમેશ ખબર રાખતો હતો અને તેની

ઐટલી બધી તારીફ કરતો હતો કે, લોકો તેને રાજ્યનું કામ જલદી સોંપાશે એવો શક લાવતા હતા. ઐટલામાં અમીરૂલ જુસ (સેન્યાધિપતી) અને હસનની વચે ઝગડો પેદા થયો, તેની મતલબ આપણે આગળ વાંચી ગયા, તે મુજબ મુસ્તનસર ના બે ફરજંદા નામે નિઝાર અને મુસ્તઅલીની તાબેદારી બા બત હતી. હસન નિઝારની પક્ષમાં અને અમીરૂલ જુસ મુસ્ત અલીની તરફમાં હતો.

આ બે બાજુની તકરાર વધી પડી ત્યારે અમીરની પક્ષ-વાળાઓએ હસનને ધુમીઆદના કીલ્લામાં કેદ કરવા મુસ્તનસરને સલાહ આપી; પણ તેણે માન્યું નહિ. એજ વખતમાં ધુમીઆદના કિલ્લા જે ઘણા મજબુત હતો તે પડી ગયો, તે જોઈ મિસરના લોકો અજબ થઈ મુસ્તનસરની કરામાત અને હસનનું ચડતું ભાગ્ય સમજ્યા; પણ અતે દુસ્મનોએ હસનને એક ફિરંગીઓના ઝહાજમાં બેસાડી આથમણ તરફ વિદાય કી ધો. એ જહાજ મધ્ય દરિયામાં આવ્યું, ત્યારે મોટું તોફાન થયું. જેથી તેમાં બેઠેલા લોકો ઘણા ગભરાટમાં પડ્યા; પણ હસન મીડી ઉંઘ કહાડતો હતો. લોકોએ તેને આવા કઠોર વખતમાં ઉંઘ કહાડવાનું કારણ પૂછતાં હસને કહ્યું કે, મૈલાનાએ મને ખબર આપી છે કે, ઝહાજને કંઈ નુકશાન થશે નહિ. ખરેખર તેમજ બનતાં ઉતાડતો લોકો હસનના મુરીદ બની ગયા.

ખીજ દહાડે પવન ઘણા તેજ ચાલવાથી એ ઝહાજ નશારા લોકોના શહેરમાં પહોંચ્યું. હસન ત્યાં ઉતરી ત્યાંના કાજની મિજબાની ખાઈ ફરી ઝહાજમાં બેઠા. આ વખતે પણ પવન આમો લાગવાથી વહાણુ શામ ભણી નિકળી ગયું. ત્યાં ઉતરી હસન પગ રસ્તે હલબ ગયો. થોડા દહાડા રહી ત્યાંથી બગદા

દ, ખોજસ્તાન, ઇસ્ફહાન અને અંતે ધામગાન ગયો. ત્યાં એ ક મોટી જમાયતને પોતાની દાવત કબુલ કરાવી અને ઘણાક ચાલાક ઉપદેશકોને અલમુતના કિલ્લા તથા મકરાન તરફ મોકલી પોતે કુરબન અને ધેલમાન જવાને ચાહ્યું; પણ તેણે જોયું કે, અહીંથી જતાં રસ્તેમાંથી વટાયા વગર છુટકો નથી અને ત્યાં તો નિઝામુલમુલ્કના હુકમથી અબુમુસલ્મ મને પકડવાની તક શોધે છે; માટે તેમ જવાનું માંડીવાળી ધમાવંધના મુલકમાં થઈ કઝવીન અને ત્યાંથી ધેલમાન ગયો. અલમુતનો કર્ચો ત્યાંથી નજદીક હતો. અહીં તેણે જાહેદ અને આબાદનો વેશ લીધો અને સારી ચુકિત તથા ખુદાની મરજીથી અલમુતના કિલ્લા ઉપર ફતેહમંદ થયો.

અલમુતની વસ્તી મિસરના હાકેમની તાબેદારી કરે એટલા માટે હસન સભા (ઇસમાયલી લોકો સૈયદના કહેછે) એ રૂબારુ જવાની આગમચ ધાઈઓને અલમુતમાં મોકલ્યા હતા. હસનકાયની એ ધાઈઓમાંથી હતો, તે અલમુતવાળાઓને સમજવવામાં ઘણી મેહેનત કરતો હતો. તેની બેત ઘણા જાણે કબુલ કરી હતી. કિલ્લાનો કોટવાળ મેદી નામનો હતો તે સુલતાન જલાલુદ્દીન મલેકશાહની તરફથી કિલ્લાની રખવાળી કરતો હતો અને ઇસમાયલી લોકોની જોડે મુલેહ રહે માટે જાહેરમાં હું ઇસમાયલી છું એમ કહેતો હતો. મેદીએ જોયું કે, કિલ્લાના કબજે મારા હાથમાંથી ગયો, ત્યારે તેણે હસનની બેત કરના રાઓને કંઈ ખોટું સમજાવી કિલ્લાની બહાર કાઢાડી દરવાજા બંધ કરીધા અને સાફ કહ્યું કે, આ કિલ્લો સુલતાનનો છે; માટે તેમાં તેના દુસ્મનાને રહેવા હક્ક નથી. એ વિષે ઘણી તકરાર ચાલતાં અંતે તે લોકોને અંદર લીધા; પણ તે પછી તેઓ કદી

મેદીનું કહેવું સાંભળી બહાર નિકળ્યા નહિં. મેદીની આ મુર-ખાઈના દાખલો ઇસમાયલીઓએ પોતાના દફતરમાં નાંધી રાખ્યો છે. એજ સમયમાં હસનના મિત્રોએ રાત વખતે તેને કિલ્લા ઉપર ચડાવ્યો. મેદીમાં કંઈ તકદ રહી નહિં. એ બનાવ સન ૪૮૩ ના રૂબ મહીનામાં બન્યો. એ કિલ્લાને “અલમુત” જેનો અર્થ ચિલ્લાનો માળો થાય છે, તે કહેછે.

હસને મેદીને કહ્યું કે, ત્રણ હજાર દીનારના બદલામાં એક ગાયના ચાંબડામાં સમાય એટલી જમીન મને વેચાતી આપ. મેદીએ તે કબુલ કરતાં હસને ગાયના ચાંબડામાંથી દારી કહાડી કિલ્લાની આશપાસ વીંટી અને મેદીને કરાર મુજબ બહાર કહાડ્યો; પણ ત્રણ હજાર દીનારની ચીડી રહીસ મુજબ હાલ ઉપર મેદીને લખી દીધી. રહીસે છુપી રીતે હસનની દાવત કબુલ કીધી હતી; પણ રૂકામાં લખેલી નગદી તે આપે એ વીશે મેદીને શક હતો; માટે તે એકાએક રહીસ પાસે ગયો નહિં; પણ ધામગાનમાં તે તંગીમાં આવ્યો ત્યારે આ રૂકો તેણે રહીસને પહોંચાડ્યો. રહીસે તરતજ તેને ત્રણ હજાર સોનાના દીનાર ગણી આપ્યા.

અલમુતના કિલ્લો કબજે કર્યા પછી હસને રૂધભારના જિલ્લા સર કર્યો અને હસન કાયનીને કોયસ્તાનના લોકોની દાવત કરવા મોકલ્યો. રૂધભારના મુલકમાં અનુકૂળ પડતી જગ્યાઓએ હસને કિલ્લા બાંધ્યા, તેના કૌવતના અવાજ તુરકસ્તાન સુધી પહોંચતો હતો. જેથી મલેકશાહનો એક અમીર જે અલમુતની નજદીક રહેતો હતો તેને ભારે ઈર્ષા થતાં પોતાનાં બધાં લશ્કર સહીત અલમુત ઉપર ચડી ગયો અને હસનના કેટલાક તાબેદારોને કતલ કરી લૂટ કીધી. આમ થવાથી કિલ્લામાંના લોકોએ

નાસવાનો વીચાર કીધો, તેમાંના કેટલાકને હસને તદખીરથી રો-
ક્યા; પણ તરતજ સુલતાન મલેકશાહ તરફથી અમીરલ સલામ
તાસ હસન ઉપર ચડી આવ્યો. આ વખતે હસનની હજુરમાં
સિતેરથી વધારે માણસો નહતાં, તેમ ઓરાક પણ તંગ હતો.
આ ખારીક વખતે તેના તરફથી કેકમાં દીદારઅબુઅલી બોધ
કરતો હતો. તેણે હસનની મદદ ત્રણસો માણસ મોકલ્યાં. તેઓ
એકાએક અમીરના લશ્કર ઉપર તુટી પડવાથી તેને છેક પાય-
તખ્ત સુધી નાશવું પડ્યું.

ઓરાશાન તરફ હુસેન કાયની હતો, તે ઉપર મલેકશાહે કુઝ-
લશારક નામના એક સખસને મોકલ્યો. તેણે હુસેનને મામ-
નાબાદના કિલ્લામાં ઘેરી લીધો અને તેને તંગીમાં લાવવા ઘણી
કોશિષો કરતો હતો. દરમીઆન તેને મલેકશાહના મરણની
ખબર પહોંચવાથી છાવણી ઉઠાવી ચાલતો થયો. મલેકશાહના
મરણ પછી હસને નિઝામુલમુલ્કને કપાવી નાંખ્યો. આવા બ
નાબોથી હસનના દાસ્તો અને દુસ્મનો વચ્ચે મોટી કાપા કાપી
ચાલી. મલેકશાહ પાછળ ખરકીઆરક ગાદીએ બેઠો. તેના મ-
રણ પછી મહમદ અને મહમદના મરણ પછી સુલતાન સંજર
તખ્તનશીન થયો. સુલતાન સંજરના વખત સુધી સુન્નત જમા-
યત અને ઇસમાયલીઓની વચ્ચે જંગ ચાલુજ હતો; પણ છે-
વટ હુસન સલામએ એક તદખીરથી સુલતાન સંજરને સુલેહ ઉ-
પર લીધો.

હસને બાદશાહના સયનગૃહમાં એક ફિદાઈને છુપી રીતે મો-
કલી તેનાં ઓરીકાં નીચે એક છરી જમીનમાં ઓઢાવી. બાદશા-
હ જાગૃત થતાં છરી નેઈ ફિકરમંદ થયો; પણ તે વાત છાની
રાખી. ઘણા દીવસ વ્યતીત થયાબાદ હસને બાદશાહને સંદેશો

મોકલ્યો કે, મારી ઈચ્છા તમારા સારામાં નહોત તો પેલી ધરી નરમ શીનાને બદલે સખ્ત જમીનમાં ન બેસાડત. મુલેહના આ ઈસારાથી મુલતાન રાજ થયો અને પરસ્પર એવા કોલ કરાર થયા કે, હસન સભા હવે પછી નવો કિલ્લો ન બાંધે, લડાઈનાં વધારે હુથીઆર ખરીદ ન કરે અને લોકોને પોતાના મહજબની દાવત ન કરે.

આ મુલેહથી બાદશાહની મહોબત ઈસમાયલીઆ તરફ જવાના શકથી આલમ લોકો ફિકરમંદ થયા. મુલતાને કુમશનો બાબ મહેરબાનીથી મુક્યો અને ગરદકુના રહેવાસીઆ ઉપર રાહદારોનો કંઈ કર આપવા વાસ્તે હુકમનામું મોકલ્યું. આમ બનવાથી ઈસમાયલીઆ ઘણા મજબુતી ઉપર આવ્યા. આ અરસામાં હુસેનકાયની કોયસ્તાનની દાવત કરનાર હુસેન દમાવંદી ના હાથથી માર્યો ગયો. કેટલાક લોકોએ તેના મરણનું તહોમત હસનસભાના દીકરા હુસેન ઉપર મુક્યું; માટે હસને પોતાના દીકરાને મરાવી નાંખ્યો. હસને પોતાના બીજા દીકરાને સરાબ પીવાના ગુન્હા માટે કતલ કીધો. એની મતલબ એ હતી કે, દીકરાને હુકમત મળવાને માટે તે દાવત કરે છે એમ લોકો ન સમજે.

હસનસભા પાંત્રીશ વર્ષ સુધી અલમુતના કિલ્લામાં રહ્યો હતો, તેમાં માત્ર બે વખત ઘરથી બહાર નીકળી ખુરજ ઉપર આવ્યો હતો. કિલ્લાની બહાર તો કોઈ વખત નિકળ્યોજ ન હતો. હુમેશાં બાદશાહી અને મહજબની ગોઠવાણમાં ગુંથાએલો રહેતો હતો. હસન સભા સન ૫૧૮ રખીઉલ આખરમાં બિમાર પડ્યો. તેણે બ્યારે પોતાનું મૃત્યુ નજદીક જાણ્યું ત્યારે સૈયદ અસતંનસરને લામસ્તરના કિલ્લામાં મોકલી, કીયા ખુરરગ ઉમેદ-

ને બાલાવી લીધા તેને પોતાની જગ્યા ઉપર કાયમ કરી દા-
વતનું કામ બેઠારઅલીને સોંપ્યું ને ફરમાવ્યું કે, જ્યાં સુધી છ-
મામ આ તેની બાદશાહતમાં આવે ત્યાં સુધી આ બે જણાએ
હસન કરારાનીની જોડે એકમત થઈ રાજ્યનું કામ ચલાવવું.

કીયા ખુજરગ ઉમેદ.

હસનની વફાત પછી કીયાખુજરગઉમેદ તેની ગાદી ઉપર
બેઠો. એણે પોતાની હકમતના વખતમાં મજબુત કિલ્લા બાંધ્યા
અને આબુખાબુની જમીન સર કીધી. સન ૫૨૦ માં તેણે મે-
મુનદસનો કિલ્લો બનાવી અબદુલમલેકને ત્યાંના હાકેમ ની-
ચે. શાખાન મહિનામાં અતાબક શહેરગીરનો ભત્રિજો રૂધભાર
ઉપર ચડી ગયો. કીયા ખુજરગ ઉમેદ તેની સામે લશ્કર મોક-
લી તેને શિકસ્ત આપી. સન ૫૨૧ માં સુલતાન મહમદ સલ-
જુકી અને કીયા ખુજરગ વચ્ચે ફિસાદ ઉઠ્યો. સુલતાને ભરંકશને
કહેવરાવી મોકલ્યું કે, અલમુત તરફથી એક માણસ ઇસ્ફહાન
આવે અને ત્યાં સુલેહ થાય. ભરંકશે કીયા ખુજરગને સુલતાનની
ઇચ્છા જણાવતાં કીયા ખુજરગે ખ્વાજા નાશર શિરસ્તાનીને ઇસ્ફ-
હાન મોકલ્યો. ત્યાં સુલતાનની સાથે કેટલીક તકરાર ચલાવી ના-
શર શિરસ્તાની કચેરામાંથી બહાર આવ્યો એટલે બજારમાં તેને
આમ લોકોએ મારી નાંખ્યો. સુલતાને એક એલચી મોકલી કી-
યા ખુજરગને જણાવ્યું કે, ખ્વાજાનું મરણ મારી મરણ વિરૂધ્ધ
થયું છે. એના જવાબમાં કીયા ખુજરગે જણાવ્યું કે, એમજ
હોય તો તેના મારનારાઓને સજા કર અગર તેમ નહિં તો સ-
બની ઉમેદ રાખ. સુલતાને એ વાત ઉપર કાંઈ ધ્યાન આપ્યું
નહિં, માટે સન ૫૨૩ માં ઇસમાયલીઓએ કઝમીનમાં જઈ

ચારસો માણસોને કતલ કીધાં, તેમાં ત્યાંના એક અમીર માર્યો ગયો, ઇસમાયલીઆઓ ત્રણ હજાર ખકરાં, ખસો ઘોડાં તથા ખચ્ચર, ખસો ખળદ તથા ઉંટ લઈ આંચા.

સન ૫૨૫ ના મોહોરમ મહિનાની ચોથી તારીખે ત્રીસ હજાર માણસનું લશ્કર ઇરાકથી લામસ્તર ઉપર આંચું. કઝમીની લોક લડાઈ કર્યા વગર નાશી ગયા. આ સમયમાં સુલતાન મહમદ સલ્તુકી ગુજરી ગયો. ઇસમાયલીઆઓએ ખીજવાર કઝમીનના મગાણાંમાં લુટ કરી. તેમાં અઠીસો ઘોડાં, ચાર હજાર ખકરાં અને વીશ હજાર ખચ્ચર મળ્યાં.

સન ૫૨૬ માં અલમુતનું લશ્કર અબુહાસમ અલવીના કશદથી ગીલાન તરફ ગયું એટલા માટે કે, ગીલાનીઆ ઇમામ-તનો દાવો કરતા હતા અને આસપાસના દેશોમાં દાવત કરતા હતા. કીયા ખુજરગે તેઓ તરફ એક નશીહત પત્ર મોકલ્યું, તેના જવાબમાં તેઓ ઇસમાયલી મહજબ વિષે નહાઈ બોલ્યા અને લડાઈ ચલાવી તેમાં તેમનો સરદાર પકડાયો અને તેને આતસમાં બાળી નાંખ્યો.

સુલતાન મહમદ આ વખતમાં ગુજરી ગયો અને મશઉદ ગાદીએ બેઠો. તેણે ભરંકશની જગ્યા ખારઝમશાહને આપી, માટે ભરંકશ નાશી કીયા ખુજરગને શરણ આંચો. ખારઝમશાહે કીયા ખુજરગને લખ્યું કે, હું તમ સાથે દાસ્તી રાખતો હતો અને ભરંકશે તમ સાથે કુશમની ઘણી ખેલી છે; માટે હાલ હું ઉમેદ રાખું છું કે, ભરંકશને મારે હવાલે કરશો. કીયા ખુજરગે તેના જવાબમાં કહાંચું કે, તું કહે છે તે ખરું છે; પણ શરણાગતને સોંપવો હું વ્યાજબી ધારતો નથી. આ સખખથી ખારઝમશાહ સાથે ઘણી લડાઈઓ થઈ.

કીયા ખુજરગ ઉમેદની હુકમતના વખતમાં તેના ફિદાઈઓએ ઘણા અમીરોને માર્યા. તેમાં કાજીમશરેફ મગરેખ, અબુસૈયદ હરવી, મુસ્તઅલીનો દીકરો આમ્મર, સૈયદ દૌલતશાહ ઇસ્ફહાનનો અમીર, અક્ષંકર મુરાગાનો હાકેમ, મુસ્તર સુધ ખલીફ તખરેજનો અમીર અને હસનઘખને અબુલકાસમ કઝમીનનો મુક્તી ઇત્યાદિ હતા.

મહુમદ બિન કીયા ખુજરગ ઉમેદ.

કીયા ખુજરગ ઉમેદ પોતાના મરણથી ત્રણ રોજ પહેલાં પોતાના દીકરા મહુમદને વલીહદ કરાવ્યો હતો. મહુમદ તેના ખાપ તથા હસન સભા કરતા સરીઅત ઉપર વધારે પ્રીતિ ખતાવતો હતો. એના વખતમાં એકવાર મુલતાન સંજરે રએના મુલકમાં આવી અલમુતમાં એક એલચી મુકી તેમના યકીન વાસ્તે ખુજાવ્યું. તેના જવાબમાં તેઓએ કહ્યું કે; ખુદાતાલાને ગાલેખ તથા ખુજરગ સમજી તેની તથા તેના રમુલના હુકમ પ્રમાણે વરતવું જોઈએ તથા કયામત, પેદાયશ, સવાબ અને અઝાબ એઓ વિષે ખુદાએ કુરાનમાં ફરમાવ્યું છે અને રમુલે હદીસ ફરમાવી છે તેઓ ઉપર આસ્થા રાખવી ચોગ્ય છે. કોઈને તેમાં ફેરફાર કરવાનો અધિકાર નથી. આ શિવાય તે એલચી સાથે એટલું પણ કહી મોકલ્યું કે, જો આ મહુજખ બાદશાહને પસંદ હોય તો ઠીક, નહિં તો એક આલમને અહીં મોકલે તો તેની સાથે અમે ચરચા કરીશું. મુલતાને આ સમાચાર પહોંચતાંજ મુકાબલો કરવાનો વિચાર છોડી દીધો.

કીયા મહુમદ પચીસ વર્ષ હુકમત કરી દહુ છોડ્યો. તેના વખતમાં ઘણા નવા કિલ્લા બંધાયા અને કેટલાક અમીર, કાજી

અને આલમ લોકો તેની સાથે અદાવત રાખતા હતા, તેમને તેણે કતલ કીધા.

હસન બિન મહમદ બિન યુજરગ ઊર્મદ.

(જેને અલીઝિકરતલ સલામ પણ કહે છે.)

ન્યારે હસન બુવાનીમાં આવ્યો ત્યારે તેણે વિદ્યા પાછળ મન લગાડ્યું અને તેની મદદથી નવી ખનાવટો કરી લોકોને ભુલધાપ આપવા લાગ્યો. જેઓ અભણ હતા, તેઓ તેને વિદ્વાન સમજી એમ માનવા લાગ્યા કે, હસનસલામને ઇમામના આવવાની વકી આપી છે તે હસને બિન મહમદ (અલીઝિકરતલ સલામ) છે. મિત્રોના વિશ્વાસ તેના ઉપર દિનપ્રતીદિન વધતો ગયો. હસને પણ તેમને એમ ખતાવ્યું કે, હું જમાનાનો ઇમામ છું.

કીયા મહમદને એ વાતની અખર પડી ત્યારે સરવે લોકોને એકઠા કરી કહ્યું કે, હું ઇમામ નથી. હસન મારો દીકરો છે ને હું ઇમામનો ધાઈ છું. જે તેની વીરુદ્ધમાં ખિલાફતના દાવો કરે છે તે બેદીન છે. હસન ઉપર ખફા થઈ તેને ઠપકો દીધો અને તેને ઇમામ માનનારાઓમાંથી અઢીસો માણસને કતલ કીધાં અને બીજાં તેટલાને કિલ્લામાંથી કહાડી મુક્યા. હસન આ સજા જોઈ ગભરાયો અને પોતાના આસ્તીકો વિષે માફું બોલી, તેમના વિચાર ફેરવી પોતાના ખાપના મત ઉપર લાવવા મહેનત લેવા માંડી અને તે માટે ફટલાક નિખંધો લખ્યા. આથી મહમદના મનમાંથી હસનનો કાંટો ઉખડી ગયો.

હસન ન્યારે છુપીથી સરાખ પીતો હતો તથા પાપી કામો

કરતો હતો ત્યારે તેને ઇમામ કરી માનનારા તેના કામોને જ-
માનાનો ઇમામ જાહેર થવાનાં ચિન્હ સમજતા હતા. તેના ખા-
પના મરણ પછી હસને શરીયતને મળ્યુત કરવાની મહેનત લે
વા માંડી; પણ પછી ગુન્હેગારોને કંઈ કહેતો નહોતો, જેથી
દિનપરદિન બેવિશ્વાસપણું વધતું ચાલ્યું.

સન ૫૨૯ માં તેણે રૂધભારના લોકોને અલમુતમાં ખોલાવ્યા.
અલમુતના કિલ્લાની નીચેના મેદાનમાં એક મુંબર કિખલાની
શામે ઉભો કીધો, તેની ચારે દિશાએ લાલ, સફેદ, પીળા અને
લીલા રંગનાં ચાર નિશાનો ખડાં કરી હુકમ કીધો કે, રમજન
ની સતરમી તારીખ સુધી બધા લોકોએ ત્યાં હાજર થવું. મેદા-
ન ઘણું મોટું હતું. જ્યારે લોકો ત્યાં એકઠા થયા ત્યારે પોતે
મુંબર ઉપર ચઢી તેઓને બેઠમાં ગુમરાઈના રસ્તો ખતાવવા લા-
ગ્યા. તે બોલ્યો કે, ઇમામની તરફથી મને છુપો કાશફ આપ્યો
છે. તેની સાથેના કાગળમાં મહુજબના કાયદાની ખિના છે. તેમાં
લખ્યું છે કે, તાબેદારોને માટે સ્વર્ગના દરવાજા ખુલ્લા છે. તે-
ઓ ખુદાતાલાના ખાસ બંદા છે. સરાહની તરફી તેમને માફ થ-
ઈ છે, અને તેમને કરવા ન કરવાના હુકમના બોજથી છુટા
કરી કયામતમાં પહોંચાડ્યા છે.

આ વખતે તે અરબીમાં ખુતબો પઢ્યો અને કહ્યું કે, આ
વચનો પણ ઇમામનાં છે. તેના તરજુમો લોકોને સમજાવવા
એક માણસને મુંબર નીચે ઉભો રાખ્યો હતો. ખુતબાની
મતલબ એ હતી કે, હસને ઇબને મહમદ ખુજરગ ઉમે
દ અમારો ખલીફ છે અને દાવત કરનાર છે. મારા સીયાઓ
(મિત્રો) એ તેની દીન અને દુનીયાનાં કામમાં તાબેદારી કરવી,
તેની વાતો સત્ય કરી માનવી, તેના હુકમને અમારો હુકમ ક

રી માનવો, તેને અસીપદ (અક્રિયતા) પહોંચાડેલો છે. આ વા-
તો કરી તે મુંબર ઉપરથી નીચે ઉતર્યો. હસને જે રિકાત નિ-
માજ પડી સુકરો બિછાવ્યો અને રોજે છોડવા હુકમ કરી બો-
લ્યો કે, આજનો દિવસ ઈદ કયામતના છે. તે દહાડાથી એ
મતના લોકો સતરમી રમજનને કયામતની ઈદ કહેછે, તથા તે
દહાડો ખુશીમાં ગુજરે છે.

સુસર શાહ કાતબને એક માતબર માણસે કહ્યું કે, એક
વખત હું અલમુત ગયો હતો, ત્યાં એક પાટીઆ ઉપર આ ખેત
લખેલો હતો.

ખેત—બરદાસ્ત ગીલ શરે ભીતા ઈદ ઇઝદી.

મકધુમ રોજગાર અલી ઝીકર તલ સલામ.

અર્થ—જમાનાના સાહેબ અલી ઝિકરતલસલામે શરીઅતની

તોકને ખુદાની મદદથી ઉપાડી (કહાડી નાખી)

આ વાતો કોયસ્તાનના મુલકમાં જાહેર થઈ. જે આગલા હા
કેમો શરીઅતના તાબેદાર હતા તેઓના ઉપર પણ લાગુ પાડી.

રમજનની ૧૭ મી તારીખે તે એમ બોલ્યો હતો કે, હું
મહમદ ખુજરગ ઉમેદના દીકરો છું; પણ તે આસપાસના દરેશા-
માં કાગળ લખતો તેમાં હું નિઝાર બિન મુસ્તનસરના લોહી-
માંથી છું એમ કોઈ વખત ઇસારામાં અને કોઈ વખત જાહેર
માં પણ લખતો. હસનના કાગળોમાંના એક જમાંથી આ વાત
નીકળે છે તે આ છે. કોયસ્તાનમાં હસન તરફથી એક અમીર
ત્યાંના હાકિમ હતો, તેને હસને લખ્યું હતું કે, હું હસન આ
જમીને ઉપર ખુદાનો ખલીફ છું. મારો ખલીફ રહીશ અમીર
મુજર છે; માટે લોકોએ તેની તાબેદારી કરવી. આ કાગળ મો-
મનાબાદના કિલ્લામાં અમીરે મુંબર ઉપર ચડી લોકોની સમક્ષ

વાંચ્યો. ત્યારે લોકોએ ખુશીના અવાજ કહાડ્યા તથા હરે અને વાંસળીઓ વગાડી સરાય પીધો. કેટલાક લોકોને આ વાત ના દુરસ્ત લાગવાથી તેઓ વતન મુકી જતા રહ્યા અને જેઓનામાં સફરની તાકાદ નહતી તેઓ ગુપચુપ ખેશી રહ્યા.

અસીઝિકરતલ સલામનો નશાધ.

રૂઢભાર અને કોયસ્તાનના કેટલાક ઇસમાયલીઓ કહેવા લાગ્યા કે, સૈયદના (હસનસલા) ના વખતમાં અબુલહસન સૈયદી નામે એક સખસ ઇમામ મુસતતનસરની વફાત પછી ખાર મહિને મિસરથી અલમુતમાં આવ્યો, તેની જોડે ઇમામનિઝારના દીકરો હતો. આ છુપી વાત તેણે હસનસલા શિવાય કોઈને કહી નહિં. હસને તેને ઘણી ઇજત આપી કિલ્લામાંના એક ભોંયરામાં સંતાડી રાખ્યો ત્યાં તે જોડીઓ થયો.

મહમદ ખુજરગ ઉમેદના વખતમાં તેને ત્યાં (નિઝારના દીકરાને ત્યાં) એક પુત્રનો જન્મ થયો તેજ દહાડે મહમદની આરતે પણ એક બેટો જણ્યો. એક સ્ત્રીએ છુપીથી મહમદના છોકરાને ઉપાડી તેની જગ્યાએ ઇમામનો બેટો મુક્યો, તે ઝિકરતલ સલામ છે. કેટલાક લોકો કહેછે કે, જે ઇમામ અબુલહસન સાથે આવ્યો હતો તેના સખધ મહમદની સ્ત્રીથી થયો જેનો હમેલ ઝિકરતલસલામ છે.

નિઝારી લોકો એમ માને છે કે, જ્યારે સરાહનો ખંધ તુટશે ત્યારે કયામત થશે. હસનના વખતમાં એમ બન્યું માટે હસનની દાવતને તેઓ કયામતનો દાવત સમજે છે. હસનને તેના સાળા (જે બોયાની આલાદમાંથી હતો) એ સન ૫૬૧ માં લામસ્ટરના કિલ્લામાં છરીના ઘાથી મારી નાંખ્યો.

મહમદ બિન હસન.

હસનના મરણ પછી તેના દીકરા મહમદ ગાદીએ બેઠો. તેણે પોતાના બાપના વૈરમાં મામાને મારી નાંખ્યો. મહમદ પોતાના બાપનો મત ચલાવવામાં તેનાથી પણ શ્રેષ્ઠ હતો. ઇમામના દાવાની તે ઘણી કોશિષ કરતો હતો અને હિકમત તથા ફિલસુફીના ઇલમનો ઘણો દાવો કરતો હતો.

કહે છે કે, ઇમામ કુખરાબએ રચેમાં એક મકતબ કહાડી. તેને વાસ્તે ફેટલાક લોકો એમ કહેવા લાગ્યા કે, તેણે નિઝારીઓની દાવત કબુલ કરી છે. આ બટાથી મુક્ત થવાને વાસ્તે તેણે મુંબર ઉપર ચઢી ઇસ્માયલીઓ વાસ્તે માહા બોલ્યો કહ્યો. આ બબર અલમુત પહોંચતાં મહમદ એક ફિદાઈને તેની પાસે મોકલ્યો. તે ઇમામના હાથને કાઢી કરી તેની પાસે વિધાન્યાસ કરવાને બહાને રહ્યો અને એક વખત ઇમામ ઘરમાં એકલા હતા ત્યારે બારણું બંધ કરી ઇમામને નીચે ફગાવી, તેની છાતી ઉપર ચઢી ખંજર કહાડ્યું. ઇમામે તેનું કારણ પૂછતાં જવાબ આપ્યો કે, તું અમારા વિષે માફું કેમ બોલે છે? ઇમામ કહે, હવે તેમ ન કરવા માટે હું સોગંદ ખાઉ છું. ફિદાઈ કહે, મને તારા સોગંદ કરતાં મારા ખંજર ઉપર વંધારે ભરોંસો છે. એમ કહી તેની છાતી ઉપરથી ઉતરી કહ્યું, તને મારવાના મને હુકમ નથી, જો હોત તો તેમાં હું વિલંબ કરત નહિં. મહમદ બિન હસને તુને સલામ કહી છે અને કહ્યું કે, હું તમારો તાબેદાર છું, તમે અલમુતમાં આવો તો તમને ત્યાં અમીરની જગ્યા મળશે. ઇમામે ત્યાં જવા ના કહી, પણ કબુલ કર્યું કે, આજ પછી હું અલમુતના હાકેમ વિષે ઉલટું નહિં બોલું.

આટલી વાતચિત થઈ રહી એટલે ફિદાઈએ ત્રણસોસાઠ સો-
નાના દીનાર ઈમામ પાસે રાખી કહ્યું કે, આ તમારો એક વ
ર્ષનો હદીઆ છે. દર વર્ષે તમને તેટલી રકમ મળતી જશે. એ-
મ કહી ઈમામ વાસ્તે જે પહેરામણી લાવ્યા હતા તે પણ આ-
પી. ઈમામ કૃપરાજીએ ત્યાં ચાર પાંચ વર્ષ રહી વર્ષાસન ખાધું.
પછી તે ઘોરના ખાદશાહ ગ્યાસુદ્દીન તથા શાહબુદ્દીન પાસે ગયા.
ત્યાંથી ખારઝમમાં સુલતાન મહમદ ખારઝમશાહ પાસે કેટલોક
વખત રહી મોટો દરજ્જો પામ્યો.

ઈમામ કૃપરાજીએ ફિદાઈની મુલાકાત લીધા પહેલાં શિષ્યોને
સખક આપતી વખત કોઈ ઉલટી તકરાર આવતી તો કહેતો
કે, આ તકરાર નિઝારીઆ જવો છે; પણ ફિદાઈના મેળાપ પ-
છી તેણે તે ટેવ મુકી દીધી અને માત્ર એટલું જ બોલતો કે, આ
મશવ્વો ઈસમાયલીઆના મહુજબથી ઉલટો છે. એક શાગરીદ
તેનું કારણ પુછ્યું. ઈમામે જવાબ આપ્યો કે, ઈસમાયલીઆ-
નું માફું ન બોલવું જોઈએ. કારણ કે, તેઓની પાસે કાપનાર
પૂરાવો છે.

મહમદ વિષે ઈસમાયલીઆના કવિઓએ નીચેની મતલબના
બેતો બતાવી તેની તારીફ ગાઈ છે.

“ જ્યારે મહમદ બિનઝિકરતલ સલામનું નામ દિલમાં જળ્યા
પડે, ત્યારે દુઃખને કયાં જળ્યા મળી શકે ? ”

મહમદના વખતમાં નિઝારીઓએ ઘણાં ખૂનો કીધાં, રસ્તા લું-
ટ્યા અને લોકો ઉપર ભારે વિપત્તિ ગુજરી હતી.

મહમદના મોટા દીકરાનું નામ જલાલુદ્દીન હતું તે ઘણા અ-
કલમદ હતો. તે પોતાના વડીલોના મતને ધિક્કારતો તેથી
મહમદ તેનાથી દરતો હતો. તેમ જલાલુદ્દીન પણ પોતાના

બાપથી બીતો હતો અને દરબારમાં જતાં તે કપડાંનો અંદર બજાર પહેરતો હતો. મહમદ સન ૬૦૭ માં ગુજરી ગયો. કેટલાક કહે છે કે, તેને ઝેર અપાયું હતું.

જલાલુદ્દીન હસન.

જલાલુદ્દીન અભિષેક થતાંજ શરીઅતના કાયદાને સુધારવા લાગ્યો. તેણે દેશમાં હુમાયુનાં બાંધ્યાં, મસજિદો ઉભી કીધી, બાંગ, તકબીર અને જુમાની નિમાજ જરી કીધી તથા બગદાદના ખલીફા નાશરલદીનઅહલા, સુલતાનમહમદ ખારઝમશાહ અને ઇરાકના બીજા રાજાઓ તથા હાકેમો આગળ એલચીઓ મોકલી પોતાનો મત જાહેર કીધો.

જલાલુદ્દીનના એલચીઓને ખલીફા અને બાદશાહોએ ખિલાતો આપી. તેઓની વચ્ચે કાગળપત્રનો વ્યવહાર ચાલુ થયો તેમાં જલાલુદ્દીનને બાદશાહી ખિતાબ લખવામાં આવ્યો હતો. આલમોએ તેને ખરો મુસલમાન છે, એવી ફિતવા (શરટીફિકેટ) આપી ને તે નવો મુસલમાન કહેવાયો, તેના વખતમાં ઠંડાણે ઠંડાણે ખિરાતખાનાં તથા મસજિદો બંધાઈ. આલમોને તેણે ખતીબ અને ઇમામના હુદ્દા આપી ઘણી પ્રીતિ દેખાડી.

કઝમીનીઓ આ વાત માનતા નહતા; માટે તેઓ તથા ઇસમાયલીઓ વચ્ચે લડાઈઓ જરી હતી. જલાલુદ્દીન તેઓની ખાત્રી કરવા માટે ત્યાંના કેટલાક સારા ગાણુસોને અલમુતમાં બોલાવ્યા અને તેમની રૂબરૂ તેણે હસનસલાની રચેલ ઇસમાયલી કાયદાની કિતાબને બાળી નાંખી, બાપદાદાને કહુવા આપી, જોથી તેઓને તેના સારા મતની ખાત્રી થવાથી પરસ્પર સંલુકી થઈ.

જલાલુદ્દીનની મા ધર્મી સ્ત્રી હતી. તેણે ખેત અદલાની જ-
યારત કરવાનો ઇરાદો કર્યો. જલાલુદ્દીને ખાદશાહી કાયદા મુ-
જબ તેની જોડે નિશાન તથા તોફા આપ્યા. આ પાક ચારત
મકકે પહોંચતાં તેને ઘણી ઇજત મળી અને ખલીફાએ હુકમ
કર્યો કે, જલાલુદ્દીનનું નીશાન હજના રસ્તામાં બધા ખાદશાહો
ના નિશાનથી આગળ ચાલે. આથી તથા ખીજા એક કારણથી
(આગળ લખવામાં આવશે) સુલતાનમહમદ ખારઝમશાહ ના-
શર ખલીફા ઉપર નાખુશ થયો.

આઝરખાઝાનના હાકેમ અતાબક મુજ્દરદીનની જોડે જલા-
લુદ્દીનની મિત્રાચારી હતી. તે હાકેમની સાથે ઇરાકનો વાલી
નાશરદીન મનકલી દુશ્મની રાખતો હતો. વળી તે જલાલુદ્દીન-
ની હુકમતમાં હાથ નાંખવા લાગ્યો, જેથી જલાલુદ્દીન તથા અ-
તાબકે એક સંપ થઈ બગદાદના ખલીફાની મદદ લઈ ઇરાક
ઉપર ચડાઈ કરીને સન ૬૧૧ માં ત્યાંના હાકેમને મારી તે-
ની જગ્યા ખીજાને આપી.

જલાલુદ્દીને ગીલાનના હાકેમ સાથે સગપણ કરવા એલચી-
આ મોકલ્યા. તેમને જવાબ મળ્યો કે, ખલીફાના હુકમ શિ-
વાય અમોથી તે બને નહિં. માટે જલાલુદ્દીને બગદાદના ખ-
લીફાની સિક્કારસ મગાવી ત્યાંના હાકેમ કેકાઉસની બહેન સાથે
લગ્ન કીધાં તેને પેટે અલાઉદ્દીન મહમદ જન્મ્યો.

આ પછી ચંગીસખાને તુરકસ્તાન તરફથી ચડાઈ કરી. જ-
લાલુદ્દીને લાંબા વિચારથી તેની તાબેદારી કબુલ કરી. ચંગીસ-
ખાને તાતારમાંથી ડોકું કહાડ્યું એથી ગડબડાટ મચી રહ્યો
હતો. દરમિયાન સન ૬૧૮ માં જલાલુદ્દીને આ દુનીઆં ત્યા-
ગ કીધી.

અલ્લાઉદ્દીન મહુમદ.

અલ્લાઉદ્દીન નવ વર્ષની ઉમ્મરમાં ગાદીએ બેઠો અને તરત પોતાના કેટલાક સગાઓ ઉપર પોતાના બાપને જેર દેવાનું તહેમત મુકી મરાવી નાંખ્યા.

ઇસમાયલી લોકો ઇમામની ખચપણ, જીવાની અને ઘરડપણ એ ત્રણે અવસ્થાને સરખી માને છે અને તે ત્રણે અવસ્થામાં તેના હુકમની સરખી તાબેદારી કરે છે. માટે અલ્લાઉદ્દીન જે હુકમ કરતો તે વ્યાજખી હોય કે નહિ; તોપણ તે બળવતા હતા. અલ્લાઉદ્દીને એક બકરાનું ટોળું પાંચું હતું તથા રમતમાં વખત કહાડતો હતો અને રાજ્યનું કામ ઓરતોના કબજામાં પડ્યું હતું.

અલ્લાઉદ્દીને બાપના મતનો ઇનકાર કર્યો. ઇસમાયલી મત ઉપર હજી ઇસલામી મતે ખરોખર મજબુતી પકડી નહતી તેથી તેઓ અલ્લાઉદ્દીનના મત સાથે મળી ગયા; માટે શરીઅતના કાયદા તુટી જઈ નિઝારીઓની રસમો ફરી ચાલુ થઈ.

અલ્લાઉદ્દીનના હુકમતનાં પાંચ વર્ષ વીત્યાં ત્યારે તેણે હુકીમની સદલાહ વિન્યા ફસ ખોલાવી, જેથી તેની તખીયત બગડીને ભેજાંનો મરજ લાગુ થયો. તેથી રૈયત તેની પાસે દાદ ચહાવા આવતી, ત્યારે જો તેનો મિનજ ખરાબર ન હોય તો તેમને કતલ કરાવતો કે દુઃખ દેતો જેથી અધેર ચાલવા લાગ્યું.

અલ્લાઉદ્દીન શેખજમાલુદ્દીનનો મુરોદ હતો. તેણે શેખને પાંચસો દીનાર વર્ષાસન કરી આપ્યું હતું અને કહેતો કે, કઝમીનની જમીનમાં શેખના કદમ ન હોત તો, તે જમીનની માટી તોખરામાં ભરી અલમુતમાં લાવત. એક વખત તે નિશા-

માં હતો ત્યારે એક માણસે તેને શેખના લખેલ કાગળ આપ્યો; માટે તેને સો ફટકા માર્યા અને કહ્યું કે, નિશાની વખતમાં શેખનું ખત મને કેમ આપ્યું? હુમામમાં જઈ આવું ત્યાં સુધી પણ તેં સખુર ન કીધી ?

અલ્લાઉદ્દીનના ઘણા પુત્રોમાં સર્વથી મોટો રૂકનદીન હતો. તે બાળક હતો, ત્યારે બાદશાહ કહેતો કે, તે મારો વારસ છે; માટે લોકો બેઠની સરખી તાબેદારી ઉડાવતા હતા. સન ૬૫૩ માં અલ્લાઉદ્દીને આ દીકરાથી નાખુશ થઈ બીજા દીકરાને વાલી કરવા કહ્યું; પણ ઈસમાયલીઓ પોતાની રીત પ્રમાણે આગળની વશીઅતને વળગી રહ્યા. અલ્લાઉદ્દીન રૂકનદીન ઉપર કરડી નજર રાખતો હતો. માટે રૂકનદીન ત્યાંથી નાશી એક મજબૂત કિલ્લા માં ભરાયો. રાજ્યના અમીરો બેદિલ થઈ ગયા હતા; તેો પણ જાહેરમાં તેઓ પ્રીતિ ખતાવતા હતા.

કહે છે કે, “ હસન માલુનદરાની ” નામનો એક સખસ જે સાથે અલ્લાઉદ્દીન બદસોખત થતો હતો તે રૂકનદીનની ઉશ્કેરણીથી અલ્લાઉદ્દીનનું કામ પુરૂ કરવા તક શોધતો હતો. એક વખત મધ્યરાત્રે અલ્લાઉદ્દીન બકરાના તબેલામાં દારૂના નિસામાં સુતો હતો ત્યાં જઈ હુસેને તેનું ગળું તખ્ખર (કોહાડા જેવું હથિયાર થાય છે) થી કાપી નાંખ્યું સન ૬૫૩

રૂકનદીન ખુરશા.

રૂકનદીને ગાદીએ બેસતાંજ પોતાના બાપના ખૂનની તપાસ કર્યા વગર હસનમાલુનદરાનીને તેના દીકરા સમેત મારી નાંખ્યો અને ગીલાનના હાકેમ તરફ એલચીઓ મોકલી દાસ્તી બાંધી. તેણે એક ચાલાક એલચીને મએસુર કનીન પાસે મો-

કલી તાબેદારી ખતાવી. મએસુરે તેને બાદશાહ હલાકુખાની હન્નુરમાં રજુ થવા સલાહ આપી. એ બાબત એલચીઓની આવજ થતાં છેવટ પોતાના ભાઈ શાહનશાહને મએસુરના દીકરા જોડે હલાકુખાની હન્નુરમાં મોકલ્યો.

સન ૫૬૪ માં મએસુર મુગલોનાં લશ્કર સાથે અલમુતના મુલકમાં આવ્યો તેના અલમુત પાસેના એક પહાડ ઉપર રૂકન દીનના લશ્કર સાથે મુકાબલો થયો જેમાં મુગલોને પાછું હઠવું પડ્યું; પણ તેઓએ ઇસમાયલીઓનાં ખજાં બાળી નાંખી દેશમાં બીજી ઘણી ખરાબી કરી.

શાહનશાહ હલાકુની હન્નુરમાં પહોંચ્યો. ત્યારે હલાકુએ એક એલચી અલમુત મોકલી રૂકનદીનને કહેવડાવ્યું કે, તારા ભાઈને હું તાબેદારીની સનદ તરીકે કબુલ કરું છું. ગાદી ઉપર આવ્યા પછી તમારી તરફથી કંઈ ગુન્હો બન્યો નથી. હવે તમારે પોતાના કિલાને તોડી મારી હન્નુરમાં આવવું જોઈએ. રૂઘભારમાંથી લશ્કર કહાડી લેવા મએસુરને પણ હુકમ મોકલ્યો. આ હુકમ આવતાં જ રૂકનદીને કિલાના કેટલાક ફોંગરા તોડી નાંખ્યા અને મએસુર રૂઘભારમાંથી નીકળી ગયો. બાદશાહના એલચી સદરૂદીન જંગીએ બાદશાહને જાહેર કર્યું કે, રૂકનદીને કેટલાક કિલા તોડી નાંખ્યા છે; પણ આપની હેબતથી આપની હન્નુર આવવા બીહિ છે તથા તે વારતે એક વર્ષની મહેતલ માગે છે.

બાદશાહે શદરૂદીનની જોડે “ શકાકી ” નામના એક સખ્સને મોકલી રૂકનદીનને કહાવ્યું કે, તારે સુલેહ કરવી હોય તો શકાકીને દેશનું કામ સોંપી તરત અમારી હન્નુર આવવું. રૂકનદીને આ હુકમ તામીલ કરવામાં ઢીલ કીધી અને પોતાના વજીર શમસદીન કેલકી તથા તેના કાકાના દીકરા સહેકુદીનને એલચીઓ

સાથે બાદશાહ પાસે મોકલી દીધ થવાનાં બહાનાં જોડી કહાડ્યાં અને ગરદક તથા કોયસ્તાનના કારભારીઓને લખ્યું કે, તમારે બાદશાહની હુજુર જઈ તાબેદારી કબુલ કરવી.

હુલાકુખાનનો ઝુડો ધમાવંદમાં પહોંચ્યો ત્યારે સહેકુદીનને કેટલાક એલચીઓ સાથે મેમુનદસ તરફ મોકલી રૂકનદીનને કહેવરાવ્યું કે, જો તું તારું હિત ચહોતો હોય તો, બાદશાહે ધમાવંદમાં મુકામ કર્યું છે ત્યાં તારે આવવું. કદાપિ વખત લાગે તો તારા દીકરાને આગળ મોકલવો. આ પેગામ પહોંચવાથી રૂકનની નુજવા લાગ્યો અને હુલકાં માણસોની સલાહથી એક ગુલામડીના છોકરાને એલચીઓ સાથે મોકલી ભાઈને પાછો મુકવા અરજ કરી. હુલાકુ રૂઘભારના દશમાં આવ્યો ત્યારે તેને આ ઠગાઈ માલમ પડવાથી તે છોકરાને પાછો મોકલાવી રૂકનદીનને કહેવરાવ્યું કે, એ છોકરો ખિન્નમતને લાયક નથી; માટે જો શાહનશાહને છોડાવવો હોય તો તારા બીજા ભાઈને મોકલાવ.

આ વખતમાં સમસનીન વજીરે ગરદકના કોટવાળ તાજદીનને બાદશાહની હુજુરમાં પહોંચાડવાથી શાહનશાહને રજા મળી; પણ તેને એવો હુકમ હતો કે, તેના ભાઈને કહી મેમુનદસને ખરાબ કરી અહીં આવવું.

તૈવાચીખાન, પ્રગણામાં લશ્કર એકઠું કરતો હતો તે હુલાકુના લશ્કરને આવી મળ્યો અને સવાલ મહિનાની સતરમી તારીખે બાદશાહે મેમુનદસને ઘેરો ઘાલ્યો. પચીસમીની લડાઈ શરૂ થઈ. બીજા દહાડે રૂકનદીન પોતાના ખરા દીકરાને પોતાના ભાઈ ઇરાનશાહની જોડે બાદશાહ આગળ મોકલી જીવતદાન માગ્યું અને આગણત્રીસમી તારીખે ખવાજ નશરદીન વીગેરે અ

મીરો સાથે રૂકનદીને બહાર આવી ઘણા મોલ અને રોકડ બાદ-
શાહને નજર કરી બાદશાહે તે સર્વે લશ્કરમાં વહેંચી દીધું.

રૂકનદીને મેમુનદસમાંથી બહાર નીકળતાં બાદશાહતને ત્રણ
તલાક આપી એક ચાદર બાદીને હલાકુના લશ્કરમાં પહોંચ્યા.
હલાકુએ તેને એક તાતારી ટોળાંને સોંપ્યા.

રૂકનદીને બાદશાહના હુકમથી પોતાના ખાસ માણસોને એલ-
ચીઓ સંગાથે રૂધભારના મગણાના મજબુત કિલ્લા તોડી પા-
ડવા માટે મોકલ્યા. તેમણે ખજાનાથી ભરપૂર એવા ચાખીસ
કિલ્લાઓને જમીન ખરાબર કીધા. અલમુત, લામસ્તર તથા
ખીજ ફેટલાક કિલ્લાના રહેવાશીઓએ તાબે થવાનાં બહાનાં
કહાડી કહ્યું કે, બાદશાહની સ્વારી અહીં આવશે ત્યારે અમે
હુકમ ઉઠાવીશું. બે ત્રણ વર્ષ પછી બાદશાહ અલમુતની ન-
જદીક પહોંચ્યા અને તેમને દહેસત ખતાવવા રૂકનદીને કિલ્લા
નીચે મોકલ્યા; પણ કિલ્લાના કોઠવાળ તાબે ન થયા; માટે એ-
ક લશ્કરની હુકડી કિલ્લાને ઘેરવા સારું મૂકી પોતે લામસ્તર
ગયા. ત્યાંના લોકો તાબે થયા અને અલમુતવાળાઓએ પણ
માફી માગી. કિલ્લાના જમાદારે લશ્કરમાં આવી ત્રણ રોજની
મહેતલ લીધી, તેટલામાં ત્યાંની રૈયતે પોતાના મોલનો ખચાવ
કીધો. એથે રોજ કિલ્લામાં જ કંઈ રહ્યું હતું તે સર્વે લશ્કરે
લૂટી લીધું.

અલમુત એક પહાડ છે. તેની શિકલ જમીન ઉપર ઉઠે-
ઠેલા હોય એવી છે. અલમુતનો કિલ્લો એવો તો ખુલ્લું હતો
કે, તેને તોડતી વખતે તોડનારાઓને આસમાનના ખુરજો તો-
ડતા હોય એવું લાગતું હતું. આ કિલ્લાના પેટાંમાંથી મધ, સ-
રાખ, સરકાના હોજ તથા હસનસભાના વખતમાં સંગ્રહ કરેલા

કેટલોક ખોરાક જોવાને તેવો નિકળ્યો. ઇસમાયલીઓ આ વાતને હસનની કરામત સમજે છે.

બાદશાહ હુલાકુખાન રૂકનદીનનાં લશ્કરને વીખરી નાંખી સન ૬૫૪ ના જુલાઈ મહિનામાં પોતાની ઉમેદથી રૂઝદૂપ થઈ હુમદાનની કોરના અગ્રુક નામના ગામમાં ગયો. ત્યાં રૂકનદીનને સાથે લીધો હતો તેના ઉપર કૃપાદૃષ્ટિ હતી. રૂકનદીનને બાદશાહના એલચીઓ સાથે પોતાના ખાસ માણસો આપી શામના મુલકનાં કિલ્લા ચંગીસખાનના હાકેમોને સોંપવા હુકમ કર્યો. રૂકનદીન એક હલકા મુગલની દીકરી ઉપર આશક પડ્યો તેની ખબર બાદશાહને પડવાથી તેણે તે છોકરી તેને પરણાવી દીધી.

રૂકનદીન પોતાને મનકુખાન પાસે મોકલવા બાદશાહને અરજ કરી. બાદશાહ અજબ થયો; પણ અરજ પોતાને અનુકૂળ પડવાથી કબુલ રાખી અને તેની રખવાળી વારતે મુગલોની એક ટોળકી આપી. રૂકનદીન ગરદક પહોંચતાં મનકુખાનના એલચીઓએ મનકુખાન તરફથી તેને કહ્યું કે, તું ગરદક વિગેરે કિલ્લા કેમ સોંપતો નથી? તે કિલ્લાને તોડી પાછો આવ. તે પાછો ફર્યો ત્યારે એલચીઓએ મિજબાનીનાં બહાનાંથી તેને તેડી તીણી તરવારથી મારી નાંખ્યો.

ઇસમાયલીઓને સમાપ્ત કરવામાં મનકુખાનના એવો હુકમ હતો કે, તેઓમાંના એક પારણામાં સુતેલાં બાળકને પણ જીવવું મુકવું નહીં. રૂકનદીનના મરણ પછી તેના નોકરો તથા લશ્કર જે હાકેમને સોંપવામાં આવ્યાં હતાં તે બધાંઓને મારી નાંખ્યાં અને પોતાના એક ખાસ માણસને કઝમીન તરફ મોકલી રૂકનદીન ખુરશાના દીકરા, દીકરી, ભાઈ, બહેન, ખેત, ક-

ટીપ છે તેમાં રૂકનુદીનખુરશી પછી સમસદીન મહુમદ, અલ્લાઉદ-
દીન મોમન, કાસમશાહ એ નામો છે. ફિરસ્તાની તવારીખમાં
મીરસમસના પ્રકરણમાં એમ લખ્યું છે કે, મીરશમસ એ કા-
સમ અનવ્વર બિન સૈયદ મહુમદ નુરખસના મુરીદામાંથી હતો,
એ હકિકત ત્રીજા ભાગમાં આવશે. જેથી એમ સમજાય છે કે,
રૂકનુદીન પછી સૈયદ મહુમદનુરખસે નિઝારી પંથ ચલાવ્યો હોય
અને તેના બેટા કાસમશાહનું નામ પેઢીનામાં દાખલ થયું
હોય; પણ મીરશમસની વાત તો સુમારે ચારસો વર્ષની છે અને
સૈયદ મહુમદ જેને અમે સતગુરનુર ગણ્યો છે તે તો મહારાજા
સિદ્ધરાજના વખતમાં હતો, તેને સુમારે સાડાસાતસો વર્ષ થયાં
ત્યારે આ વાત સાચી ગણીએ તો તે વાત જાટી થાય એમ
આ પ્રક્રિયા બંધ બેસતી થતી નથી. ગમે તેમ હોય આપણે
આ જગ્યાએ ખોળ પંથમાં જેમ પેઢીઓ લખી છે તેમજ લ-
ખીએ. રૂકનુદીન સુધીની પેઢીઓ ઘણીખરી ઇતિહાસ સાથે મળે
છે. પેઢીઓમાં “ હાધી ” લખેલ છે, તે હસનસલા સમજવો.
હાધી એટલે હુદાયત આપનાર. તે પછી “ મહુતદી ” લખેલ
છે તે કીયાખુરશી ઉમેદ સમજાય છે. મહુતદી એટલે હાધીના
મદદગાર. ખોળની પેઢીઓની ટીપમાં રૂકનુદીન પછી જે નામો
છે તે મળેલી હકિકત સમેત હવે હું લખું છું.

શમસદીનમહુમદ (૧) અલ્લાઉદીન મોમન (૨) (એમ-
ની તવલદ અને રહેવાસ અઝકુન જેને “ અગુવા ” પણ કહેછે
તેમાં હતો અને નુરખત પણ ત્યાં છે) કાસમશાહ (૩) મુસત
નસરખિલ્લા (૪) અબ્દસલુમ (૫) ગરીબમિરજાં (૬) ખુ
ધરઅલી (૭) મુરાદમિરજાં (૮) જુલફિકારઅલી (૯) નુર
ધરઅલી (૧૦) ખલીલલ્લાઅલી (૧૧) નિઝારઅલી (૧૨)

(આ નામોવાળા ક્રેકમાં રહેતા હતા અને તેઓનાં આખરીનાં મકાન પણ ત્યાંજ છે) હસનઅલી (૧૩) (એના જન્મ અને રહેવાસ ક્રેકમાં હતો અને તુરખત શાહનઝકમાં છે) કાસમઅલી (૧૪) (એના જન્મ અને રહેવાસ ક્રેકમાં અને આખર સ્થળ કરબલ્લામાં છે) અબુલહસનઅલી (૧૫) (એના જન્મ અને રહેવાસ શેહેર ખાબકમાં અને આખર સ્થળ શાહનઝકમાં છે) ખલીલલ્લાઅલી (૧૬) (એના જન્મ શેહેર ખાબકમાં અને રહેવાસ માલાતમાં અને આખર સ્થળ શાહનઝકમાં છે) હસનઅલી (૧૭) (એમના રહેવાસ કીરમાન અને આખર સ્થળ મુંબાઈ) અલીશાહ (૧૮) (એના રહેવાસ કિરમાન અને આખર સ્થળ કરબલ્લા) મહમદ સુલતાન (૧૯) (હાલ મુંબાઈમાં વિદ્યમાન)

મારકોપોલોની મુસાફરીના ગ્રંથ ઉપરથી.

પાહાડી ઘરડા પુરૂષ વિષે.

પાહાડમાં રહેનાર ઘરડો પુરૂષ મુલહિત ગામમાં અગાઉના વખતમાં રહેતો હતો જે નામનો અર્થ “ આરામની જગ્યા ” એમ થાય છે. મેસરસ મારકોપોલો જમણે તે દેશમાં કેટલાક દેશીઓ પાસેથી સાંભળીને જે પ્રમાણે તવારીખ વર્ણન કીધી છે, તેમ હું તમોને આખી તવારીખ કહીશ.

“ તે ઘરડો પુરૂષ અલ્લાઉદ્દીનના નામે કહેવતો હતો. જે પાહાડો વચ્ચેની એક ચોકસ ખીણ તેણે પુરાવી નાંખી હતી અને ત્યાં સૌથી મોટો, સૌથી ખુબસુરત ખગીઓ જે કદી દીઠામાં ન આવ્યો હોય, એવો દરેક જાતના મેવાના ઝાડોથી ભરપૂર ખ-

નાવ્યો. તેના અંદર ઘણાજ ખુબસુરત તંબુઓ અને મહેલો જે-
 ના આપણને ખ્યાલ પાણુ ન આવી શકે એવા ગિલીટ ચડાવે-
 લા અને સરસ રંગના બનાવ્યા હતા. તેમાં નહેરો હતી જેમાં
 દારૂ, દૂધ, મધ અને પાણી ખુલ્લાં વહેતાં હતાં અને તેમાં ઘ-
 હીએક બાનુઓ અને ઘણીજ ખુબસુરત છોકરીઓ જે દુનિયા-
 માં મુશ્કેલાઈથી મળી શકે તે હતી. તેઓ દરેક જાતનાં વાજિ-
 નો વગાડી જાણતી અને ઘણુંજ મધુર ગાયન ગાતી તથા એ-
 વી રીતે નાચતી કે, જોનારનું મન હરાણુ કરી લેતી; કારણ કે
 તે ઘરડા પુરૂષની મતલબ એ હતી કે, લોકો એમ માનેકે, ખ-
 રેખર જિજ્ઞત તે એજ છે. તેણે તે ખાગ જે પ્રમાણે મહમદ
 નબીએ જિજ્ઞતનું ખયાન આપ્યું હતું કે, તે ખુબસુરત બગી-
 ચો છે. જેમાં દારૂ, મધ, દૂધ અને પાણીની નહેરો તથા જિજ્ઞત
 માં રહેનારાઓની ઘણીજ ખુશાલી માટે ખુબસુરત સ્ત્રીઓ છે
 તે પ્રમાણેના બનાવ્યા હતા. જે કોઈ તેના એકેશીન
 (ખૂની) નહિં થાય, તેને તે બગીચામાં દાખલ થવા આપ-
 વામાં નહિં આવતું. તે બગીચામાં દાખલ થવાના દરવાજા ખા-
 સે ગઠ હતો તે એવો મજબુત કે, આખી દુનિયાને અંદર ચે-
 સનાં અટકાવે અને તે શિવાય અંદર આવવાનો બીજો સ્ત્રો
 નહિં હતો. તેણે પોતાની દરબારમાં ખારથી વીશ વર્ષ મુધીની
 ઉમ્મરના કેટલાક છોકરાઓ, કે જેઓને સિપાહ બનાવના શે-
 ક હતો, તેમને રાખ્યા હતા તેઓને જેમ મહમદનબી કહેતા
 તેમ જિજ્ઞત વિષે કહેતો અને જેમ મુસલમાનો મહમદનબીને
 માનતા તેમ તે છોકરાઓ તે ઘરડા પુરૂષને માનતા હતા. પછી
 તેઓને ચાર, છ, કે દશદશન એકી વખતે એવી ચીજ પાવાની
 આપતા કે, જેથી ભરઉંઘમાં તેઓ પડી જતા. પછી તેમને ઉચ-

કાવીને તે નિજતમાં દાખલ કરાવતો તેથી જ્યારે તેઓ જગતા ત્યારે પોતાને નિજતમાં જોતા.

“ આ ઘરડો પુરૂષ પોતાના ચેલાઓને એમ ક્રેળવતો. જ્યારે તેઓ જગતા ત્યારે તેઓ પોતાને એવી ખુશનુંમાં જળ્યામાં જોતા કે, તેઓ ધારતા કે, ખરેખર તેઓ નિન્નતમાં છે અને પછી તે ખાનુઓ અને છોકરીઓ તેઓના જીવ ભરાય એવી રીતના તેઓ સાથે પ્યાર કરતી જીવાન પુરૂષ ને કંઈ માગે તે તેઓના માટે ત્યાં હવું તેઓ પોતાની મરજીથી તે જળ્યા કદી પણ છોડતે નહિં એવી હતી. હવે આ શહેજદા જને આપણે ઘરડો પુરૂષ કહીએ છીએ તે પોતાની દરખાર દખદખા ભરેલી અને ઉંચી રીતે રાખતો હતો અને બોળા લોકો જોયા તેની આસપાસ રહેતા તેઓને એમ મનાવતો કે, હું મોટો નખીછું જ્યારે પોતાના એશીશીનમાંથી કોઈને કંઈ કામે મોકલવા આવ્યો હતો ત્યારે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે તેને પીવાનું આપતો. પછી તેને પોતાના મહેલમાં લઈ જવા હુકમ કરતો અને પછી જ્યારે તે જીવાન પુરૂષ ઉઠતો ત્યારે તે ખગીચામાં નહિં; પણ તે કિલ્લામાં પોતાને જોતો. જે જોઈ તે નાખુશ થતો પછી તેને તે ઘરડો પુરૂષની હજીરમાં લઈ જતા અને પોતે જાણે એક ખરા નખીની હજીરમાં હોય તેમ ઘણાજ માન સાથે જીકીને સલામ કરતો. પછી તે ઘરડો પુરૂષ તેને પુછતો કે, તું ક્યાંથી આવ્યો. તે કહેતો કે, હું નિન્નતમાંથી આવ્યો તે નિન્નત જેવી મહમદ નખીએ પોતાના કાયદાની ખુકમાં લખી તેવીજ હતી. જેથી જે લોકો તે વખત આસપાસ ઉભેલા હોય ને જમને દાખલ કરવામાં નહિં આવ્યા હોય તેઓને તેમાં દાખલ થવાની ઘણીજ ખાહેશ થતી. ”

“ પછી તે ઘરડા પુરૂષને બ્યારે કોઈને મરાવી નાંખવો હોય ત્યારે તેવા એક જીવાનને કહેતો કે, ફલાણા ફલાણાને જઈ મારી નાંખ ને બ્યારે તું પાછો આવશે ત્યારે મારા ફિરસ્તા તને જિન્નતમાં લઈ જશે ને તું જો મરી જશે તોપણ મારા ફિરસ્તાને હું કહીશ તો તુને જિન્નતમાં લઈ જશે. આ પ્રમાણે તેમને મનાવતો અને તેઓને પાછા તે જિન્નતમાં જવાની એવી મોટી ખાહેશ રહેતી કે, ગમે તેવો હુકમ હોય તે કરવા સાચું પોતાની જાન જોખમમાં નાંખવા અચકાતા નહિં. એ પ્રમાણે જેને ચાહતો તેને તે ઘરડો પુરૂષ મારી નખાવતો અને રાજાઓના પેટમાં ખીક ઉપજાવતો, જેથી તેઓ તેના ખંડણી આપનાર થઈ જતા અને પછી સલાહ અને દાસ્તી સાથે તેઓ ઘરડા પુરૂષ સાથે વર્તતા. ”

“ મારે કહેવું જોઈએ કે, તે ઘરડા પુરૂષના હાથ હેડળ ખીજા હતા. જેઓ તેના કામની નકલ કરતા અને તેજ પ્રમાણે ચાલતા એઓમાંના એકને દમાસ્કસ અને ખીજાને કુરદસ્તાનમાં મોકલી આપ્યા. ઈ. સ. ૧૨૫૨ માં એવું બન્યું કે, લીવંટના તાતાર લોકોના અમીર અલ્લાઉએ આ ઘરડા પુરૂષનાં ઘાતકી કામો વિષે સાંભળ્યું અને તેના છેડે લાવવા કરાવ કીધો, તેથી પોતાના એક મોટા અમીરને તે કિલ્લા ઉપર મોટા લશ્કર સાથે મોકલ્યો; પણ તે કિલ્લો એવો મજબુત હતો કે, ત્રણ વર્ષ સુધી ઘેરો રાખવા છતાં લેવાઈ શકાયો નહિ; પણ પછી કિલ્લામાંના લોકોના ઝિરાફ ખુટચો અને પકડાયા. તે ઘરડા પુરૂષને બધા માણસો સાથે કતલ કરવામાં આવ્યો અને કિલ્લા સહીત જિન્નતના ખાગને જમીનદાસ્ત કરવામાં આવ્યો તે વખતથી તેના બાદ કોઈ તેની ગાદીએ ન આવ્યા ને તેની

લુચ્ચાઈઓનો છેડો આંચો ”

માન પામેલા સાહેર ડીઝ જાનનીલ કહે છે કે,

“હુસેનના શોકકારક મોતના વખતથી અલીના ખાનદાનથી ઉતરેલાઓ તે ખરા વારસ પેંગંખરના છે એમ લોકો માને છે. એમ માનનારાઓ પોતાના ધર્મના મતો છુપા રાખવાની કોશિષ કરવાને લીધે અને વળી તરેહુવાર મતો ધરાવવાના સખખથી એઓના ધર્મની વક્ષણ વિચિત્ર અને ગુપ્ત છે. એક તરફ અલીને ખુદાનો અવતાર લીધો હોય એવી રીતે માને છે અને તેની આલાદને પણ તેના જેવો દરજ્જો આપે છે અને બીજી તરફ બીજા ફિરકો એવો પણ છે કે જે પોતાને દીનનો કલમો અને ખોટાં ફરમાનથી છુટો ગણે છે. હજરતઅલીને માનનારાઓમાંનો એક ફિરકો ઇસલામી છે. જેઓ સીયા પણ ગણાય છે. તે મુખ્ય ફિરકો છે અને અસલ ધર્મના મતથી આડે રસ્તે જનારી શાખાની એ જડ છે. એ નામ તેઓએ તેમના સાતમા ઇમામના નામપરથી ધારણ કરીધેલું છે. જે ઇમામ વિષે એઓ એમ માને છે કે, તે જમીનમાં ગયો છે; પણ દુનિયાંના છેડો આવશે તે દિવસે પાછો આવશે. ઇં સન ૧૦૯૦ માં ઇરાનની ઉત્તર તરફના પાહાડી પ્રગણામાં રહેનાર સભાના દીકરા હુસેન આ ઇસમાયલી ખાનદાન સ્થાપ્યું હતું. અને એકસો સીતેર વર્ષ પછી મંગોલ લોકોએ તે કોમને દાખી નાંખી. તે વખત સુધી હુસેન જે ખાનદાન સ્થાપ્યું હતું, તે પુર્વ કોહીસ્તાનમાં બધે ઠકાણે નહિં તો કેનગામ સુધી ફેલાઈ ગયું હતું. કાઝમોનની ઉત્તર પુર્વ દિશા તરફ ખત્રીશ

મૈલ છેટે અલમુતમાં તેઓનું મુખ્ય મથક હતું અને આખા સંસ્થાનમાં ખધે ઠેકાણે ઘણા મજબુત કિલ્લાઓ તેઓ ધરાવતા હતા.”

“હીં સાસીએ એ પ્રમાણે સાબીત કીધું હોય એમ દખાવ છે કે, એક જાતના રોપો જેને “હસીસ” કહે છે તે તેઓ વાપરતા હતા. તે ઉપરથી તેઓ “હસીસીન” કહેવાય છે. તેઓની મારી નાખવાની અને જીલમ કરવાની રીત ઉપરથી “એસેસીન” એટલે કતલ કરનાર એ નામ હાલના વખતમાં વપરાય છે. આ રીત વાપરવાની અસલ નેમ તેઓની એ હતી કે, ખરા ધર્મને માનનારાઓ તેઓ ઉપર જીલમ કરે તો તેઓથી સામે તક્કવારથી ન થવાય; માટે ખીવડાવવાની અને સજા કરવાની એ રીત તેઓએ દાખલ કીધી.”

મુલહિત નામની સમજણ [રામુશીઆમાં છે તેમ] મુલહિત એ નામનો અર્થ અરબીમાં “ખરા ધર્મથી આડી રીતે જનારાઓનું રહેઠાણ” એમ થાય છે. અરબીમાં “મુલહિદ” જેનું ખડુ વચન “મુલહિદા” છે જે બોલનું ધરાની તવારીખમાં ઉપલી કોમને નામ આપવામાં આવ્યું છે. અને હજી સુધી ઇસમાયલીને લગતા થોડા ઘણા કિસ્કાઓ જેવા કે, “દરશીશ” “શાઈરીસ” માટે સુની અરબો એ નામ આપે છે.

“તખકતે નાશરો” નો લખનાર અલમુતના કિસ્કાને “મુલાહિદ તલમૈત” એટલે મોતના મુલાહિદ એટલે ધર્મથી આડે રસ્તે જનાર એમ કહેછે.

“ખાનીકાફ” અને તે પહેલાં “મુલહિત” એ અલમુત પરથી નામ નિકળેલું છે એમ જો આરં શરિરટર માનેછે; પણ મુલહિતનું મળતાપણું “મુલહિદ” અથવા “મુલાહિદા”

ને વધારે મળતું છે. આરમીનિયન તવારીખમાં ઇસમાયલી દેશને “ મુલ્હિત ” એ નામ આપેલું છે અને “ રખીબેન જામીને ” ખારમી સદીમાં અને “ રખરૂકી ” એ તેરમી સદીમાં “ મુલીહિત ” એ પ્રમાણે બોલ તેવી રીતે લાગુ પાડયા છે. હુલાહની સ્વારીના આઘનીસ વર્ણનમાં મુલાહી દેશ વિષે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે:—

“ નેરસલમની યાત્રાએ જનારાઓએ “ જલબેનાન ” પાહાડની ઉતરે આવેલા પહાડોમાં વસનાર કોમની શાખાના સરદારને “ પાહાડનો ઘરડો પુરૂષ ” એ નામ આપ્યું છે. જે અરખીમાંથી “ શેખુલ જખલા ” બોલના તરજુમો છે; પણ હામરના લખવા પ્રમાણે અલમુતના શહેજદાને જે પોતાને સુલતાન કે, મલેક કે, અમીર કંઈ નથી કહેવડાવતો તેનું નામ છે એમજ હોય એમ લાગે છે. કારણુ તેના દેશને “ બિલકુલ જખલ ” એમ કહેતા હતા ”

નીચે લખેલું ખયાન ચીનના રહેવાશી મી૦ રેમુન્ટસંટ તરફથી છે.

“ મુલાહી દેશના સિપાઈઓ તે પકકા લુટારા છે. જ્યારે તેઓ કોઈપણ વ્યસની જીવાન પુરૂષને જીએ છે ત્યારે તેને કાયદા અથવા લાભની આશાથી લલચાવે છે તેને એટલી હદ સુધી લલચાવે છે ને ઉશ્કેરે છે કે, તે પોતાના હાથથી પોતાના મોટાભાઈ કે પોતાના બાપને મારી નાંખવા તેને કહેવામાં આવે તો મારી નાંખવા તૈયાર થાય એવી હદ પર જ્યારે તે પહોંચે ત્યારે તેને કેફ પોવરાવી પીધેલા ખમ્બાવી તે હાલતમાં તેને એકાંતની આરામની જગ્યામાં લઈ જાય છે. જ્યાં તેને મધુર ગાયન અને ખુબસુરત સ્ત્રીઓથી અકચુર કરવામાં આવે છે

કેટલાક દિવસ સુધી તેની બધી ઈચ્છા પુરી પાડવામાં આવે છે અને પછી જ્યારે તે ઉઘમાં હોય ત્યારે તેની અસલી જગ્યાપર લઈ જવામાં આવે છે. જ્યારે તે જગે છે ત્યારે તેને પુછવામાં આવે છે કે, જો તે ખુની થાય તો તેને તેજ સુખથી બદલા આપવામાં આવે. પછી ધર્મ પુસ્તકો અને ખંદગી તેને શીખવી એવો ગરમ કરવામાં અને જોત્સમાં લઈ આવવામાં આવે છે કે, કંઈપણ કર્મ તેને કરવાનો હુકમ કરવામાં આવે તો તે બ-જાવવા માટે દિલગીર થયા વગર કે મોતથી બીધા વગર તે બજાવે છે ”

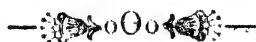
અરબી વર્ણન જે છે તે અત્રે કહી નહિં શકાય એટલું લા-ખુ છે. તે એક “ હુકીમની તવારીખ ” એ નામની કિતાબમાં છે. તેમાં જિન્નતના વિગતવાર હેવાલ આપવામાં આવેલા છે. તેમાં લખેલું છે કે—

“ આવા જુવાન પુરૂષને ભાંગ જેવી કેફી વસ્તુ પીવરાવી તેને તે આરામની જગ્યામાં લઈ જવામાં આવે છે ત્યાં તે જ-ગ્યા પછી કહે છે કે, આ સરદાર હું જાગું છું કે સ્વપ્નામાં છું. તેના સરદાર કહે છે કે, ફલાણુ, યાદ રાખ કે આ સ્વપ્નું કોઈને કહેતો નહિં. જાણુ કે તે જગ્યા તારા માટે જિન્નતમાં રાખવામાં આવી છે. તે હજરતઅલી જે તારો ધણી છે તેણે તુને આ દેખાડવાની મહેનત કીધી છે * * * માટે તે ઇમામની આકરી બજાવવામાં એક પળ પાણુ આનાકાની કરતો નહિં તે તારાથી ખુશી છે એવું તુને જણાવવા માટે ઇ-ચ્છુ છે ”

વીલીયમ ડી૦ નાનલ્સ તે ઘરડા પુરૂષ માટે એમ ક-હે છે કે—

“તે ઘરડા શેખથી પાસેના અને છેટેના બધા અરબો અને ખ્રિસ્તિઓ ઘણા ખીતા હતા; કારણ કે તે પોતાના જસુસો મોકલી બેઠ વર્ગના શાહુજદાને ઘણીવાર મરાવી નાંખતો હતો; કારણ પોતાના દેશમાંના જુવાન પુરુષોને પોતાના મેહેલમાં લાવતો. પછી તેઓને જુદી જુદી ભાષા શીખવતો અને ખીજ બધી ખાખતો ઉપરાંત તેઓના ખાવંદથી ખીવું; તેને મરવા સુધી તાબે થવું કે જ્યાં કરીને જિન્નતની ખુશાલીમાં દાખલ થવાશે અને જે કોઈ તે ખાવંદનો હુકમ બજાવતાં મરી જશે તેને ફિરસ્તા માનવામાં આવશે. હવે આ ફિદવીઓ અથવા ચેલાઓ કેવી સખત તાબેદારી કરતા હતા તે વિષે “ફરાપીખીના” અને “મરીના સાનુન્ટો” એ બે જાણો વર્ણન કરે છે કે, “એક વખતે જરસલમના રાજા તે ઘરડા પુરુષની મુલાકાત કરવા આઠ્યો અને તેઓ એક દિવસ સાથે ફરતા હતા ત્યારે તે ઘરડા પુરુષે તે રાજાને પુછ્યું કે, જો મારી રૈયત મને તાબે છે તેવી કોઈપણ રાજાને તાબે હશે? તેના જવાબ તે રાજા આપે તેટલીવાર વાટ જોયા વગર બે છોકરાઓ જોયા એક મિનારા ઉપર હતા તેમને ઇસારો કીધો, તે સાથેજ તેઓ નિચે કૂદ્યા અને પોતાના માણ છોડ્યા.”

સીરીયા અથવા ઇરાનથી ઇસમાયલી એલચીઓએ જે જાણવા જોગ ખૂનો કીધાં અથવા ખૂન કરવાનાં યત્નો કરવામાં આવ્યાં તેની વિગત નીચે મુજબ છે.

જેઓનાં ખૂન કરવામાં આઠ્યો તેનાં નામ,

ઇ. સ. ૧૦૯૨—નિઝામુલ મુલ્ક—તે મલેકશાહનો અગાઉનો ઘણા જોરાવર વજીર.

- ઈ૦ સ૦ ૧૧૦૨ સેલજુકીઆન—ઈરાનના શાહાનશાહ અને થો-
ડી મુદત પછી તેના બે દીકરા. હોમસનો બાદશાહ ને
તેને તેજ શહેરની મસજીદમાં.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૧૩ મોસલનો બાદશાહ. તેને દમાસ્કસની મુખ્ય મ-
સજીદમાં.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૧૪ સંજરશાહનો વજીર અબુલ મુન્કરઅલી અને
ચાકર બેગ, સંજરશાહનો કાકો.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૧૬ અહમદ યલ ને બગદાદમાં. મરાઘાના બાદશા-
હ ને ઈરાનના સુલતાન મહમદની હાજરીમાં.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૨૧ અમીર અફઘાલ, મિસરનો શક્તિમાન વજીર
તેને કુરોમાં.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૨૬ કાશીમ અકસોંકર મુસલ અને અલેપોનો બાદ-
શાહને મોશલની મોટી મસજીદમાં.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૨૭ મોહુદીન, ઈરાનના સંજરશાહનો વજીર.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૨૯ અમીરબિલ્લા, મિસરનો ખલીફ-
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૩૧ દમાસ્કસનો રાજા તાજુલ મુલકબુરી.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૩૪ શમશુલ મુલક, અને તેનો દીકરો.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૩૫—૩૮ ખલીફ મુસ્તર શીદ, ખલીફ રાશીદ અ-
ને દાઉદ, આદર બાઝાનનો બાદશાહ.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૪૯ ત્રીપાલીનો કાઉન્ટ રેમાન્ડ.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૯૧ કીઝલ અરઝલન, આદરબાઝાનનો બાદશાહ.
- ઈ૦ સ૦ ૧૧૯૨ જેર સેલમનો રાજા કાનરાડ આફ માનફર્ડ
[આ ખુન ઈંગ્લાંડના રાજા ક્રીંગ રીચર્ડની ઉશ્કેરણી-
થી કરવામાં આવ્યું હોય એવો તેનાપર શક લાવ-

વામાં આવે છે]

ઈ૦ સ૦ ૧૨૧૭ હુમધાનનો બાદશાહ ઓગલમીસને મારી નાંખવાની કોશીશ કરવામાં આવી હતી.

ઈ૦ સ૦ ૧૧૭૪—૭૬ મોટા સલ્લાઉદ્દીનને.

ઈ૦ સ૦ ૧૨૭૧ બગદાદનો હાકેમ અને મોંગલની તવારીખ લખનાર અલ્લાઉદ્દીન જુવાઈની.

ઈ૦ સ૦ ૧૨૭૨ ઈંગ્લાંડના રાજા એડવર્ડને એકરમાં.

પાછલા વર્ષોમાં ઇસમાયલીના ફિદવીઓ ભાકુતી ખૂન કરનાર તરીકે પોતાની ચાકરી બબ્બવા તૈયાર થતા. ખીખસે પોતાની કોર્ટમાં એક કાગળ લખ્યો તેમાં લખે છે કે, જ્યારે આવા ભાકુતી ખૂનની જરૂર પડે ત્યારે તેમને વાપરવામાં આવે છે.

એડવર્ડ રાજાને મારી નાખવા જે કોશિષ કરવામાં આવી તે વિષે એક મુસલમાન ગ્રંથકર્તા લખે છે કે, તે ઉશ્કેરણી ખિખસે કરી હતી.

વાનહામર લખે છે કે, અલમુતનો શેખ અથવા ગ્રાન્ડ માસ્ટર સીરીઆના સરદારના તાબા નીચેના દેશ છે.

કોહીસ્તાન તે પૂર્વ ઇરાનમાં દેશ છે.

કુમીસમાં એક દેશ તે [હમગનને બોસ્ટમના પાસે છે] ઇરાકમાં દેશ છે તે.

કુરદીસ્તાનમાં કોઈ દેશ તાબે હતો એમ લખતો નથી.

કરનલ મોન્ટીથ કહે છે કે, આશીશીનાના કેટલાક ભાગ હતા. જે સીરીયા, કુરદસ્તાન અને એશીયા માઈનરમાં વીખરાએલા છે પણ એ બધા અલમુતમાં રહેનાર સરદારને ઇમામ અથવા મુખ્ય ધર્મગુરૂ તરીકે માનતા હતા.

ઈ૦ સન ૧૨૫૧ માં જ્યારે મંગુખાન ગાદીએ આવ્યો ત્યાં

૨ મોંગોલ તેણે ફત્તેહ કરવાના પૂરો ઠરાવ કીધો અને તેણે પોતાના ભાઈ કુમલાઈને ચીન અને આસપાસના દેશો તાબે કરવાનું કામ સોંપ્યું. જે લશ્કર ઇરાન અને સીરીયા જવાનું હતું તેની સરદારી તેના ભાઈ હલાકુને સોંપી. મોંગોલના આફ્રીકા સરો જેઓ લગભગ ઇરાનમાં હતા તેઓના તરફથી જે જે ફરી-આદા આવી તે ઉપરથી ઇસમાયલીઓને તાબે કરવાનો ઠરાવ કીધો અને ઇ. સન ૧૨૫૪ ના ફેબ્રુઆરી મહીનામાં કારાકોરમથી હલાકુ નીકળ્યો તે ઘણીજ સંભાળથી આગળ વધ્યો અને સન ૧૨૫૬ માં જાન્યુઆરી મહિના સુધી આકસસ નદી આળંગી નહિં હતી; પણ એક લશ્કર ઘણી મુદત અગાઉ “કીતીબુકાનાયન” નામના ઉમરાવના હાથ નીચે મોકલવામાં આવ્યું હતું. અને ઇ. સ. ૧૨૫૩ માં ઇસમાયલી કિલ્લાઓ ઉપર ઘેરો ઘાલવામાં તે લશ્કર રોકાયેલું હતું. લડાઈ ચાલતી હતી. તે વખતમાં ઇ. સ. ૧૨૫૫ માં આસેસીનોના રાજ અલ્લાઉદ્દીન મહમદને તેના દીકરા રૂકનદીન ખુરશાની ઉશ્કેરણીથી મારી નાંખવામાં આવ્યો અને તે પછી તેના દીકરા ગાદીએ આવ્યો. એક વર્ષ પછી [નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૨૫૬ માં] રૂકનદીન હલાકુને તાબે થયો. એકસો કિલ્લા આપી દેવામાં આવ્યા. જે બધા ખોરાક અને ઘરગોળાના ઇનજીનાથી સારી રીતે પૂરા પાડેલા હતા. તેઓમાંના બે કિલ્લાઓએ તાબે થવા ના પાડી. તેઓમાંના એક “લેયએસર” નામનો એક વર્ષ પછી તાબે થયો અને બીજો “ગિરદક” નો કિલ્લો વીસ વર્ષ સુધી ટકી રહ્યો તે ઇ. સ. ૧૨૭૦ ના ડીસેમ્બર મહિનામાં તાબે થયો. હલાકુએ રૂકનદીનની સારી ખરદાસ્ત કીધી અને તેને “કાનના કોર્ટ” માં મોકલી આપવામાં આવ્યો. તેનું મહેલ

કેવી રીતે ઉપજ્યું તે વિષે વર્ણન જુદી જુદી રીતે લખવામાં આવ્યું છે; પણ જે ખયાન ઘણું કરીને માનવામાં આવે છે અને જે રાશીદુદ્દીને લખ્યું છે તે એકે, “મંગુખાને ન્યારે તેના આવવા વિષે સાંભળ્યું ત્યારે તે ગુસ્સે થયો અને કહ્યું કે, તેના ઘોડાઓને નકામી તકલીફ શા માટે આપવી જોઈએ? એમ કહી રૂકનદીનને મારી નાંખવા સારું જણાવ્યું મોકલ્યા અને તેને રસ્તામાંજ મારી નાંખવાનો હુકમ કીધો. તે પછી અસામુત કંઈ પણ વધારે અટકાવ કર્યા વગર તાબે થયું. તે ફિરકાના કેટલાક બાકી રહેલાઓએ તે કિલ્લા પોતાના કબજામાં મેળવ્યો અને થોડી મુદત સુધી ટકી રહ્યો. એ પ્રમાણે તેઓના દશ પાયમાલ થયો. જો કે તે ફિરકો રહી ગયો તે જુદા જુદા દેશમાં વીખરાઈ ગયો અને અપ્રસિદ્ધ થઈ ગયો. ૬૦ સન ૧૮૬૬ માં એક ઘણા તરેહવાર કેશ હાઇકોર્ટ-માં સર જોસેફ આરનાલ્ડ આગળ આવ્યો, તે પરથી ઇસમાયલીના બાકી રહેલાઓ વિષે નવી ખબર મળી. ”

“ કેટલીક સદી અગાઉ ઇસમાયલીના ધર્મગુરૂ પીર સદરદીને સિંધમાં હિંદુ વ્યાપારીઓમાંથી લોકોને વટલાવ્યા અને ઝાળ-ઓના નામથી સિંધ, કર્ચ અને ગુજરાતમાં એ કોમ ઘણી વધી. જ્યાંથી તેઓ મુંબાઈ અને જંગબારમાં ફેલાયા. પશ્ચિમ હિંદુસ્તાનમાં તેઓની સંખ્યા હાલ પચાસથી સાઠ હજાર કરતાં ઓછી નહિ હશે. તેઓના ધર્મમત અથવા જે પુસ્તકોને તેઓ માને છે, તે હિંદુમત, તે સાથે મુસલમાની રીવાજ અને સીયાના ગુપ્ત ધર્મથી એક અજળબજળ જોવા થઈ ગયો છે; પણ તેઓમાં મુખ્ય બાબત એ જોવામાં આવે છે કે, તેઓ ઇમામથી વંશપરંપરા ઉતરતી ઓલાદને (ભક્તિ કરે છે

એમ નહિ કહીએ તો) ઘણું માન આપે છે. મારી હાજરીમાં જ્યારે હું ધરનમાં રહેતો હતો ત્યારે ઘણાએક યાત્રાળુ આવતા હતા અને મોટી રકમ નાણાની જેને ઇસમાયલીના પૈસા એમ આપણે કહીએ તે તેને આપતા હતા. છેલા ઇમામના અગાઉના ઇમામ અબુલહુસેન જે અલામુતના છેલા શેખમાના માનવામાં આવતો હતો તે ઇમામની આલાદથી ઉતરેલા અને ઇમામ ઇસમાયલ અને તેના મોટા દાદા અલીઅબુતાબેલના આલાદનો છે એવો દાવો કરતો હતો. એની પાસે મહેલાતીમાં ઘણી મિલકત હતી. તે એક વખત ફિરમાનનો હુકમ હતો તેના દીકરા અને તેની ગાદીએ આવનાર શાહ ખલીલલ્લા યઝ્દમાં એકે કબ્રામાં ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં માર્યો ગયો હતો.

ફતેહઅલીશાહ ઇસમાયલી કીનાથી ઘણા ખીતો હતો. જેથી માણસનું ખૂન કરવું એ ગુન્હાની સજા ઘણી સખત કરતો. તેણે નાના ઇમામ આગાખાનને બક્ષીસો અને માન અકરામ આપ્યું અને પોતાની દીકરીઓમાંની એક દીકરી વિવાહમાં આપી. ઇ. સ. ૧૮૪૦ માં આગાખાને ફિરમાનમાં હુલ્લડ જગાડ્યું હતું જેથી ધરનમાંથી નાશી જવું પડ્યું. તેણે સિંધમાં આવીને આશ્રય લીધો અને છેલ્લે કંદહારમાં જનરલ નાટને અને સિંધમાં સર નેપીઅરને ઘણા સારા વખતે મદદ આપી. જે માટે આપણી બ્રિટીશ સરકાર તરફથી પેન્શન મળે છે.

ઘણાં વર્ષો થયાં આ ખરા વારસના રહેવાનું મથક મુંબઈ છે. જ્યાં તેને મોટી પેદાયશ ઇમાન રાખનારાઓ પાસેથી મળે છે તે સરતના ઘાડાઓ રાખવા અને તેના મુખ્ય મુરબી અને આગેવાન થવા ઉપર ખર્ચ કરે છે અથવા ખર્ચ કરતા હતા.

ખોળઓમાં જે તડ પડવાનું કારણ એ હતું કે, કેટલાક મુંખની જમાયતમાંથી જેઓ પૈશાવાલા હતા તેઓની મરજી એવી થઈ કે, જમાયતના તરેહવાર ધર્મના મતમાંથી જુદા થઈ માન ભરેલા મુની થઈ રહેવું જેથી ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં હાઈકોર્ટ મધ્યે કજીઓ ચાલ્યો હતો જેની મતલબ એ હતી કે, આગાખાનનો ખોળઓ ઉપરનો સ્વધર્મો હક્ક દૂર કરવો અને જમાયતનો મિલકત મુની મુસલમાનને સ્વાધીન થાય.

મી. હાવર્ડ અને જોસેફ આરનાલ્ડનાં ઘણી મહેનત લઈ કરેલાં ભાષણો જે આ બાબત કોર્ટમાં કરવામાં આવ્યાં તે ઉપરથી મેં ઉપર લખેલી વિગત મેળવી છે. ચુકાદો જે કરવામાં આવ્યો તે તદ્દન પાહાડી ઘરડા પુરુષની તરફીમાં થયો.

મિસરમાં ઈસમાયલીઓ કેળવણી આવતા હતા તે વિષે હકીકત.

હિસ્તરી આવધી આસીસી-સમાંથી.

“ ૨૫૭૦૦૦ ડ્યુકેટો આ વિદ્યાલયની પેદાયશ હતી (સાડા ખાર રૂપિયાનો એક ડ્યુકેટ) અને તે ૧૦ અને ૮૦ એ પ્રમાણમાં ઉઘાડવામાં આવતી હતી. તેનો ઉપયોગ વિદ્યાલયના શિક્ષાગુરુઓ અને બીજા અધિકારીઓના પગાર આપવામાં, શિખવવા માટેની જરૂરીઆતો પુરી પાડવામાં, શાસ્ત્ર સખંધી જાહેર કેળવણી આપવા માટેનાં સાધનો લેવામાં તથા ધર્મની છુપી એજેન્ડા ખરીદવામાં થતો. શાસ્ત્રની કેળવણીમાં મનુષ્યજ્ઞાનની સઘળી શાખાઓનો સમાવેશ થતો અને ધર્મની બાબતમાં નીચે લખ્યાં નવ સિદ્ધાંતો અનુક્રમે નવ પાયરીએ આવતા ”

“ ખોળ સઘળી પાયરીઓ કરતાં પહેલી સૌથી વધારે લાંબી તથા મુશ્કેલ હતી; કારણ કે શિક્ષકના જ્ઞાનમાં વિદ્યાર્થીને પુરો ભરેલો રાખવાને ઉશ્કેરવા તથા ધર્મ સખંધી છુપાં ભેદ પ્રમાણે વર્તવામાં કંઈપણ વાંધો લેવો નહિં તથા તેમાંતો કેવળ આસ્થાજ રાખવી એવું આકરા સમ ખાઈને કબુલ કરવા તેનું વલાણું કરાવવા માટે તે જરૂરની હતી. ”

“ આ મતલબ સાધવાને માટે સ્થાપિત ધર્મ અને ખુદ્દી જોતાં એક ખોળથી વિરૂદ્ધ જાણાય એવી ધણીક વાતોથી આ ડાખવળા સવાલો અને કપટ ભરેલા શકો લાવી કુરાનની વાતોને ગુંચવણ ભરેલી કરી અને નેવી રીતે નાજિએર ઉપરના બહારના છાલાની અંદર કોપર રહેલું છે તેવી રીતે ઉપર ઉપરના અર્થની અંદર વધારે ઉડો ગુદાર્થ ખતાવી મનને ગુંચવણમાં નાખવાને માટે દરેક લઈ શકાય તેવો ઉપાય લેવામાં આવતો. શિષ્યની છજાસા જેટલા પ્રમાણમાં વધતી હોય તેટલાજ પ્રમાણમાં જ્યાં સુધી તે આકરા સમથી ખંધાય ત્યાં સુધી આ મુશ્કેલીઓના જરાપણ ખુલાસો આવવાને માટે શિક્ષકની ના પાડવામાં દૃઢતા વધતી. આ પછી તેને ખોળ પાયરીમાં દાખલ કરતા. અહીં તેને ઈશ્વરે નિરમેલા ઈમામો, જેઓ સઘળી વિદ્યાનું મુળ હતા, તેમની ઓળખાણ પડતી. તેઓમાં તેને પુરૂ ઈમાન ખેસે કે, તરતજ ત્રીજી પાયરીમાં તેઓની સંખ્યા વિષે તેઓને કહેવામાં આવતું. આ સંખ્યા પવિત્ર સાતથી વધારે નહતી. કારણ કે ખુદાએ સાત આશમાન, સાત દુનિયાં, સાત દરિયા, સાત ગૃહો, સાત રંગ, સાત સુર, તથા સાત ધાનુઓ, નેવી રીતે કરેલ છે તેવીજ રીતે તેણે પોતાના ખાણીઓમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ એવા સાત પ્રસિધ્ધ ઈમામો નીમેલછે. આ-

નાં નામ અલી, હસન, હુશેન, અલીઝેનલાખદીન, મહમદ બાકર, જાફર શાદક અને તેના દીકરો સાતમો તથા છેલ્લો ઇસમાયલ ”

“ આપણે જોયું તેવી રીતે ઇમામીઓ તથા આમાં ફર અટલોજ કે ઇમામીઓ સાતને બદલે બાર માનતા. ચોથી પાયરોમાં આવવાનું તેઓએ બહુ સહેલું રાખ્યું હતું. આમાં એમ કહ્યું છે કે, દુનિયાની શિરૂઆત થઈ તે પછી સાત ઇશ્વરી કાયદા કરનાર અથવા ઇશ્વર તરફથી મોકેલા બોલતા પેગંબરો થયા છે. જેમાંના દરેકે ખુદાની આજ્ઞાથી પોતાનાથી આગળના મતો ફેરવેલ છે. આમાંના દરેકને સહાયભુત થઈ પડે એવા સાત મદદગાર હતા. જેઓ વખતની દરમિયાન એક બીજા પછી આવતા ગયા; પણ તેઓ ખુદી રીતે પ્રસિદ્ધ ન થયા તેથી તેઓ “મુંગા” કહેવાતા.”

“ આ “મુંગા” ઓના પહેલાને “સુસ” કહેતા અને તે બોલતા પેગંબરોના આચાર્યોની જાણે કે, જગ્યા હોય નહિં ? આ સાત બોલતા પેગંબરો તેઓની સાત જગ્યાઓ શીખે નીચે મુજબ હતા.

“આદમ, નૂહ, ઇબ્રાહિમ, મૂસા, ઇસા, મહમદ અને જાફરનો દીકરો ઇસમાયલ જે છેલ્લો હોવાથી સાહેબેઝમાન (વખતના ધણી) કહેવાતા.”

“ તેઓના સાત મદદગારો નીચે પ્રમાણે હતા.”

“ સેથ, શેમ, ઇબ્રાહિમનો દીકરો ઇસમાયલ, આયરન, સી મોયન, અલી અને ઇસમાયલનો દીકરો મહમદ ”

“ આ સારી ગોડવાણુ જને માટે ઇસમાયલીઓને સપ્તનું નામ મળ્યું હતું તેથી ખુદ્દુ દખાય છે કે, દરેક પેગંબરી કા-

રફીરદ્દીમાં મુંગાઓમાંથી માત્ર પહેલાનુંજ તેઓએ નામ આપ્યું છે. ઇસમાયલનો દીકરો મહમદ જે છેલા પેગંબરના સાથીઓમાંના પહેલા હતા તેને ગુજરી ગયે સો વર્ષ થઈ ગયાં હતાં તેથી જોના અલ્યાસ આ પાયરીએ અટકયો હતો તેઓને માટે ચાલતા જમાનાના “મુંગા” પેગંબર તરીકે તેઓની મરજીમાં આવે તેને નીમવાને શિક્ષકોને છુટ હતી.”

“પાંચમી પાયરીમાં જ્યારે શિખાઉ આવે ત્યારે તેને મતોમાં વધારે ખુલ્લી રીતે ઇમાન આવેછે. આ કારણને માટે અને ખરા ધર્મના વધારાને માટે તેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે, સાત “મુંગા” પેગંબરોમાંના દરેકને ખાર મદદગાર હતા. કારણ કે ખારનો આંકડો સાતના આંકડા પછી શ્રેષ્ઠ છે; કારણ કે રાશીઓ ખાર છે મહિના ખાર છે, ઇસમાયલીની જતો ખાર છે તથા દરેક હાથની આંગળીનાં હાડકાં અંગુઠાનાં ખાદ કરતાં ખાર છે.

“આ પાંચમી પાયરી પછી ઇસમાયલી ધર્મનાં સિદ્ધાંતો તપાસવામાં આવતાં અને છઠીમાં એવું દેખાડવામાં આવ્યું હતું કે, સ્થાપિત ધર્મના કાયદા સાધારણ અને તત્ત્વજ્ઞાનના કાયદા કરતાં હલકે દરજ્જે હોવા જોઈએ.”

“પ્લેટો, એરીસ્ટોટલ, પાઇથોગોરાસના કાયદા પ્રમાણે તરીકે લેવામાં આવ્યા અને સિદ્ધાંત તરીકે કબુલ કરવામાં આવ્યા આ પાયરી બહુ કંટાળા ભરેલી હતી. જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાનીઓના ડહાપણમાં તેનું મન તે ખરોખર પરીવી શકતા તથા તે વિષે ખરાખર માહિતગારી ધરાવતા ત્યારે તેઓને સાતમી પાયરીમાં દાખલ કરતા. અહીં તે તત્ત્વજ્ઞાનમાંથી છુપા જ્ઞાનમાં દાખલ થતા આ એકત્રપણાં વિષે સુફીઓએ પોતાનાં પુસ્તકોમાં જેવો મત જણાવેલ છે તેવો મત છે. આઠમીમાં ધર્મનાં વાસ્તવિક ફરમા

નો બતાવવામાં આવ્યાં હતાં; પણ તે આગલાં કર્મનાને નાબુદ થવાને અને પેગંબરો તથા તેના મદદગારોના નિર્માલ્ય-પણાં માટેજ તે વાત હવે ખરાબર અજવાળામાં આવતી. સ્વર્ગ, નર્કના અસ્તિત્વપણાં વિષે કૃત્યોનાં વિરકતપણાં વિષે તથા તેઓને માટે આ તથા આવતી દુનિયામાં ઇનામ તેમજ શિક્ષા નથી, એ વિષે તેની આંખો ઉઘડતી અને સત્તાની હદમાં ન રહે એવી તૃષ્ણાનું હૃથીઆર થવાને માટે તે નવમી અને છેલી પાયરીમાં તૈયાર થાય છે. આ પંથનું ટુંકામાં સિદ્ધાંત:—”

“ માનવું કંઈ નહિં અને હિમ્મત સવળી વાતની કરવી હો-વાથી ધર્મ અને નીતિના દરેક તત્વમાર્ગના નાશ થયો. ધર્માચાર્યોની મદદથી લોભી ચોજનાઓ પાર પાડવા શિવાય તેના બીજા કોઈ ઉપયોગ થતો નથી. દરેક વાત ઠગાઈ ભરેલી તથા કોઈપણ વાતની મનાઈ નથી, એમ સમજી કોઈને પણ માન આપે નહિં અને કુલ કામ કરવાની બાથ ભીડે તેવા ધર્મ-ગુરુઓને ધાતકી કામો કરવાનાં તેજ હૃથીઆર શિવાય બીજું શું નામ આપી સકાય. ”

“ મનુષ્ય દહુ ધરી જે ઉમદી મતલબો સાધવાની છે તે સાધવાને બદલે માત્ર વિષય ભોગનીજ તૃપ્તિ મેળવવી એજ આ સંપ્રદાયની મતલબ હતી અને તેનું પરિણામ એ આવેછે કે, આ સંપ્રદાય અજ્ઞાનરૂપી અધાર ખાડામાં પડે છે અને તે ઝાટાં રાજ્યો અને ધર્મસ્થાનોને ખડેરો કરી જીલ્લમ ભરેલાં રાજ્યના કમકમાટો બતાવી, પ્રજાના સુખનો નાશ કરી અને મનુષ્ય જાતિની સામાજિક પડતી લાવી અંતે નાબુદ થાય છે. ”

ભાગ ત્રીજો.

ઉપદેશકો અને તેમની કૃતિ.

ઇસમાયલી ધર્મ, રાજ્ય અને કારકીર્દિ વિષેની હકિકત ખીન્ન ભાગમાં આપણે વાંચી. ઇસમાયલીઓની નિઝારી શાખાની અલમુતગઢ ઉપર ગાદી હતી એ પણ આપણે જાણ્યું. અલમુત એક પાહાડી કિલ્લો છે. જે કારખીઅન સમુદ્રના દક્ષિણ કાંડા ઉપર ઈરાનના ઉત્તર ભાગમાં આવેલ છે. નિઝારીઓ રાજ્યની સાથે ધર્મનો પણ ફેલાવો કરતા હતા. તેમના તરફથી ઉપદેશ અર્થે ફેટલાહ ઉપાધ્યાયો આ આર્યલુમિ તરફ આવ્યા હતા. પહેલાં તેઓ કાશ્મીરમાં આવ્યા અને પછી આગળ વધ્યા. હિંદુઓને તેઓએ નિઝારી મતનો ખોધ કર્યો હતો, તેમાં કાશ્મીરી અને લાહોરી શિખ લોકો અને તે તરફના માર્ગી ધર્મવાળા લોકો પણ વગેરે હતા. તેઓના ઉપદેશની રીત એવી હતી કે, કુંકી કુંકી પગલાં ભરવાં. શિષ્યોના મનની અનુકૂળતાની યોજના કરી આગળ વધવું, તેઓને હિંદુ ધર્મમાંથી ઇસલામ ધર્મમાં લાવવાના હતા. એકદમ મુસલમાન થવા કહેવામાં આવે તો લોકો માને નહિ; માટે યુક્તિથી કામ લીધું હતું.

સન ૧૮૬૬ ના ખોળ જર્નલમાં ઇસમાયલીઓની ધર્મ શીખવવાની યુક્તિ આધારપદે ખતાવી છે, તે અહીં દાખલ કરવા દુરસ્ત ધારું છું.

“ અગર એક સીયા જે ઈમામી ઇસમાયલી ધર્મનો નહિ હોય તેને વટલાવવો હોય તો, ધાઈ અથવા પાદરી સીયા ધર્મનો તાલીમને દિલ્લોજનથી રિવકાર કરે છે. અલી અને

તેના દીકરાઓ ઉપર ગુજરેલ ઘાતકીપણું અથવા હુસેનની સા-
હદત વિષે અને તેના કુટુંબને કેદ કરવા વિષે તેણે ઘણી દયા
ઉપજે એવો વિચાર આપવો. બની ઉમૈયા અને અબાશી તર-
ફ તિરસ્કાર બતાવવો. એ પ્રમાણે પોતાના માટે રસ્તો તૈયાર
કરીને પછી ઇસારો કરવો કે, સીયા ધર્મના મત સંપૂર્ણ તૈર-
જાણવા સારૂ ઇસમાયલી ધર્મના છુપા ભેદો શીખવા જાઉંએ. ”

“ જો તેણે એક યાહુદીને વટલાવવો હોય તો તેણે ખ્રિ-
સ્તિ અને મુસલમાન ધર્મ વિષે વિશ્લેષણ બાલવું અને જોને વ-
ટલાવવા માગતો હોય તેની સાથે મળી જઈને કહેવું કે, “ મ-
સીઆ ” આવનાર છે તેની વક્કી રાખવી; પણ રક્ષતે રક્ષતે
તેના મગજમાં આ વાત ઉતારવી કે જો “ મસીયા ” આવનાર
છે તે ઇસમાયલી ધર્મના મોટો “ મસીઆ ” અલી શિવાય બી-
જો કોઈ નથી. ”

“ જો તે એક ખ્રિસ્તિ ધર્મ પાળનારને વટલાવનાર હોય
તો, યાહુદી લોકોની હઠ અને મુસલમાન લોકોના અજ્ઞાનપણાં
વિષે લંબાણથી બાલવું, ખ્રિસ્તિ ધર્મના મુખ્યભાગને માન આ-
પવાનો ડોળ ઘાલવો; પણ ધીમે રહીને એવો ઇસારો કરવો કે,
તે સઘળું અલામતી છે અને તેમાં વધારે ઉંડો ભેદ છે અને તે
ભેદ ખુલ્લો કરનાર માત્ર ઇસમાયલી ધર્મ છે. પછી તેણે એવી
મુચના કરવી કે, ખ્રિસ્તિ લોકોએ “ પારાકલીટ ” ની તાલીમ-
ના અર્થ કંઈ એક દરજ્જે ઉલટો કર્યો છે. એક “ પારાકલી-
ટ ” (ખચાવનાર) તો છેજ અને એ “ પારાકલીટ ” એટલે
ખચાવનાર ધાઈ અથવા મિસનરી એમ પોતાના ઝાળ કરનાર
મિત્રને સમજાવે કે, કયો ખરો ખચાવનાર છે? ”

“ પોતાના ધર્મના વિચારો છુપા રાખવા, જોએને પોતાના ધ-

મૈમાં લાવવા માગતા હોય તેઓના ધર્મના મોટા ભાગ પોતાના કરી કબુલ રાખવો. ”

આ હકિકત ઇસમાયલી લોકોનાં સ-તા ભરેલાં પુસ્તક “ ક્રિ-તાબ સીયાશેસ્ત ” ઉપરથી લેવામાં આવી હતી એમ જજમેન્ટમાં લખેલું છે.

આર્યભુમિમાં હિંદુઓને દિક્ષિત કરવામાં પણ આવી યુક્તિ વાપરવામાં આવી હતી. માતાપંથો શિવાય બીજા હિંદુ કેવા ધર્મમાં હતા અને તેઓને શી રીતે સમજ પાડી હતી તે વિષેની હકિકત મળી નથી; પણ જે મળી છે તે પીર શમસની હકિકતમાં લખવામાં આવી છે.

ઘેલમી ઉપદેશકોએ પોતાનાં નામ પાધરાં કર્યાં ન હતાં, તેઓએ હિંદુ ધર્મની પુરતી ગાહિતી મેળવી હતી. પછી તે મત-ન મળતા થઈ ધીમે ધીમે તેનું સુકાન પોતાના મત તરફ મરડયું. નિશાળની રીતે તેઓએ ચોપડી ચડાવવા માંડી, માતાપંથીઓને સમજાવવા સારૂ માતાપંથનાં ભજનો બનાવ્યાં, તેમાં માતાપંથના ભક્તો, નિકલંકીની સ્વારી, ઘટપાટની ક્રિયા અને જ્ઞાનમત કાયમ રાખી તેમાં ઇસમાયલી મહુજબનાં બીજા છાંટ્યાં.

માતા પંથના એવો મત છે કે, નિકલંકી દશમે અવતાર પશ્ચિમ દિશામાંથી પેદા થશે. તેને બદલે અલમુત ગઢમાં મેદી પેદા થવાનું સમજાવ્યું. માતા પંથમાં નિકલંકનાં દળ સાથે પાંચ પાંડવ આવવાનું બતાવ્યું છે, તેના બદલામાં મેદીની જોડે આવનારા પાંડવનાં નામ મુસલમાની દાખલ કર્યાં; વળી એ વું સમજાવ્યું કે, તેઓ મુસલમાની વેશમાં આવશે; પણ મુસલમાની ધર્મનું ખંડન કરશે. મસજીદો નેડી નાખશે અને ધર્મ-શાળાઓ બંધાવશે.

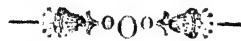
આવી રીતે મુસલમાની ધર્મની વીરુદ્ધ બોલતાં તેમની ધર્મ-
નિષ્ઠાને અડચણ આવે તેમ નહોતું; કારણકે તેઓ સુફી મત-
ના હતા અને તેમને એ પ્રમાણે યુક્તિથી કામ કરવા આચ્ચા-
ર્યોની પ્રેરણા હતી જે વાત પહેલાં ખતાવવામાં આવી છે.

સુફીમત ખરાબર જ્ઞાનમતને ગણતો છે તે વિષે પાછળ
આપણે બોલ્યા છીએ; માટે સુફીમત વિષે અહીં વીશેષ લખ-
વાની જરૂર નથી.

આવા વિચારોના સુખનો એક મુસલમાનના મ્હોમાંથી ની-
કળી હિંદુના કાન ઉપર પડે તે અસરકારક થયા વિના રહે ન
હિં. આ લોકોની પેરવી જેમ જેમ અનુકુળ આવતી ગઈ તેમ
તેમ તેઓ આગળ વધતા ગયા.

“ આ ઉપદેશકોએ માતા પંથની માફક આ મતો છુપા રા-
ખવા પોતાનાં ભજનોમાં ભલામણ કરી અને તે ખુલ્લાં પાડનાર
ને સખત સજનો ભય ખતાવ્યો.

ઘેલમી ઉપદેશકોએ માતા પંથી લોકોને તેમના ધર્મ ઉપર-
થી શી રીતે ખસેડ્યા અને ઈસલામ તરફ શી રીતે પગલાં
ભરાવ્યાં, તે વિષે એ લોકોનાં ખનાવેલાં થોડાં ભજનો ટાંકવાથી
વધારે સમજ પડશે.

કુતબુદ્દીનનું ભજન.

સતનુગ મધે રાજ પેરાજ પદ્મ પાથો,
પાંચ કોડીરો રાજ મુખી કહેવાયો,
રાણી રતનાવર ધર્મ ચલાયો,
હુસ્તી વિરોધીને ગતમાં પધારયા,

કરમે ધરમે સંતરા દરશન પાયા,
 તો ઝાણી વિધે પલ્લો પાચો, ધાણી ધ્યાચો. ૧
 ત્રેતા જુગ મધે રાજ હરચંદ પલ્લો પાચો,
 સાત કોડીરો રાજ મુખી કહેવાચો,
 રાણી તારાદે ધર્મ ચલાચો,
 તુરી વીરોધીને ગતમાં પધાર્યા,
 કરમે ધરમે સંતરા દરશન પાયા,
 તો ઝાણી વિધે પલ્લો પાચો, ધાણી ધ્યાચો. ૨
 દ્વાપર જુગમાં રાજ યુધિષ્ઠર પલ્લો પાચો,
 નવ કોડીરો રાજ મુખી કહેવાચો,
 રાણી ધુપદી ધર્મ ચલાચો,
 કવલો વીરોધીને ગતમાં પધાર્યા,
 કરમે ધરમે સંતરા દરશન પાયા,
 તો ઝાણી વિધે પલ્લો પાચો, ધાણી ધ્યાચો. ૩
 કળજુગ મધે રાજ બળી પલ્લો પાચો,
 બારાં કોડીરો રાજ મુખી કહેવાચો,
 રાણી વિણવર ધર્મ ચલાચો,
 અજ વીરોધીને ગતમાં પધાર્યા,
 કરમે ધરમે સંતરા દરશન પાયા,
 તો ઝાણી વિધે પલ્લો પાચો, ધાણી ધ્યાચો. ૪
 પાંચ સાત નવ બારાં તેત્રીસે પલ્લો પાચો,
 દાએ કરનોડી કુતયુદ્ધીને બોલ્યા,
 તો ચારાં જુગારો પલ્લો પાચો, ધાણી ધ્યાચો. ૫

મેઢી પુરાણ.

આદ નિરંજન જુગો જુગ સરીયા, ખ્રહા, વિષ્ણુ, દાય મુ-
ખ ધરીઆ, ઇડોજ સીંચી ખ્રહાંડ રચાયા. મોએ સમરં
ત્રીભાવન રાયા, એમ ગુર જોલ્યા આગમ વાણી, જુઓ
વિચારો સંતો ખરી નિશાની. ટેક. ૧

સ્વર્ગ, મૃત્યુ પાતાળ જોલાયા, ચંદ્ર સુરજ દાનું દીપક જ-
લાયા, સુરીજન, મુનીજન હુઆ અજવાળા, એણી રીતે ખાવો
નીકલંકી આયા. જુઓ ૨

મુની રાજ પ્રહ્લાદ હરીચંદ જોલાયા, સહસ્ત્ર લખને સહસ્ત્ર
ઘોડા; સહસ્ત્ર સેન ચડે સજ્જેડા. જુઓ ૩

નવ દાનવ છેદી ખાવો દશમે અવતર્યા, આરભ ચક્ર ધ-
ણીરો સેન ચલાયા, સહસ્ત્ર નેત્ર આરંભ કરશે નેને નેને
ધણી ખાવારી નિઝારી હોસે. જુઓ ૪

અલભાત પાટણુ વાજંત્ર ગામ હરી અવતરશે, નિકલંકી
નામ રેણુ વીઆણી, ભાણુ પ્રકાશ્યા, કલંક ટાળી ખાવો
નિકલંક હોયશે. જુઓ ૫

શેહેર દિલી માહે જોગણી હોશે, કુંતા, પંચાળી દાય અવ-
તરશે. ચારે સેનમાં ડાકે ડમરં વાજશે, ચોસઠ જોગણી
મેડે મળશે. જુઓ ૬

અસુર આગળ દાય દૈત ઉપાયા, વાચા દધન પેર વસાયા
કંથડ નામે ન કાયમ રાયે, વેદા વેદ દલ મળાએ.
જુઓ ૭

ઉંટ લાખ સિદ્ધ સુરીનર મળશે, મેર શિખર ગઠ થાનક
જાશે. જોડીઆ રમણુ સંગ્રામે રમશે, તોરણુ ખેત્ર મુલતાન
મેડે મળશે. જુઓ ૮

ઉંટ લાખ, ઝુન, ભુતાવળ હોશે, વીશ લાખ માંહે વાજંતર
હોશે. નવ કોડી નાગ મેડેં મળશે, પીર રાજને લાણુ ભ-
ળશે. નુઓ ૦ ૯

મેઘ, ગંધર્વ તતક્ષણુ મેડેં મળશે, કોડ છત્રીશ અઢાર લા-
ર ગઢ ગોમર ગળશે, ખાર લાખ ગઢ પેરે ઢળી ઢળી પડ-
શે. ઉંટ લાખ જોજન આતારા હોશે. સવા ગજ ધરતી લાદ
ચડશે, ઉંટ લાખ સહસ્ર શંખ ગડહડશે. સિંગીનાદ રણુ
કાયમ હોશે; નુઓ ૦ ૧૦

એવાં દળ આવે રહેમાંની, વીછલ કીચડ પેલા પાણી.
વાજંત્ર વાજે માંહે અનઘડ વાણી, અવર વાજંત્રનો પાર
ન જાણી. નુઓ ૦ ૧૧

એવાં દળ આવે અપાર ધરણુ ગગન હોય ધમધુકાર. વા-
જંત્ર વાજે વેણુ રસ વાજે, હણુમત, ભીમ ત્યાં મહા જો-
ધા ગાજે. નુઓ ૦ ૧૨

ખંડ કાશમીર યુધિષ્ઠર હોશે, નવ કોડ રાજ ધર્મ પુત્ર ચ-
ડશે. કોયલા ખડક સેત્રાદી જડશે, તોરણુ ખેત્ર મુલતાન
મેડેં મળશે. નુઓ ૦ ૧૩

ઉંચ મુલતાને અરજણુ હોશે, ખાવન લાખ ધનકધારી ચ-
ડશે. કોયલા ખડક સેત્રાદીપ જડશે, તોરણુ ખેત્ર મુલતા-
ન મેડેં મળશે. નુઓ ૦ ૧૪

નગર વિજયવળ નિકડો હોશે, છત્રીસ લાખ કુંતાદળ ચડશે.
કોયલા ખડક સેત્રાદીપ જડશે. તોરણુ ખેત્ર મુલતાન મે-
ડેં મળશે. નુઓ ૦ ૧૫

કુંઆરી પાટણુ પંડત સહદેવ હોશે, ખત્રીશ લાખ પોથાદળ
ચડશે, કોયલા ખડક સેત્રાદીપ જડશે, તોરણુ ખેત્ર મુલતાન

મેડેં મળશે.

જુઓ ૦ ૧૬

નારાયણને નર ખોલાયા, કુંવર કુંતાના પાંચે આયા. એ
વરામણ મનાવી લીજે, તો અભેવન શીર છત્ર ધરીજે;

જુઓ ૦ ૧૭

કુમ્હીઠર શીર ટોપી સર કમલ વિશેકે, ત્રીકમ ત્યાં જગમ-
ગ હોય. ત્રિલોચન ત્યાં તરગસ તાણુ, મારે કાળીંગાન ઉંધ
મુખ ખાણુ.

જુઓ ૦ ૧૮

દેવદેવી સવાસ ઉપજશે, સોએ મુખે પ્રભા વેદ વાંચશે,
રાજ જુગતી રખીઆ ને હોશે, નદી દાન ધર્મ ચલાવશે;

જુઓ ૦ ૧૯

ખેત્ર ઉજ્જણી ભર કાળીંગો મરશે, ત્યાં સહસ્ર અઠ્યાશીનાં
રૂંઢે રડશે, હાથે દડુલો રમત કરશે, રમતાં રમતાં રગત
ભક્ષશે.

જુઓ ૦ ૨૦

સિદ્ધ સાગર તપ્ત ખેસશે, દોએ મળી દીશોદીશ જશે. ખે
શી સિંગાસણે વર લેશે, દૈત દાનવ વચે નારદ ફરશે.

જુઓ ૦ ૨૧

ત્યાં ભોમ કુંવારી નિકલાંક નામ, નવા નયરો ત્યાં વિસ-
રામ. હળ હલકારા હરરા હોયસે, મારી મ્લેચ્છ મળુ રાજ
કરશે.

જુઓ ૦ ૨૨

કહે કેશવ જનુ પછમથી આવે, સુરજ ખોલાવે ખાવો ત્રિ-
લુવન આવે. પિનવે દેવાયત નવગુણ વાણી, નવખંડમાં
ખાવા તમારી આશ.

જુઓ ૦ ૨૩

ભજન ધેલમી આરાધ.

સોહસ્ર નામ્યા આ દેશ ગુરુક, ધન ધરતી આરાધું, તોએ
ઉંટ હાથ ધરતી માગું માએ, ઉંટ હાથપર, આસન ધરું પેલા
મણામ માતા, ધરતીકું કરું. ધરતી ધરણુ ધરતી આકાશ,
ધરતી માને ધરતી બાપ, ધરતી નામ ધરાતું જોએ, પુરા પડત
કહાવે, સોય વાચકાચના શબ્દ લેહો, મંત્ર જંત્રકું કહે,
નીરપવન બાંધુ બંધ અકળ ખલાંડ કહ્યો ન જાય, ગતમાં
પધારયા કાયમદેવ.

કાયમદેવે કરુણા કરી, ગતમાં બેઠા પાવલીએ કરી ત્રવેણી
સંગમ એકાંત, ગતમાં ગુરુએ વરતાવી શાંત. ગતગંગા ગર કે
દાર, જગી જોત હુવા દીદાર. આલમની ગત અવિગત લહે,
ગુરુ પરતાપે ધેલમી કહે; વરણુવું માતા ધરતી.

પ્રથમ નિકલકી કાયમદેવ, વરણુવું માતા ધરતી, માગુ એક
પસાએ ઉંટ હાથ દેઓ મેદની, બેશી આરાધુ કાયમરા. પ્રથમ
પાટ ધરતી બોલીએ, સંધવાન ખેત્રપાળ બોલીએ.

જોત તો ચક્ષુ સુરજની બોલીએ, ઢાંકણુ તોજરણુનાં બોલીએ;
આણુ અખરા વેદ નવા નાથ સંજોત તેત્રીસકોડ દેવતા,
અજપા જપ ગુરુ તો સંતાને, મારગ તો અકલ સાંખતો ગ
ત પ્રમતો તન નત ગુરુ સતગુરુ દેવ, ગુરુજી વજરમેં પાટ.

વૃતતો સમક્ષી, વૃષતો મંજર, સપમે પાવડી, અષ્ટમે કળુકાળ.
કપુરમેં પરબત, પાષાણુમેં દેવત, સોરવેતહી સાવડ કરશે.

તેનું નામ શ્રી શ્રાવક ધરશે, ત્રિપૂણી પાખર માથે ઢળશે;
મેઘાડંબર છત્ર માથે ઢળશે, ત્રભાજન સામી હાથે લેશે, તે
જમ સીગણુ અમર ધા છડી, કે રણુ સેજમેં ખડગ.

તેને ધડકે કાલીંગાના મસ્તક છેદશે. સંતાને સંધારશે. વિ-
શ્વાશીને તારશે, અલમોત પાટણુ ઘેલમ દેશ.

પછમ પાટ, કુઈ તો ક્રાતમાં, હીરલો તો સાણી, જરજરો ખે-
લ નુરની વાટી, સંતાને સદાજી અઢાર લાખ તો, કિરણુ કેવ-
ળ તો ગનાન, ચૈદ લાખ તો આરાધ્ય. અઢાર લાખ કરન,
અઢાર લાખ થંભા, અઢાર લાખ કુરશી, નવ તો વ્યાકરણુ,
ચાર વેદ તો પ્રગટ, પાંચમો વેદ ગુપત. અમીની પાવર લઈ
નુરસતાગર પાટ પધારશે. ત્યાં ચાર વેદ ભણુશે. શામવેદ,
રધવેદ, જુજરવેદ, અથરવેદ.

ગુરના ઘરનો છે નપાર, ચારે કોડ ચોરાશી થંભા, સ્વરામ-
ડપ રચાવશે, પાંચે કોડે રાજપેરાજ, પંદતા રાણી રતના-
વળ, આદનાથજી પંડત, મુરજ કોટવાળ, નીલા ઘોડા, નીલાં
પલાણુ, વાંચો પંડત વેદ પુરાણુ. અન્નપાણીનાં દ્યો કરમા-
ન, ઉતરની પ્રોડેથી પાટ પધારશે, એટલાની અટલ પદવી
ખાવો આદનાથ કનેથી માગશે. સાતે કોડી રાજ હરચંદ પા-
ટ પધારશે. રાણી તારાદે કુંવર રોહીદાસ, ચોરંગી નાથ પં-
ડત ગણુજી કોટવાળ, પીલા ઘોડા ને પીલાં પલાણુ, ખેઠા
ખાવો અલખ દીવાન, વાંચો પંડત વેદપુરાણુ, અન્નપાણીનાં
દ્યો કરમાન.

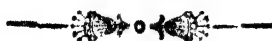
પુરવની પ્રોડેથી પાટ પધારશે, એટલાની અટલ પદવી ખા-
વો ચોરંગીનાથ પાસેથી માગશે. નવે કોડી રાજ યુધિષ્ઠર
પાટ પધારશે. માતા કંતા સતી ધ્રુપદી, મછંદરીનાથ પાટ
પધારશે, સર્ફદ ઘોડા ને સર્ફદ પલાણુ. ખેઠા ખાવો અલખ
દીવાન, વાંચો પંડત વેદપુરાણુ, અન્નપાણીનાં દ્યો કરમાન.

દખાણુ સોડથી પાટ પધારશે, એટલાની અટલપદવી ખાવો
ગોરખનાથ કને માગશે, કહે ગુરૂ ગોરખ મકરો ખેલ, ઉઠા-
આ અજેઆ મકરો વેલ; એટલા મળીને ધણીના પાન શ્ર-
હણુ કરશે.

એવા ચાર જુગના નર મળીને, ચાર જુગનું લગન લખા-
વશે. સોળ જુગતો આગે વહી ગયા, ખાર પાત્ર કુંઆરા. ક-
હો સામી કેદાડે પરણશે, કોણુ માતા પક્ષ બોલીએ. કોણુ
પિતા પક્ષ બોલીએ, કોણુ ગુરૂ પક્ષ બોલીએ. માતા તો મા-
તંગી, પિતા તો જોતસરૂપી. ગુરૂ તો સેજસરૂપી, માસકુપનાં
હવન હોશે, સમલી શાસ્ત્ર મુલતાનદીપમાં, પુરૂષને જન્મ હોશે.
હેમાતનાં કુપ ધરશે. પેલો મેલાણુ જંબુદ્વીપમાં, બીજો મે-
લાણુ કુંભાદ્વીપમાં, ત્રીજો મેલાણુ માકુદ્વીપમાં, ચોથો મેલાણુ
ઉજેણી નગરીમાં, તેમાં છે સોનાગરો પર્વત, તેમાં છે રાણી
મૈંધડી કુંવારી, ત્યાં સવરામંડપ રચાવશે, ધણીની કોટે અ-
મર વરમાળા રોપશે, ચંદી ને વૃમંદી બે છે, બેના છે તેને
દોઆત, હવે થાશે સોહાન, નીમ ધણીના આગના, કુડાં
આળ ચડાવે, ખોટી કમાઈઉંના ધણી, આછી નીમીના ધણી,
મોહે આવી બહાર નિસર્યા, જોણે ગતગંગાના પરદા ખોડ્યા
જોણુ ગુરૂની વાચા લોપી, તેને ખાવો ઘાણીમાં ઘાલીને પીલ-
શે, તેની કપરાટીનાં તેલ કાઢશે, હરી આગળ દીવી દીપશે,
કોહો સ્વામી કેતી દીવી દીપશે, છપનકેડ બોંતેરલાખ દળમાં
દોવી દીપશે, પચાસ કોડ પૃથ્વીમાં ધણી ધણી કરી સમાઈ
રહ્યા છે, તેને ખાવો બોલાવી બેઠા કરશે. અનંતકેડ સંતનર
ધરતીમાં સમાણુ, તેની વાચા રાજ બળી આર્તીગણુ થાશે,
ત્રીયાં સેનાના ઠાઠ, રૂપાના પાટ, અઢાર વરણુ આવી મળી

ખેસશે, ત્યાં આવશે જતી, ત્યાં આવશે અડસઠ કોડી દશે
 હનમાન, સોનું સુગંધી હોશે, નાગ તો નિરવીખ હોશે, સ-
 વાશેરનો ફળ નાગરવેલને લાગશે, ઉંટનાં દુધ ઝરકે પડશે,
 હાથીણીનાં દુધ ખાર ખેડાં ઝરશે. શેરડીએ કણુદાણુ
 થાશે, તેની ધણી આગળ ખીર રંધાશે. ગૌ વાઘનાં વેર
 ભાંગશે, નવ વર્ષની નારી ગર્ભ ધરશે. પનર વર્ષનો પુરખ
 ફળશે, કાગડા કોયલની કામસ ટળશે, પીંપળે ફુલ લાગશે,
 આકડે અમી ઝરશે, થોવરે ચંદન ઉતરશે, ખારા સમુદ્ર જ-
 ણમીઠડાં થાશે, ધરતીનાં ધન પ્રગટ થાશે, તે ધન સંતસાધ
 મળી વાંટી ખાશે, એટલાનો કલકે ઉતારશે, એરણે પગ દ-
 ઇ પુરવનો ઘણી પછમે પાટ પધારશે. શીતળની છાંયા આવી
 ઉભા રહેશે, ત્યાં ખાનારાને, પીનારાને, લેનારાને, દેનારાને તે-
 ડાવશે. ત્રણેને તેડાવશે, એકકીરતી તે સવામણુની હોશે,
 ખાવન ખાવનવાર તોળશે, હુન્નર હુન્નરવાર ધડે લેશે. અન્ન
 પાણીના તતગરા લેશે, લુંણુ પાણીના હિસાબ લેશે, ખરા
 ખોટાના પટંતરા લેશે, લાખ ટકો દઈ ખાવો પાટ પધારશે.
 નુગરાને ઘણી ઘણી પીલશે. દાઆતી પરલે જશે, એકાતી
 જતા ફળ લેશે, એણે સમે પાંચ પાંડવ આવશે. પાંચ પાં-
 ડવનાં નામ ધરાવશે ઇસાને આલખદીન, ખિન્નેને કમલદીન,
 મકરદીન, દસ સરદાર સોવણુમાં આવશે, ખજા પાટ ધારી,
 વિષ્ણુ આજ્ઞાકારી, ઇશ્વર તો જ્ઞેત ધારી, જતી તો ગોરખ
 નાથ, સતી તો કણુહરી. ગઠ ગિરનાર, કુંડ દામોદર, ઇહાં
 હનમાન આવશે. ચાર સતીઈ મળી સામા જઈ વધાવશે, મ-
 ક્કા મુલતાનનાં કમાડ ઉઘડશે. નાકા અરજણુનાં શીશ જો
 ડાશે, અજવંજાને આતન દશે, માલમીને પાત્ર કરી પરણા-

વશે, સવા ઘડો ગાય દુધ ઝરશે. સવા ખેડી માખણ ઉતર-
શે, સવા ગાઉ સાધુને સામા જશે, વાટે પાટ મંડાવશે, શે-
રીએ સદાજી વરતાવશે. પડાવી મસજીદા ધર્મશાળાઓ ચણા-
વશે. એટલા મળીને હુકમે હાલશે. હરી લેશે સતા જાણી, પ-
છી લેશે ખુરસાણુ. રામ રાય કરી થિર થાપશે, આરખ વ-
રતશે આણુ, આરખદ નરખદ ઝુઝશે, ધણી તણે ફરમાન,
ચીણુ ખનગરી ગઢ ભાંજશે સુખવાણીને સાધશે, સત્ય પ-
ડશે ત્રેગ, ચેતો સતો ચેતો મુનીવશે સાહેબ આવસે, માનવી-
ને વેશ માસ આસુવાર થાવર તિથી ખીજ, નખત્ર ભરણી, હા-
જરથી ધેલમી, હાજરથી છનામુખનો ધેલમી આરાધ, ગુરૂ
દેવાયતજી લાવ્યા તાતકું જગત, જગતકું આદેસ, ચારવાણી
ચાર ખાણી, ચંદર, સુરજ પવન ખાણી, હ્યો ગુરૂ દેવાયત
હુક સાહેબ, પછી ગણે તેને વૈકુંઠ વાસ. સામક સલામ, ગુ-
રૂકું પ્રણામ, વેરાગીક રામ રામ, કાપડીકું છનામ, ગુસાઈકું
નમોનારણુ, નાનકપંથી પેરીપેર, જંદાકું અલાઈઅલા, સભ
ગતકું સામ સદાજી, ક્રિયા માસ છની સોણે. આસણુ છ
માસ ધુપ ખતીસો સાંજ સવાર, ઘીનો દીવો સવાપાશેર, અ-
નાજ એક વખત ખાવો, દાતણુ કરતાં મુખ દખણુ દીશે,
નહાતાં મુખ પુરવ દિશે, જાડે જતાં મુખ ઉતર દિશે, ભજ-
ન કરતાં મુખ પછમ દિશે, અચલો રાતી લાએનો, નવ સો-
પારી, નવ લર્વીંગ, નવ એલચી, નવ જનાદી, શ્રીફળ એક,
છ મહિના અકલકરાનો દાતણુ કરવો, એક વખત નહાવું,
દિન પહોર ચઢે લખતે ધેલમી આરાધ, નરનારી શીખે સાં-
ભળે, જનમ જનમનાં પાતક જાય.

નૂર સતાગર.

“ ઘેલમી આરાધ ” નામના ભજનમાં નૂરસતાગર અમીની પાવત્ર લઈ પાટ પધારશે. ઇત્યાદી ભવીષ્ય વાણી આપણે વાંચી છે. તે પ્રમાણે તેમની આ તરફ પધરામણી થઈ હતી. નૂર એટલે જોત અને સતા એટલે શક્તિ અને ગર એટલે ગુરુ એવો અર્થ એ નામનો થાય છે, શક્તિપંથી આ મહાગુરુને ખડુ માન આપે છે. નૂરસતાગરને ઉપદેશ અર્થે હિંદના દેશો તરફ અલમુતના વાલી અલી ઝીકરતલસલામે મોકલ્યો હતો.

ઘેલમીઆની ખાસ નેમ પ્રમાણે માતા પંથીઆને પ્રીય થવા પોતે મુસલમાન છતાં તેમણે માતા પંથીઆને, પસંદ પડે એવું હિંદુનું નામ રાખ્યું હતું. મુસલમાનો આગળ “ સૈયદ સાદાત ” એવું મુસલમાની નામ ખતાવ્યું હતું હાલ પણ તે એ બે નામથી ઓળખાય છે. ઘેલમી ઉપદેશકોની રીતિ ફરસી, શાહેર શોખ સાદીના નીચે લખેલા બેતમાં આપેલી શીખામણને મળતી આવતી હતી.

બેત—સાદી યા ગર વસલ ખાદી, મુલેકન ખા ખાસો આમ;

ખા મુસલમાં અલા અલા, ખા હિંદુ રામ રામ;

આ બેતની મતલબ એવી છે કે, સૌની પ્રીતિ મેળવવી હોય તો સૌ સાથે સહ્યતાથી વર્તવું, મુસલમાન આગળ અલ્લાનું અને હિંદુ આગળ રામનું નામ લેવું.

નૂરસતાગરનું વર્ણન ખોળ પંથનાં ઘણાં જ્ઞાનોમાં છે. તેમાં “ રમત ” નામનું જ્ઞાન મુખ્ય છે, તેનો સાર ટુંકામાં લખું છું.

આ જ્ઞાનના પ્રારંભમાં એમ કહ્યું છે કે, “ શિષ્ય પુછતે હો સ્વામીજી આજ કળગ્તુગ મધ્યે પરિવ્રજ ક્યાંથી આવ્યા તે

બેઠ કયો. સરજનહાર જન સતગુર સો દેવ વાચા મુણો હો મુનીવરો ” આ શબ્દોના શાર એવો નિકળે છે કે, નૂરસતાગર ના શિષ્યોએ તેમને ધૈર્યના અવતારનું માન આપ્યું છે. એ વાર્તામાં લખ્યું છે કે, નૂરસતાગર સંતરદ્વીપ ધેલમ દશ તરફથી ગુજરાતના પાટણ નામના ગામમાં આવ્યો તેણે ત્યાંના એક મંદિરમાં શિવની પિંડી ઉપર પગ મુક્યો પૂજારીએ તેને વાર્યો અને જણાવ્યું કે, આ દેવ ઉપર રાજા સિદ્ધરાજ કુલ ચડાવે છે તેના ઉપર તું પગ કેમ મૂકે છે ? પીરે કહ્યું કે, તારો એ દેવ હોય તો તેને બોલાવ. પૂજારીએ કહ્યું, પથ્થરની મૂર્તિ બોલે નહિ, પીરે હુકમ કરવાથી મંદિરની સર્વ પ્રતિમા જાગૃત થઈ ગઈ તે નૃત્ય અને ગાયન કરવા લાગી, ભીંતો ઉપરનાં વાજિંત્રનાં ચિત્રોમાંથી મધુર સ્વર નિકળ્યા.

પૂજારી અચરતીમાં પડ્યો અને તેણે આ ખબર તરત રાજાને પહોંચાડી. રાજા “ જાનીપા ” નામના જોગી જોડે મંદિર આગળ આવી પહોંચ્યો અને પીરના પ્રત્યક્ષ ચમત્કાર જોઈ પડ્યો. આ પછી જાનીપા અને પીર વચ્ચે ક્રેટલીક પરિક્ષા ચાલી. જાનીપાએ એક દંડ આકાશભણી મોકલ્યો. પીરની મોજડી તે દંડને પાછી લઈ આવી. આવા ઘણા જિલ આ વાર્તામાં લખ્યા છે, તે બધા અહીં લખવાની અગત્ય નથી અને જાનીપા અને તેના સાથીઓ પણ પીરને નીમ્યા, અને ધર્મ માગ્યો. પીરે તેઓને પ્રશ્નજ્ઞાનનો બોધ કર્યો એ પ્રસંગે એ પીરના ઘણા શિષ્ય થયા તે પછી એ પીર ધેલમ દશ ભણી ગયો.

એ વાર્તામાં લખે છે કે, જંબુદ્વીપના નવસારીના ગામમાં રાજા મુરચંદને ધેર કુંવરીના જન્મ થયો તેનું નામ તેણે “ પા-

લાણુદે ” રાખ્યું પ્રાણણાએ ભવિષ્ય કહ્યું કે, એ કન્યા તમારું તારણ કરશે. કુંવરી મોટી થઈ રાજાએ તેનાં સગપણના વિચાર કર્યો; પણ કુંવરીએ જાણાવ્યું કે, મારો વર ધેલમ દશમાં છે તે મને વરવા અહીં આવશે. રાજાએ કન્યાને એક જુદી મેડીમાં રાખી, ત્યાં તે પીર નૂરસતાગરના જન્મ કરતી હતી. રાજાની કુંવરીએ એક પારધીને રોજ સવાસેર હરણનું માંસ લાવી આપવા હુકમ કર્યો હતો. તે પકાવી તેમાંથી એક આંગળા બોળીને હોઠને લગાડતી. ઘણાં વર્ષો વીત્યાં પછી નૂરસતાગર ન વસારીના જંગલમાં આવ્યો. ત્યાં પશુપક્ષીના મેળાવડો થયો તે દહાડે પારધીને હરણુ ન મળતાં તે ત્યાં જઈ નિકળ્યો. તેને પીરે હરણા પાસેથી માંસ અપાવ્યું ને હોઠને લગાડતાં કુંવરીને પીરના આવવાની ખબર પડી. કુંવરીએ આ વાત રાજાને જાણાવી, રાજા પીર પાસે ગયો અને પગે પડ્યો. પીરે તેમને પ્રભુજ્ઞાનનો બોધ કર્યો; પછી પીરને પાલખીમાં બેસાડી રાજા દરબારમાં લઈ આવ્યો અને તેની જોડે કુંવરીનાં લગ્ન કર્યાં. લગ્નની રીતમાં ઘણા સરંજામની સાથે ગંગા નામની ચાકરડી અને “ ચચ ” નામનો ચાકર આવ્યો.

આ ગામમાં પીર નૂરસતાગરના ઘણા સુરિદ્ધ થયા. તેમાંથી થતી પેદાયસ જોઈ ચચનું મન ખગડ્યું. તેણે પીરને ઠેકાણું પાડી પોતે પીરની જગ્યા ઉપર આવવા વિચાર કર્યો. પીર સમાધિમાં હતા ત્યારે ચચે બીબીને સમજાવ્યું કે, પીર સમાધિમાંથી જાગૃત ન થાય તો આપણી શી ગતિ થાય; માટે એ વિષે આપણે પીરને ખુબી માહિત થવું જોઈએ. બીબીએ તેમ કહ્યું. પીરે કહ્યું કે, મારા શરીર ઉપર માખ બેસે, ત્યારે સમજવું કે, મારા શરીરમાં જીવ નથી. આ વાત બીબીએ ચ-

ચ પાસે કરી. ચચે સમાધિની હાલતમાં પીરનાં બદન ઉપર ખાંડ છાંટી તે ઉપર માખ ખેસવાથી તેણે પીરના પરદે થવાની વાત જાહેર કરી અને દફન કરાવ્યો.

પીરની કબરની બાજુમાં ચચે ખાડો ખોદી પોતાના એક ચેલકાને કંઈ ભેદ ભણાવી સંતાડ્યો અને પોતે પીરની ગાદી નો વારસ છે એમ શિષ્યોને જાહેર કર્યું, તેની સામે ચોટ નામના એક પીરના ચેલાએ દાવો ઉઠાવ્યો; અંતે આ વાતનો ખુલાસો મેળવવા તેઓ શિષ્યો સમેત પીરની કબર પાસે ગયા અને સવાલ કર્યો. કબરમાંથી એમ અવાજ થયો કે, “ચોટ ત્યાં ખોટ અને ચચ ત્યાં સચ” આ બોલવું પીરનું નહિં પણ ચચના ચેલાનું હતું. આવી તરેહનો દગો પીરથી ખમી શકાયો નહિં. પીર પોપટરૂપ થઈ કબર માંહેથી નીકળી આવ્યો. ચચ નાહો અને તે ધર્મનાં પુસ્તકો સમેત મેઘવાળોના પાડામાં ગયો અને તેવડે મેઘવાળોને બોધ્યા.

પીર નૂરસતાગર સુમારે સાતસો પચાસ વર્ષ ઉપર થઈ ગયા છે એમ અનુમાન થાય છે. આ કથામાં સિદ્ધરાજ જોડે તેનો સંબંધ બતાવ્યો છે. રાસમાળા નામના ગ્રંથમાં સિદ્ધરાજનું વૃત્તાંત છે, તેમાં લખ્યું છે કે, સિદ્ધરાજે ઇ.સ. ૧૦૮૪ થી ૧૧૪૩ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. એ અનુમાનને બીજા ટેકો અલીઝિકરતલ સલામની હકિકત ઉપરથી મળે છે. તે એવી રીતે કે, એના વખતમાં નૂરસતાગર અલમુતમાં હતો એવી વાત માતંગના કવિતમાં છે. જે આગળ આવશે અલીઝિકર તલસલામના વૃત્તાંતમાં તેની વફાતનો સન ૫૬૧ હીજરી બતાવેલો છે.

આ પીરની દરગાહ સુરતની દક્ષિણે આઠ કોશ ઉપર ન-

વસારી ગામમાં છે. એ ગામ ગાયકવાડ સરકારના તાબામાં છે. એ પીરના શિષ્યો ઘણા ખરા પીર ઇમામદીનને, નૂરસતાગર અમારો દાદા થાય; એમ તેમને સમજાવી વાળી લીધા હતા; અને તેની દરગાહ પાણુ તે પછી તેમના વંશવાળાઓના કબજામાં આવી હતી. એ દરગાહ ઉપર સુમારે અઢીસો પાઘડી શિષ્યો પૈકી દશેઠ આપે છે, તેમાંથી પુજારી અને દરગાહનું ખરચ ચાલે છે.

એ પીરના શિષ્યો કણુખી, ખારવા, કોળી ઇત્યાદિ છે. અસલ એક ઓટલા ઉપર એ પીરની કબર હતી, તે ઉપર ખોળાઓ ઉઘરાણું કરી દરગાહ બનાવી હતી. તેને સુમારે સો વર્ષ થયાં હશે તે પછી તેને વધારવાના ખર્ચમાં ખોળ શેઠ કાસમભાઈ નાથાભાઈ અને ખીજાઓએ મોટી રકમો ભરી હતી. એ પીરનો ચોરસ દરવર્ષે રમજાનની ૧૭ મી તારીખનો ભરાય છે. ત્યાં એના મુરિદ અને ખોળ લોકો તથા બીજા જ્ઞાતિના માણસો પાણુ એકઠાં થાય છે.

ખોળ પંથના જ્ઞાનામાં એમ કહ્યું છે કે, એ પીરની એકવાર બેઠ લીધા વિના ચોરાસી લાખ ફરાની મુકિત થતી નથી. એ જગ્યા ઇમામશાહી સૈયદાએ આગાખાનને કબજે ન આપવાથી સંવત ૧૯૨૨ ની સાલમાં તેની સત્તા ઝેંચી લેવામાં આવી હતી એમ કહેવામાં આવે છે.

ઇસમાયલી મુઝરાની ચોપડીમાં નૂરસતાગરનું બીજું નામ “નરમહમદ” એવું જતાવ્યું છે અને તે ઇમામ ઇસમાયલના દીકરો હોય એમ લખ્યું છે; પણ એ વાત ખંધ બેસતી નથી. ઇમામ ઇસમાયલના દીકરા મહમદના વખતને સુમારે અગીઆરસો વર્ષ થયાં હશે અને નરસતાગર સુમારે સાડા

સાતસો વર્ષ ઉપર થઈ ગયાનું આગળ કહ્યા પ્રમાણે આધાર વાળી બીનાથી જણાયું છે; માટે ઇસમાયલનો દીકરો મહમદ બાદ અર્થે હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો હતો એ બનવું અશક્ય છે. ઇમામ ઇસમાયલના દીકરા મહમદની હસ્તી વિષે મતભેદ છે; પણ ઇસમાયલીઓના મત પ્રમાણે તેમને દુસ્મનોના ભયને લીધે યમનના મુલકમાં છુપી રીતે રહેવું પડ્યું હતું.

નૂરસતાગર ઇમામ ઇસમાયલનો દીકરો હતો એ વાત ઇમામશાહી સૈયદાની ગોઠવેલી હોવી જોઈએ. મને પીરાણામાં ઇમામશાહી એક સૈયદ મળ્યો હતો તેને મેં ખોળપંથની હકીકત પુછી, તેણે મારી સાથે જે વાત કરી તે ખાકી ખોળની ઇસમાયલી સુઝરાની ચોપડીને મળતી આવતી હતી, તેથી હું ધારૂં કે, તે ખાકીએ ઇમામશાહીઓને પુછી લખેલ હશે, ખાકીની ચોપડીમાં આધારની વાતો કરતાં જોડમેળ વધારે જણાય છે; તોપણ તેની કોશિષ સ્તુતીપાત્ર છે એમ મારે કહેવું જોઈએ એ ચોપડીમાં કેટલીક વાતો અગત્યની છે તેની મદદ મેં ઉપકાર સાથે આ વૃત્તાંતમાં લીધી છે.

નૂરસતાગર પોતે જ્ઞાની હતો અને શિષ્યોને પણ અંતરે બાદ તે તેવોજ કરતો હતો. એના શિષ્યો અને ઇશ્વરના અવતાર ગણુતા હતા અને પ્રહ્લાનો અવતાર પણ લેખાતા, એ વાત માતાપંથાઓ પાસેથી મળેલા દશ અવતારના ભજનમાં છે તે ભજન હું અહીં ટાંકું.

સતજુગમાં પ્રભુજી ચાર અવતાર લીધા, પ્રથમ કોરભ અવતાર લીધો, કોરભરી માતા પદમાવતી તેને પેટે અવતરયા, પીતા પૂર્વરૂપ કહીજો માન સરોવરમાં યુદ્ધ કીધો છે, ત્યાં મદ કોટક દૈત્યે માર્યો

છે; દૈતની માતાતો સંખાદેવી પિતાતો નારાકંશ, તેના દીક-
 શે તે રાખસ અવતર્યો, તેને ધરતીના મધ ખાધો, તેનું
 નામ મદ કીટક તે માર્યો ત્યારે ખીજા અવતાર મચ્છના
 લીધો, તેની મા સંખાવતી, પિતાઅતીતરખ, ગુર સોળનંદ
 તે સંખા દાણુવ કાળે અવતર્યો; સંખવો પ્રહ્લાદના વેદ
 હરી ગયો, તેની માતા જ્ઞાનદેવી, પિતા સામેરી રખ, તે
 હંસના ખેત્રમાં માર્યો છે; ત્રીજા રૂપ વારાહીના લીધો, ત-
 મ્મર દાણુવ દેવ યુદ્ધ કીધો, વારાહીરી માતા તો પદમાવતી
 પિતા દેવુરખ, ગુર દેવચંદ, તમ્મર દાણુવરી માતા જાંબુ-
 વંતી, પિતા સિદ્ધખળ તે ઢોર સમુદ્ર ખેત્રમાં માર્યો છે.
 ચોથો અવતાર નારસિંહરો લીધોછે, પેરાજ કારણુ યુદ્ધ કી-
 ધો છે, માતા લીલાવતી, પિતા તો કંસવરગણુ, તેને પેટ
 અવતાર લીધો છે, દૈત હરણાકંસ માર્યો છે, હરણા
 કંસની માતા તો મછગધા, પિતા આદક તે કાશમીરીમાં
 નારસિંહરૂપ હોય માર્યો છે; એતા અવતાર પ્રભુજી સતજુ-
 ગમાં લીધો; તા પછી ત્રેતાનુગમાં અવતાર હરી લીધો;
 પ્રથમ તો વામનરૂપ લીધો છે; તેની માતા લીલાવંતી
 પિતા હરીકંસ, ગુર વિપચંદ, વામનરૂપ લઈ ખળને માર્યો;
 ત્યાંથે ફરસરામ અવતર્યો, ખેત્ર ઇસાણુદમાં અવતર્યો છે,
 માતા રણુકાદેવી, પિતા જમદારખિ, ગુર અંગરખ, દૈત સ
 સા અરજણુ માર્યો, સસા અરજણુરી માતા ત્રજાતારકી,
 પિતા જાલુધન તે ફરસરામ માર્યો, સાતમો અવતાર શ્રી
 રામચંદ્રનો લીધો, તેની માતા કોસલા, પિતા દશરથ, ગુર
 વશિષ્ઠમુનિ, અજ્ઞેધામાં અવતર્યો છે, ત્યારે જાણુ-
 રખ ઘર સીતા અવતરયાં છે, તે ત્યાં રામ લખમણુ

વનવાસ થઈ આવ્યા છે, નવતાડી પાડી છે, રામચંદ્ર સી-
તા પરણ્યા છે, ત્યાંથી રાવણનો વેર લાગો છે, રાવણુરી મા-
તા ત્રજટા. પિતા દેશારખ, રાવણુ અસુર થયો છે, તે સીતા
હરી ગયો છે, તે રાવણુ માર્યો છે, લંકાં વિભિષણુને સોં-
પી છે, સીતાજી વારી આવ્યા છે, ત્રેતાનુગ આવી રહ્યા છે.
ત્યારે દ્વાપર આવ્યો છે, પ્રભુજી અવતાર લીધા, પ્રથમ અ-
વતાર કરસનજીનો, માતાજસોદાજી પાર્થી છે; કંસ મારવા કા-
ળે અવતાર લીધો છે; કળનુગમાં બ્રહ્મારૂપ લીધો છે; તે-
ની માતા કરણાવતી, પિતા તો વજ્રરાજ. તે અંતજ્ઞેતમાં
બેઠો છે, તેની માતા ગંધારી, પિતા અંધરાજ, તે વાઘપર
માર્યો, નૂરસતાગરજી વેદ સુણાયો, મુસલમાન હોઈ વેદ
સુણાયો, કળનુગ બેઠો તે કોણુદને, ભાદરવા વેદ તેરસ
વાર શુક્રવારને દને કળનુગ બેઠો છે.

નૂરસતાગરની પોતાની વાણીનાં ભજનો મને મળ્યાં નથી
પણ નૂરસતાગરના મતો તે પછીના પીરોએ પોતાના જ્ઞાનોમાં
ખતાવ્યા છે તેમાંથી “સતગુર નૂરના શ્લોક” એ નામના જ્ઞાન
માંથી થોડાક શ્લોક હું અહીં લખું છું.

સતગુર કહેરે દિલમાં દેવળ પુજીએ, અને દિલમાં દેવદુવાર;
દિલમેં સાઈઆ આપ વસેતો દિલમાં આપ દિદાર;

સતગુર કહેરે આપે હરીઆ લેર હુયે અને આપે વરસે નૂર
આપે સખ ઘટ દીસતા સો અંધા, કે મન દુર. ૧

ફિરસ્તાની તવારીખમાં સૈયદ મહુમદ નુરબક્ષ વિષે હકિકત
નિકળે છે તે આ મહાપુરૂષની હકિકત સાથે મળતી આવે છે.
પીર શમસના વૃતાન્તમાં ફિરસ્તાની કિતાબ ઉપરથી કેટલુંક તાર-
ણુ લીધું છે તે આગળ વાંચવામાં આવશે. તેમાં ખતાવ્યા પ્રમા-

જો બદકશાનમાં તેના મુરીદ હતા ત્યારે બીજે ઠંકાણે પણ હશે
 મીર હૈદરે અમીર સૈયદ મહમદ નુરબક્ષના રશાલો વાંચ્યો હ-
 તો તેથી જાણાય છે કે, તેમણે કેટલીક કિતાબો બનાવી હશે.
 પણ મને તેની કોઈ કિતાબ હાથ લાગી નથી. ફિરસ્તાની બિ-
 ના ઉપરથી વિશેષ એ જાણાય છે કે, શાહ કાસમ અનંવર
 જેને મુરીદો જમાનાનો ધંમામ ગણતા તેના આ મહાપુરુષ
 બાપ થતો હતો અને પીર શમસ શાહ કાસમના મુરીદોમાંથી
 હતો એમ પણ ફિરસ્તાની બિનાથી જાણાયું છે. માતાપંથને
 “ નેતપંથ ” પણ કહે છે એ મતને અનુકુળ આવે એવા
 નુરબક્ષ એટલે નેતનો આપનાર લકબ રાખ્યો હતો. એણે
 પોતાને ઈશ્વરના અવતાર અથવા ધંમામ મનાવ્યો છે.

અચ અધરા માતંગ.

નૂરસતાગરનો શિષ્ય અચ જેને નૂરસતાગરે પોપટ રૂપ થઈ ન-
 સાડ્યો અને તે મેઘવાળોના પાડામાં સંતાયો એવી વાત પાછ-
 ણ આવી છે. બોબ લોકો આ અચને “ અચમુખી ” ના
 નામથી ઓળખે છે અને મેઘવાળો તેને માતંગનું નામ આ-
 પે છે. તે કહે છે કે, હજરતઅલીએ અલમુતગઢમાં નૂરસતાગ-
 રને જે મંત્ર આપ્યો હતો તે તેણે પોપટરૂપ થઈ માતંગને આ-
 પ્યો ન તે મંત્રવડે માતંગે મેઘવાળોને બોધ્યા, મેઘવાળો માતં-
 ગને ઈશ્વરના અવતાર ગણે છે. એણે મેઘવાળોને શી રીતે
 બોધ્યા તે સમજવા સાર માતંગનું એક કવિત અહીં ટાંકું.

માતંગનું કવિત.

અલમુતગઢ આલી ભણે, કોકો મુંજ ભાખત્ર પાળશે, પચ-
વીશ ગામ સોસત્રપન એતરેમેં સદ સંભળાવે; તખ ઉચ્ચો
નૂરસતાગર નેણવાય, દેવ તારા ભાખત્ર પાળશું. જેમ હુજર-
તઅલી કહે તેમ કરશુ, ઉગમણુ જઈ ગમન કરશુ આગળ
સીમ નહિં મુજંત, દો નેણુ ખેર રોદન કીઆ. આગળ છે
પાંલણુદ મયા, બે બેનડીના વેર હતો તે મેલાપત કરશુ,
અમનગુર, અડનગુર, વદનગુર, વ્યાસગુર, કલનુગ કઈ સા-
ખ કુટો, કરમ તો કરે કોયડા. અમોએ આલી, અમોએ ઇ-
શ્વર, અમોએ રૂપ આગળ ધરતે; મઠદ્વીપ, જાંબુખંડ, ડાં-
મર માતંગ નામ ઉચરતે, થાન બેઠો દાંન દેશે, રાય રંકે
દાય સીજવશે, દેખ મુનારા મુલતાનજ, મુલતાન અચે મ-
રેધું ડામ. સુણુ ન સુત્રમ દશ અવતાર, નવ અવતાર આગે
રમ્યો. દશમો મેઘવારેં જે ધરે, મહેસરી માતંગ આચો રખ. ૧
આ કવિતનો અર્થ કોઈ કોઈ જગ્યાએ સમજતો નથી; તે-
પણુ સમજ પડે છે તેના સાર આ પ્રમાણે છે: -અલમુતમાં અ-
લીએ ભાષણુ કર્યું હતું. તેણે કહ્યું કે, મારાં વચન કોઈ કો-
ઈ પાળશે ? આ વખત નૂરસતાગરે આંખોમાં આંસુ લાવી ક-
હ્યું કે, હે દેવ, તારાં વચન અમે પાળશું અને જેમ તમે ક-
હેશો તેમ કરશું.

નૂરસતાગરના વખતમાં હુજરતઅલી અલમુતગઢમાં ન હતા.
હુજરતઅલીને તો પાંચસો વર્ષ થઈ ગયાં હતાં. આ વખત અલ-
મુતમાં હસનઅલી ઝિકરતલસલામ બાદશાહ હતો તેને હુજર-
તઅલીનો અવતાર ગણી તેના વિષે બોલવામાં આવ્યું હશે.
અલમુતગઢમાં ભાષણુ પણુ તેણેજ કીધું હતું ઇત્યાદિ તેના

વિષેની ખીના ખોજ ભાગમાં આવી છે.

આ કવિતમાં વળી ઉગમણુ ગમન કરવાનું કહ્યું છે તે હિં-
દુસ્તાનમાં બોધ અરથે જવાની કબુલાત જણાય છે. માતંગે વ-
ળી કહ્યું છે કે, “ હું અલીછું હું ઇશ્વરછું અને આગળ જે
ઇશ્વરનાં રૂપ થયાં છે તે બધાં મેં લીધાં હતાં. નવ અવતાર-
માં મેં આગળ રમત કરી હતી અને હુમણાં મેં દશમે અવ-
તાર ધારણુ કર્યો છે. ”

મેઘવાળો એમ કહે છે કે, તેઓ પવિત્ર રૂપિ હતા. પણ
ગાયનો વધ કરવાથી અપવિત્ર થયા. મેઘવાળો કહે છે કે, રૂ-
પિઓએ મહુડાના રૂળનો રસ પીધો તેથી ઘેલા બની ગયા અ-
ને ઘેલાપણાંમાં ગાયની હત્યા કીધી, આ ખિના પિર સદરદીન
ના એક જ્ઞાનમાં વિસ્તારથી વર્ણવેલી છે, તે તે પીરની હકીકત
જોડે ટાંકવામાં આવે.

માતંગની જગ્યા સિંધના “ રાએમા બજર ” નામના ગા-
મની ઇશાન્ય ખુણા તરફ ત્રણ કોશના અંતરમાં છે ત્યાં તે-
ના શિષ્યો યાત્રા કરવા જાય છે આ પંથવાળા કહે છે કે,

“ પેલા જીગનો શબ્દ આ દેશ નખી ક્યો સલામ સદાજી
ગુરુ સતગુરુ વરતાઈ રમાચાર અને ધરમ કે જોઆર મેં
વરતાઈ ગુરમામ.

આ ભાષા સમજાય છે; માટે ટીકા લખતો નથી. મામ એ-
ટલે મામૈ તે માતંગનો પડ પૌત્રો કહેવાય છે. તેની જગ્યા સિં-
ધના નગરઠઠામાં છે. માતંગનો વંશ માતંગ પૌત્રો કહેવાય છે.
નૂરસતાગરનો “ સદાજી ” શબ્દ ખોજ પંથનાં જ્ઞાનમાં પણ
આવે છે (સામ સદાજીએ મુલ્લા એ જ્ઞાન જીઓ)

માતંગ વિષે ખીજ એવી હકીકત મળી છે કે, તેના પિતા

એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ રૂમશામ તરફનો રહેવાશી હતો. પોતાના પિતાનાં પુસ્તકો લઈ નાકો, તેના ભાઈઓ પાછળ થયા ત્યારે તે સિંધના મઢડા ગામમાં એક મેઘવાળના ઘરમાં ભરાયો. મેઘવાળે તેને પોતાની કુંવારી દીકરી એક ખાટલામાં સુતી હતી તેની નેડે સુઈ રહેવા કહ્યું તેના ભાઈઓ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમના પુછવાથી મેઘવાળે કહ્યું કે, મારા ઘરમાં તો મારી દીકરી ને જમાઈ સુતાં છે તે શિવાય ખીજું કોઈ નથી, એ સાંભળી તે પાછા વળી ગયા; પણ તે બ્રાહ્મણને મેઘવાળે કહ્યું કે, મારી દીકરીને તેં આજ ચઢાવી માટે તેને તું પરણુ. બ્રાહ્મણે તેમ કીધું, થોડે દિવસે તે બાઈને ગર્ભ રહ્યો. પ્રસવ વખત તેણે જ્ઞેતિષ્યના નિયમ પ્રમાણે જ્ઞેયું તો બે ઘડી પછી પુત્ર જન્મે તો પ્રતાપી નિકળે, એમ તેને જણાયું; માટે તેને પોતાની સ્ત્રીના પગ તંગ બાંધ્યા અને વખત થયો ત્યારે છોડતાં પુત્રનો પ્રસવ થયો, તેનું નામ તેની માને તંગ બાંધ્યા હતો માટે “ માતંગ ” પડ્યું.

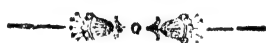
ચચ અને માતંગના ઇતિહાસ એટલો બધો મળતો આવે છે કે, જ્યોતે તે બે નામ એકજ સખ્સનાં હતાં એમ માનવાને સંશય રહેતો નથી. માતંગ ઘણો પ્રતાપી પુરૂષ થઈ ગયો છે. તેણે ઇતિહાસિક વાતો જોતાં જુનાગઢના અસત્ર રાજ્યવંશ ચૂડાસમા, પોરબંદરના જોડવા અને કચ્છના જોડેજોડામાં સારૂ માન મેળવ્યું હતું. એના વંશના “ માન ” નામના સખ્સે કચ્છ વિષે કેટલુંએક ભવિષ્ય કહ્યું છે તે પ્રમાણે બને છે એમ કેટલાક લોકો માને છે. માતંગના વંશના હજીપણ કચ્છના રાવ અને નવાનગરના જામને ટીલે બેસતી વખત ટીલું કરે છે તે સમે બ્રાહ્મણ જેવા પણ તેની છીટ ગણતા નથી.

રામદે પીર.

આ પીરના જીદ શિષ્યા છે; પણ તેના મત પહેલાં કહેલા મતનો વારસો છે. રામદે પીર તુંવર જાતનો રજપુત હતો એની માનું નામ “ એણલી ” અને બાપનું નામ “ અજમલ ” હતું એની સન્નાધ પોર્ણના કોરંભડા ગામમાં છે (થળમાં) એની યાત્રા ભાદરવા સુદ ૧૧ ની ભરાય છે તેમાં તેના શિષ્યાનો જમાવ થાય છે. એના શિષ્યા રજપુત, લોહાણા, આસવાળ અને મારવાડા મેઘવાળ વિગેરે છે. તેઓ એન ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે એ પીરનો વંશ નથી; પણ એના ભાઈ વીરમદનો વંશ છે તે રામદે પોત્રા કહેવાય છે. તેઓ કર્ણના “ રાદી ” અને “ ખાનાએ ” નામનાં ગામડાંમાં છે તથા પછમ અને થળમાં પણ છે, તેમને રામદેપીરના શિષ્યા કાંઈ દાન આપે છે. આ લોકો પણ હજરતઅલીને ઈશ્વરનો અવતાર ગણે છે. તેમના દશ અવતારના ભજનમાં તે પ્રમાણે લખ્યું છે તે ભજન અહીં લખવા દુરસ્ત ધારું છું.

પ્રથમ તે સુન. સુન તે નસુન, પહેલા નરાંરંલ, નરાંરંલ તે આદ, આદ તે અનાદ, અનાદ તે અહંકાર, અહંકાર તે સેન, સેન તે રેન, રેન તે કરીઅપ, કરીઅપ તે કંદ્રપ, કંદ્રપ જગમાં જળ ઉપાયા, જળમાં કમળ, કમળમાં પ્રભા, પ્રભાશે અતીતસેન, અતીતસેનશે મચ્છાવતાર, મચ્છશે માન, માનશે જરમાન, જ, રમાનશે પુરવરખ, પુરવરખશે કોરલ અવતાર, કોરલશે એલ, એલશે ડેલ, ડેલશે વારાહ, વારાહશે દાતમ, દાતમશે ગોતમ, ગોતમશે હરીકસ, હરીકસશે નારસંઘ, નારસંઘશે એખંગ એખંગશે બેખંગ, બેખંગશે સસબ્રખ. સસબ્રખશે કંસવર-

ધન, કંસવરધનરો વામન, વામનરો માનધાતા, માનધાતારો કરીઅપ, કરીઅપરો છંભાછપ, છંભાછપરો પ્રભાત, પ્રભાતરો ત્રશીધ, ત્રશીધરો હરચંદ, હરચંદરો રોહીદાસ, રોહીદાસરો જમદગધ, જમદગધરો ફરસરામ, ફરસરામરો શ્રીધર, શ્રીધરરો ભંગડ, ભંગડરો ભાગીરથ, ભાગીરથરો દુદેવ, દુદેવરો અન્નેપાળ, અન્નેપાળરો રૂઘ, રૂઘરો દશરથ, દશરથરો રામાવતાર, રામરો લવ, લવરો પરીખત, પરીખતરો ઇઆસેન, ઇઆસેનરો ખીઆસેન, ખીઆસેનરો વાસદેવ, વાસદેવરો કાનદેવ, કાનદેવરો પ્રભુપત, પ્રભુપતરો અનરદ, અનરદરો વનરદ, વનરદરો વછરાજ, વછરાજરો બુધાવતાર, બુધરો નૂરસતાગર, નૂરરો અમીવિખ, અમીવિખરો આલીશેર (હજરતઅલી) આલીસેરરો આદમ, આદમ આવશે, મોરો નામ ધરાવસે.

પીર શમસ.

નૂરસતાગરના બે ચેન્ના હતા, એક ચચ અને ખીજા ચોટ ચચ મેઘવાળોના ગુરૂ થયા અને ચોટ તે પીરનો વારસ ડરચો. ચોટ વિષે કંઈ વધારે ખિના જણાયલી નથી. પીરશમસ ચોટના વંશજ અથવા પંથી હોયો નેઈએ; કેમકે તે પીરશમસને “ શમસચોટ ” એમ ચોટનું વિશેષણ લગાડી બોલવામાં આવે છે. પીરની ટીપમાં નૂરસતાગર પછી ઇમામદીનનું નામ આવે છે તેને “ ઇદ્રઈમામ કવરાશી ” પણ કહે છે તે કદાચ ચોટનું નામ હોય.

શમસ વિષે “ ચંદ્રભાણ ” નામનાં જ્ઞાનમાં લખ્યું છે કે, તેણે શિષ્યા પાસેથી માણસનું માંસ માખ્યું હતું અને તેને

માટે ત્રણ લાંઘા કહાડયા હતા; અતે ચંદ્રભાણુ નામના ભક્તે પોતાનું માથું કાપી આપ્યું તેનું ખાણું બનાવ્યું; પણ તે ખાણું ચંદ્રભાણુ વિના ખાવા ના પાડી; અતે તેને સજીવનકરો સાથે જમાડયો. આ વાર્તા માતાપંથના સગાળશા અને ચેલીઆને મળતી છે એટલે તેની નકલ કરી હશે (શેઠ સગાળશા સાધુ સેવ્યા, વાણીએ પાઠ્યુ વૃત. એ ભજન જીવ્યા)

ચંદ્રભાણુને મળતું “ સુરભાણુ ” નામનું જ્ઞાન છે સૂરભાણુ ભક્તે આ પીરને પોતાની ચામડી ઉતારી આપી હતીતેની તેણે મોજડી બનાવી એમ જ્ઞાનમાં લખ્યું છે. ચંદ્રભાણુ અને સુરભાણુના વખતમાં એક “ હરજી ” નામના મોચીએ પીર શમસની ઉત્તમ શેવા બજાવી હતી. ચંદ્રભાણુ એક, સૂરભાણુ એક અને હરજી મોચી અડધો એમ ખોળ લોકો પોતાના પંથના અઢી મોમન ગણે છે તેઓ જ્યારે પ્રાર્થના પઢે છે ત્યારે આ અઢી મોમનની હિમાયત માગે છે. (અઢો મોમન જે પ્રસાદ, એમ ખોલે છે) ‘ મોમન ચિંતામણી ’ નામના જ્ઞાનમાં પીર શમસની વાર્તા નીચે પ્રમાણે આપી છે.

પીરશમસ ઉપદેશ અરથે ચોવીશ દેશ ક્યોં હતો. ચીનખ નગરી જ્યાં કાળીંગા નામનો દૈત્ય રાજ્ય કરતો હતો અથવા માતાપંથના મત પ્રમાણે હાલ પણ કરે છે. ત્યાં એ દૈત્યની વહુ સુરજરાણી અને તેના કુંવર કમળાને તેણે બાંધ્યા હતા. આ પછી એ પીર મુલતાનના ઉંચ શહેરમાં આવ્યો, ત્યાં એક મસજીદમાં ઉતર્યો. એક દહાડે તે દરિઆ કિનારે ગયો અને એક કાગળની હોડી બનાવી તેમાં બેસી દરિઆની સહેલ કીધી.

આ શહેરમાં બાઉદીન નામનો પીર રહેતો હતો તેણે તેની

મેડીના ઝરૂખામાંથી આ ખેલ જોયો તેની નજરથી હોડી ભીં-
જવા લાગી, પીર આ માણસને શ્રાપ દીધો તેથી તેને તલ્લાળ
શીંગડાં કુટી નીકળ્યાં, તેથી તેનું ડોકું ગોખમાં અટકી પડ્યું.
ખાઉદીને પોતાના દીકરા સદરદીનને પીરશમસની શોધમાં મોક-
લ્યો, તેણે તેને મસજીદમાં ખોળી કાઢ્યો. સદરદીનની અરજથી
પીરશમસે શીંગડાં તો મટાડ્યાં પણ તેના દાગની નિશાની વંશ-
પરંપરા રાખી. આ પછી ખાઉદીને પીરશમસને એક દુધથી
ભરેલો કટોરો મોકલ્યો. પીરશમસે તેના ઉપર કુલ છાંટ્યાં.
આ ક્રિયાની મતલબ એવી હતી કે, ખાઉદીને બેદમાં જણા-
વ્યું કે, આ કટોરો જેમ દુધથી ભરેલો છે તેમ આ દેશમાં
પીરો ભરેલા છે; માટે અહીં તને રહેવાની જગ્યા નથી. પીરો
જણાવ્યું કે, આ કુલ જેમ વગર બોજે રહેલ છે તેમ હું
રહીશ.

પીરશમસ પાસે એક અમીરનો દીકરો આવજન કરતો હ-
તો તેના ઉપર તેની પ્રીતી બંધાઈ હતી. દૈવ યોગે તે છોકરા-
નું મૃત્યું થયું, તેથી તેના સખંધીઓ ઘણું કષ્ટપાત કરવા લા-
ગ્યાં. ઉચ્ચના પીરોને એકડા કરી તે છોકરાને જીવતો કરવા વી-
નંતી કરી; પણ તેઓથી કંઈ બન્યું નહિ. અંતે એ છોકરાની
લાશ પીરશમસ પાસે લાવ્યા, પીરને બહું દયા આવી, તેણે
લાશને કહ્યું કે, “ ઉડ ખુદાકે હુકમસે ” પણ છોકરો ઉડ્યો
નહિ. અંતે “ મેરે હુકમસે ઉડ ” એમ કહ્યું ત્યારે આજસ
મરડીને છોકરો બેઠો થયો. (હૈત બેદ ત્યાગ કરી ઉડવા કહ્યું
ત્યારે ઉડ્યો)

આ કરામત જોઈ લોકો દિગ્ગં થઈ ગયા; પણ ઉચ્ચના પી-
રોને ઈર્ષ્યા થઈ, તેમણે ખુદાને અપમાન કરવાનું પીરશમસ

ઉપર તહોમત મુકયું. તેની સભા તેના બદનતું ચામડું ઉઘેડી કહાડયું એવી ઠરાવી. આ ઠરાવ સાંભળતાં પીર શમસે પોતાનો ચોટલી પકડી ખોળીયું ખેંચી કહાડયું; તોપણ ઉંચના ખિરાએ તે ગામમાં પીર શમસને કંઈ વસ્તુ ન આપવી એવી બંધી કરી.

પીર શમસને બ્યારે કુદ્દા થઈ ત્યારે અનાજને માટે ઘરોઘર ભટક્યો; પણ તેને કંઈ મળ્યું નહિં. અતે એક કસાઈને ઠાકા આવી, તેણે સવાસેર માંસ આપ્યું; પણ તે પકાવવાને અગ્નિ મળ્યો નહિં ત્યારે એ પીરે આકાશ ભણી બેયું અને સુર્યને કહ્યું કે, “આવ, તમબી શમસ હો. ઝૈર મેં બી શમસ હું” (અરબી ભાષામાં શમસ સુર્યને કહે છે) સુર્ય નીચે ઠળી આવ્યો, પીર શમસે માંસનો કડકો ભાલાની આણીમાં ધોંચી ભાલું ઉંચું કરી સુર્યના તાપથી પકાવી લીધો. તાપથી ઉંચના લોકો વ્યાકુળ થવા લાગ્યા, તેઓ ગામ બહાર નીકળી પડ્યા અને પીરને પગે પડી પોતાની લુલ વિષે ક્ષમા માગી, પીરે તેમના ઉપર દયા કરી ખૂબ જ્ઞાનનો બોધ કર્યો. અને તે લોકો તેના શિષ્ય થયા. પીર શમસનાં જ્ઞાનો મુફી અથવા વેદાંત મતનાં છે તેનો નમુનો નીચે ટાંકયું.

જ્ઞાન.

એજ હમદિલ ખાલક અદલા સોઈ વસે,
જેણે કાયમ કુદરત ચલાઈ. હે ભી અદલા. ૧
એજ મુનબે મુદલાં મુનબે કાલ,
ધંએ કૃષ્ટિ કિન્હે રચાઈ. હે ભી અદલા. ૨
એજ ધંસરે માટીમાં સારી કુનિયાં નિપાઈ,

ધરમે કોન હિંદુ કોન મુસલમાનાં. હે ભી અલ્લા. ૩

એજ હિંદુ તે જે અડસઠ તીરથ જાવે.

મુસલમાન મસીદાં.

હે ભી અલ્લા. ૪

એજ મેરો સાંઈ હિંદુ ન જાણે મુસલમાન ન ખુજે,

મેરો શાહ ખેઠા આપ નિરંજન હોઈ. હે ભી અલ્લા. ૫

એજ મનમેસ મુસલા, અલ્લા મેરો કાજ,

કાયા હુમારી મસીદાં.

હે ભી અલ્લા. ૬

અંદર ખેઠ નિમાજ ગુજાર,

મુરખ કયા જાને તાયત હુમારી;

હે ભી અલ્લા. ૭

એજ આવે તો રોજ નહિતો રોજ,

એસા એસા ધ્યાન શાહજોસોં ધરના. હે ભી અલ્લા. ૮

એજ મુમન સે જે સરવ મરમ ખુજે

એલમ રાહસું ચલનાં;

હે ભી અલ્લા. ૯

એજ ધ્યાન ધ્યાનમાં સરવ સુદ્ધ થાઈ,

ખોજ ખોજ કર મિલનાં;

હે ભી અલ્લા. ૧૦

એજ ખોલ્યા પીર શમસ સુનો મુમનલાઈ,

પીર ખિન પાર કયું ઉતરનાં; હે ભી અલ્લા. ૧૧

આ જ્ઞાનના નવમા પાઠમાં ઘણી સરસ ખુબી રાખી છે તેમાં એમ ખતાવ્યું છે કે, “ મુમન સેને સરવ મરમ ખુજે ઇલ-મ રાહસોં ચલનાં ” એટલે આ જ્ઞાનનો જે ખારીક મર્મ છે તે સમજ લેવો; પણ શરીયત પ્રમાણે ચાલવું એટલે લોકાચાર ન મુકવો.

પીર શમસ કયા સૈકામાં હતો એ વાત હવે આપણે ત-પાસીએ. સુરભાણુ નામનાં જ્ઞાનમાંથી તે સંવત ૧૨૦૭ માં હતો એવું નીકળે છે.

જ્ઞાનનો પાઠ

સંવત ખારને સાતજ જાણુ, કોલ આપ્યા છે નિરવાણુ.

“ચંદ્રભાણુ” અને “સુરભાણુ” નામના ભક્તોને પીર શમ સે સંવત ૧૨૦૭ માં એવો કોલ આપ્યો હતો કે, હું તમને તેરમી સદીમાં મળીસ. સદરહું જ્ઞાનમાં એવી મતલબ છે.

શુભારે પોણાસો વર્ષ ઉપર “મેરાલી” અને “સાંઈઆ” એવા નામના બે ખોળ ભક્ત કચ્છના મુંદ્રા ગામમાં થઈ ગયા તેમણે કાંઠીના ખોળએને તેઓ “ચંદ્રભાણુ” અને “સુરભાણુ” એ ભક્તોના અવતાર હતા, એવી છુપી સમજ આપી હતી. એ ભક્તોની હકીકત જાણવા નેવી છે, તેથી હું હંકેમાં અહીં લખું છું.

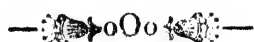
આ ભક્તોએ કાંઠીના ખોળએની સારી મીતિ સંપાદન કરી હતી. એ ભક્તોની ઇચ્છા કાંઠીના ખોળને ઇમામશાહની દરઘા તરફ વાળવાની હતી અને તે કોશિષ તેમની કેટલીક પા ર પડી હતી. આ ખબર ઇરાનમાં આગાખાનને પહોંચી તેમણે સાંઈઆ ભક્તને માન સાથે ઇરાન ખોલાવ્યો; પણ ત્યાં તેની જીલ કપાવી નાંખી.

પછી એ ભક્ત મકરાણમાં આવ્યો. ત્યાં ઘોડા દહાડ તેણે મુગાની સ્થિતિમાં કહાડયા. અતે ઇમામશાહ પીરે તેને જીલ આપી એમ કહીને બોલવા લાગ્યો, એથી ત્યાંના ખોળએનું માન સંપાદન કરી પૈસાની મોટી રકમ મેળવી મુંદ્રે આ વ્યો. મુંદ્રામાં આવ્યા પછી તેણે અસલનું કામ જરી કર્યું. જીલ કપાવાનું નિશાન તે પોતાના મીત્રને ખતાવતો હતો. તેણે ત્યાં ઇમામશાહની દરઘા ખનાવી. આગાખાન તેને ન્યાત ખહાર મુકવા હુકમ મોકલ્યો. એના પક્ષવાળાએ ઇમામશાહના

પંથમાં આવવા તેને ખુલ્લી રીતે કબુલાત આપી; પણ તેને તેમ કરવા હિમ્મત ન આવતાં આગાખાન સાથે સલુક કર્યો. આ ભક્તોની દરગાહ મુદ્રામાં ભુજવાળાં નાકાંની બહાર સવાલીનાં તળાવના પુર્વ કિનારા તરફ છે. એને કાંઠીના ખોળ માને છે અને તેમના વંશજને પણ માન આપે છે.

સુરભાણુનું જ્ઞાન પીર શમસનો જે વખત ખતાવે છે તે પીર નૂરસતાગરની નજદીકનો છે; પણ “ ફિરસ્તા ” નામની ફારસી કિતાબમાં પીર શમસ હીજરીની નવમી સદીમાં હતો, એવું નીકળે છે તેને આઠાં વર્ષ થયાં છે તેથી એના સન વિષે સંશયમાં રહેવું પડે છે.

પીર શમસ વિષે વિશેષ હકીકત ફિરસ્તાની ફારસી તવારીખ-માંથી નીકળે છે, તેના તરજુમે અહીં દાખલ કર્યું. એ હકીકતથી પીર શમસ અને તેના પંથીઓના કેવા મત હતા અને તેઓના વિષે સુન્ની મહુજબવાળા કેવા વિચાર કરતા હતા તે સમજશે.

તારીખિ ફિરસ્તાને પાને ૩૩૬

“ રશીદી નામની કિતાબમાં મિરજાં હૈદર લખે છે કે, કાશમીરના લોકો હતરી મહુજબના હતા. ફતેહશાહના જમાનામાં “ શમસદીન ” નામનો શખ્સ ઈરાકની તરફ આવ્યો, તે મીર મહમદ નૂરખાનની તરફ પોતાની નિસખત ખતાવતો હતો એ માણસ એક નવો મહુજબ લઈ આવ્યો તેનું નામ નૂરખાન રાખ્યું તેણે “ હોતા ” નામની એક કિતાબ ફિક્કેની બનાવી. એમાં બેદીનીની વાતો હતી. એ કિતાબ તેણે હલકી કોમમાં પ્રસિદ્ધ કરી. ”

“ આ કિતાબ સુન્ની અને સીયા એ બેહુ મતથી ઉલટા મતની હતી; કેમકે એ મતના લોકો હજરતના ત્રણ અસહાબ અને બીબી આયસાને માફું બોલવું વ્યાજબી સમજતા હતા. એ મત સુન્ની મતથી ઉઘટો છે અને મીર સૈયદ મહમદ નૂરખ-ક્ષને “ જમાનાનો સાહેબ ” અથવા “ મેદી ” ને આવવાની વ-કી છે તે સમજતા હતા અને દીનના મોટા માણસો અને ચાલીઆઓને તેઓ માનતા હતા. આ વાત સીયામતથી ઉ-લટી છે. ઇસલામી મહજબમાં ફરમાવેલી ઇબ્રાહીમો અને રસ-મોમાં ફરફાર કરી તેણે એક નવો પંથ ચલાવ્યો. ”

મીર હૈદર કહે છે કે, “ નૂરખક્ષી ટોળાંને મેં ખદકશાનમાં જોયું હતું તેઓ સુન્નત મહજબના હતા. તેઓએ અમીર સૈ-યદ નૂરખક્ષનો રશાલો મને ખતાવ્યો તેમાં સારી સારી વાતો લ-ખી હતી; એમાં એક વાત એ લખી હતી કે, બાદશાહ અને અમીરથી હુકમતની સાથે પરહેઝગારી ચાલી શકે નહિ; એ ક-હેવું મુરખ લોકોનું છે; કેમજે હજરત યુસફ, ઘઉંદ, મૂસા અને મહમદ એમણે પેગંબરીની સાથે બાદશાહી ચલાવી હતી. કાશમીરી નૂરખક્ષીયા, આ લોકોથી ઉલટા મતના હતા. ”

“ આ નવા મતની “ ફિકકે હોતા ” નામની કિતાબ જે તે વખત કાશમીરમાં પ્રગટ હતી, તે લઈ મેં હિંદુસ્તાનના આ-લમોને મોકલી, તેઓએ તેની ઉપર નીચે પ્રમાણે શેરો લખ્યો. ”

“ અયે ખુદા, દખાડ અમને ખરી વાત, ખરી તરેહ ઉપર અને દખાડ અમને ખાતલવાત ખાતલ તરેહ ઉપર અને દખા ડ અમને બધી વસ્તુ જવી હાય તેવી. ”

“ આ કિતાબ જોઈ એના મતોમાં ઉંડું ઉતરતાં માલમ પ-ડ્યું કે, એ કિતાબનો બનાવનાર ખોટો મહજબ રાખે છે. તે

સુન્નત મહુજબથી દુર થયો છે. તે એવો દાવો કરે છે કે, તેને ખુદાનો હુકમ મહુજબોના બેદ તોડી હુજરતના વખતમાં જે મતો હતા તે ઉપર લોકોને પાછા લાવવા; પણ એ દાવો તેના ખરો નથી તે બેદીની તરફ રજુ છે. આ કિતાબનો નાશ કરવો એવી દરેક માણસની ફરજ છે અને આ મહુજબ ઉ-જેદી નાંખવો વ્યાજબી છે. આ મહુજબ રાખનાર લોકોને આ મત છોડી દેવા સમન્વિત આપવી, તે છતાં તેઓ એ મત ઉપર કાયમ રહેતો આ પુરાઈથી ખચવા માટે તેઓને કાંપી નાંખવા વ્યાજબી છે; પણ જે તોબાહુ કરે તો તેઓને હુજરત અબુ હનીફાનો મહુજબ જેને ઉમ્મતનો ચેરાગ કહ્યો છે તે મહુજબ ઉપર લાવવો. ”

“ આ કિતવા જ્યારે મને પહોંચી ત્યારે ઘણા કાશમીરીઓ-ને આ ખોટા મત ઉપરથી ફરવ્યા, કેટલાક ખુશીથી આ બ્યા, કેટલાક ઉપર શકતી કરવી પડી અને ઘણાને કતલ કીધા. એક ટોળીએ સુફી મતનો દાવો કર્યો; પણ તેઓ સાફ સુફી ન હતા. તેઓ ખોટી વાતોથી લોકોને ખોટું રસ્તે લઈ જતા, હરામને હલાલના બેદ તેઓ રાખતા નથી, પરહેઝગારી તેઓ રાતના જાગવામાં અને કમતી ખાવામાં સમજે છે, હરામ હલાલ જે મળે તે તેઓ ખાય છે, લુત ભવિષ્યની વાતોમાં તેઓ ગુંથા-એલા છે અને એકબીજાને પગે લાગે છે. આવી કઠંગી ચાલની સાથે આ લોકો ચાળીઆમાં બેસે છે, આલમોના ઈલમને ખરાબ સમજે છે, ગેરશરીઅતને ખુદાનો માર્ગ જાણે છે, તેઓની એવી સમજ છે કે, ખુદાના મારગમાં ચાલનારને દીન-મહુજબ સાથે કંઈ કામ નથી. ખુદા બિંધા મુસલમાનોને એવી વાતોથી ખચાવે. ”

“ આ ટોળાંની પહેલાં કાશમીરમાં સૂર્યને પુજનાર એક ટોળું હતું તેને સમાસી ટોળું કહેતા હતા. તેમના મત એવો હતો કે, તેઓના સાફ અકીદાને લીધે તેઓ રોશનીની પેદાયશ છે અને તેઓની હસ્તી નુરના સખખથી છે; પણ તેની દાન-તમાં કંઈ શંકા આવે તો સૂર્યનો વળુદ નહિં રહે અને સૂર્ય તેઓને રોશની ન પહોંચાડે તો તેઓની વળુદ નાણુદ થાય. તે લોકો એમ માને છે કે, દહાડાનો સૂર્ય પ્રગટ છતાં તેમના બે-દ જાણે છે; માટે દહાડાનાં નેક કામ કરવાં; પણ રાતને વખત તે જોતો નથી. એટલે અમારાં કામથી તે વાકેફ રહેતો નથી; માટે રાતના કામના અમે જવાબદાર નથી. ”

આ શમાસી ટોળું ઉપર જણાવેલા મતથી ઉતરીને નૂરખક્ષી આ મત ઉપર આવ્યું. કાશમીરી લોક શમાસીના લખ્ખ શમ-સદીનને લગતો સમજે છે એ ચુક છે.

તવારીખ ફિરસ્તાનો લખ્ખનાર મહમદ કાસમ ફિરસ્તાએ કા-શમીરના આલમોને મહજબની વાત પુછી હતી ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે, ત્યાંના લોકો બધા હનફી મહજબના છે અને સી-યા લોકો ઘણુંકરી સીયા મહજબ રાખે છે કાશમીરની આ-સપાસના હાકેમો સિપાઈઓની સોખતથી સીયા મહજબમાં ઘ-ણા જનુની થયા છે. કોઈ પારકુ માણસ ત્યાં આવે અને હ-જરતના અસહ્યોને માફ ન બોલે તેને ગામમાં રહેવા ના આપે.

એક લોકો એમ ઘવો કરે છે કે, મીર સમસ ઈરાકી સીયા મહજબી હતો. મુલહિદ લોક અને તે જમાનાના ખાદશાહ તેના ઉપર ઈમાન રાખી તનાશરી ખુતબો તેના હુકમથી પઢતા હતા. તે કહે છે કે, “ અહુતા ” ફિતાબ શમસ ઈરાકીએ નથી બના-

વી પણ મુલહિદ લોકોમાંથી કોઈએ બનાવી હતી.

ફિરસ્તા પાને ૩૫૦

“ ફતેહખાં બિન આદમખાં હીજરી સન ૮૬૪ માં તખ્તે બેઠા તેણે ફતેહશાહનો ખિતાબ લીધો, તેણે “સઅેફી વાઘરી” નામના એક સખ્સને બાદશાહીનાં અઘરાં કામ સોંપ્યાં, આ સમયમાં શાહ કાસમ અનવ્વર બિન સૈયદ મહમદ નૂરબક્ષના મુરીદોમાંથી મીર શમસ નામનો એક સખ્સ ઇરાક દશમાંથી કાશમીરમાં આવ્યો, તેણે ઘણા લોકોને પોતાના મુરીદ બનાવ્યા. તેઓએ તમામ ધર્માદા મિલકત, ભકિતની જગ્યાઓ અને દવજો તેને સોંપી દીધાં. મીર શમસના ચેલાઓ જે મુફી મતના હતા, તે બ્રુતખાનાં તોડી પાડતા, તેને કોઈ અટકાવી શકતું ન હતું. થોડા દહાડામાં કાશમીરી લોક તેમાં વિશેષ કરી ચક ટોળાંવાળા મીર શમસના મુરીદ થયા, તેમણે મુફી સીયા મહુન્બ કબુલ કીધો. તે તરફના ઘણા લોક તેમના પંથી થયા અને કેટલાક મુરખ જે શમસના મતની ખારીકી સમજતા ન હતા તે તેમના મરણ પછી મુલહિદ થઈ ગયા. ”

ફિરસ્તાની આપેલી બિના ઉપરથી એમ માલમ પડે છે કે, પીરશમસ સીયા મહુન્બી પણ મુફી મતનો હતો. તે ઇસમાયલી શાહ કાસમને “ જમાનાનો સાહેબ ” એટલે ઈમામ કરી માનતો અને સીયા લોકોને પણ તેમજ મનાવતો હતો. શાહ કાસમનું નામ બોમબોની પોથીઓમાં ઇસમાયલી પેઢી નામાર્ત છે તથા જ્ઞાનોમાં પણ છે.

અનંતના પાઠ.

ખડગ અપુરવ કુરતી છાને, નર કાશમશાહ વાએછું
પાંચ નદો મુલતાન મળે છે, ત્યાં દૈત કાળીંગાને ગાએ.

“ મોમન ચિંતામણી ” નામના જ્ઞાનમાંથી જે બિન્ના લીધે છે તેમાં મુવો માણસ જીવે કરવા આદિ જે ચમત્કારોની વાતો છે તેવી વાતો શમસ તખ્તેઝ વિષે પણ બોલાય છે, તેથી “ શમસ ચોટ ” અને “ શમસ તખ્તેઝ ” એ નામ એકજ માણસનાં હતાં એમ કંટલાક લોકો માને છે; પણ ફિરસ્તાની તવારીખમાં ખતાવેલા શમસને “ શમસ ચોટ ” ગણીએ તો તેને માત્ર ચારસો વર્ષ થયાં અને “ શમસ તખ્તેઝ ” ને સાડા છસો વર્ષ થયાનું નીચેની હકીકત ઉપરથી નીકળે છે એમ ખતનો વાંધો આવે છે.

એમ કહે છે કે, મનસુર નામના એક સુફી મતનો સખ્સ “ અનલહુકક ” એમ બોલ્યો. અનલહુકકનો અર્થ “હું ખુદા” એવો થાય છે. હિંદુવેદાંતમતી “ અહંબ્રહ્માસ્મિ ” બોલે છે તેના અર્થ પણ એજ છે. આ શબ્દો ઉચરવાથી તેના ઉપર સરાહ આવી તેને શુળીએ ચડાવી તેના શરીરના કટકા કર્યાં તો પણ તે કટકામાંથી “ અનલહુકક ” એવા અવાજ નીકળતા હતા. પછી તે કટકાને બાળી રાખ કરી તેમાંથી એક ચપટી કાઢીની દીકરીએ મોમાં નાખી તેથી તેને હમેલ રહ્યો” અને તેમાંથી પીર શમસનો જન્મ થયો. શમસ તખ્તેઝના મરણની તવારીખ “ મુલસ્તાન મસદ ” ના કર્તાએ “ મઝરતહુકક ” ની કિતાબમાંથી નીચે પ્રમાણે લખી છે.

બેત—આરફ બેનઝીર શમસદીન,

શહેરે તખ્તેઝ મશકંદ સવયકીન,

સાલે તારીફ નકલે વૌ રીધવાન,

યદરકન શમસ ઓઝ અદનું જનાન.

અર્થ—એ મિંસાલ ખુદાને જાણનાર, શમસદીન તખરેઝ શે-
હરનો રહેવાશી હતો. એના મરણની તવારીખ “ રિ-
ધવાનમ” નામનો મયાલક જે બેહસ્તની દેવડી ઉપર
દરોગો છે એણે લખી “ બેહસ્તની ઉંચાઈના મુર્ય ”

આ બેતની છેલી મીસરામાંથી, શમસ તખરેઝના મૃત્યુનો સ-
ન ૬૪૪ હિજરી અબજની ગણતરી પ્રમાણે નીકળે છે. શમસ
તખરેઝ સુફી મતના હતો એમ તેની ખિના ઉપરથી આપણે જા-
ણીએ છીએ; તોપણ તેની વાણીનો એક ગઝલ અહીં ટાંકું.

ગઝલ—ચેતતદખીરે મુસલમાનાં કે મન ખુદરા ન મેદાનમ્. નતરસા
ઓ, ન યહુધીયમ, ન ગાલરમ, ન મુસલમાનમ્. ન શરકી-
યમ, ન ગારલીયમ, ન ભારીયમ, ન ભરવીયમ, ન અઝ મુ-
લકે, એરાકમ, ન અઝ ખાકે ખોરાશાનમ, ન અઝ ખાકમ
ન અઝ આલમ, ન અઝ ખાદમ, ન અઝ આતસ, ન અઝ
હુવાં, ન અઝ આદમ, ન અઝ ફિરદાસ, ન રિધવાનમ,
મકાનમ લા મકાં ખાશદ, નિશાનમ બે નિશાં ખાશદ, ન ત
ન ખાશદ, નઝાં ખાશદ, ન ખાશદ ઇસ્કે જનાનમ; હુવલ
અવ્વલ, હુવલ આખર, હુવલ જાહેર, હુવલ ખાતન, ખિ-
ઉઝ યાહુ વયા મનહુ, દીગર ચીઝી, નમે દાનમ્, ધુઈ રાયું
ખદર કરદમ, ચકી દીદમ, ઘા આલમરા; ચકી ખીનમ, ચકે
જુયમ, ચકે ખાનમ, ચકી દાનમ, અલ્લા યા શમસ તખરેઝે,
ચિરા મસ્તી ધરી આલમ; બેજુઝન મસ્તી, વમદ હોશી,
નખાશદ હીચ સામાનમ્.

આ ગઝલની મતલબ એવી છે કે, શમસ તખરેઝ કહે છે કે

હું તત્વોના બનેલો નથી, મારી કોઈ જાત નથી, મારું મકાન નથી, મારું તન નથી, મારો છવ નથી, મારું નીશાન નથી, હું પહેલાં હતો અને પછી પણ હોઈશ, એટલે હું અનાદિ છું, હું દૈતન તોડું છું, એક જોડું અને બાકું છું, ઇત્યાદિ.

પીર શમસ ચોટનો રોઝો ઉચ્ચમાં છે. એના મુરીદા પંજબ અને કાશ્મીરમાં છે. એના મુરીદા ચોખ્ખા તનાશરી સીયા થઈ ગયા છે અને કેટલાક સુન્નીની જખરીથી સુન્ની પણ થયા છે. એની સંખ્યા હાલ પોણા લાખની હશે, એમ અનુમાન થએલ છે. તે શિવાય ભોઇ, કંસારા, સોની, વિગરે કેટલાક લોકો એ પીર શમસના ધર્મ તરફ થોડાં પગલાં ભર્યાં હતાં, તેની જાત બદલાઈ ન હતી. તેઓ પાછા પોત પોતાની જાતોમાં રહ્યા; તો પણ શમસના રોઝા ઉપર માનતા માને છે અને તેના વંશજને દાન આપે છે. એ લોકોની સંખ્યા ત્રણચાર હજાર કુટુંબની ગણાય છે.

પીર સદરદીન,

ખોળ પંથનાં જ્ઞાનોમાં સતગુર ગુર પછી “સાહેદીન” નું નામ આવે છે અને પીરોની ટીપમાં ઇમામદીનનું છે. એ બે નામ નુરસતાગરના ચેલકા ચોટનાં હશે એમ અનુમાન થઈ શકે છે, તે પછી શમસદીનનું નામ છે, તેનું વૃતાંત લખ્યું. તે પછી નશીરદીન, સાહેબદીન, સદરદીન અને કબીરદીન એ નામો છે. નશીરદીન અને સાહેબદીન વિષે વિશેષ હકીકત મળતી નથી; તો પણ એ પીરો નુરસતાગર પછી થયા હશે એમ

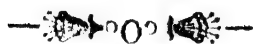
માનવાને કારણ છે. આ પીરે કોણ હતા અને તેમના શો સ-
બંધ હતો અને તેમની કેવી કૃતિ હતી તે વિષે પીર સદરદીન
નાં બનાવેલાં “અનંત” નામના જ્ઞાનના થોડા પાઠ અહીં ઠાં-
કુંધું, તે ઉપરથી થોડી સમજ પડશે.

અનંતના પાઠ.

અલી થકી બહુ ચેનજ ચાલ્યાં, સો સતગુર નૂરે પાયા.
સાહેદીન પુરા કહીએ, હુઆ સુ દીન રહેમાન;
શાહ શમસ કેરો દિન પિછાણે, ચોદિશ તેણે પાય.
મુરજ મગાવી જ્ઞેત દેખાડી, નર સોઈ અવતાગ;
કરણી કારણ ખાલ ઉતારી, પ્રતક્ષ એ પરમાણ્યા.
મૂઆ જીવતા તે નર કરીઆ, કરણી વિના નવ હોય.
નશીરદીન નૂરજ પાયા, હુઆ સુ દીન રહેમાન.
હિંદુ કેરી પૂજા કરતા, કિન્ને ન પાયા બેદ.
ચરીતર હિંદુ અંદર મુસલમાન, કોઈ નવ તેને જાણે;
રોમરાય કાયા નવ રાખે, રાતીઆં કરે ઉજાગા.
નશીરદીન એવા યુજરગ કહીએ, તેણે ટેક હિંદુને તારયા;
તિસ્ત્રી આલ પીર સાહેબદીન હુઆ, હુઆ સુ દીન રહેમાન.
સાહેબીન ગરીબી વેશે, ફકીરી પુરી રાખી.
સફળ તેણે દર્શાંદ કીધી, પાયા દીન રહેમાન;
પીર સદરદીન યુજરગ કહીએ, ખાર કોઢીના ધણી.
કળજુગમાં તેણે જીવડા તારયા, જોણે સાચી દર્શાંદ દીધી;
હસન કબીર દીન ગરીબ બંદા, હોતા સાહેબજીકે ચરણે.
અનંત કોઢીના ગુરજ આવ્યા, કરવા જીવતાં કામ.

પીર સદરદીનનાં ત્રણ નામ હતાં, એક સદરદીન, બીજું સહદેવ અને ત્રીજું હરીચંદ. હિંદુ મુસલમાન બંનેને રાજ રાખવા તેમણે બે તરેહનાં નામ રાખ્યાં હતાં એવી આ ધર્મગુરૂની નેમ હતી, એમ પહેલાં પણ કહ્યું છે. આ ત્રણ નામો જોખપંથનાં ઘણાં જ્ઞાતામાં આવે છે તેના નમુનો અહીં બતાવું છું.

જ્ઞાનનો પાઠ.

કહે ગુર હરચંદ હર કેસે વાડી, ગુર સહદેવ સિંચાણહાર,
ભણાય પીર સદરદીન, સચે શા ગુરજ વાડી;
ગુર સહદેવ સિંચાણ હાર.

પીર સદરદીન વિષે શેખસનાહ અને અતારની વાર્તા જોખપંથની પોથીઓમાં લખી છે તે ઉપરથી ટુંકો સાર અહીં લખું છું.

પીર સદરદીન પીર શમસનો બાલકો હતો તે દરવેશ થઈ ઇમામની શોધમાં નીકળ્યો. એને ઇરાનના ઇસ્ફહાન શહેર પાસે “ભાલા કુઈ” નામના કુંગર ઉપર શેખસનાહ અને અતાર નામના બે દરવેશ મળ્યા દરવેશોએ તેમને પુછ્યું કે, તું કયાંથી આવે છે અને શી ઇચ્છા રાખે છે. પીરે કહ્યું કે, હિંદ દેશથી આવું છું અને ઇમામની ભેટની ઇચ્છા રાખું છું. દરવેશોએ કહ્યું, કરબલા જશે તો ત્યાં ઇમામની ઝયારત થશે. પીરે કહ્યું, હું હાજર ઇમામ શોધું છું. દરવેશોએ ભેદ ન આપ્યો; તોપણ પીરે તેઓના પીછો ચુક્યો નહિ અને તેઓની સેવા કરવા લાગ્યો.

આ દરવેશોમાંથી સનાહ ઘોડા શિષ્યને લઈ ઇમામ તરફ જવા નીકળ્યો; પણ ત્યાં જવાને બદલે તે ફિરંગીસ્તાનમાં ગયો ત્યાં એક ફિરંગી ઝોરત ઉપર આશક પડ્યો. તે ઝોરતે કહ્યું કે, લાકડી અને કચકલ જલાવી મારાં કુકરનું ટોળું ચરાવે તો હું તને પસંદ કરું. આ દરવેશે તેમ કર્યું. શિષ્ય બહુ નારાજ થયા અને તેને છોડી અતાર પાસે જઈ હકીકત જાહેર કરી. અતારે તેમને તસલ્લી આપી અને કહ્યું કે, તે ફિરંગીણને લઈ ઘડીકમાં અહીં આવશે; ઘોડીવારમાં તેમજ બન્યું.

પીર સદરદીનની આગ્રહ ભરેલી ભક્તિથી દરવેશોના અતે વિશ્વાસ બેઠો, તેથી તેને પોતાના ભત્રિજા શોખમહમદ જોડે ઇમામ પાસે મોકલ્યો અને એમ કહ્યું કે, અલમુત તરફ ઇમામ મળશે. તેઓ ત્રણ દહાડા આલ્યા ત્યારે એક જંગલ આવ્યું ત્યાં મુકામ કરી ખાવા સારૂ માંસ પકાવતા હતા; એકાએક ઇમામ ઇસલામશાહ જ ઘાડેસ્વાર થઈ શિકારે ગયા હતા તે ત્યાં આવી નીકળ્યા. તેણે સલામ આપી. પીર સદરદીને તરત ઝોળખી દસ્તખોસી કરી, શોખમહમદ પણ તેમજ કર્યું. પછી ત્રણે બેળા બેસી જમ્યા. આ ઇમામની બેઠે લઈ પીર સદરદીન કાશ્મીર અને મુલતાનના મુલકમાં આવ્યા.

શોખસનાહ અને અતારની ખાખતમાં એક જ્ઞાન છે તે દુકું હોવાથી અહીં ઉતારું.

શોખ અતાર શોખસનાહ, અવતરયા તે શિરાજ ગામ.

તેનો સદરદીન શેવા કરે, તેનું હાથ ફકીર નામ. ૧

તે પીર શમસ કેસે ખાળકો કહીએ, શોખ અતાર તે અં-

દ્રભાણી

શોખ ફરીદ તેને કહીએ, લોક રયેત મુસલમાન. ૨

સુરભાણુ તેની શેવા કરે, શેખસનાહ તેનું નામ;
 શેખ અતાર તેને કહીએ, તે સતપંથમાં પરમાણુ. ૩
 ભકતભાવે તે અવતર્યો, ઇસલામશા તે અવતાર;
 ખીર સદરદીનથી છાનો રહ્યો, ઘરે શેખ અતાર. ૪
 ખીર સદરદીને શેવા કરી, કરી તે ખારો માસ;
 પોટલીએથી પાણી ભરીઆં, થઈ રહ્યા તેના દાસ. ૫
 શેખસનાહ વિદેશ ગયા, લાવ્યા તે ફિરંગી નાર;
 મુરીદે ત્યાં નિંધા કરી, આગળ શેખ અતાર. ૬
 શેખસનાહને સાહેબે બોલાવ્યા, લાવજો ફિરંગી નાર;
 શેખસનાહને હાથે પરણાવ્યા, ગયા તે દેવદુવાર. ૭
 ખીર સદરદીને સિધાવ્યા, શેખ મહમદ લીધા સાથ.
 તે છાને માર્ગે આવીયા, ગુરનર ભકત દાસ. ૮
 ખીર સદરદીને બોલીઆ, અમે બંદા ગુનેગાર;
 શાહશ્રી સલામશા, તમે ભકતોને ઉતારો પાર. ૯
 ખીર શમસનો બાલકો, રૂપ પ્રકાશ્યું તેણીવાર;
 અરજ કરી ઉભા રહ્યા, સ્વામી તમે હાથ દઈ ઉતારો પાર. ૧૦
 વિમરસ વાણી બોલીઆ, ગુર શમસ કેરો દાસ;
 સહી કરી જે માનશે, તે ઉતરશે પેલે પાર. ૧૧
 શેખસનાહ અને અતાર વિષે કંટલીક હકીકત “નુરએલમ”
 નામના ચોપાનીઆમાં છે તે અહીં દાખલ કરુંછું.

સન ૧૭૮ ના અગીયારમા અંકમાંથી.

“ હકીમ સીનાઈ આફગાનીસ્તાન માહેલા ગીઝની શહેરમાં
 જન્મ પામ્યો હતો તે પોતાની બાળક વયમાંથીજ વિદ્યાભ્યાસ ત-

થા પહરેઝગારીમાં સારું ધ્યાન આપતો હતો. એનામાં સુફી ફિલસુફીના ઉંડા બેદાના જ્ઞાન સાથે એનું દિલ માયાળુ અને પરોપકારી તથા એની રીતભાતો મનને મનહર કરનારી હતી. એ કવિતા વાંચવાનો તથા જોડવાનો માહાવરો તથા શોખ ધણો સખતો હતો. ”

“ નામીચો શહેર જલાલુદ્દીન રૂમી પોતાને સીનાઈથી ઉતરતો ગણતો હતો અને તે માટે કહેતો કે—

“ અતાર રહ્યુ દેવ સીનાઈ દે અસ્મેઉ,
મા અઝ પચે સીનાઈ વ અતાર આમદીન; ”

“ અર્થ—અતાર પોતે જીવ હતો અને સીનાઈ તેની બે આંખો હતી; પણ અમે તો સીનાઈ અને અતાર
૨ એ બેઉની પછી આવ્યા છીએ. ”

“ સીનાઈ પોતાની જીંદગીની શિરઆતથીજ દુનિયાંઈ મોજ મઝાહથી પહરેઝ રહી એકાંતપણામાં રહેલો હતો અને તેનું કારણ ઘણુંખરું આજે સખખને લીધે હતું એ પ્રથમ તો વારં વાર પાદશાહો અને શાહુજદાઓની દરબારમાં જતો હતો અને તેઓની મેફી તથા સખાવતનાં કામોને માટે કવિતાઓ જોડતો હતો જ્યારે ગીઝનીના સુસતાન ઇબ્રાહિમ હિંદુસ્તાન ઉપર ચઢાઈ કરવાનો ઇરાદો કાઢ્યો ત્યારે સીનાઈ તેનો તારીફમાં એક કશીદા જોઈ તે હિંદુસ્તાન કુચ કરે તે આગમજ તેને આપવાને દરબારમાં જતો હતો તે વેળાએ ગીઝનીમાં “ લાઈખુર ” નામે એક દવાનો સખસ હતો તે કોઈ વખતે લાહતમાં આવતો ત્યારે ઘણી ડાહી ડાહી વાતો કરતો તથા સાહુચેતી ભરેલી બે-તો ગાતો હતો. જો સીનાઈ પેલો પોતાનો જોડેલો કશીદા સહ સુસતાન ઇબ્રાહિમની દરબારમાં જતો હતો તેવામાં તેણે સ

સ્તામાં એક ખાગમાં કોઈને ગાતાં સાંભળ્યો ને ત્યાં થોડોકવાર ઉભો અને તેને તે અવાજ લાઈખુરને માલમ પડ્યો. તે ગાયનમાં એમ બોલતો કે, “ અએ શાકી આએ સરાખું ખ્યાલું ભર કે હું. તેથી સુલતાન ઈબ્રાહિમના અંધાપાને માટે તેમાંથી પીઠ ” પેલા શાકી આથી ગુસ્સે થયો અને કહ્યું કે, આવા એક અદલ પાદશાહને માટે એવું ચાહાવું નાલાયક છે. તે દેવાનાએ જવાબ આપ્યો કે, ગીઝનો જેવું સુદર શહેર કે બ્યાં નેની હાજરી અને સંભાળની જરૂર છે તે મુકી ફક્ત એક મુર્ખના સંદેસા ઉપરથી આવા સખ્ત શિયાળામાં એ બાહર જાય છે; માટે એનો એ મુર્ખાઈને માટે એ અંધાપાની શિક્ષાને લાયક છે. પછી વળી લાઈખુરે તે શાકીને બીજું ખ્યાલું ભરવાને ફરમાવ્યું કે, તે હકીમ સીનાઈના અંધાપાને માટે સરાખ લીએ. આથી વળી તે શાકી ઘણો સખ્ત રીતે ખડખડવા લાગ્યો કે, આયો આખી દુનિઆમાં વખણાયેલો શહેર કે જેને સઘળા એક સખ્તી રીતે ચાહે છે અને માન આપે છે તેને માટે શું કામ એવું ચાહાવું જોઈએ. તે દેવાનાએ કહ્યું કે, “ સીનાઈને તો પાદશાહ કરતાંબી વધારે ખદ્દુવા દેવી જોઈએ. કાંયકે એના આવા ઈલમ અને હુન્નર છતાં જે કારણસર ખુદાએ તેને આ દુનિયામાં પેદા કીધો છે તે કારણથી તે નાવાકે છે અને ત્યારે તે થોડુંકમાં ખુદાની દરગાહમાં જશે અને તેને ખુદામાં આવશે કે, તે સાથે શું નેકી લાગ્યો છે ? ત્યારે તે પાદશાહો અને શાહજહાનો કે જેઓ પણ તેના જેવા ખાકી બંદા છે તેમની તારીફમાં જોડેલી બેતો અને ગઝલો ત્યાં રજુ કરશે ” આએ દેવાનાના સખુનોનો છાપ સીનાઈના મન ઉપર એવો તો પડ્યો કે, તેણે તુરતજ આએ દુનિયાની સઘળી મ-

જહુ તથા માન અકરામ મેળવવાનું છોડી દીધું અને એકાંત વાસે છાંદગી ગુખ્તરવાનો ઠરાવ કીધો. ”

‘એ પછી મલેક બહેરામશાહે તેને પોતાની એક બહેન સાથે પરણવાની માગણી કીધી કે જે માન પણ તેને મોટા ઉપકાર સાથે ના પાડ્યું અને મલકા તરફ હજ કરવા માટે ગીઝની છોડી ગયા. ઉપલી શાહાનશાહજીની મરુ ના પાડવાને માટે તે પોતાની ‘હદીત’ ની ચોપડીમાં પાદશાહ પાસે આ પ્રનાણી માફ માગે છે.

“ મન ન મરદે, ઝરે ઝન વ જહુમ.

એ ખોદા અગર કોનમ વગર ખાહમ;

ગરતો તાજ દહી ઝે અહે સાનમૂ

એ શરતો કે તાજ ન સેતાનમૂ. ”

“અર્થ—હું કંઈ સોનું તથા ખાચડી અથવા મોટા મરતખાની ઇચ્છા રાખનારો પુરુષ નથી. ખોદાના કસમથી કહું છું કે, હું કંઈ તે માગતો નથી અથવા તેની ખાએસ રાખતો નથી અગર તું તારી મેહેરખાનીથી મને તારું તાજ આપે તોપણ હું તારા માંથાના સોગંદ ખાઉં છું કે, તે હું લઉં નહિ. ”

“હુસીમ શીનાઈએ ‘હદીકેહ’ નામની આજ સુધી રહી અએલી એક નામીયો કિતાબ બનાવી હતી કે જેમાં સઘળી જાતની નીતિ, નેહી, સચ્ચાઈ ઇત્યાદિને માટે એકું ગંભીર તથા અસરકારક લખ્યું છે કે, તેનું બ્યાન થઈ શકે નહીં. એ ૬૦ સન ૧૧૮૦ માં મરણ પામ્યો હતો અને એની કબર ગીઝનીમાં છે કે જ્યાં આજ સુધી ઘણાક લોક હજ કરવાને આવે છે. ”

સન ૧૮૭૬ ના પાંચમા અક્રમાંથી.

“ ફરીદદીન અતારનું જન્મનામ મહમદ ઇબ્રાહિમ ” કરી હતું અને તે મલેકશાહ સિલસુકીના છોડરા મુલતાન સંજરના રામ્યમાં નોંધાપુરને લગતાં ફેદકન નામના એક ગામમાં જન્મ્યો હતો. એના બાપ એક નામીયો ગાંધી હતો અને એણે પણ પોતાની વધે પુગતાંજ પોતાના બાપનો ધંધો હાથમાં લીધો. એ પોતાની દુકાન એવી તો સફાઈદાર તથા તેજ અને ખુશબોદાર કરીઆણું તથા વસાણુંથી ગોઠવેલી રાખતો હતો કે રસ્તે જનારનું પણ તે ઉપર ધ્યાન ખેંચાય. અને કંઈ ખરીદી કરવાનું મન થાય. આ ઉપરથી એની આગળ અતાર યાને ગાંધીની પડી. ”

“ એ પછી થોડીક મુદતે એણે પોતાનો બાપીદો ધંધો મેલી દીધો અને સુફી ફિલસુફીના અભ્યાસ કરવા માંડ્યો તેનું એ પ્રમાણે મન ફરી જવાનું કારણ એ કે, એક દિવસે એ પોતાની દુકાનના દરવાજા આગળ એક દોસ્તની સાથે બેઠેલો હતો તેવામાં ત્યાં એક ફકીર આવી લાગો અને તેની દુકાનના સામાનના ઢગલાબાણી આતુર નગરે જોઈ આ સઘળી દુનિયાં-ઈ એજેની કાણુખંચુર હાલત તથા માણસની જીંદગીની અસ્થિરતા વિષે રડવા લાગ્યો. અતાર તે ફકીરના આવા હવાઈ બોલવા તથા તેની દુકાન ઉપર તગર તગર જોવા માટે કંટાળી ગયો અને તેને ત્યાંથી દુર જવાને ચેતાવ્યું. તે ફકીર બોલ્યો કે, “ હા મને કંઈ તારો દરવાજો છોડી ચાલતી પકડવાને અથવા તો એકદમ આજે દુનિયાં છોડી જવાને કંઈ અટકાવ નથી; કાંએ કે મારી બધી દોલત તો આજે ફાટાતુટા ઝલામાં છે પણ આ અતાર ? હું તારા માટે દિલગીર થાઉં છું કે, તું

આએ બધી દુનિયાંથી ચીજો છોડી જવાને માટે તારા મનમાં મોતનો વિચાર કેમ લાવી શકે ? ” અતારે પુછ્યું કે, “ આવી જોલત અને આખાદી ભરી દુનિયાં છોડી જવાને તુને કેમ ગમશે ? ” તે ફકીર બોલ્યો કે, “ હું એક દરવીશ તરીકે સંતોષ તથા હિમ્મતથી મરી જઈશ ” એમ કહી પોતાના હાથમાં એક લાકડાનું વાસણ હાતું તે નીચે જમીન ઉપર મેલી દઈ તે ઉપર પોતાનું માથું મુક્યું અને ખુદાતાલાનું નામ દઈ પોતાનો પ્રાણ તે ધિરતારને સ્વાધિન કીધો. આ જોઈ અતારના મનમાં ઘણીજ ગંભીર અસર થઈ અને તેણે પોતાની દુકાન તથા સઘળો અસબાબ વેંચી નાંખી નામીયા શેખ રૂખનુદ્દીન પાસે ઘણા કૃત્યોગથી સુફી ફિલસુફીના અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. ”

“ તેણે એટલી તો ઝડપ તથા ઉલટથી અભ્યાસ કીધો કે, થોડીક મુદતમાં તો તે સુફી બેદાનાં ઉંડાં તત્ત્વો પણ સમજવા લાગ્યો. તેણે એ બાબતનાં ચારસો પુસ્તકો એકઠાં કીધાં અને તે બધાં ચીખી ચીખીને વાંચ્યાં એ પછી એણે મક્કા તથા મદીનાની એકકી હજ કીધી અને એક સુફી ફિલસુફી તથા નામીયા કવિ તરીકે આખા ઇરાન તથા અરબસ્તાનમાં વખણાવ્યો. એને કવિતા બનાવવાનો શોખ પછવાડેથી થયો અને તેમાં એ રાતદિન ગુંથાએલો રહેતો હતો. એણે બધી મળી ૧૨૦૦૦૦) ખેતો નીચલાં જુદાં જુદાં પુસ્તકોમાં લખી હતી.

તજકરનુલ—ઝોલીઆ

મુસીબત—નામેહ

જોહેર—અલગાત

મનતીક—અલ—તેઈર

લીસાન—ઉલ—ગાહીબ

અસરાર—નામેહ

મઝહર—અલ—અજઈબ

અશતર—નામેહ

વસલેત—નામેહ

વસીહત—નામેહ

ખુસર—નગુલ

ખીસર—નાં—તનેહ

છુલછુલ—નામેહ

કનઝઉલ—હકાયક

હરત—વાડી

મીરતાહ—ઉલ—ફતેહ

પંદ—નામેહ

મુખતાર—નામેહ

ધલાહી—નામેહ

દીવાને—અતાર

એ ઇં સન ૧૨૨૯ માં પોતાની ૧૧૦ વર્ષની ઉંમરે સુલતાન જંગીસખાનના એક સિપાહને હાથે તે માર્યો ગયા હતો. જ્યારે જંગીસખાને ધરાન છત્યું ત્યારે ઉપલા સિપાહે ફરીદદીન અતારને પકડ્યો અને તેને મારી નાખવા જતો હતો તેવામાં એક મોગલ કે જે ત્યાંથી જતો હતો તેને આવ્યે જઈ શાએરની ઉપર દયા આવી અને તેના છુટકારા માટે તેણે પેલા સિપાહને ૧૦૦૦ દીરમ આપવા જણાવ્યું. પેલા સિપાહ માટી ખુશીથી તે માગણી બાહાલ રાખતો; પણ અતાર પોતાના જીવ આવ્યે હાડપિંજરમાંથી છુટી મોકળો થાય એવા ધરાદાથો પોતાના પકડનારને કહ્યું કે, આવ્યે કરતાંબી મારી વધારે કિંમત આવશે માટે આટલી સસ્તી કિંમતે મને ના વેચ. એ પછી થોડોકવારે એક બોન્ને મોગલ આવ્યો અને તેને આવ્યે બંધવાની જઈ ઉંમર તથા પરહેઝગારીની દયા કરી તેના છુટકારાને માટે પેલા સિપાહને એક કોથળો ભરી ધાણને ખાવાનો ઝિણ અથવા કુડો આપવા માગ્યો. અતારે હસી ને પેલા સિપાહને કહ્યું કે, ‘આવ્યે મારી બરાબર કિંમત છે. મને વેચી નાખ’ આથી તે સિપાહને તેની ઉપર ઘણું ગુસ્સો થયો અને પોતાના ૧૦૦૦ દીરમ તેણે ખાવરાવ્યા તે માટે ચીઝઈ તુરત તેને મારી નાખ્યો. ”

જ્ઞાનો ઉપરથી એમ જણાય છે કે, શેખસનાહ અને અતાર પીર સદરદીનના વખતમાં હતા તેને તો સુમારે પાંચસો વરષ થયાં અને આ હકીકતથી તેઓ ઇસા સાતસો વર્ષ ઉપર હોવાનું નીકળે છે. કદાચ પીર સદરદીન સાથે જેની મુલાકાત થઈ તે શેખસનાહ અને અતારનાં ઉત્તરાધિકારી હોય તો હોય, અથવા સન લખવામાં ભુલ થઈ હોય.

૬ પૈશાએ અલમુત તરફ જવા કહ્યું હતું; પણ અલમુત તરફ ઇમામથી રહેવાય એમ ન હતું. અલમુતનો કિલ્લો તો રૂ-કનદીન પાશેથી ચંગીસખાને લઈ લીધો હતો અને તેઓ ઇ-સમાયલીઓના નાશ પાછળ મંડ્યો હતો. ઇમામ ઇસલામશાહ-ને ઇસમાયલી પંથ છુપો રાખ્યો પડ્યો હતો એમ જ્ઞાનીની વાર્તાથી સમજાય છે. પીર સદરદીનના વખતમાં ઇમામ ઇસલામશાહ ઇરાનના કેક નામના ગામમાં રહેતો હતો એમ બી-જાં જ્ઞાનોમાંથી નીકળે છે તે ખરું લાગે છે.

કાશમીર, પંજાબ અને સિંધના લોકોના મન ઉપર પાછલા ઉપદેશકોએ ધર્મ સખંધી અસર પહોંચાડી હતી. તે પાછળની હકીકત વાંચવાથી વાંચનારે જાણ્યું હશે તેમના પ્રયત્નથી ઘણા લોકો શુદ્ધ ઇસલામી મત ઉપર આવી ગયા હતા અને બાકી જે કાચા રહ્યા હતા તેને પાકા કરવા અને નવા લોકોને મુજ-થી પાઠ લણાવવા સારું પીર સદરદીન જે કોશિષ કરી છે તે સ્તુતીપાત્ર છે. જે પુરા લાગી રહ્યા ન હતા તે લાજુતરમાં સમ-પાયરી ઉપર નહતા. કેટલાક એમ સમજતા હતા કે, અલમુત અને ધેલમમાંથી અવતાર થવાનો છે. બીજા એમ જણાતા હતા કે અવતાર થઈ ચુક્યો, તે મુસલમાની આકૃતિમાં છે. કોઈ હજરતઅલીને અવતાર માનતા હતા. અને તેથી જે આગળ

વધેલા હતા. તે ઇમામ કાશમશાહને ઇશ્વરી અવતાર અથવા “ઇમામ” કરી માનતા પાણુ પીર સદરદીને ઇમામ કાશમશાહના બેટા ઇસલામશાહને નિકલકેનો અવતાર અથવા ઇમામ બતાવ્યો.

માર્ગી એટલે માતાપંથના મત પ્રમાણે નવ અવતાર સુધી મળતા થઈ પીર સદરદીને દશમો અવતાર હજરતઅલીનો બતાવ્યો અને તેનો અવતાર ઇમામ ઇસલામશાહને બતાવ્યો. આ ચોજના નીચે પ્રમાણે હતી.

શ્રી અનાદ (૧) આદ (૨) અવિગત (૩) આદ (૪) હુવ (૫) કવ (૬) ધર્મ (૭) કવર (૮) તવ (૯) નાદ (૧૦) ઉત્રા (૧૧) હરીનક (૧૨) અંત (૧૩) અતીત (૧૪) વાંસેશ્રી મછ (૧) મનાયક (૧૫) અન્નમેળ (૧૬) ઉગ્રસેન (૧૭) ઇન્દ્રવર્ષપત (૧૮) એસુમલ (૧૯) વણુવીર (૨૦) વાંસેશ્રી કોરલ (૨) બશ્રીત (૨૧) બેદીઆત (૨૨) પ્રજ્ઞપત (૨૩) ઉગ્રસેન (૨૪) કદીમ (૨૫) દાએલ (૨૬) વાંસેશ્રીવારાહ (૩) કેશવ (૨૭) બળીઆ (૨૮) વસઅસુ (૨૯) તાહુતસ (૩૦) ગોતમ (૩૧) પુરીતક (૩૨) વાંસેશ્રી નરસંઘ (૪) મનાયક (૩૩) કુસુપરખ (૩૪) કિસમંડણ (૩૫) વાંસેશ્રી વામન (૫) માનધાતા [૩૬] પૃથ્વીજય [૩૭] એશ્રીત [૩૮] જવ લગન [૩૯] વાંસેશ્રી પરસુરામ [૬] રૂધ [૪૦] જહાઆત [૪૧] કુંભહરી [૪૨] અજેપાળ [૪૩] દશરથ [૪૪] વાંસેશ્રી રામ [૭] પદમ [૪૫] જસવદણ [૪૬] વીરપાળ [૪૭] વાસુદેવ [૪૮] વાંસેશ્રી કાન [૮] મીખત [૪૯] જન્મેજય [૫૦] શિવાનંદ [૫૧] વિણુવછરાજ [૫૨] વાંસેશ્રી બુદ્ધ [૯] શીશ [૫૩] સામ [૫૪] મલેક [૫૫] ઇસલામ [૫૬] હારામ

[૫૭] સામાન [૫૮] આદાન [૫૯] નિઝાર [૬૦] મિંઝાર
 [૬૧] ઇલીઆસ [૬૨] મલેક [૬૩] ખઝીમ [૬૪] કિનાન
 [૬૫] મસરત [૬૬] ફઈઆલ [૬૭] ગાલખ [૬૮] લભે
 [૬૯] કાલ [૭૦] મુરાદ [૭૧] કઝીમ [૭૨] મુંતહર (૭૩)
 અબદુલમુનાફ (૭૪) હાસમ (૭૫) મુતલખ (૭૬) તાલખ
 [૭૭] વાંસેશ્રી મૌલા મુરતઝાઅલી (૧૦)

આ પ્રમાણે હિંદુઓના ઇશ્વરી અવતારોની પેઢીઓ લખી નવમા બુદ્ધાવતાર પછી દાદા આદમની પેઢીઓ લગાડી દશમો અવતાર હજરતઅલીનો ખતાવ્યો છે. શકિતના ત્રણ પુત્ર પ્રજ્ઞા, વિળયુ અને શિવ વિષે આમ ગોઠવાણું કરી. નખી મહુમદને પ્રજ્ઞા ઠરાવ્યા, હજરતઅલીને વિળયુ અને ખાવા આદમને શિવ ઠરાવ્યા.

જ્ઞાનના પાઠ.

છરે ભાઈરે આજ કલજુગમાં, ઇશ્વર આદમ નામ ભણાયાં,
 ગુરૂ પ્રજ્ઞા તે નખી મહુમદ કહાવ્યા, હો છરે ભાઈ. ૧
 છરે ભાઈરે પુરખ ઉતમ વિળુજી, અલીરૂપે નામ ભણાયાં,
 તે તો નામ રખીસરે ધાયાં, હો છરે ભાઈ. ૨

પીર સદરદીનના વખતમાં દાદાઆદમ, પેગંબર મહુમદ અને હજરતઅલી કોઈ હતા નહિ; પણ સદરદીન તે નામોનો સંબંધ લગાડી એમ યોજના કીધી કે, પીર સદરદીન એ ગુરૂપ્રજ્ઞા, ગુરસતાગર અથવા નખી મહુમદ અને ઇમામ ઇસલામશાહ વિળયુ અથવા અલી એમ જાહેર કર્યું.

જ્ઞાનના પાઠ.

હંસપર, ખગપર, સામપર મેં હુઆ, હેમપરમે તખ્ત ર-
 આયાજી.

આયા મોલાના શ્રી ઇસલામશા, વારે ફેરો પુરખ શ્રેવો.
મેદી ઇસલામશા, મોમન તેને બ્રાંત છોડશે.

બીજા જ્ઞાનના પાઠ.

એજ અલખ પુરખ શા હવેજે દાતાર,
અલખ પુરખ શા સરણી સતાર.
શ્રેવો શ્રી ઇસલામશા, દશમો અવતાર. ૧

ત્રીજા જ્ઞાનના પાઠ.

આસાજ સંતરદીપ ઇરાકખંડે, ઘણુસર વધાઈયું અલી અવતર્યા;
અલી નામ નિરંતર ભણીએ, શ્રી ઇસલામશા જુગ પરવર્યાં. ૧
(અનંત)

ચોથા જ્ઞાનના પાઠ.

જુગમે ફિરે શાહજી મુનેરી,
શાહ પીર વફીલ, ધતીચે ઘર વાધાઈયું.
ગઢ આલમોત છા દખાડ્યો. ૧

પાંચમા જ્ઞાનના પાઠ.

હરે ભાઈ જુગ સરજને ગુરે જ્ઞાન મુણાયાં,
ગુર સતગુર ચડીને જંપુ આયાં. ૧

છઠા જ્ઞાનના પાઠ.

હરે ભાઈ ધંધુકારે પહેલા નખી મહમદ;
સોઈગુર જંપુમે આયાં. ૧

સાતમા જ્ઞાનના પાઠ.

પીર સદરદીન નખી મહમદ કહીએ,
નેણે પ્રત્યક્ષ શા દિખલાયા. ૧

આઠમા જ્ઞાનના પાઠ.

આસાજ હેમપુરમે તજ્જ રચાયા, ત્યાં કોણે ન જઈ કળ્યાં,
ગુરુપ્રભા પીર સદરદીન પહોંચ્યાં, તે ઢુંઢ ઢુંઢકર મળીયાં. ૧

માતાપંથના ચાર જુગના ચાર ભક્ત અથવા મુખ્ય છે મ-
હલાદ, હરીશ્ચંદ્ર, યુધિષ્ઠર અને બળી તેમાંના પહેલા ત્રણને કા-
યમ રાખી ચોથાના નામને બદલે પોતાનું નામ ગોઠવ્યું.

જ્ઞાનના પાઠ.

કોડી પાંચસુ રાજ પેરાજ સીધાં, સાતેશુ હરીચંદ મુગતા હુવા
કોડી નવસુ રાજ યુધિષ્ઠર સીધાં, બારે પીર સદરદીન આ-
જખ્યાં.

ચાર જુગના ચાર બળિદાન હાથી, ઘાડો, ગાય અને બક-
રો જેમ માતાપંથમાં છે તેમ પીર સદરદીને કાયમ રાખ્યાં.

જ્ઞાનના પાઠ.

કૃતા જુગમે કુંજરદાન, ત્રેતામે તાજ, ૧

દ્વાપરમાં દેતાં ગુરુને ગાયજી.

અનકળ વારે અનદાન દેતા,

મુરખે તે વારયા ગમાઈજી.

માતાપંથમાં ચાર જુગનાં ચાર દાર ઉત્તર, પૂર્વ, દક્ષિણ અ-
ને પશ્ચિમ એમ બતાવ્યાં છે. તેમજ પીર સદરદીને જ્ઞાનમાં
લખ્યાં છે.

જ્ઞાનના પાઠ

કૃતાજુગે દાર ઉત્તર મુખે હુઆ, ત્રેતામે પુરવ રચાયાં;

દ્વાપર દખણ અનકળ પાછમે, મેદી શા નામ ભણાયાં.

અથ અથવા માતંગની હકીકતમાં રૂપિઓએ ગાયનો વધ ક-
રવાની વાત આવી છે એ વાત પીર સદરદીનના જ્ઞાનમાં નીચે
મમાણે છે.

જ્ઞાન.

- દ્વાપર જુગે શાહે રચાયા,
પહેલાં રખીઆને તેડી બોલાયા;—હો સ્વામી. ૧
- રખીએ કહ્યો ન માન્યો,
પછી વનખંડ વાસ કીધા—હો સ્વામી. ૨
- નહિ ત્યાં પવન, નહિ ત્યાં પાણી,
નહિ ત્યાં શિતળ છાયા—હો સ્વામી. ૩
- નહિ ત્યાં બેણુ ન ભાણુજ,
ધર્મ કિસ્મિસુ કીજે—હો સ્વામી. ૪
- નહિ ત્યાં હાટ ન વાણીઆ,
વણુજ કિસ્મિસુ કીજે—હો સ્વામી. ૫
- ત્રાંબા તે વરણી ધરતી,
પાણી ઉંડા પાતાળ—હો સ્વામી. ૬
- સ્વામીએ ઉપાધ એક વાવડી,
તેપર મહુડા કેરો ઝાડ—હો સ્વામી. ૭
- પાકા તે મહુડા ખરી પડયા,
તેનાં પાણી તે સરખત પાન—હો સ્વામી. ૮
- તેમાંથી રખીસ્વરે ચાખીઆં,
પછી સરવે ચાખવા લાગ્યા—હો સ્વામી. ૯
- રખીએ તે પાણી પીધાં,
તેનાં માથાં ફરયાં તતકાળ—હો સ્વામી. ૧૦
- સ્વામીએ ઉપાધ એક વાછડી,
નવખંડ ચરવાને જાય—હો સ્વામી. ૧૧
- કાને જનોઈ હાથે લાકડી,
સ્વામી ગૌઆં હુંઠનકું જાય—હો સ્વામી. ૧૨

- પહેલા તે રખીઆને પુછયુ,
તમે ક્યાં તે દીડી મોરી ગાય—હો સ્વામી. ૧૩
સ્વામી અમે રખીસર દેવતા,
અમે કયા જાણીએ તમારી ગાય—હો સ્વામી. ૧૪
સ્વામી ગૌઆં ચરાવનકું પૂછલ્યો,
ને જાણુ તેરી ગાય—હો સ્વામી. ૧૫
ત્યારે સ્વામી કોપીઆ,
તારે મંડળી ઢુંઢવાને લાગો—હો સ્વામી. ૧૬
પહેલાં નીકળ્યાં વાછડીનાં હાડકાં,
પછી નીકળ્યા ચારો પાય—હો સ્વામી. ૧૭
કહો રખીસર દેવતા,
તમે કેમરે ખાધી મોરી ગાય—હો સ્વામી. ૧૮
અમે રખીસર લુછીઆ,
હમકું લાગો કુધા—હો સ્વામી. ૧૯
પહેલા હમ પાપ ન જાણુતા,
સ્વામી ભૂલેકુ મારગ લગાઓ—હો સ્વામી. ૨૦
ત્યારે સ્વામી કોપીઓ,
તખ રખીઉકું વન ચલાયો—હો સ્વામી. ૨૧
કાને જનોઈ માયે લાકડી,
સ્વામી દિન દિન કલમું પઢાયો—હો સ્વામી. ૨૨
હંસનાપુરી માંહે આવીઓ,
સ્વામી અનંત રંગ રચાયો—હો સ્વામી. ૨૩
કાને કુંડળ જગમગે,
સ્વામી રખીઆકું વૈકુંઠ વાસ—હો સ્વામી. ૨૪
સતગુર સોદેવ જોડ્યા,

સ્વામી સો ધન નજર દખાય—હો સ્વામી. ૨૫

માતા પંથમાં નિકલંક અથવા મેદીની સ્વારી, દૈત્ય કાર્ણી-
ગાનું મરણુ અને વિશ્વકુમારીકાનું લગ્ન ઇત્યાદિ ભવિષ્ય વાણી
ભજનામાં ગાઈ છે તેજ પ્રમાણે એ વાતો પીર સદરદીને
કાયમ રાખી છે. એ હકીકત “ શાહના વિવાહ ” નામના જ્ઞા-
નમાં ખુલાસાવાર છે; પણ તે જ્ઞાન બહુ લાંબુ હોવાથી તેને બ-
દલે એક ટુકું જ્ઞાન જેમાં એ વિષે હકીકત ટુકામાં છે તે
લખું છું.

જ્ઞાન.

એજ વર જંપુ અમેં, વર જંપુ અમેં શાહ અચે, અનંત
કોડીએ વધાઈયું, શાહવર આચોજ. ૧

એજ તુઠો રાજ તુઠો ધરમી, તિનીકે ફળડે, જિની એક
મન આરાધ્યો. ૨

છાજ જતનીસેં જતની, પાર ઉમી પુછે; રાણી ડામણી. ૩
છાજ જતનીસેં જતની, સે એડે પાર; જિનીકે કળીકાજ ન
ભેજ્યો. ૪

હરચંદ હરચંદ બાબો અચે, સહસ્ર ઘોડે તેંજ આવણું. ૫
સેતાંસે સેતાં, સેસેભઈ સોઆર; ગાઈજવર ડામણે. ૬

એજ મિડનસેં મિડનત્રે સચ્ચાદેવ, ખત્તા, વિષ્ણુ, મહેસરા. ૭
એજ મિલનસેં, મિલન, પાંડવ પંજ, જિની શાસલામત
મજ્યો. ૮

એજ રતડસેં રતડા, હિયડે મિંજ, ઉડે રેઆ અલી છાજે. ૯
એજ જિતે તે તિતે શાજ શેવા તાકન, પારલમે છાજ
આકરી. ૧૦

- એજ જોસીસેં જોસી, જોસ નઆર, કોડો લગન શાજો
આવ્યો. ૧૧
- એજ બિજ સાબિજ, થાવર રાત, લગન શાજો આવ્યો. ૧૨
- એજ અઠલખ, અઠલખ પરવત, મર તોરણ થંભ, શાહ
અડયા. ૧૩
- એજ વરતન વરતન, મંગળ ચાર, ચારે સતીડેં વડે
શાશે. ૧૪
- એજ વરતન વરતન મંગળ ચાર, અનંત કોડ આછ-
વસે. ૧૫
- એજ સજોડીઆંસે સજોડીઆં, કોડીડેં પંચ પેરીડેં પેરા-
નશે. ૧૬
- એજ સજોડીડેં તે સજોડીડેં, કોડીડેં સત વીરલોચન વરરા-
યસે. ૧૭
- એજ સિધો રાજ, સિધો ધરમી, ધરમ પુત્ર નવ કોડસે. ૧૮
- એજ બારોસેં બારો, શા નિઝાર ગુણ, બધે શા ગતી-
અનસે. ૧૯
- એજ હિનવાટ હિનવાટ, કુલડા વિછાય, જિનરે વાટ સા-
હેખળ આવણાં. ૨૦
- એજ તેડોસે તેડો સતીડેં ચાર, માતા કુંતા સતી ધ્રુપદી. ૨૧
- એજ તેડોસે તેડો હરચંદ નાર સા રાણી, બધે શા કે સાં-
લણું. ૨૨
- એજ તારાસે તારા માલ ગુંથીન, ચંદ્ર મુરજ શાખ છુ-
મણાં. ૨૩
- એજ ઉલસે ઉલ શા હ ચોરી ચિતરે, ધરતી તુર શા-

ને બેઠણા. ૨૪
 એણે ધણી રાજા, ધણી રાજા, સિંગારણ સેજ ચડ્યો. ૨૫
 એણે હલો વિઝ્યો, હલો વિઝ્યો. ખર ધોર્યો મછણ લગે
 શાકે દ્રષ્ટિ. ૨૬
 એણે હિનવર હિનવર, દ્રષ્ટ ન હોય, સખે સાહેબ સભ
 નીડે. ૨૭
 એણે પરણેસે પરણે ત્રભાવર રાય, ગતીએ મુરાધું આસુ
 પુનીડું. ૨૮
 એણે બાલ્યાસે બાલ્યા, પીર સદરદીન, કર્યો મુમન હેક
 આરાધ. ૨૯

માતાપંથમાં ચાર યુગના ચાર પાટ સોનાના, રૂપાના, ત્રાં-
 બાના અને માટીના અનુક્રમે ગણ્યા છે તથા ચાર જુગના ચા-
 ર બળીદાન હાથી, ઘોડો, ગાય અને બકરો એમ છે એવા યુ-
 ગમાં બકરો જીવતો ન થયો. એ મતો પીર સદરદીન બાહા-
 લ રાખ્યા.

જ્ઞાન.

એણે કહ્યો કહ્યો પંડીતાં, જુગ સતજુગ કેરી બતીઆં, કિ-
 સ રૂપ નર પ્રગટ હુઆ, કાયદારે ઘટ અને કાયદારે પાટ,
 કાયસુરે લાઈ મારા જુગ જડયા. સોનેકા ઘટ, સોનેકા પાટ,
 હસ્તી કુંજર લાઈ મેરે જુગ જડયા. ત્યાં મિલી પંચ મિ-
 લી કર્યો સિક્ષાએત, હસ્તી કુંજર લાઈ મેરે ઉઠ ખડા. ૧
 એણે કહ્યો કહ્યો પંડીતાં, જુગ ત્રેતાજુગ કેરી બતીઆં, કિસ
 રૂપ નર પ્રગટ હુઆ. કાયદારે ઘટ કાયદારે પાટ, કાયસુરે
 લાઈ મારા જુગ જડયા. રૂપાંદા ઘટ, રૂપાંદા પાટ, અશ્વ

ભાઈ મેરે જુગ જડ્યા. ત્યાં મિલી પંચ મિલી કર્યો સિક્કા-
યત, ત્યાં અશ્વભાઈ મેરા ઉડ ખડા. ૨

એજ કહો કહો પંડીતાં, જુગ દાપર જુગ ફેરી ખતીઆં,
કિસ રૂપ નર મગટ હુઆ. કાયદારે ઘટ, કાયદારે પાટ, કા-
યસુરે ભાઈ મેરા જુગ જડ્યા. ત્રાંખેકા ઘાટ, ત્રાંખેકા પાટ,
ગાય વાછડા ભાઈ મેરે જુગ જડ્યા. ત્યાં મિલી પંચ કર્યો
સિક્કાયત, ગૌ વાછડા ભાઈ મેરે ઉડ ખડા. ૩

એજ કહો કહો પંડીતાં, કળજુગ ફેરી ખતીઆં કિસ રૂપ
નર મગટ હુઆ. કાયદારે ઘટ, કાયદારે પાટ, કાયસુરે ભાઈ
મેરે જુગ જડ્યાં. માટીદા ઘટ માટીદા પાટ અજળ ખકરા-
ભાઈ મેરે જુગ જડ્યાં. ત્યાં મિલી પંચ કર્યો સિક્કાયત. અજળ
ખકરા ભાઈ મેરે પડ રહ્યા. ૪ એસો જ્ઞાન લણુત પીર સ-
દરદીન, મેરે સ્વામી રાજેકું ધઉં ગમ્યાં. ૪

ઘટપાટના મંત્ર અને કૃતિ પીરસદરદીને માતાપંથની રીત મ-
આણે કાયમ રાખી હતી મંત્રમાં ચોથા ભગત બળીના નામને
બદલે પોતાનું નામ દાખલ કર્યું. મંત્રનો નમુનો નીચે બતાવું છું.

સતગુરસો દેવ, બ્રહ્મા હો વાચ, પ્રથમ કૃતજુગ મધે સાહેબનાં
ચાર રૂપ, ઉત્તર દશે પાંચઢોડીસું રાજા મલાહદ ઘટપાટ સ્થા-
પતાં, સોનાનાં ઘટ, સોનાના પાટ, કુંવર જગ કરતવા, સો-
નાનું મુલ દેતવા, એણે ફેલેથી પાંચે ઢોડીસું મલાદ સીજ-
તાં તે અમ્મર અમરાપુરી પહોંચતાં. (૧)

ત્રેતાજુગ મધે સાહેબનાં ત્રણ રૂપ પુરવ દશે સાત ઢોડીસું
રાજા હરચંદ, ત્રણ રાણી, કુંવર રોહીદાસ, ઘટપાટ સ્થાપતાં
રૂપાના ઘટ, રૂપાના પાટ, અશ્વ જગ કરતવા, રૂપ મુલ દેત-

વા, એણે ફોલેથી સાત કોડીસું રાજ હરચંદ, તારા રાણી, રોહીદાસ સીજતાં, તે અમરાપુરી પોચતાં. (૨)

દાપર જુગ મધે સાહેબનાં દાય રૂપ, દખાણુ દશે નવ કોડી સુ રાજ યુધિષ્ઠર, પાંચ પાંડવ, માતા કુંતા, સતી ધ્રુપતી, ઘટપાટ સ્થાપતાં, ત્રાંબાના ઘટ, ત્રાંબાના પાટ, જૈ આં જગ કરતવા, ત્રાંબાદાન દેતવા, તેણે ફોલેથી નવ કોડીસું રાજ યુધિષ્ઠર, પાંચ પાંડવ, માતા કુંતા, સતી ધ્રુપતી સીજતાં, અમર અમરાપુરી પોચતાં. (૩)

આજ કલજુગ મધે સાહેબનું એક રૂપ પછમ દશે, ખાર કોડીસું પીર સદરદીન, ઘટપાટ સ્થાપતાં, માટીના ઘટ, માટીના પાટ અજગ જગ કરતવા, અજનું મુલ તે સેજદાન દેતવા, એણે ફોલેથી ખાર કોડીસું પીર સદરદીન સીજતાં, અમર અમરાપુરી પોચતાં. (૪)

આજ છેલી સંધ તળફળ વેળા મધે અનંત કોડીસું પીર હસન કબીરદીન વર સ્વામી રાજે આવશે, રખીઆ મોમનાને તારશે, શોનાનાં કાંકણુ કરી રાખશે, રખીઆને ઉગારશે, સતદાન, સુક્રીત, ખીરખાંડ, ગુરમુખે દેતવા, એણે ફોલેથી અનંત કોડીસું પીર હસન કબીરદીન સીજતાં, અમર અમરાપુરી પોચતાં, અન્નદાન ગુરમુખે દેતવા, હક સચા હેજંદા કાયમ પાયા, ફરમાન શા પીરજો.

આ ઘટપાટની કૃતિ “ વાલા પાટ મંડાવો ને ચોક પુરાવો ” એવા મથાળાના ભજનમાં છે, એ રાવળ માલાનું ભજન છે જે માતાપંથીની ખિનામાં લખ્યું છે, તેમાં થોડો ફરફાર અને કાંઈ વધારો કરી પીર સદરદીન પોતાના નામથી જ્ઞાન કહ્યું છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

છરે વાલા પાટ મંડાવીને ચોક પુરાવો, વાલા હરખેસું કળશ
થપાવો, ચાર શુઆસણુને તેડાવો, વધાવો તે કાયમ રાખે. ૧
વાલા આજ મંદર રળીઆમણાં દીસે, રૂડા સાધ આવ્યા, રે
ડા સંત આવ્યા અપને ઘર, પ્રભુજી પધાર્યા મંદીરે. ૨
છરે વાલા દીસતણા રૂડરા દીસે, ખોલતણા મુખ મીઠા, પવીત્ર
થયાં ઘર આંગણાં મારાં, જોણે સતગુર નયણે દીઠા. ૩
છરે વાલા સુણ્યા, સાંભળ્યા ને નયણે દીઠા, ભવોભવ આશ
તમારી, દોહડું સરવ દુર કરે, વિનતી કરી પાય લાગુ. ૪
છરે વાલા કોઈ છે મેલા ને કોઈ છે ચોખા, અને કોઈક છે
આલ્યા કેવા? જોત જગાડી જુમલોજી બેઠા, હું ખલોહારી
ગુરુ તેની. ૫

હુ વાલા ગુરનર સાથે ગોઠી કીજે, તો તત્વ અખર લીજે,
ગુરનરને નમી દુહીત તડ તરીએ, તો શેવા તિસ્કી કીજે. ૬
છરે વાલા પીર સદરદીન ખોલીઆ મોમનભાઈ તમે અમી-
રસ પીવાને આવો, વાલા હાજર જોમાને પાય પડી ને,
આપણા સતગુરને મોતીએ વધાવો. ૭

પીર સદરદીને હિંદુ મુસલમાન બન્ને ધર્મની ટીકા કરી પો-
તાના મતનું ખરાપણું શિષ્યોને સમજાવું.

જ્ઞાન.

રોવે રોવે હિંદુઆડા, દૂળ મુસલમાનાં,
રોવે ખાંભણુ જોસીઆડા, વાંચન પોથ પુરાણાં.
રોવે મુલ્લાં કાજીઆડા, જિઝકો પડણુ કરાનાં,
રોવે ફૂડા મુન્ની સગ, સચે શા ન સિલાંણાં,
રોવે જાંદા જોગીઆડા, જિઝકો મરન મસાણાં,

રોવે રોવે સંસારી, તે સઘળો રોવે.

એક ન રોવે જિને શાહ પીર પાયા,

જ્ઞાન.

હજ નિમાજ રોજ ધરે, ફૂટી કિઆએ કામ ન સરે.

જ્ઞાન.

ત્રણ વેદ ન ધ્યાઈએ, મુનીવર ભાઈ, તમે કાંયરે ખુવો પુર્વ-
જન્મની કમાઈ.

જ્ઞાન.

ધીન હમારા ધાયમ જાણો, ખીજ સરવે થોથા.

(અનંત)

આ હકીકત પીર સદરદીનનો અદ્વૈત મુશ્કી મત ખતાવે છે તે મુશ્કીસીયા મતનો હતો; છતાં હિંદુ લોકોને પોતાના મતમાં લાવવા તેણે અનુકુળ ગોઠવાણું કરી હતી. મુશ્કી અથવા આત્મજ્ઞાનની તેની વાણીનું એક જ્ઞાન નીચે ખતાવું છું.

સખ ઘટ સાહેબ મારો ભરપૂર ખેડાં, તમે ગાફલ દૂરમ દેખો, સાચેક સાહેબ હરદમ હાજર, જેમ નેનાંમાં પૂતલી પેખો. ૧

ત્રણ ભૂવનમાં ભરપૂર ખેડા, જેસા ફૂલોમાં ખાસા, ફૂલોમાં ખાસા તેસા મેરા સાંધ, જેસા ઘટમાં સાસા. ૨

સખ ઘટ સાહેબ એસા કરી દેખો, જેસા દૂધમાં ઘૂત પિછાણો, ખલકમાં ખાલક પીરે દેખાડ્યા, તે પ્રગટ ઘટમાં જાણ્યા. ૩

જેમ શશી એક આકાશે ચંદા, તેમ કોટાકોટ કુંભા જળમેં દેખા, મેરે સાહેબકે પાર ન જાણો, ગુર પ્રસાદે મુનિવર પેખો. ૪

દૂર દેખાડ્યા જેણે દૂર કરી જાણ્યા, તેનાં કામ ન સીધાં તોય, ધરતી, મુરજ, પવન, પાણી, ગુર સમો તોલ ન જાણી. ૫

સતગુર પારસ, મુનીવર ત્રાંખા, ગુર બેઠે તો મુવરણુ હોય,

ઈસ જુગમે ગુરુ ખોત કહાવે, તેથી સંશા ન મટે કોઈ. ૬
 અલખ નારાયણ પારસ જાણો, તિસથી ભવસાગર છુટે,
 ખલકમાં ખાલક પીરે દેખાડ્યા, ઐર સર્વે શિર કૂટે. ૭
 જિસરે દિન જમીન નહોતી, આકાશ નહોતા એક ઈલાહી,
 તિસ દિનકી ખાતાં ગુરુએ દેખાડી, સુણજે મુનીવર લાઈ. ૮
 બંધુકારે પેલાં નરજ હોતાં, તે નૂર જંબુદીપમાં આવ્યા,
 સીતોજ, જરોજ, ઈંદોજ, ઉદ્દભોજ, ચારે ખાણમાં પાયા. ૯
 આદ અનાદે એ ગુરુ રમતા, પીર સેવતાં મુનિવરે પાયા,
 એ જ્ઞાનમાહા રસ ભણે પીર સદરદીન, આદ અંત કહી સુણાયા. ૧૦

પીર સદરદીન પોતાના શિષ્યોને ધર્મદાન દર્શાવે આપવા સુ-
 ચના કરી હતી તે લેવા માટે ઝાળી ફેરવતા હતા તેમાં જે શિ-
 શ્યો નાંખતા તે લેતા.

આ વખતની શિષ્યોની ગણતરી છત્રીશ કોડની કરી છે. તે-
 ના ત્રણ ભાગના ત્રણ મુખી હતા. ખાર કોડનો મુખી તુળ-
 શીઆ કાશમીર તરફ હતો, લાહોરની ખારનો મુખી સામઘસ
 હતો અને સિંધ તરફની ખાર કોડીનો મુખી ત્રીકમ હતો. આ
 ત્રણ મુખી અને છત્રીસ કોડી શિષ્યોને લઈ પીર સદરદીન પર-
 મેશ્વરના અવતાર આગા ઈસલામશાહની બેઠ લેવા નીકળ્યા તેની
 હકીકત “ છત્રીસ કોડી ” નામના જ્ઞાનમાં છે તેનો સાર અહીં
 ઠાકું છું.

પાઠ.

પછમ દશે અલી અપનો ભણીને, સોઈ ધેલમ દશ,
 ગઠ અલમોત પાટણ કહીને, ત્યાં બેઠા માનખા વેશ. ૧
 કેક અગવા થાનક કહીને, વરચા મહિ વાસ,
 પીર સદરદીન આલીઆ, કોડી છત્રીશ લઈને સાથ. ૨

આ સંઘ પંજળમાંથી આવ્યો. તેઓએ અઠક નદીના પુર્વ કિનારા તરફ “ગુલશત” નામના ગામમાં મુકામ કર્યો. પીર એ ગામમાં ફરવા નીકળ્યા અને એક ગણિકાને ઘેર ગયા. સંઘના મુખી તેને શોધવા લાગ્યા, તુળશીઆને હાથ પીર આવ્યા, તેણે સંઘમાં આવવા વીનંતી કરી. પીરે કહ્યું કે, ગણિકાના લેણા પછંસા તું આપે તો હું આવું. મુખીએ કહ્યું; તમે પીર થઈ આવાં કામ કરોછો ત્યારે અમારા બેટા બેટીની લાજ કેમ રહેશે. તુલશીઆ જતો રહ્યો. પછી સામદાસ આવ્યો તેણે પણ તેમજ કહ્યું.

ત્રીજે દહાડે ત્રીકમ મુખી આવ્યો, તેણે ઘણી વીનંતી કરી અંતે ગણિકાના પછંસા સારું પોતાની દીકરી સામસુંદર અને દત્તદયાળ ભીમરાજ પાસે ગીરો મુકી. આવખત પીર મોજમાં પડ્યા હતા. ત્રીકમે નમ્રતાથી પૈસા રજુ કર્યા; પણ પીરે તેને કેંદની મરતીમાં ત્રણ તમાચા મર્યા તે છતાં ત્રીકમે વિશ્વાસ ન છોડ્યો (જ્ઞાનનો કેંદ સમજવો)

જ્ઞાનનો પાઠ.

એજ એક શીશો હાથે અત્રતનો, અજાણ્યો જાણે શરાબ,
એક હાથ કાચે હૈડે, મુખી ન મેલે વિશ્વાસ. ૧

ત્રીકમ મુખી જઈને સંચર્યો, ચાલો સંગ સંગાથ,
ત્રણ તમાચા ત્રીકમને માર્યા, હડસેલ્યો તેને ઠામ. ૨
તોએ ઈમામ ન મેલ્યો, સોનું કસે ન થાય સામ.

અંતે ગણિકાના પછંસા ચુકાવી પીરને ત્રીકમ મુખી સંઘમાં લાવ્યા. તે પૈસાનો સંઘમાં ફોડો કર્યો. આ મુકામ ઉઠાવી સુરચંદ રાજના “સમાવાત” નામના ગામમાં કર્યો. રાજની કુંવરી વ-

જા ઉતારી નહાવા બેઠી ત્યાં પીરે ત્રીકમની શિકલ બનાવી એક શેતાનને મોકલ્યો તે કુંવરીના મોતીના હાર ચોરી આવ્યા. તે હાર સોધ કરતાં પીર પાસેથી જડ્યો. રાજના સિપાઈઓએ તેને પકડ્યો. ત્રીકમ વચ્ચે પડ્યો અને કહ્યું, એ ચોરી મેં કીધી છે તેથી સિપાઈઓએ પીરને મુક્તી ત્રીકમને પકડ્યો અને ફેટલાંક સંઘનાં માણસોને કાપી નાંખી તેનાં મુઠ્ઠાં નદીમાં નાંખી દીધાં. પીર નદી આળંગી ગયા. તુલશીઆ અને સામદાસ પાછા ફર્યા. આ સંઘનાં થોડાં માણસો શહેરમાં રહી ગયાં હતાં તે જંગલમાંથી લાકડાં લાવી પેટ ભરતાં હતાં તેમના ઉપર પણ અતે ચોરીનું તહેમત આવ્યું તેથી રાજાએ તેમને મારી નાંખાવ્યા. પીર સદરદીન ઇમામ ઇસલામશાહની હજુરમાં પહોંચ્યા; પણ ઇમામના દીદાર તેને ન થયા. ત્યાં એક લોઢાની ભીંત ઉભી થઈ. પીરે છ મહિના તપસ્યા કરી ત્યારે ભીંત પીંગળી.

આ જ્ઞાનમાં એવો બોધ કર્યો છે કે, પીર સદરદીન છત્રીશ કોટીને કસી નેઈ હતી તેમાં ખાર કાયમ રહી તે સ્વર્ગમાં પહોંચી ન ચોવીસ પાછી ફરી તે નર્કમાં પડી.

પાઠ.

છત્રીશ કોટી પુરા કરમી, શ્રી ઇસલામશાહું સંભારેછ,
દશોદ કારણુ છવ કુલાયા, તે ચોવીશ ચાલ્યા ધોર અધાર. ૧
દશોદ ન દીધી ક્રિયા કીધી, તે સતી હુઆ અસતી અપાર,
દશોદ વિના મુળ ઉખેડી જશે, તે જશે ધોર અધાર. ૨
માતા પંથીઆ જેમ પોતાના પંથ છુપો રાખવા ભલામણુ કરે છે તેમ પીર સદરદીને પણ કીધું છે અને પોતાના પંથનું નામ “સતપંથ” એવું રાખ્યું છે.

જ્ઞાન.

સતપંથનો પડદો જે ચાર ખોલે તેનો જીવડો દાનખે જાશેજી.
 પીર સદરદીન આ ખીજવારની ઈમામની બેઠ લઈ ઉંચમાં
 આવ્યા ત્યાં તે ગુજરી ગયા “જેતપુર” નામના ગામડામાં તેના
 રોડા છે તે સિંધના ખોજઆએ ચણાવ્યા છે. તેઓ એ પીર
 ની યાત્રા કરવા જતા હતા અને એમ માનતા હતા કે; જે મા-
 જીસે એકવાર તેની કબરની ઝયારત જવતે નહિં કીધી હશે
 તેને મુવા પછી પગને બદલે માથાંથી ચાલીને જવું પડશે; પ-
 જી હાજતો સિંધના ખોજઆ આ વાત વીસરી ગયા હોય એ-
 મ લાગે છે.

ખોજ લોકો પીર સદરદીનનાં જ્ઞાન પ્રીતીથી પઢે છે, તેમાં
 જેવટ એ પીરનું નામ આવે છે ત્યારે અદખથી નમે છે; પણ
 આશ્ચર્ય જેવી વાત એ છે કે, હમણાં કોઈ તેની દરગાહની
 સલામ માટે પણ જતું નથી. તેની દરગાહ ક્યાં છે તે વાત
 પણ થોડાનાજ જાણવામાં હશે, પીર સદરદીન પોતાના શિષ્યા-
 ને ખોજનો લકખ આપ્યો. એના શિષ્યા જે હિંદુની આકૃતિ-
 માં રહી ગયા છે તેને ખોજ લોકો “ગુમ્મિ” કહે છે. તેઓ
 ધંજલ અને સિંધમાં છે. પીર સદરદીને જાહેર રીતે ખાનાં-
 ની સ્થાપના પહેલ વહેલાં સિંધના “કોટડા” નામના ગામમાં
 કીધી હતી.

ગિરતનામાંના પાઠ.

પીર સદરદીન પંથજ કીયા, જાહેરખાનાં મકાન,
 ખેલો ખાનો આવી કર્યો, કોટડા ગામ નિધાન.
 પીર સદરદીન જાહેર થયા, હિંદુ કર્યા મુસલમાન,

હોવાણા ફેરી ખોળ કર્યા, તેને આપ્યો સાચો ઇમાન. ૨
 ખોળે ગુલામશા અલીના કહીએ, તે મુરીદ આલનો જાણ,
 ત્યાં પંથ સમારીને ખાનાં કરીઆં, તેને ખીરે બાધ્યા પ્રમાણ.
 આગળ ખાનું સુરજ રાણીનું કહીએ, તેતો ગુમ પિછાણ,
 સતગુર સદરદીન જ્ઞાન સુણાવ્યા, તે કોટડા ગામમાં જાણ. ૪
 એજ કોટડા ગામમાં કહીએ, ત્રીકમ રહે તેણે ઠામ,
 તે જાહેર ઇમામ લાવેએ, અને ખોળે ધરાવ્યો નામ. ૫
 એવા દીન ચાલેઆ, શ્રી ઇસલામશા નીવાર,
 આજ ઉંચ મુલક ને કહીએ, ત્યાં અમારો ઠાર. ૬

ખીર કખીરદીન.

ખીર સદરદીન જ્યારે ખીજવાર ઇમામની બેઠ માટે ગયા
 ત્યારે ખીર કખીરદીન નહાંની ઉમ્મરમાં છતાં તેમની સાથે હતા.
 ઇમામ પાસે નજરાણો ધરવા તેની પાસે કંઈ હતું નહિં તેની
 તેને ફિકર થઈ. રસ્તામાં તેણે આકડાનાં ફળ એકઠાં કર્યાં તે-
 માંથી કપાસ કહાડી તેને કાંતી એક પાઘડી વણી તૈયાર કીધી.
 તે ઉપર ઇમામ ઇસલામશાહની સિક્કતના શબ્દો લખ્યા. આ
 પાઘડી ઇમામની હજુરમાં રજુ કરી. ઇમામે તે માથાં ઉપર
 ખાંધી અને ખીર કખીરદીન ઉપર પ્રસન્ન થઈ અનંત કોડીના
 મુખી ઠરાવ્યો. (જુઓ અનંત અખાડાનું જ્ઞાન) ખીર કખીર-
 દીનનો બોધ પણ ખીર સદરદીન જોવાજ હતો.

જ્ઞાનના પાઠ.

મઘ, કોરભ વારાહ ભણાયાંઈ,
 નરસીંહ રૂપે સ્વામીજી વિષ્ણુ ભણે.

વામન ફરસરામ સોઈ અવતર્યો,
 શ્રી રામે લકાંગઢ લીચો. ૨
 કાનજી બુધ દખાણુ અવતર્યો,
 અઢાર ખુણી શા નર દર્યો. ૩
 પાછમે પાત્ર નિકલકી નારાયણુ,
 ઘેલમ દશમે શા જો સ્થાન રચ્યો. ૪
 કોહી પંજ, સત, નવ, ખારો અનતહી તારીધો,
 શ્રી ઇસલામશા શા જો નામ ભણું. ૫

ખીર કખીરદીનનું એક જ્ઞાન છે તેના પહેલા ભાગમાં ઈશ્વર-
 નું વૈરાટ સ્વરૂપ બતાવ્યાની કોશિષ કરી છે તેથી તેના મત-
 ના તત્ત્વ જણાઈ આવે છે. વૈરાટ સ્વરૂપ એટલે ઈશ્વરને જ-
 ગતનું રૂપક આપવું એ પણ બ્રહ્મજ્ઞાનનો મત છે; પણ એજ
 જ્ઞાનના પાછલા ભાગમાં તેમના ભોળા શિષ્યોની અનુકુળતા
 માટે ભક્તિમાર્ગ તેમાં જોડી દેવો પડેલ છે એ જ્ઞાન નીચે
 લખું છું.

જ્ઞાન.

સતપંથ સતનું મુખ છે, જીભ્યા હેત પરીત,
 નાશીકા ગુરનરનું નામ છે, ક્ષમા દયા બે દ્રષ્ટ. ૧
 જ્ઞાન દેવનું ગન છે, પાલવ વાયક વિચાર,
 સંતોષ દેવનો સેજ છે, કાઈ દેત દેવનો અઢાર. ૨
 સ્વર દેવના શ્રવણ છે, જપ તપ છે બે પાવ,
 ધરમ દેવની દહ છે, થડપગ છે પરમાણુ. ૩
 આકાશ દેવનું મસ્તક છે, પાતાળ દેવના પાવ,
 દેવને કાળ નહિં નિંદ્રા નહિં, માંહે રખીએ રાવ ધ્યાન. ૪
 મન પુષ્પની પુજા ચડે, ગુરમુખે તે પ્રસન્ન થાય.

તમે સતી લોક સેવજો, આવાગમન ભો જય. ૫

જેમ જક્ષ નવાણું કોડ સીધા, છપનકોડમે ધાય,

કિનર કોડ ખત્રીસ સીધા, તેત્રીશ કોડ દેવતાય. ૬

કોઠી પાંચસુ રાજા પેરાજ સીધા, સાતેસું હરીચંદ મુગતા

હુઆ,

કોઠી નવસું રાજા યુધિષ્ઠર સીધા, ખારે પીર સદરદીન આ-

ળખ્યાં. ૭

કળજુગ મધે અનત કોઠી, પીર હસનશાને શાએવર આલયા,

અવતાર દશમે દિલમાં ધરી, ઘટ કળશ રૂપે સહી થાપીઆ.

છઆં કળશ થાય ઘટ થાપના, ગતીઉં ખોલે તે અમૃતવાણી,

સામીને ચરણ થકી પાતક ટળે, ઉપજે પ્રાણુ સમાન- ૮

ગત સરવે હેતે મજો, રાખો ધણીમું ધ્યાન,

માહિમાદે મેળા મેળો, એક એકને સનમાન. ૧૦

તમે એવે મન આરાધ કરતાં, હોએ હરની સુધ,

જેને મનખાદહીમાં આવા ગુરનર મળ્યા, તે કરે છે આનંદ.

ખીજ શુકરવારી શેવીએ, નિશા હોય તો નિશ્ચળ માન,

ગુરગત નાદે આરાધ કરતાં, થઈએ ખડુ પાવન. ૧૨

સતપંથ સોળ કળાશું ઉગેઆ, જેમ ઉગ્યા શશી આરચંદ,

જણુ સામી સેવ્યો એક મન, તે કરે છે નવ નીંદ. ૧૩

કરમાન માનો તો ફેરા ટળે, શાપીર કેતાં ઉતરીએ પેલે પાર,

તમે સુખે અમરાપુરી પામશો, સહી જાણુજો નીરધાર. ૧૪

હેનંદા કહેતાં હસ્તીકો દાન, કાયમ પાયા કેતાં દાન તુરંગ,

તમે સતી લોક સેવજો, કાંઈ અમરગઢ છે આગળે. ૧૫

અમરગઢ ઉમરાપુરી, તમે સાંભળો મોમનવીર,

તમે સાચે મનથી શેવજો, ખોલ્યા હસન કખીરદીન. ૧૬

આ જ્ઞાનમાં “ હેનંદા ” એ શબ્દ વિષે લખ્યું છે કે, તે કહેવાથી હાથીદાન જેટલું પુણ્ય થાય અને “ કાયમપાયા ” કહેતાં ઘોડાના દાન જેટલું પુણ્ય થાય. બોળ લોકો ઘટપાટનાં સ્થાપન અને ઉથાપન વખત આ શબ્દો બોલે છે એની ઉત્પત્તિ વિષે કેટલાક કહે છે કે, પીર સદરદીને કેકમાં જંદા રૂપે તપશ્ચર્યા કરી ત્યાં તેને ઇમામે કૃપાવંત થઈ “ હેનંદા ” એમ કહી બોલાવ્યો ત્યારે તેણે કહ્યું “ કાયમપાયા ” એટલે ઇમામ ને અમ્મર છે તેને હું પામ્યો. આ વાતના બે મતો છે બીજા એમ કહે છે કે, નુરસતાગર કબરમાંથી પોપટ રૂપે નીકળ્યો ત્યારે ચોટે શિષ્યો તરફ કહ્યું “ હેનંદા ” એટલે પીર સજવન છે તેની સામે તેઓએ “ કાયમ પાયા ” કહ્યું એમ એ શબ્દ વિષે જુદી જુદી રીતે બોલાય છે; એકે નીશ્ચય નથી.

“ હેનંદા ” અને “ કાયમ પાયા ” એ સતપંથીઓના ગુપ્ત શબ્દો છે. કોઈ માણસ કોઈ સતપંથીને એમ કહે કે, “ હું સતપંથી છું મને ક્રીયામાં સામેલ કરો ” તેની ખાત્રી કરવા સારું તેને “ હેનંદા ” એમ કહે છે તેના જવાબમાં જો “ કાયમપાયા ” કહે તો તેને દાખલ કરે છે. હાથ મેળવવામાં પણ તેવો ગુપ્ત ઇસારો છે તે એવો કે, અંગુઠાને પકડી પછી રીતસર હાથ આપવો. અંગુઠાને પકડવો એ અદૈત મતની નિસાની છે એટલે એક ખુદા સત્ય બીજું સર્વ મિથ્યા.

પીર કબીરદીને પણ દર્શાવે આપવા સુચવ્યું છે; પણ તેણે ઝાળી ફેરવવાને બદલે ખાનામાં એક “ કરો ” જોડ્યો હતો. “ કરો ” એ માટીનું વાસણ છે તે ગુસલમાન લોકો વાપરે છે, ખાનાંની અંદર ખાડો કરી એ વાસણ તેણે ડાટ્યું હતું, તેનું મોઢું ખુલ્લું રાખ્યું હતું એના શિષ્યો ને દર્શાવે કહાડતા તે.

ના પૈશા તે “ કરા ” માં નાંખી જતા હતા.

એ પીર સંવત ૧૫૦૫ ના કારતક મહિનાની સતરમી તારીખે દેવલોક પામ્યા એવું “ ઝનાબ ” નામના જ્ઞાનમાં સંજયું છે એની લાશ ઉંચમાં દફનાવી તે ઉપર સિંધના ખાન-આએ મકબરો બાંધ્યા છે; પણ હુમણાં તેની ન્યારત કરવા કોઈ જતું હાય એમ જણાતું નથી. એ પીર પોતાના શિષ્યને પોતાની આલાદને માન આપવા ભલામણ કરી હતી.

અનંતના પાઠ.

આલ હમારી કાયમ જાણા, અઢાર ફરજંદ પુરા,

તેને તમે પુરા કરી જાણા, સેવો સતગુર જાણી. ૧

પીર કબીરદીનનો ઇસલામી મહુજ્મ સીયા જફરી તનાશરી હતો. “ મોમન ચિંતામણી ” નામના જ્ઞાનમાં તેમ તેણે કહ્યું છે અને પોતાની હકીકત બતાવી છે.

પાઠ.

પીર સદરદીનના નુરમાંથી હસન કબીરદીન હુઆ, તેણે દી-
ન કીધા વીસ્તાર,

ઉંચ બુલકથી પ્રબોધ્યા, તેણે રાખ્યો સાંઈ સું વહેવાર. ૧

તે વેળા શ્રી ઇસલામશા અવતાર છે, ગુરખમાપીર હસન ક-
બીરદીન જાણ,

અઢાર ફરજંદ તેનાં કહીએ, સાત હુરમજ જાણ. ૨

એક તેની બેટી કહીએ, બાઈ બુબડી તેનું નામ,

જફરી તેના મહુજ્મ કહીએ, જફર સાધક ઇમામ. ૩

પીર કબીરદીનનો “ તાજદીન ” નામનો એક નાનો ભાઈ

હતો. અદાર તેના દીકરા હતા અને એક દીકરી હતી તેની ટીપ નીચે પ્રમાણે મળી છે.

રહેમતુલાશાહ (૧) આદમશાહ (૨) લાલશાહ (૩) જાફરશાહ (૪) ચાલીયાશાહ (૫) કશીરદીન [૬] નુરશાહ [૭] સલામદીન [૮] ઈમામદીન [૯] ફરમાનદીન [૧૦] અસાઈદ [૧૧] અલીશોર [૧૨] નુરમહમદ [૧૩] તૈયબગાઝી [૧૪] કબીરશાહ [૧૫] દર્વેશઅલી [૧૬] અબદુલઅલી [૧૭] આલમશાહ [૧૮] અને બાઈ બુખડી [૧૯]

પીર કબીરદીને પોતાની આખરીના સમયમાં તાજદીનને કારભારી કરાવ્યો અને રહેમતુલા શાહને પીર-મુખી નીમ્યો;

પીર ઇમામુદ્દીન.

પીર કબીરદીનના અંતકાળ વખત પીર ઇમામુદ્દીન હાજર ન હતા; પણ જ્યારે ઝનાજે તૈયાર કર્યો ત્યારે આવી પહોંચ્યા. ઇમામુદ્દીને ઝનાજે અટકાવ્યો અને પોતાના વારસાનો હિસ્સો માગ્યો. લોકોએ તેની હાંસી કરી; પણ તેણે તો પોતાની વિનતી જતરી રાખી. અંતે ઝનાજામાંથી હાથ નીકળ્યો અને પીર ઇમામુદ્દીનને સાકર અને તસખી મળી.

પીર કબીરદીનનું ચાળીકું કરી પીર ઇમામુદ્દીન સિંધના જુલુ ગામમાં ગયા, ખાનામાં મુકામ કર્યો એ ગામના ખોજ-આજે તેની કંઈ પરોણાગત ન કરી. પીર ત્રણ લાંઘા કરયા. અંતે ખોજની જમાયતે તેને માર મારી ખાનામાંથી કહાડી મુક્યો ત્યાં એક પ્રેમજી નામના ખોજ રહેતો હતો તેને દયા આવી તે તેને પોતાને ઘર તેડી ગયો અને લાંઘા છોડાવ્યા. ખોજઆજી નાખુશ થઈ તે કેક ભણી ગયા. ત્યાં બાવા ગુલમહં

મદની મારફત આગા ઇસલામશાહની મુલાકાત કીધી. આ હકી-
કત “ ઝનાબ ” નામના જ્ઞાનમાં છે.

“ ઝનાબ ” નું જ્ઞાન પીર ઇમામદીનનું જોડેલ છે તેમાં તેણે કહ્યું છે કે, આગા ઇસલામશાહે તેને બેહસ્ત જીવાની પા-
સ આપી હતી અને “ હૈદરબેગ ” નામના ભોમીયા સાથે
આપ્યો હતો જેને ચંદ્રવીર પણ કહે છે. બેહસ્તમાં તેની પ્ર-
હ્લાદ, હરીશંદ્ર, યુધિષ્ઠર, સદરદીન અને કબીરદીન જોડે મુલા-
કાત થઈ હતી. એ પીર બેહસ્તમાંથી એક ઇંટ લઈ આવ્યા તે
એના રોઝામાં જડેલી છે એમ કહેવાય છે.

પીર ઇમામદીન ઇરાનથી પાછા ફર્યા ત્યારે તેને પીર તા-
બદીને શિષ્યોની કૃતજ્ઞતાને લીધે આપઘાત કર્યો હતો એવી
ખબર મળી તેથી તેની બોમ મુરોદા વિષેની ઉમેદ તદ્દન તુ-
ટી ગઈ. તે નિરાશ થઈ ગુજરાત તરફ ગયા અને ત્યાં તેણે પો-
તાના નવા પંથની સ્થાપના કરી.

સવત ૧૫૦૮ ના ભાદરવા સુદ ૧૧ ને રોજે પીર ઇ-
મામદીન ગુજરાતના “ આટુણા ” નામના ગામમાં આવ્યા.
એક મસજિદમાં ઉતારો કર્યો. જે મુસલમાનો ત્યાં નીમાજ પ-
ડવા આવતા તેમણે એ પીરને કહ્યું ‘ તમે મુસલમાન છતાં
નિમાજ કેમ નથી પડતા ? ’ પીરે કહ્યું “ મારી પત્ની મસજિદના
મિનારો નિમાજ પડશે ” એમ કહી તેણે નુરસતાગરની પ્રાર્થ-
ના કરી એટલે મિનારો સેજદા માટે નમ્યા તે જોઈ લોકો નાડા.

આ વાતની ખબર અમલવાદના બાદશાહ મહમદ બેગડાને
પડી. તેણે પીરને પોતાની હજુર બોલાવ્યા અને મિજબાની
કીધી. રફેખીમાં બિલાડીની તરફારી હતી પીરે રફેખીને લાકડી
ઠોકી કહ્યું, “ ઉઠ રંડી હ્યાં તેરા કયા કામ હયે ” બિલાડી સ-

જીવન થઈ રફેબીમાંથી કુદકો મારી નીકળી. બાદશાહ અને પાસેના આ જોઈ દીંગ થઈ ગયા. બાદશાહ તેને ઇનામ આપવા માંડ્યું; પણ પીર એક વેહેલ શિવાય ખીન્નું કંઈ લીધું નહિં.

આ પછી પીર ઇમામદીન “ગુરમત” નામના ગામડામાં આવ્યા. રસ્તામાં નાંધઆ કોલી જે લુટારાનો સરદાર હતો તે મળ્યો તેણે વેહેલને પકડી. પીરે કહ્યું કે, તારા અપકૃત્યની કમાઈ તારા કુટુંબ સાથે તું ખાય છે; પણ તેના પાપમાં ભાગ લેવા તારું કુટુંબ કયુલ કરે છે કે નહિં? તે તારે તેઆને પુ-જ્યું જોઈએ. નાંધઆએ તેમ કીધું. એની સ્ત્રી કેશર, દીકરી ખીરજ, બાપ પસુર પગી અને બહેન ગધુર એ બધાંઆએ પાપમાં ભાગ લેવા ના પાડી તેથી નાંધઆ ‘કોળીને જ્ઞાન આપ્યું, વાટપાકુનો ધંધો તે દહાડેથી તેણે છોડ્યો. પીર ઇમામદીનના શિષ્ય થયો. હૈદરબેગે તેને કાંકણ બાંધ્યાં. ત્યાંથી પીર લાથારે ગામમાં આવ્યા. ત્યાં પાંચ મણુ જનોઈ અને સવા મણુ કુંડળ ઉતરયાં, મતલબ ત્યાં ઘણા શિષ્યા થયા.

સંવત ૧૫૧૦ ના કારતક વદી ૧ ને રોજ પીર ઇમામદીન પાછા નાંધઆને મળ્યા. નાંધઆએ બહુ સેવા કરી તેથી પીરે તેને પીરતણુ આપી અને કાનંથ ગામ જવાને હુકમ કર્યો.

સંવત ૧૫૧૨ ની સાલમાં પીર ઇમામદીન આલમશાહ ના ખાનદાન મહમદ લુખરીની યેટી ખતીજ વેરે પરજ્યા. સવત ૧૫૨૪ માં પીરાણાની દરગાહનો પાયો નાંખ્યો અને તે અરસામાં પીર આલમશાહનો જન્મ થયો તે શિવાય બાક-શાહ, બાલાશાહ, અને મહમદશાહ તેમનાં ફરજદો થયાં. આ છેલ્લો શાહજદો મહમદશાહ વધારે પાણીવાળો હતો તેનાં બાદશાહ

મહુમદ ખેગડાની દીકરી વેરે લગ્ન થયાં હતાં.

અમદાવાદના કવિશ્વર દલપતરામ ડહ્યાભાઈએ ઈ. સન ૧૮૭૧ ના રીસેંબરના બુદ્ધિપ્રકાશમાં પીરાણાની કથા લખી છે તે જાણવા જોગ જાણી આમાં ઉતારું છું.

“પીરાણાની જગ્યા અમદાવાદથી ગાઉ પાંચ દક્ષિણમાં મોં-જે જરમથા પાસે છે તે ગામમાં ૭—૮ રોજા છે તેમાં કબરો છે. જગ્યા મોટી જોવા લાયક છે. ફેટલાએક સાહેબ લોકોએ તે ની છબી પાડી લીધી છે. પીરાણાનો પંથ કહેવાય છે. તેની હ. કીકત જાણવા લાયક છે એવું જાણીને પ્રસિદ્ધ કરી છે તેમાં મુખ્ય રોજા ઈમામશાહનો છે તેના માલેક તેના મુઝાવર કાકા નથુ સામજી હાલ છે તે જાતે લડવા કણબી છે તેની ઉમ્મર બેતાળીશ વર્ષની છે તેની ગાદીએ જે બેસે અથવા સંસાર તજી ન તેમના ધર્મનો સાધુ જે થાય તે કાકા કહેવાય છે. પીરાણાની જગ્યામાં તેમના નોકર ચાકર તથા કાકા મળીને પચાસ માણસો રહે છે તે રોજાને લગતી વસ્તી પંચોતેર ઘરની છે. વર્ષ દહાડે સેવક લોકો તરફથી પેદાયશ આશરે દશ હજાર રૂપીયાની છે. ત્યાં રાંધેલું તથા કાચા અનાજનું સદાવ્રત હિંદુ અને મુસલમાન બીખારીને અપાય છે.”

“તે ધર્મ ચલાવનાર ઈમામશાહની હકીકત”

“વિક્રમ સંવત ૧૫૦૫ ની સાલમાં ઈરાનથી ઈમામશાહ ના એ સૈયદ ગુજરાતમાં આવ્યા. તેણે જરમથા ગામની ભાગોળે ટેકરા ઉપર મુખામ કર્યો. એવામાં બે ત્રણ વર્ષમાં વરસાદ વરસેલો નહીં તેથી ગામના પાટીદારોએ ઈમામશાહને મહા પુરૂશ જાણી તેની પાસે જઈ વિનંતી કરી ને વરસાદ માગ્યો ત્યારે ઈમામશાહે કહ્યું કે, “અબી વરસાદ આવેગા” પછી તરત વર-

સાદ થયો તેથી પાટીદારોએ તેમને ગુરૂ કર્યા.”

“પછી ઇમામશાહે પાટીદારોને કહ્યું કે, ગામથી દુર મારે વાસ્તે એક જગ્યા બંધાવી આપો ને આ ગામથી પશ્ચિમ દિશાએ હું તીર ફેંકું તે જ્યાં જઈ પડે તે ઠેકાણે બંધાવી આપો. પછી તે ઠેકાણે સુંપડી બંધાવી આપી. એવામાં અમદાવાદના બાદશાહે શિકાર કરવા વાસ્તે (મહમદ બેગડો હશે) ત્યાં આવીને મુકામ કર્યો. તેણે ઇમામશાહની પરીક્ષા લેવા સારું કુદ-માં ઝેર નાખીને પાચું; તોપણ ઇમામશાહને કંઈ પણ ઇજ્જત થઈ નહિ. વળી બાદશાહે બિલાડીનું માંસ રંધાવીને તેની આગળ મુક્યું ત્યારે ઇમામશાહે કહ્યું કે, “આઆ બચ્ચા કાયકોં મરી પડી હયે” તેથી બિલાડી જીવતી થઈને તેમની પાસે ગઈ. વળી બાદશાહે માંસની રકાબી મોકલીને કહ્યું કે, આમાં ગુલાબનાં ફુલ તમારે વાસ્તે મોકલ્યાં છે. એમ કહીને મેજ ઉપર રકાબી મુકી. પછી ઇમામશાહે રમાલ ઉઘાડ્યો એટલે તેમાં ખરેખરાં ફુલ થઈ ગયાં ને સૌને વહેંચી દીધાં.”

“પછી બાદશાહ ઇમામશાહને પોતાના દરબારમાં અમદાવાદ લઈ ગયા તે કેટલાએક દહાડા અમદાવાદમાં ન કેટલાક દહાડા પોતાની જગ્યામાં આવીને રહેતા હતા, તે બાદશાહને એક દીકરી હતી તે ઇમામશાહ ઉપર મોહીત થઈ તેથી બાદશાહે તેમની સાથે પરણાવી”

“તેના મહેલ તે અમદાવાદમાં હતો. તે બાદને પેટ ચાર દીકરા થયા તેઓના વંશના સૈયદા પીરાણાની વસ્તીમાં રહે છે. તે વંશમાં હાલ આશરે ૧૩૦ પુરુષો છે. તેઓનું ગુજરાન હાલ પીરાણાની પેદાયશમાંથી ચાલે છે તેઓમાંના કોઈ પીરાણાની ગાદી ઉપર ગણાતો નથી; પણ તેઓને ગોરના નેટલું

માન પીરાણાના ધર્મના લોકો આપેછે.”

“જ્યારે ઇમામશાહ ઘરડા થયા ત્યારે તેમણે પોતાની કબર ને વારતે પીરાણામાં રોઝો બંધાવવા માંડ્યો. તે ઉપર આગરે દોઢ લાખ રૂપીઆ ખર્ચ્યા તે રોઝાથી દક્ષીણ તરફ આગીસ કદમ છેટે “નગીના ગોમટી” નામે પોતાની બેઠક છે ત્યાં ગાદી ઉપર બેસીને રોજ સાંજે ગાદી નીચેથી નાણું કઢાડી કઢાડીને મન્ત્રોને મુલ ચુકવી આપતા હતા તેથી મન્ત્ર કોળીએ બાણું કે, આ ગાદી હેઠે બળતો છે તેથી તેમણે રાત્રીએ આગીસ તે કઢાણે ચોરી કરવા સારું બોલ્યું; પણ કંઈ મળ્યું નહિ; ખીજે દહાડે સાંજે મન્ત્રી ચુકવી આપતાં ઇમામશાહે કોળીને કહ્યું કે, તમે રાતે જ આ ગાદી હેઠે બોલવાની મન્ત્રી કરી તેના પણ આ પૈસા લ્યો. એમ કહીને પૈસા આપ્યા.”

‘જ્યારે રોઝો તૈયાર થયો ત્યારે તેમની સેવામાં મુખ્ય સેવકો પાંચ હતા તેમનાં નામ હાજરબેગ મુસલમાન, લાલારામ ગાડીવાન કણુબી લઉવા, નાંઈઆ કાકા કોળી, શાણા કાકા લઉવા કણુબી અને ચીચીબાઈ લાલારામની બહેન તે પાંચ જણાંએ કહ્યું કે, આપ હવે સ્વર્ગમાં જવાની તૈયારીમાં છો અને આપની સેવા આજ સુધી કરી તેના બદલામાં શું કર-માવો છો.”

“ઇમામશાહે હાજર બેગને કહ્યું કે, જ્યારે મારો દહુ પડશે ત્યારે તારો દહુ પણ પડશે ને તારી લાશને મારા રોઝા-થી વીશ કદમ દુર દફનાવવામાં આવશે અને ઉનાળામાં ગમે તેવો તડકો પડે તો પણ તારી કબર અગાશીએ છતાં તેને તાપ લાગશે નહિ. તે થડો રહેશે અને મારા સેવકો તારી કબરને ફુલ ચડાવ્યા પછી મારી કબરને ચણવશે; તેમ આજ થાય છે.”

“ ભાભારામને કહ્યું કે, ચરોતરમાં પેટલાદ મગણામાં દેવા ગામ છે ત્યાં જઈને તમે મુકામ કરો અને ચીચીબાઈને કહ્યું કે, તમે પણ દેવા ગામથી એક ગાઉ ઉપર ગામ વસાવીને રહો. તમારી બન્નેની માનતા મારા જેવીજ ત્યાં ચાલશે. પછી તેઓ ત્યાં ગયાં ચીચીબાઈએ ગામ વસાવ્યું તેનું નામ ચીચીબાઈની રોણુ કહેવાય છે. તે બન્ને ગામોમાં તેઓના રોઝા છે. ત્યાં સદાવૃત્ત અપાય છે અને ત્યાંની પેદાયશના અને જગ્યાના માલિક તેમના વંશના છે તેઓ “ કાકા ” ઉપનામથી કહેવાય છે.”

“નાંઈઆ કાકાને ઇમામશાહે કહ્યું કે, તમે રેવાકાંઠે કાનમ મગણામાં કુકશ ગામ છે ત્યાં જઈને રહો. ત્યાં તમારી માનતા ચાલશે, શાણાકાકાને પીરાણાની ગાદી ઉપર રહેવાનું કહ્યું તેથી તેઓ ત્યાંજ રહ્યા. ગાદી ઉપર બેસે તે સંસારના ત્યાગ કરેછે ભગવાં લુગડાં પહેરે છે અને દાઢી રાખે છે, માથે ધોળો પાઘડી બાંધે છે. અંગરખું ધોળું, પહેરવાનું ધોતીયું તથા ચાદર ભગવી કરેછે, કાઢી વાળેછે.”

“જ્યારે તે દહ મુકે ત્યારે તેમના હજીરના ત્યાગી સેવકો-માંથી તેની ન્યાતનો જે હુશિયાર જણાય તેને સર્પ સેવકો મળીને ગાદીએ બેસાડે છે અને તે કાકો કહેવાય છે. કાકાઓની એકવીશમી પેઢી હાલ છે. પેઢી એટલે શીખ્ય પરંપરા ગાદીના વારસ.”

“ઇમામશાહે દહ મુક્યો ત્યારે તેની કબર તે રોઝામાં કરી. રોજ મહીના પછી ૬ ઠી તારીખે તેમના આરસનો દહાડો આવે છે. તે દહાડે હિંદુ તથા મુસલમાનોના મેળો ભરાય છે. તે શીવાય બાર મહિનાની બાર બીજા, ગોકુળઆઠમ, ધરો

આઠમ તથા ભાદરવા સુદ ૧૧ ને દહાડે પણ ત્યાં મેળો ભરાય છે ત્યાં જીવહિંસા થતી નથી.”

“ તેમના સેવકો મુખ્ય લડવા તથા કડવા કણબીઆ છે કાછીઆ, સોની, બ્રાહ્મણ અને વાણીઆ પણ છે. કોઈ મુસલમાન પીરાણાનો સેવક નથી, મુમના મુસલમાન છે. તેઓ પીરાણાનો બીજો રોજ નુરશાહનો છે તેને માને છે. તેમની ગાદીએ મુમનાની ન્યાતનો કાકો છે, તે મુમના, હિંદુઓમાંથી વટલીને થએલા કહેવાય છે. તેઓ મુસલમાનો સાથે ખાવા પીવાનો વ્યવહાર રાખે છે, લગ્ન ક્રિયા પણ મુસલમાનની પેઠે કરે છે. ”

“ ત્રીજી સુરાભાઈની જગ્યા છે તે રોઝો નથી તેમાં ગાદી છે તેને રખારી લોકો માને છે. ચોથા ખાલા મહમદશાહનો રોઝો છે તેને શેખ મુસલમાન જાતના લોકો માને છે. એ ત્રીજી જગ્યાના માલેક ખાજીભાઈ સુરજીભાઈ છે, તે જાતે શેખ કહેવાય છે ને તે ઘરખારી છે, શેખ જાતે હિંદુ મુસલમાનથી જુદી છે. ચોથી જગ્યાના માલેક પણ બીજા શેખ છે. એ ચારે ગાદીવાળા કાકા કહેવાય છે.”

“ પાંચમી જગ્યા બાકરઅલીએ સવત ૧૮૮૮ માં બનાવી છે તે રોઝો છે તેમાં બાકરઅલીની કબર છે તેની વાત એમ છે કે, તેના મુળ પુરખ આકલમીયાં દિલ્હીમાં રહેતા હતા તે જાતના સિંધી હતા; પણ સૈયદ બનીને પીરાણાની ઈમામશાહની જગ્યાના ધણીપણાનો પાદશાહનો પરવાનો લઈને “અમે ઈમામશાહની આલાદના સૈયદ છીએ” એવું કહીને તે આવ્યા તે સમય કાકા લોકો તથા ઈમામશાહની આલાદના ખરા લોકો દેશમાં ફરવા ગએલા તેથી આકલમીયાંએ જગ્યા કબજે કરીને

એક બે વર્ષ વહીવટ કર્યો.

પછી કાકા લોકો અને સૈયદા આવ્યા તેઓએ અમદાવાદના મરેડા સુખા આગળ ફરિઆદ કરી. તે સુખાએ વાદી પ્રતિવાદીઓને પુને ચોકલી દીધા. ત્યાં ખરા સૈયદાએ દિલ્હીથી જે જર મંગાવીને સાબીત કરી આપ્યું કે, આકલમીઆં સિંધીવંશના છે, સૈયદ વંશના નથી. તેથી પુણાની સરકારે આકલમીઆં કનેથી પચીસ હજાર રૂપીઆનો મચરકો લખાવી લીધો અને જગ્યા, કાકાને તથા ખરા સૈયદાને સોંપી.

પછી આકલમીઆંના વંશના અમદાવાદ તથા ખંખાતમાં રહ્યા. આકલમીઆંના ફાજલ, તેના સરીફ, તેના બડામીઆં, તેના પુત્ર બાકરઅલી થયા, તેના દત પુત્ર હુસેનમીઆં હાલ હયાત છે, તેઓને ખીરાણામાં જુદી જગ્યા બાંધવાની ઘણી આતુરતા હતી; પણ જગ્યા મળતી નહોતી. એવામાં અમદાવાદનો એક તરગાળો કે જેની ચોથી પેઢાએ હાલ મોતી નાયક છે તે તરગાળો બે ત્રણ વર્ષ સુધી મોજે જરમથામાં ભવાઈ કરીને કોઈ પાસેથી એક પૈસા લીધો નહિ. પછી ત્યાંના પાટીદારોએ કંઈ આપવાનું કહ્યું ત્યારે નાયકે કહ્યું કે, મનેતો એક ખિતર પસાયતું આપો તો લેકું. પછી “કરપટીડ” નામે ખિતર જમાં કબરો ઘલાતી હતી તે ખિતર નાયકને આપ્યું તે ખિતર તેની પાસેથી શરીફ મીઆએ રોઝો બંધાવા સારૂ વેચાતું લીધું; પણ પૈસા સરકારનો હુકમ એવો હતો કે, તેઓએ ત્યાં જવું નહીં અને ત્યાં જગ્યા બાંધવી નહિ તેથી તેઓ રોઝો બંધાવી શકતા નહોતા. પછી અંગ્રેજ સરકારનો અમલ થયા બાદ સંવત ૧૮૮૮ માં તે ખિતરમાં બાકરઅલીને દફનાવીને તે ઉપર રોઝો બાંધ્યો તેમના પણ કેટલાએક શેવક છે ને પાંચ હજાર રૂ-

ખીઆની પેદાયસ છે અને તે શેવકોના પૈશાથીજ તે રોઝા બંધાયે હોતો તેણે હવેલીઆ વિગેરે ચણાવીને રૂ. ૮૦૦૦૦નું કરજ કર્યું હતું; માટે શેવકોએ તે જગ્યા કબજે કરીને દેવું પતાવ્યું અને હુસેન મીઆને દરશાલ આશરે રૂપીઆ પાંચસોની છવાઈ બાંધી આપી અને જગ્યા ઉપર એક કણુબી કાકો ખેસાડ્યો, એ વાત આજથી આશરે પચીસ વર્ષ ઉપર બની હતી.

પીરાણામાં ઉપર પ્રમાણે પાંચ ગાદીઓ છે અને તેઓના શેવકો જુદા છે. તે નીચે લખેલા નામથી ઝાળખાય છે.

૧ ઈમામશાહની ગાદીને માનનારા “ ઈમામશાહી ”.

૨ સુરાભાઈની ગાદીને માનનારા “ પાંચીઆ ”

૩ બાલા મહમદશાહની ગાદીને માનનારા “ સાતીઆશેખ ”

કાકાભાઈ કારભારીઆ થઈને માલેક થયા તેમાં પાંચ કારભારીઓએ કામ ઉઠાવી લીધું તે “ પાંચીઆ ” અને આઠે લીધું તે “ આઠીઆ ” ઇત્યાદિ.

૪ બાકરઅલીની ગાદીને માને છે તેઓ “ આઠીઆ ” કહેવાય છે.

૫ નુરશાહના રોઝા છે તેને અમદાવાદના નુરશાઈ મુમના માને છે તેનું પીરાણામાં કારખાનું નથી; ફક્ત કાકા શીરા સુરાદ સહકુટુંબ પીરાણામાં રહે છે. તે ખેતીના ધંધો કરે છે અને રોઝામાં દીવાખતી કરે છે. દીવાખતીનું ખર્ચ નુરશાઈ મુમના આપે છે.

૧ ઈમામશાહના શેવકો સુરતમાં તથા સુરત જીલ્લામાં, ખાનદેશમાં, ખુરાનપુર વિગેરેમાં, કચ્છમાં, ભાવનગર, વડોદર, ખંખાત, ચડોતર તથા અમદાવાદમાં છે.

૨ સુરાભાઈની ગાદીના શેવકો પાટણુ મગણામાં ખાલેસણુ ગામમાં રખારી છે અને શીહોરમાં સોની છે. કચ્છ માંડવીમાં સોની તથા કંસારા લોકો છે તથા મુંબાઈમાં પણ સોની છે.

૩ ખાલામહમદશાહના શેવકો વસો તથા પેટલાદ, ખંખાત, નડીઆદ અને ખોરસદમાં તથા અમદાવાદમાં શેખ લોકો છે.

૪ ખાકરઅલીના શેવકો સુરત, વડોદરા, અમદાવાદ મહીકાં-
ડા અને કાઠીઆવાડમાં કાઠીઆ, કણુબી, કોળી, સોની તથા સુતાર લોકો છે.

સૌથી વધારે શેવકો ઇમામશાહના છે. મોટાં મોટાં ગામોમાં તેમના ધર્મની જગ્યાઓ છે. કાકા લોકો ત્યાં ફરવા જઈને ઉતારો કરે છે, દરરોજ તે ગામના શેવકો ભેળા થઈ ઇમામશાહની પ્રાર્થના કરે છે તે જગ્યાનું નામ “ ખાનુ ” અથવા “ પોશાળ ” કહેવાય છે. અમદાવાદમાં જમાલપરામાં કાઠીઆશેરી આગળ હુ-ળદરીઆની પોળમાં ઇમામશાહનું ખાનું છે અમદાવાદમાં ઇમામશાહના શેવકો ખસો આશરે છે.

હીં સન ૭૪૦ માં ઇમામશાહનો જન્મ ઈરાનમાં થયો. પછી મક્કે થઈને પ્રથમ કોચરખપાલડીમાં આવ્યા. પછી જરમથે આવ્યા તે હીજરી સન ૮૧૫ રમજન મહિનાની તારીખ પચીશમીએ પડેદ થયા એટલે ગુજરયા ” [પેલાં ખતાવેલાં વર્ષો અને આ વર્ષોમાં અંતર આવે છે.]

ઇમામશાહનો અમતકાર.

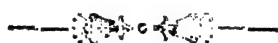
ઇમામશાહની હયાતીમાં એક સમય ગુજરાતના હિંદુઓના શંક કાશીએ જવા સાર મળીને જરમથે મુકામ કર્યો તેમાં ના લોકો ઇમામશાહનાં દર્શન કરવા ગયા, ઇમામશાહે પુછ્યું કે

તમે સૌ ક્યાં જાઓ છો. તેઓએ કહ્યું કે, અમે કાશીની યાત્રાએ જઈએ છીએ. ઇમામશાહે કહ્યું કે, તમારું મન સાખીત હશે તો તમને કાશીની યાત્રા અહીંજ થશે. પછી રાત્રિએ સુઈ રહ્યા અને સવારે ઉઠે ત્યાં કાશી દીડી, ગંગાજીમાં સૌ નાહ્યા. અને દેવદર્શન કર્યા અને કાશીની હુંડી વટાવીને નાણાં લઈ કાશીના પ્રાહ્લણો જમાડ્યા. પછી રાત્રિએ સુઈ રહ્યા અને બીજે દહાડે સવારમાં ઉઠ્યા ત્યારે ફક્ત પીરાણાની જગ્યા દીડી.

પછી ઇમામશાહને ગુરૂ કર્યા અને રજત માગી ત્યારે ઇમામશાહે પ્રાહ્લણોને કહ્યું કે, તમે આ જનાઈઓ કાઢી નાંખો અને અમારા નામની નવી જનાઈઓ પહેરો. પછી તેમ કર્યું તેથી ત્યાં સવામણ જનાઈઓ ઉતરી હતી.

ઇમામશાહ હકક થયા પછી જ્યારે આકલમીઆંએ આવીને જગ્યા દબાવી ત્યારે ઇમામશાહના દીકરાના દીકરા અશરફશાહ દિલ્હી ફરીઆદ કરવા ગયા હતા. એ અશરફશાહનો રોઝો ધોળકામાં લાકડાંકુંડ આગળ છે. પાદશાહે કહ્યું કે, આકલમીઆં કહે છે કે, અમે ઇમામશાહની ઝાલાદના છીએ અને તમે પણ એમ કહે છો; માટે તમારી કાંઈ પીરાઈ બતાવો તો. અમે માનીએ. પછી કહ્યું કે, લોઢાનો તવો તપાવીએ તે ઉપર રહીને જો નિમાજ પડે તો તમને તે જગ્યાની સનદ આપીએ. એ વાત તેમણે કબુલ કરીને જુમારાતનો ઠરાવ રાખ્યો. પછી પાદશાહ સાથે નિમાજ પડવા ગયા તે જ વખતે પોતે નમ્યા એટલે મસજીદના બે ટોડા નમ્યા અને પોતે ઉભા થયા એટલે ટોડા પણ પાછા ટટાર થયા તે જોઈને પાદશાહ અચરત પામ્યા અને પીરાણાની પીશતાળીશ વીધા જમીનનો પરવાનો કરી આપ્યો તથા તે જગ્યાની માલિકી લખાવી આપી.

હાલ ઇમામશાહની માનતા ચાલે છે. લોહાંની ખેડી તુટે છે; મતલબ કે કોઈને માથે તહોમત આવ્યું હોય તે ધણી લોહાના વાળાની ખેડોઆ પહેરીને કબર આગળ જાય એટલે તે જો સાચો હોય તો ખેડી એકદમ તુટી પડે છે તેથી લોકોને ભરોસો આવે છે કે, તે માણસ નીરવપરાધી છે.

ધર્મ વિષે.

કોઈ કાકા કારસી ભણતા નથી. નિમાજ પઠતા નથી; પણ કાકાનાં મુઠ્ઠાંને ડાટે છે તે ઉપર કબર કરે છે. ઇમામશાહે શિક્ષાપત્રી ગુજરાતી ગદ્યમાં લખી છે. “ શિવોહું શિવોહું ” એ મ ભજન કરે છે, ઘણુંકરીને વેદાંત મતને માને છે. ઇમામશાહને ફક્ત ગુરૂ માને છે, કેટલાક ભોળા શેવકો ઇમામશાહનું ભજન કરે છે, “ ઇમામ કેવળાસ ” એવો જપ પણુ કરે છે, ખાર મહિનાની ખાર ખીજેના અપવાસ સૌ શેવકો કરે છે તથા દર ગુરૂવારે અપવાસ કરે છે, રોજ મહિનામાં રોજ કરે છે, મહોરમમાં કંઈ કરતા નથી; સૈયદા કરે છે.

શેવકો સૌસૌની ન્યાતમાં છે તે ન્યાત બહાર રહ્યા નથી. મુઠ્ઠું બાળે છે અને પ્રાણાણુ પાસે લગ્ન ક્રિયા કરાવે છે. કચ્છના મુમનાઓ મુઠ્ઠું ઠાઠીમાં બાંધીને લઈ જઈને દાટે છે. અને પ્રાણાણુને બોલાવ્યા વગર લગ્ન ક્રિયા એવી રીતે કરે છે કે, ઇમામશાહની ગાદી આગળ વરકન્યાને લઈ જઈને લગ્ન કથુલ કરાવે છે એટલે ખસ. જેમ ખીજા હિંદુઓ મુઠ્ઠાંનાં હાડકાં ગંગાજીએ લઈ જાય છે તેમ ખીરાણાના હિંદુ શેવકો કેટલાક મુઠ્ઠાંનાં હાડકાં લઈ જઈને ખીરાણાની જગ્યામાં દાટીને તે ઉપર નાની કબર કરે છે; તે ઉપરથી લોકો વાતો કરે છે કે,

ગુજરાતમાંના પીરાણાના શેવકો મુઠ્ઠાની ટચલી આંગળી કાપીને ઘરમાં દાટે છે અને તે ઉપર નાની કબર કરાવે છે અને તે વાત ગુપ્ત રાખે છે; પણ એ વાત આ ખીના લખાવનાર ગ્રહસ્થ ના પાડે છે.

પોતપોતાની ન્યાતના ચાલ તથા હિંદુઓના તહેવાર હિંદુ શેવકો કરે છે. ગીતા, મુંદરવિલાસ, અખેગીતા વિગેરે વાંચે છે, મુન્નત કરાવતા નથી, દાદી રાખતા નથી, ચોટી રાખે છે અને કેટલાએક તો હિંદુના દેવાને માને છે, કોઈની બાઈથી, છોકરાં પૈથળવની કંઠી બાંધે છે. "

પીર ઇમામશાહે પોતાના શિષ્યને પીર સદરદીન અને કબીરદીનના મત પ્રમાણે બોધ કરેલ છે; પણ તેણે શિષ્યને સ્વતંત્ર પોતાના કબજામાં રાખવા સારૂ નિકલંકી અવતાર ઉપર પડેદો નાંખી દીધો અને ફરી માતાપંથના મતમાં ભેળસેળ કરી નિકલંકી અવતાર આવવાનાં ચિન્હ બતાવ્યાં તેમાં અગત્યની વાત એ હતી કે, જ્યારે નિકલંકી અથવા મેદી હિંદમાં આવશે ત્યારે પીરાણાનો રોઝો સોનાનો થઈ જશે અને નિકલંક જોડે પીર ઇમામદીન તખ્તનશીન થઈ લોકોના ઇતસાર કરશે.

મોમન ચીંતામણીના પાઠ.

જ્યારે જંબુદીપ નગરીમાં શાહ દેશે પાય.

ત્યારે ગુર ઇમામશાનો રોઝો સોનાનો થાય. ૧

ત્યારે ગુર ઇમામશા, બેસે શાહજીને પાસ.

ત્યારે સાચા મુનીવરની થાશે બક્ષીસ. ૨

પીર ઇમામશાહે પોતાના શિષ્યને એવી પણ સમજ આપી હતી કે, હાલ હું તમારો ગરૂદ્ર અને મહમદશાહ ઇશ્વરનો અવતાર છે.

પીર ઇમામશાહના પુત્ર મહમદશાહ જેને નરમહમદશાહ પણ કહે છે (નર એટલે ઇશ્વર) તેણે કહેલી વાણીમાં “સતવેણી” નામનું જ્ઞાન શ્રેષ્ઠ છે. એ જ્ઞાનમાં વૈરાગ્ય અને જ્ઞાન નિરપ-
ણ કર્યું છે.

પાઠ.

જેઈ વલોવે આપકું, નહકી રવાઈ યાલ,
જુડી છાશ દુર કરો, તો મસકા દેખો જાય. ૧
સતવેણીના જ્ઞાનમાં અવતારની કોઈ જગ્યાએ પિછાન આ-
પી નથી, તેમ દર્શાવેના પણ બોધ કર્યો નથી; પણ તેથી વિ-
રૂદ્ધ પૈસાના લાલચુને માટે ટીકા કરી છે.

પાઠ.

વલી મુસાયક જે કહીલાવે, દાકડે ધમડે પર જીવ લાવે,
મુઘા કાફર ઉસ્કું જાણો, સેતાનરૂપ તમે દેખ પિછાણો. ૧
આ સતવેણી નરમહમદશાહે સિંધના બોબબોને બેટ મો-
કલી તે તેઓએ આગા ઇસલામશાહના શાહજાદા અબ્દ સલુમ-
ને ખતાવી. તેમણે નરમહમદશાહને ન્યાત ખહાર મુકવાનો તા-
લીફો મોકલ્યો; પણ ઇમામશાહના જુદા મુરીદ હતા તેથી તેને
કંઈ અસર થઈ નહિં.

પીરાણાની દરગાહની વારસદારી કચ્છના માનકુવા ગામના
લધા કણબીના હાથમાં છે. એના વડીલ વાલો વેલાણી શીકરા-
માં રહેતો હતો તે ત્યાંના ગ્રામીણોને અડચણને લીધે માન-
કુવામાં રહ્યા. વાલાનો ગોપાલ, તેનો માવજી, માવજીનો હીરો
અને હીરાનો લધો એમ તેની વંશાવળી છે.

અર કરે છે; તે ઉપર —

પીર ઇમામશાહના કુટુંબીઓ.

પીર ઇમામશાહની વક્ત પછી તેની ઘરવાલી બીબીએ ખેતમુખીને મોકલી પીર રહેમતુલાશાહના વંશના સૈયદને ઉંચમાંથી બોલાવીને પોતાની શાહજદી વેરે લગ્ન કરી દીધાં તેના દાયજમાં ખેતા મુખી સમેત મુરીદાની બસો પાઘડી આપી. એ સૈયદ અમદાવાદની ઇશાન્ય ખુણા તરફ સુમારે વીશ કોશના અંતરમાં કહી ગામ છે ત્યાં રહ્યા. એના વંશના સૈયદો કહીવાળ કહેવાય છે.

પીર રહેમતુલાશાહના વંશજોએ પોતાના મુરીદાના મનનું મુકાન ફરવી કેક તરફ મરડી દીધું એટલે કેકમાં તેમને ઇશ્વરી અવતાર બતાવ્યા અને મુરીદાની દરોહની ઉપજની ઝાળી કેકના આગાખાનને મોકલવાનું જારી કર્યું અને પોતે પેઢી દર પેઢી પીરતનની ગાદી પસંદ કરી.

પીર મુસાફ શાહ.

આગાશાહ નિઝાર (બીજા) ના સમયમાં પીર રહેમતુલાશાહના વંશમાંથી પીરતનનો ગાદીવાન પીર મુસાફશાહ થયો. “હસન” નામનો એક તેનો નાનોભાઈ હતો તેની મુસાફશાહ સાથે સુત્રેહ રહેવાથી તે આગાખાન પાસે ગયો. મુસાફશાહ દાનના પૈસા કિચાપત કરે છે એવું આગાખાનને સમજાવ્યું તેથી આગાખાનને હસનને પીરતનની ગાદી આપી અને મુસાફશાહને ન્યાત બહાર કહાડવા હુકમ મોકલ્યો આ હુકમ આવવાથી મુરીદામાં તક પડ્યાં. કેટલાક લોકોએ એ હુકમ માન્ય કર્યો અને ઘણા સામે થયા. માનનારા હસનપીર સાથે રહ્યા અને ન માનનારા મુસાફશાહના સાથી થયા.

મુસાકશાહે દશોદનો કાયદો રદ કરી મુરીદો ઉપર વાર્ષિક પાઘડીનો એક રૂપીઆ પોતાને અને પોતાના વંશ માટે લેવા ગોઠવણુ કરી. મુસાકશાહના શિષ્યો નવા ધર્મી કહેવાયા અને હસનપીરના હાથમાં જે રહ્યા તે જુના ધર્મી કહેવાયા.

મુસાકશાહના રોઝો અમદાવાદમાં દિલ્હી દરવાજાની પુર્વ ખાજી છે તેના ઉપર એ પંથના લોકોમાંથી મુજવર ખેસે છે. એના વંશમાંથી સૈયદ હસનઅલી હતો તે ગુજરી ગયો. તેના દીકરા પાલણુપુરમાં છે તેને પાઘડીની લાગત મળે છે અને દરગાહનું ખર્ચ પણ શિષ્યો આપે છે.

મુસાકશાહના શિષ્યોમાંથી શુમારે દાઢસો પાઘડી સંવત ૧૮૯૦ ની લગલગમાં મુત્તી થઈ ગયા તેઓ વાંકાનેર પ્રગણામાં છે. ખાકીની શુમારે અઢારસો પાઘડી મુસાકશાહના મુરીદ કહેવાય છે તે પાલણુપુર જિલ્લામાં વસે છે અને થોડાક અંખાઈમાં રેકડા હાંકે છે. તેઓ મામાદેવી પાસે રહે છે અને મુમના કહેવાય છે.

આ લોકોનો પહેરવેશ ગુજરાતી ખેડુ જેવો છે તેઓ દાઢી રાખે છે, સુન્નત ખેસે છે, સાદીગમીની ક્રિયા તેમની સુન્નો મુલ્કાં કરે છે તે રોજ રાખે છે, નિમાજ થોડા પડે છે, મહોરમમાં ઇમાંમની ગમગીનીની મિજલસો કરે છે, પીરોના જ્ઞાનો તેની પાસે છે, પણ તેઓ ઘટપાટની ક્રિયા કરતા નથી.

હસન પીર.

હસનપીર પોતાના મુરીદ ગુજરાતમાંથી કહાડી જુનાગઢ તાખામાં “થાણુંમીપળી” નામના ગામમાં રાખ્યા તે હાલ ત્રણસો ચારસો પાઘડી છે. તેઓ પહેરવેશ અને રીતભાતમાં મુસાકશા

હીઆ જવા છે; પણ તેઆ આગાખાનને માને છે. મુસાકશાહ ને નથી માનતા. હસનપીર ખોળ લોકોમાં પણ ફરતા હતા અને દુવાનો ખાખ ઉઘરાવતા. એ પીર એક વખત જુનાગઢ તાબેના ગણોદ ગામની પાસે ખાદલ નદીના કિનારા ઉપર તંબુ નાંખી મુકામ કર્યો હતો તે ઉપર એકાએક નદીનું પુર આવ્યું તેમાં તે રશાલા સમેત તણાઈ ગયા; પણ એ પીરની લાશ રખારી અને ગોડીઆ લોકોને ખાદલમાંથી મળી હતી તે તેઆએ ગણોદની આથમણ તરફ દફનાવી એક કબર ખાંધી. મુમના અને ખોળઆએ તે ઉપર સંવત ૧૭૭૪ ની શાલમાં રોઝો ખાંધ્યા. ત્યાં દરવર્ષ ભાદરવા વદી ત્રીજથી મેળો ભરાય છે તે આસુ સુદી બીજ સુધી ટકે છે. મેદીની રોશની પહેલે રોજ રખારી લોક કરે છે, બીજે રોજ મુમના કરે છે અને તે પછી રોશનીનું ખર્ચ ખોળ લોકો આપે છે.

હસનપીરની દરગાહ ઉપર ગોડીઆ મુજવર બેસે છે તેઆ દરગાહની પેંદાયશમાંથી ચોથો હિસ્સો આગાખાનને માટે કહાડી ત્રણ હિસ્સા પોતે લે છે. મેળામાં લોઢાંની બેડી પહેરાવાની લોકો માનતા કરે છે. ઘણુકરી આરતો બેડી પહેરે છે. તેઆ ખાદલ નદીમાં નહાય છે. બેડી પહેરીને ચાલતાં બે ત્રણ કદમ ભરે છે એટલે બેડી તુટી પડે છે. જેની બેડી વહેલી તુટે તે ધર્મી માણસ કહેવાય. એ બેડીઆ ઘડનાર લોહારનું એ કંજ કુટંબ હોય છે. કચ્છના મુંદ્રા ગામમાં હસનપીરનું આસતાનું છે; ત્યાં પણ એવીજ રીતે બેડીઆ તુટે છે. એ પોરના બિદડા, નાગલપર, વિંઝાણ અને રેહા ગામમાં આસતાનાં છે; ત્યાં બેડી પહેરવાનો રીવાજ પડ્યો નથી. ઊંણા રેહા ગામમાં આસતાનાંનો મુજવર માવજી ખોળે હતો તે વીશેક વર્ષ ઉપર

ગુજરી ગયો. તે સખ્સ હસનપીર અને આગાખાનનો વારસો લેતો હતો અને શ્રીકૃષ્ણની પેઠે રાસ લીલા કરતો. બોળા લોકો આ ખેડુત માણસના પગ ઘોઘ તે પાણી પીતા.

પીર ગુલામ અલીસાહ.

કડીવાળ સૈયદા પૈકી તેઓ મુમના લોકોના પીર હતા તે શિષ્યો પાસેથી દર્શાંદ ઉઘરાવી આગાખાનને મોકલતા. ખોળ લોકોમાં તેઓના સારો વગ હતો તેથી ત્રણ વર્ષે ખોળની જ-માયતોમાં તે ફરે કરતા. ખોળ લોકો તેમને દુવાના નામથી કંઈ રકમ રોકડી આપતા અને રશાલાનું ખર્ચ પણ આપતા. કચ્છની દુવાની રકમ શુમારે પાંચ—સાત હજારની થતી હતી.

એ પીર ભગવાં કપડાં પહેરતા વેદાંત મતનો યોધ કરતા માંસ ખાવાનો તેમણે ત્યાગ કર્યો હતો તેથી હિંદુ લોકો પણ તેમને ખડુ માન આપતા હતા. એ પીરને કચ્છ પ્રાંતનું ફરો 'ગામ પસંદ પડ્યું હતું તેથી તેમાં તે ઘણા વખત ગુજરતા. એ ગામની દક્ષિણે એક ટેકરા ઉપર એ પીરે પંચતનનું આસતાન બનાવ્યું હતું; ત્યાં બેઠક કરતા, ઘરડા લોકો કહે છે કે, એ ટેકરા ઉપર બુત અને જીન વસતા હતા તે એ પીરે કહાડી મુક્યા.

પીર ગુલામ અલીસાહે ઘણાં જ્ઞાન જોડ્યાં છે તેમાં “ મન-હર ” નામનું જ્ઞાન સૌથી શ્રેષ્ઠ છે એ જ્ઞાન દાહરા ચોપાઈના આકારમાં રચ્યાં છે તેમાં વેદાંતનો યોધ કર્યો છે.

દાહરા—રંગ રંગાવો દહમાં, કાએ ફરો વનવાસ;

ઘટમાં તીરથ સાધીએ તો, પીયુષ અપને પાસ.

અર્થ—અહ્હા દહમાંજ છે તેનું ધ્યાન કરો, વનમાં તપસ્યા હ-

રવા જવાની જરૂર નથી, દહુમાં તીર્થ છે તેની સાધના કરો તો પ્રીતમ પાસેજ છે.

ચોપાઈ—કનક કુંડળ જળ લહેરી જેમ, પ્રભ મોહિ પ્રભાંડજતેમ.

અર્થ—સોનું અને કુંડળ એટલે દાગીના અને પાણી તથા તેની લહેરી તેમ પ્રભ અને પ્રભાંડ સમજવાં એટલે “ પિંડ તે પ્રભાંડ ”

આ પીર સંવત ૧૮૫૩ ની શાલમાં સિંધના કરાંચી ગામમાં ગુજરી ગયા એની વસીઅત મુજબ એની લાશ કેરા ગામમાં લાવી તેમના પસંદ કરેલા ટેકરા ઉપર દફનાવી. તે ઉપર ખોળ લોકોએ મોટો રોઝા બંધાવ્યો તે ઉંચાણમાં હોવાથી ભારે દીપે છે. દરવર્ષે ત્યાં ચૈત્ર સુદી અગીઆરશથી તે વદી એકમ સુધી ખોળ લોકોના મેળો ભરાય છે; ત્યાં ખોળ વરણના લોકો પણ ઘણા આવે છે.

પીર ગુલામઅલીશાહની ઘરવાળી બીબી અઝન બીબી પણ ભગવાં વસ્ત્ર પહેરતાં અને કથા વાંચતાં, પ્રભજ્ઞાનનો લોકોને બોધ કરતાં. ખોળ લોકો તેમજ હિંદુ લોકોનું તેમણે ઘણું સરસ માન મેળવ્યું હતું. એ બીબીની કબર પીરની કબરની જોડમાં આથમણ તરફ છે. એમની બનાવેલી વાણી પૈકી એક ભજનનો પાઠ આ જગ્યાએ ઠાંકું.

ધ્યાનકા તંતા ને ગ્યાનકા તુંબા,

ગુરગત ભીડ લગાઈ;

અનહદ જંત્રી અહોનીશ બાજે,

સો સુરતી ગગન સમાઈ;

સાધુ જંત્રી પ્રેમકી વાગી.

હારે જાકી સુરતા સુન ધુન ગાજ;

સાધુ જન્મી પ્રેમકી વાગી.

પીર ગુલામ અલીશાહનો શાહુજદો. “ અકબર શાહ ” નામનો હતો તેની વફાત દરીઆમાં થઈ કહેવાય છે એનું આસ-તાન પીર ગુલામ અલીશાહના રોઝાની દક્ષિણ ખાણના પડથાર ઉપર છે. એ પીરની શાહુજદી ખીખીશાહેબનો વફાત સિંધના જેલ ગામમાં થવાથી ત્યાં પીર તાજદીનની દરગાના કિ-લાની અંદર સ્ત્રીઓના ખાનામાં દફનાવી છે.

પીર ગુલામઅલીશાહની દરગાહ નીચે થોડા ગરાસ છે. તેની અને શિષ્યામાંથી જે આમદાની ધાય છે તેમાંથી જતિ-બેદ રાખ્યા વિના લિખારીઓને સરખી રીતે દાઢશેર અન્ન અને ત્રાંખીઓ રોકડો મુરત પ્રત્યે સદાવૃત આપવામાં આવેછે.

પીર મહમદશાહ.

પીર ગુલામઅલીશાહ પછી મુમના લોકોની પીરતનનું કામ આગા ખલીલલાઅલીએ મહમદશાહને સોંપ્યું હતું. એ પીર પછુ મુમના લોકો પાસેથી દરોહના પર્કસા ઉઘરાવી આગાખા નને મોકલતા. દુવાની ખાબતમાં તે ગુલામઅલીશાહ પ્રમાણેજ ખોળ લોકોમાં તેના વડીવટ હતો.

પીર મહમદશાહ, મુસાફરીમાં ઘોડા, ઉંટ, વહેલ, ડંકા, નિ શાન અને ઘડીઆળ વીગરે મોઝે રસાલો અને દમાકે રાખતા, ચાકર નોકર તેની જોડે ઘણા રહેતા. તેના મુકામ આગળ ગરીબો માટે ખાણાંની ડેગ ચડતી. ડેગ તૈયાર થતી ત્યારે એક માણસ “ભત ? ભત ? ” એ શબ્દો ઘણા જોરથી પુકાર-તો, તે સાંભળી જે કોઈ આવતું તેને ખાણું મળતું. ટુંકામાં કહીએ તો એણે જે રીતી રાખી હતી તે અમીરને ધાજે એ-

વી હતી. જમાદાર કુતોહમહમદ કેરા ગામ ઉપર ફોજ લઈ આવ્યા અને ઈદગાહના ટેકરા ઉપર મોરચો માંડ્યો ત્યારે કેરાના જાડેજાઓ અને જમાદાર વચ્ચે સંધી કરનાર એ પીર હતો.

પીર મહમદશાહના મત ખીજ પીરોની રીતે પ્રવ્રજાની હતો. એ પીર લુતાદિ વહેમોને માનતો નહતો. ઘરડા લોકો એવી વાત કરેછે કે એ પીરના એક નોકરને કુધ લેવા જતાં રસ્તામાં એક લુત નહતું. આ વાત પીર આગળ જાહેર થતાં એક દહાડે પીરે તેને હુકમ કર્યો કે, ડેંગના તળીઆની મેષ હાથ ઉપર લગાવી આજ તારે જવું. અને લુતનો મેળાપ થતાં તેના મ્હોં ઉપર મેસ લગાડવો એટલે લુત નાસી જશે. નોકરે તે પ્રમાણે કીધું અને પીરના કહેવા પ્રમાણે ખન્યું. નોકર જ્યારે પાછો આવી હકીકત જાહેર કરી ત્યારે પીરે તેને એક આરસી આપી અને તેમાં જોવા કહ્યું. નોકરને પોતાનું મ્હોં કાળું થએલું જોવામાં આવ્યું, તે બિચારો અચરતીમાં પડ્યો. પીરે તેને સમજ આપી કે, માણસની ભ્રમણા તેજ લુત છે ખીજ લુતાદિ કંઈ વસ્તુ નથી.

પીર મહમદશાહનાં ખનાવેલાં ઘણાં જ્ઞાનો છે તે પૈકી એક જ્ઞાન જેમાં મૈલાના આગાખાનનો શ્રી કૃષ્ણ સાથે મુકાબલો કીધો છે તે જાણવા ચોચ્ય છે; માટે તે જ્ઞાનનાં થોડા પાઠ હું આ જગ્યાએ ખતાવું છું.

પાઠ.

છરે કૃષ્ણ પહેરતાં પીતાંબર ધોતી,

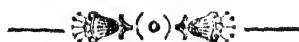
છરે અજકળમે કભાને ટોપી.

જીરે કૃષ્ણ ચાલતાં તે ટીલડી કાઢી,

જીરે અઝકળમેં વધારી દાઢી.

૨

પીર મહમદશાહે સંવત ૧૮૬૯ ના માહા વદો અમાવાસ્યા-
ને દીવસ મુંબાઈમાં વફાત કીધી. તેને મુંબઈના ખોળના ક-
બરસ્તાનમાં દફન કરી તે ઉપર ખોળઆંચે એક સુંદર શેઝો
ખાંધ્યો છે; ત્યાં દર વર્ષે માહા સુદ અગીઆરસથી સુદ પુનેમ
સુધી મેળો ભરાય છે. કેરા ગામમાં પીર ગુલામખાલીશાહના
ટેકરા નીચે મહમદશાહની જગ્યા છે અને નાનો શેઝો છે. એ
જગ્યાને મહમદશાહની હવેલી કહેછે. કેરાના ખોળઆંચે ન્યાત
ખર્ચ કરવું હોયતો એમાં કરે છે.

શાહ પુરાનદીન.

પુરાનદીન મુમના લોકોના સૌથી છેલ્લો પીર અથવા વકીલ
થઈ ગયો. એને પુલાકીમીયાં પાણુ કહેછે. એને બે બીબીઆ-
માંથી બે દીકરીઆ થઈ દીકરો નહતો. એ પીર મહુવા ગામમાં
ગુજરી ગયા. તેને તે ગામના તળાવ ઉપર દફન કરી ખોળ
લોકોએ શેઝો ખાંધ્યો છે. આ બનાવ બન્યા પછી કડીવાળ
સૈયદાને મુમના લોકોની પીરતનનું કામ સોંપવાનું મોકુફ થ-
યું હતું.

પીર તાજદીન.

પીર તાજદીનને ખોળ લોકોના તિરસ્કારથી આપઘાત કર-
વા પડ્યો તે વાત પીર ઇમામશાહે આગાખાનની ભેટ લઈ વ-
ળતાં સાંભળી હતી અને તેથી તે ખોળ લોકોથી તદન ના ઉ-

મેઢ થઈ ગુજરાત તરફ ગયા એ વાત ઈમામશાહના વૃત્તાંતમાં આવી છે; પણ એ બનાવ શીરીતે બન્યો તે હકીકત હવે લખું છું.

પીર તાજદીનને તેના બાપે સિંધના કારભાર સોંપ્યો હતો તે દશાંદના પૈસા ઉઘરાવી તેમના વડીલની રીત પ્રમાણે આગા-ખાનને પહોંચાડતો હતો, આ કામમાં હજી તેણે બે વર્ષ પુરાં કર્યાં ન હતાં એટલામાં તો દાનના પૈસા ઉંચાપત કરવાના ખોળ લોકોએ તેના ઉપર આરોપ મુક્યો અને તેનું અપમાન કરું નથી તેને આપઘાત કરવો પડ્યો.

પીર તાજદીનનું બીજુ હિંદુસાઈ નામ પ્રહલાદ હતું તેથી તેના વંશજે પેરાજ પોત્રા કહેવાય છે. તેઓ સોઢા લોકો સાથે વસે છે. તેઓ કહે છે કે, પીરતાજદીન સોઢી પરણ્યા હતા તેના વંશમાંથી તે લોકો છે. ખોળ જુદી રીતે બોલે છે. તેઓ એમ કહે છે કે, સોઢી પીરના ૩૫ ઉપર મોહીત થઈ હતી તેને પીરે પેરાણુ આપ્યું તે પહેરવાથી તેને હમેલ રહ્યો. આ પેરાજપોત્રા પીર તાજદીનની દરગાહ ઉપર બેસતા અને ચાંડની પેદાયશ ખાતા. પહેલાં ઉપજ થોડી હતી. તે જ્યારે વધી ત્યારે ખોળઓએ એ પીરની દરગાહમાં ખાનું બંધાવ્યું તેમાં માનતા વિગેરેની ઉપજ લેવા માંડી; તોપણ ચત્તર પેરાજપોત્રા લેતા હતા. પેરાજપોત્રો ખાલકદનો સંવત ૧૮૧૫ ની સાલમાં ગુજરી ગયો. તે પછી એ દરગાહ ઉપર પેરાજપોત્રો કોઈ જણાનો નથી.

ખોળ લોકો એમ પણ કહે છે કે, પીર તાજદીનની વંશત તે પંજબના ઉંચ શહેરમાં થઈ હતી. સિંધમાં તેની લાશ ખાટ ઉપર આકાશ માર્ગે આવી. એ ખાટના ચાર પા-

યા ને ચાર અલામડી વળગેલી હતી તેમાંથી ત્રણનાં ધર્માન કાયમ ન રહેવાથી રસ્તામાં પડી ગઈ બાકી એક ખાટની સાથે જીણુ ગામમાં પહોંચી તેને દરગાહની આથમણી બાજુએ દા-ટી છે એને “ દાઈ દાદલી ” કહે છે. પીર તાજદીન શિષ્યાના અવિશ્વાસથી નાખુશ થયો હતો એ વાત તેનાં બનાવેલાં એક જ્ઞાનમાંથી પણ સમજાય છે.

જ્ઞાન.

- દહી ગુર વાંચ્યા હેને થર નહીં રેણાં,
તિનસાણુ કહેણાં ન કીજે—હો છરે ભાઈ. ૧
- જ્ઞાનને રીજન, ગુરને વાયકે ન પુરા,
કયા કરણાં ધનકા છણાં—હો છરે ભાઈ. ૨
- ઘરણુ છત્રીશ, ખેતાળીશ ભાષા,
ખેડલા કનેન સુણીન—હો છરે ભાઈ. ૩
- અંધલેક નજર ચંદ ન આવે,
કેણાં સોઈ નપતીન—હો છરે ભાઈ. ૪
- નેસ અંધારી ગુર ચાંદડા હુઆ,
જેત આચે ગુર ડીઆ—હો છરે ભાઈ. ૫
- હીણી વખરી વણુજ ન કીજે,
કીઆ લીજે કયાં દીજે—હો છરે ભાઈ. ૬
- માણિક છોડે કંચ વણુજન,
તિનસેં વણુજ ન કીજે—હો છરે ભાઈ. ૭
- ધર સર વધાઈયું શા તખત ખેઠો,
વારે કેરો પુરખ એવો—હો છરે ભાઈ. ૮
- ભણે તાજદીન ગતીયું ઉમાયો,

ફળ સચા મુમન લેશે—હો છરે ભાઈ.

૯

— ❧❧❧❧❧❧ —

પીર ઠાકુ.

પીર સદરદીનના વંશની પીરતન ખતમ થઈ. પીર તાનદી-
નની વફાત પછી કપુરા જોડે થોડાક સિંધી ખોળ દર્શોદની
ઝાળી ફેકમાં લઈ ગયા. આ સમયમાં આગા અબ્દસલુમની
વાંરી હતી તેની આગળ બધી હકીકત જાહેર કરી. આગાખાને
આ ખોળખાને એક નસહીતની કિતાબ લખી આપી. એને
“ પંદીઆદ જવાં મરદી ” કહે છે. આગાખાને ફરમાવ્યું
કે, આ કિતાબ તમારો પીર છે, એમાં લખેલી નસીહતો પ્રમા-
ણ તમારે વર્તવું. ખોળ લોકોએ એ કિતાબને પીર ગણી એ-
નું નામ પીરોની ટીપમાં દાખલ કર્યું.

આ કિતાબ ફારશી હરફોની મેં જોઈ નથી; પણ ફારશી
જખાનમાં સિંધી હરફથી લખેલી મેં જોઈ છે તેમાં નસીહતો
જોડે દર્શોદ આપવાની બહુ તાકીદ કરી છે. એ કિતાબના ન-
મુના દાખલ થોડા ફકરા અહીં ખતાવું છું.

ફકરા.

“ ખુદા રોઝીમો દહદ, અઝુન રોઝી ધે હિસ્સે ભકુનીધ યકી
આસ્તુને મૈલા મુરતઝાઅલી ખરમુન. ”

“ અગર ઈ હિસ્સેરા લખુરોદ ઈયકી આતસ શવદ દીગરનો
હિસ્સે હીઝમમી શવદ ધરાંખા હમે મુઝદ ”

“ મન પરવરદગારમે ઈવઝે યકીરા સદ હજર મી દહમ હુ
રો કસર મી દહમ. ”

મતલબ કે, ખુદા જે રોજ આપે છે તેના દસ હિસ્સા કર-
વા તેમાંથી એક હિસ્સો મૈલા મુરતઝાઅલીની દરગાહમાં પહોં

ચાડવો. આ દશમે હિસ્સો કોઈ ઘરમાં રાખશે તો તે આતસ બનશે અને ખોળ નવ હિસ્સા લાકડાં થશે તેથી સર્વ બળી નાશ પામશે. હું ખુદાઈ એકના લાખ આપીશ. બેહેસ્તમા હુ-રે અને હવેલીઓ આપીશ, (જનું અહંપદ નાશ થાય છે તે “હું ખુદા ” કહી શકે)

ફકરા.

“અઝસીયકી રોઝે રવા હસ્ત વ ધીગર હાજત નેસ્ત”

મતલબ કે ત્રીશ પૈકી એક રોજે રાખવો રવા છે. ખોળ રો-જની કંઈ જરૂર નથી.

આ દિતાબ આધ્યા પછી પીરની ગાદી આગાખાનના ઘર-માં ચાલી. તેથી બોધનું કામ અટક્યું. પંજબના ખોળ સુન્ની થઈ ગયાને આગાખાનને માનવાનું મોકૂફ કર્યું તેથી બાવા હાસમના વંશજ દાદુને આગા ભુદરઅલીએ પોતાની હજુરમાં બોલાવી પીરતનની ખિલાત આપી.

બાવા હાસમનું હિંદુસાઈ નામ હરીચંદ હતું. “શાહના વિ-વાહ” નામના જ્ઞાનમાં એને બાબો કરી લખેલ છે (હરચંદ હરચંદ બાબો અચે—એ પાઠ બુઓ) બાવા હાસમનો ગુલમ હમદ, તેનો મહેરદીન તેને “મોરચો” કહેતા તેનો ખેરદીન તે-ને ખેરાજ કહેતા, તેના આસર અથવા જસર તેના ત્રણ દીકરા હતા. એક આરાદીન, બીજો જમરદીન અને ત્રીજો દા-ઉદ અથવા દાદુ.

પીર દાદુના પુર્વજોના સબંધ નિઝારીઓ જોડે આગા ઈસ-લામશાહના વખતમાં થએલો જણાય છે. પીર ઈમામશાહના “જિન્નતનામા” માં કહ્યું છે કે, તેની મુલાકાત આગા ઈસલા-મશાહ જોડે બાવા ગુલમહમદ કરાવી હતી.

જિતવનામાંના પાઠ.

એજ અવતાર પાત્ર તારે નુરશાહનું, ખાવો ગુલામહુમદ તેનીપાસ
તેને ઘેર જઈ કરીને, તાસું મીઠી અરદાસ. ૧

સાંભળો મુખી એક વાતડી, અમે ગરીબ અભ્યાગત સાર,
પવિત્ર પાવન મુખોલો થાઈએ, એ દેખાડો શાનો દિદાર; ૨
ત્યારે ખાવે ગુલામે નહીં ઝાળખ્યા, અને કરેછે અરદાસ;

શાહજી ગરીબ એક આવ્યો, તેને છે દિદાર જોવાની આસ; ૩

આ જ્ઞાનમાં નુરશાહનું નામ છે તે ઈસલામશાહે નુરશાહ
પણ કહે છે. ખાવા હાસમના વંશના અઘાપિ ખાવા કહેવાય
છે. હાસમ અથવા હરીચંદ વૃદ્ધ છતાં કાણુદાર માણુસ હશે
તેથી આગાખાને તેને “લાલા” કહી બોલાવ્યો હશે. “લા-
લા” નો અર્થ ખાવા અથવા ખાપ થાય છે; એ લકબ જન-
રી રહ્યો.

પીર દાદુને પીરતનની ખિલાત કારતક સુદી પુનેમની મળી
હતી. એ દહાડો ખોજ લોકો ઈદ તરીકે ગણે છે. અને એ
દહાડાને શાહનો ઈદનો દહાડો કહે છે. આરાદીન અને જમરી-
નને સિંધના ફતેહ ખાગમાં મહમદ સુમરાએ મારી નાંખ્યા. તે-
ઓને ત્યાં દરનાવી ખોજ લોકોએ રોઝો ખાંધો.

સંવત ૧૬૦૬ માં દાદુપીર સિંધના મુલક છોડી કર્જમાં
આવ્યા; ત્યાંથી નવાનગર ગયા, ત્યાં જમ તમાચીજીએ તેનો
સત્કાર કર્યો. જમની ફરમાસથી સિંધના ખોજજોનાં ચાલીસ
કુટુંબ બોલાવી ત્યાં રાખ્યાં. તેમને રહેવા વારતે જમીન મળી
તેને ફરતો કોટ કરી તેમાં રહ્યા. એ કોટનો દરવાજો અઘાપી
દાદુ પીરના નામથી ઝાળખાય છે.

કાઠીઆવાડ પ્રાંતમાં દાદુપીર કેટલાક લોકોજીને ઉપદેશ કરી

ખોળ ખનાવ્યા હતા. તેઓના ઉપર ધર્મની લાગત દ-
શોદને ખદલે પેટાંદ ઠરાવી. પેટાંદ એટલે પેટખાય ઉપર લાગત.

આ પછી દાદુપીર કચ્છની રાજધાની ભુજ શહેરમાં આવ્યા.
એ વખત મહારાવ શ્રી ભારમલ્લ મોટા ગાદીપતી હતા. એ વ-
ર્ષમાં વરસાદ તાણી ગયો. રાવ સાહેબની ઇચ્છાથી વરસાદ માટે
દાદુપીર ચાળીઓ નાંખ્યો (ચાળીસ દિવસ ખુદાની ખંદગી કર-
વી તે) અદલાની ઇચ્છાથી વરસાદ થયો. દાદુપીરના પ્રતાપની
પ્રસંસા થઈ. આ દહાડો અસાડ સુદી પાંચમનો હતો. એ દહા
ડે વાર્ષિક પીરદાદુની દરગાહ ઉપર મેળો ભરાય છે; ત્યાં ક-
ચ્છના માહારાજ દબદબા ભરેલો સ્વારી સાથે પધારે છે. એ
મેળો અશાડ સુદી ખીજનો શિર થઈ સુદી પાંચમનો પુણ
થાય છે.

દાદુ પીરે કેટલાક સિંધી ખોળને કચ્છમાં ખોલાવી લીધા
હતા. કેટલાક કાઠીઆવાડમાંથી આવ્યા અને કચ્છમાં નવા મુરીદ
પણ દાદુપીરે કીધા હતા.

પીર દાદુના મુરીદ પેટાંદી હતા તેથી તેના ખનાવેલા મુરીદો
ઓળખી શકાત; પણ પાછળથી કેટલાક દશોંદીમાંથી પેટાંદી થયા
તેથી હવે ઓળખાણ પડી શકે એમ નથી.

ખોળ લોકોની ખંદગીની રીત અસલ એવી હતી કે, દર-
રોજ ખાનામાં જઈ ખાર તસખી કહાડવી તેમાં “ પીરશાહ ” એ
મંત્ર જપવો; પણ પીર દાદુએ ઇસલામી સીયામત તરફ વિશેષ
વાળવા સાર સીયા લોકો જેમ પાંચ વખતની નિમાજ ત્રણ વ-
ખતમાં પુરી કરે છે તેમ ત્રણ વખત દુવા પઢવાનો ઠરાવ કર્યો
એ દુવામાં અરબી શબ્દો છે. અને તેના અર્થ નિમાજને લ-
ગતો છે. વળી તેની જોડે આગાખાનની પેદીઓ પણ દાખ-

લ કરી છે. એ દુવા સવાર, સાંજ અને સુવા વખત ખોળ લોકો પઢે છે.

પીર દાદુએ સવાસો વર્ષની ઉમ્મર ભોગવી હતી એમ કહે છે. સંવત ૧૬૫૦ ના પોશ વદી છઠ ને રોજે તેમણે વફાત કરી હતી ભુજના જિલ્લાની બહાર ઉત્તર બાજુએ પીર દાદુના ઘણા સરસ રોઝો છે તે નવાનગરના ધરમશી ખોળએ સંવત ૧૮૨૧ માં બંધાવેલો છે.

દાદુ પીર પછી તેના દીકરો બાવા સાદકજી દરખાને ગયો હતો; (આગાની હજુર) પણ તેને પીરતન ન મળી. સાદકજી ને વકાલત આપી તેતેના ઘરમાં પેઢી દરપેઢી ચાલી.

સાદકજીના પ્રપૈત્ર સાહેબદીન અને સલામદીન જોડીઆ જનમ્યા હતા. એ બે ભાઈના વંશમાં ખટપટ ચાલી. સાહેબદીન ના વંશવાળા હાલાર જતા રહ્યા અને સલામદીનના વંશ કચ્છ માંજ રહ્યા. પીર દાદુના વંશજેનું પેઢી પત્રક પીર ઉમેદઅલી સુધીનું આ પુસ્તકની છેવટ આપવામાં આવશે.

વકીલ અલાદાદના વખતમાં આગાખાન તરફથી પાંચ પાંતીના બક્ષનાં લેખાં કરવાનો હુકમ આવ્યો એટલે મુરીદાની મિલકતનો હિસાબ કરી તેમાંથી પાંચમો હિસ્સો લેવો. આ હુકમનો અમલ થતાં અબગસાના સોનારા જે આગાખાનના મુરીદ હતા તેમણે કંટાળી તાબેદારી છોડી દીધી. તેઓ સુન્ની મુસલમાનોમાં ભળ્યા જેના વંસજો હાલ અબગસામાં છે.

સંવત ૧૮૦૦ ની સાલમાં આગાશાહ હસનઅલી તરફથી તેમનો ભત્રિજ તેમજ જમાઈ જેનું નામ આગા મહમદ જનકરખાન વકીલ થઈ કચ્છમાં આવ્યો એટલે કચ્છના બાવાની વકાલત બંધ પડી અને સંવત ૧૮૦૬ માં હાલાર ગયો ત્યારે

હાહારના ખાવાની વકાસતનું કામ લઈ લીધું.

પરિના વખતમાં મુરીદા પાસેથી દરોહ અને પાછળથી પેટાં-
દ લેવાની રીત પણે હતી; પણ તે પછી વકીલોના વખતમાં ઘ-
ણ ખાળ વધ્યા તેની ટીપ બહુ લાંબી થાય; તોપણ થોડા બ-
તાવુંજુ જેવા કે સારશુર, લેખો ચોખો, ચોપડો દફતર, સમર છાં-
દો, મરાણું પરણું, છઠી મુનાણું, ચંદરાણું પીરાણું, ભાકી લુકી,
દરીઆ બકસ, ગુલ કુલ, ફાંડો કુડી, માતા સલામતની મહેર
અને સદામાજનો કાંગો ઇત્યાદિ.

ભાગ ચોથો.

પાછલો સારાંસ, વર્તમાન દરીન અને સુવના.

ત્રણ ભાગ આપણે વાંચ્યા તેનું સંક્ષિપ્ત સ્મરણ આપું છું. જોખની અસલ સ્થિતીના જે ભાગ પાડી શકાય. કાશમીરી, પંજાબી હિંદુ તેમાં મુખ્ય કરી ચક્ર લોકો અને બીજા ભાગ લોહાણાના હતો. પહેલા ભાગ વિષેની હકીકત ફિરસ્તાનની તવારીખ ઉપરથી મળી છે તે લખી છે. લોહાણા તો માતાપંથી હતાજ. એમની ઉત્પત્તિ લવમાંથી થઈ હતી. લવના રાઠોડ અને રાઠોડના લોહાણા કનોજમાંથી લૌરગઢમાં આવ્યા. માતા પંથના ધર્મનું તત્વ એકે, પ્રજાની શક્તિથી જગતની ઉત્પત્તિ. જેમ અગ્નિ, દાહ અને તેનું પરિણામ ફેલ્યા. અગ્નિ અને તેની શક્તિ એક તેમ પ્રજા અને પ્રકૃતિ એક. એ મતમાં પ્રાધાન્ય તત્વજ્ઞાન છે. પછી કૌલ માર્ગ પેઠા અને વામ માર્ગી કહેવાયા.

આ હિંદુ લોકો પોતાના ધર્મોમાં જન્મ્યા હતા. સુમારે તે-રસો વર્ષ ઉપર ઈસલામ ધર્મ પેદા થયો. થોડી સુદતમાં તે વધ્યા. એ ધર્મનું તત્વ એકે, અલ્લા એક અને મહમ્મદ સાહેબ તેના સંદેશો લાવનાર. એ ધર્મમાં બેઠ પડી સુન્ની સીયા એમ બે મત થયા; ફર એટલોજ કે, સુન્નીઓએ ચાર ખલીફને માન્યા અને સીયાઓએ એકજ અલી સાહેબને માન્યા. હજરતઅલીને ગાદી મળી ત્યારે બીબી આયસાં તરફથી ખંડ ઉઠ્યું તેની સમાધાની થઈ એટલે માયેઓ સામે થયો. અલી સાહેબના પુત્ર શુરવીર હુસેનને માયેઆના પુત્ર યઝીદે મરા-

વી નાંખ્યા; સીયા લોકો તેના ગમમાં જીવતર ગાળે છે.

સીયામાંથી ઇસમાયલી શાખા નિકળી. ઇમામ જાફરસાદકના બે દીકરા ઇસમાયલ અને મુસાકાઝમ પહેલાં ઇસમાયલને વસી કર્યો; પણ તેની વફાત પછી મુસાકાઝમને વાસી કર્યો. ફેટલાક લોકોએ એમ કહ્યું કે, ઇસમાયલના દીકરા મહમદનું હુક થાય; પણ તેમનું કંઈ ચાલ્યું નહિં તેથી તેમને ગુપ્ત રહેવું પડ્યું. ઇસમાયલના વંશમાંથી મહમદ મેદી પ્રગટ પડ્યો. એના વંશમાં મિસરના રાજ્યની સ્થાપના થઈ. તેઓ ફાતમાઈટ ખલીફ કહેવાયા. શુમારે પોણાત્રણસો વર્ષ ત્યાં ગાદી ચાલી. ઇસમાયલીઓ પણ સીયા માત્ર ઇમામોની ગણનાને ફર; પેલા ખારને માનનારા, અને ખીજ સાતને. ઇસમાલીઓએ સીયા ધર્મમાં સુફી મતનું મિશ્રણ કરી મદરેશાઓમાં તેના પાઠ આપ્યા હતા. એમાં કલામે શરીફની ફિલસુફીના પ્રકાશ કર્યો અને ગ્રીક વિદ્વાનોના મત પ્રમાણ તરોકે ગણ્યા આ ફિલસુફી વેદની ફિલસુફીને મળતી છે. આ અદ્વૈત મતના પાઠ ભણાવવા માટે નવ લુમિકાઓ ચાલુ હતી એના પાંચો નાંખનાર અબદુલા મેમુન સુફી.

ઇસમાયલીઓમાં વળી ઇમામ મુસતનસરના વખતમાં બે તક પડ્યાં. પહેલાં મોટા પુત્ર નિઝારની વસીઅત કરી હતી. પછી તેની સાથે ન બનતાં નાના મુસ્તઅલીની વસીઅત કરી. મુસ્તઅલીના પક્ષ વધવાથી નિઝારને તેણે કેદ કર્યો. તેના પક્ષના હસનસભા ત્યાંથી નાકો. તેણે ઇરાનના ઉત્તર ભાગમાં અલમુતગઢ ઉપર ગાદી માંડી. એનું રાજ્ય શુમારે પોણાબસો વર્ષ ટક્યું હતું. નિઝારીઓના છેલ્લો ખલીફ રૂકનદીન ખુરશાના અંત ચંગીસખાનના દોહિત્રા હુલાકુએ આણ્યો.

નિઝારી ખલીફાઓ રાજ્યની સાથે ઇસમાયલી મતનો ફેલાવો પાળુ કરતા હતા. મુમારે આઠસો વર્ષ ઉપર તેમના ઉપદેશકો હિંદમાં પેઠા. સૌથી પહેલાં કાશ્મીર, પંજાબ અને સિંધમાં આવ્યા તથા આગળ વધ્યા. તેઓએ જુદા જુદા મતના હિંદુઓને અનુકુળ આવે એવી રીતે ઉપદેશ કર્યો. માતાપંથી લોકો નિકલંકી આવવાનું લવિષ્ય માનતા હતા તેઓને અલમુતમાં નિકલંકી ખતાવવાનો હતો; પણ તેમ એકદમ ખતાવે તો લોક ભડકી ભાગે, તેથી ધીમે ધીમે પગલાં ભરાવ્યાં. હિંદુ ધર્મથી તેઓ વાકેફ થયા, તેમાં મુસલમાની ધર્મનાં બીજ છાંટ્યાં. એમ સમજાવ્યું કે, નિકલંકે મલેચ્છ રૂપમાં પેંદા થયા છે. એક ભજનમાં કહ્યું છે કે, “ તુરકાં રૂપ ધર્યો મહારાજ ” આ વાતની અસર થયા પછી અલમુતમાં અવતાર થવાનું સમજાવ્યું. એક ભજનમાં એમ કહ્યું છે કે, “ અલમુત પાટાણુ હરી અવતરશે ” નિકલંકે તે નિઝાર છેવટ એવી સમજાવવામાં આવી હતી એક ભજનમાં એમ કહ્યું છે કે, “ નિઝાર પથી નિરમળ હોય ” આવી રીતનાં ઘણાં ભજનો છે. હિંદુ લોકોને નિઝાર પંથમાં આવવા તદબીરથી ઉપદેશકો દારતા હતા.

આ ઉપદેશકો અલમુતના ખલીફાઓ તરફથી આવતા હતા. ભજનોમાં ઘણુંકેરી નામ જણાતાં નથી; પણ ઘેલમ દેશની સંજ્ઞા જણાએલી છે. એ દેશ અલમુતના કિલ્લા પાસે છે, એને “ ઘેલમાન ” કહે છે. પછીથી જ્ઞાનોમાં પીરોનાં નામ જણાયાં છે તેમાં તુરસતાગર જેને ઇતિહાસમાં “ સૈયદ મહમદ તુરબક્ષ લખેલ છે. પીર સમસ ઇતિહાસમાં “ મીર સમસ ” છે પીર સદરદીન, પીર ઇમામદીન અને પીર દાદુ એમનાં નામ અગત્યનાં છે.

નુરસતાગરના શિષ્યો ખોરાંશાન અને ઈરાનમાં હતા અનેહિંદમાં પણ તેમના શિષ્યો થયા હતા, તેઓ તેમને “ જમાનાના સાહેબ ” એટલે ઈમામ તથા ઈશ્વરી અવતાર ગણતા હતા. આ પોરો અને ખીજ પોરોના ઉપદેશની કૃતિ ધેલમીઓ જેવીજ હતી.

પીર શમસ નુરસતાગરના શિષ્યોમાંથી હતા. તેનું પ્રયત્ન યશસ્વી છે. તેણે કાશ્મીર અને પંજબમાં યોધ કર્યો હતો. કાશ્મીરના સિંધ્યા શુદ્ધ સિયા મતમાં આવ્યા હતા અને પંજબના જે અપુર્ણ હતા તે પાછળથી સુન્ની મતમાં મળ્યા હતા. આ ધર્મમત સ્વીકાપનારા તરફ સુન્નીઓની કરડી નજર હતી. તેઓ આ લોકો ઉપર બળ વાપરતા. સુન્ની મતમાં ન આવે તેને કાપી પણ નાંખતા તેથી આ સિયામત તેઓને છુપો રાખવો પડતો. બહારનો દેખાવ સુન્ની જેવો રાખતા, ક્રિયા આ સુન્ની રીત પ્રમાણે સુન્ની મુલ્લાંને હાથે કરાવવી પડતી.

પીર સદરદીને અપૂર્ણ સીખેલાઓને આગળ વધાર્યા અને છણાઓને નવા યોધ્યા. એના શિષ્યોની ગણના જ્ઞાનોમાં છત્રિશ કરોડની ખતાવી છે, કરોડ એ “ કુળ ” શબ્દનો અપભ્રંસ હશે.

એના પુત્ર કખીરદીન તેણે પણ સારો પ્રયાસ કર્યો. એના અદાર દીકરા હતા; એણે પોતાના ભાઈ તાજદીનને વસુલાતી કારભારી અને દીકરા રહેમતુલાશાહને પીર નીમ્યા હતા. સિંધના ખોળઓએ તાજદીન ઉપર દાનના પૈસા ઉચ્ચાપત કરવાનો આરોપ મુક્યો તેથી ખેદિત થઈ તેણે આત્મઘાત કર્યો હતો એમ કહેવાય છે. તે પછી પીર કખીરદીનના દિકરા ઈમામદીન સિંધમાં આવ્યા તેનું પણ ત્યાં અપમાન થયું તે આગાખાન

પાસે કેકમાં ગયા; ત્યાંથી પણ ના ઉમેદ થઈ ગુજરાતમાં જઈ પોતાના આવગા શિષ્યો બતાવ્યા તેની આમદાનીમાંથી તેના પીરાણાની દરગાહનું ખર્ચ અને તેના વંશજનેના નિર્વાહ ચાલે છે.

આ પીર પીર રહેમતુલાશાહનાં વંશજને પોતાની કન્યા આપી તેના દાનમાં શિષ્યો આપ્યા હતા તેઓને તેણે આગાખાન તરફ વાળી દીધા. એના વશજ મુસાકશાહની પીરતન તેના ભાઈ હસનપીર આગાખાનને સમજાવી લઈ લીધી; પણ મુસીદાની ઘણી સંખ્યા મુસાકશાહ તરફ રહી. જે એકલા મુસાકશાહને માનનારા થયા તે અધાપિ તેના રોજા અને વંશજને માને છે તથા કરભાર આપે છે.

આગા અબ્દશલુમના વખતમાં સિંધી ખોજ દરોહની ઝોળી કેકે લઈ ગયા. આગાખાને “ પંદોઆદ જવાંમરદી ” કિતાબ લખી આપી અને તેમાં લખેલી નશીઅતો પ્રમાણે અમલ કરવા ફરમાન કર્યું. એ કિતાબનું નામ પીરની ટીપમાં દાખલ થયું. આ પછી આગાખાનના કુટુંબીઓ પીર નીમાયા. તેથી હિંદ તરફ બોધનું કામ અટક્યું. શિષ્યો ઘટવા લાગ્યા તેથી પીર દાદુને ખિલાત મળી. એણે જુના શિષ્યોને ઈસલામ તરફ પગલાં ભરાવ્યાં અને નવા પણ બતાવ્યા, તેમના ઉપર પેટાંદના બાબ ડરાવ્યા. કર્ચ અને હાક્કારમાં ખોજને તે સિંધથી એ પીર લાવ્યા હતા; ત્યાંથી પછી તેઓ ઘણા પ્રદેશમાં પથરાયા હતા.

ખોજ શી રીતે થયા તે આખણે જાણ્યું; પણ સુન્નત ક્યારે કરવામાં આવી તે વિષે ખાસ આધાર મળતો નથી; પણ પીર શમસ અને પીર સદરદીનના વખતમાંજ સુન્નત થયેલી હોવી જોઈએ; કારણ કે સુન્ની લોકો તેઓને પોતાના તરફ

ખેંચતા હતા. અગર હિંદુ આકૃતિમાં હોતે તો તેમ બની શકતે નહિં.

હિંદુઓની મોટી સંખ્યા અપુર્ણ રહી ગઈ હતી તેથી ઘણા હિંદુઓ પાછા પોતપોતાના પંથોમાંજ રહી ગયા. કેટલાક અધવચ્ચ રહી ગયા. પીર ઈમામદીનના શિષ્યો કણુખી લોકો અધુરા રહ્યા. તેઓ ઈમામમેદી આવવાની વાત માને છે, કયામતના હિસાબ માને છે, તેઓનાં મુદ્દાં દટાય છે, તેઓ કરબલાની ખાક પાણીમાં પીંગળાવી પીએ છે, લખ્ત વખત દુવા પઢે છે; પણ મુખ્ય વાત જે સુન્નત તે થઈ નહિ, અને જાતિભેદ તોડ્યો નહિં. હવે તેમ થવાનો સંભવ નથી; પણ પાછા તેઓ હિંદુમાં મળી જાય એવો વધારે સંભવ જણાય છે. સ્વામીનારાયણના ધર્મ તેઓમાં પેઠા છે. વર્ષો વર્ષ તે વધારો કરે છે.

જે લોકો હિંદુ આકૃતિમાં છતાં જોખ પંથને માને છે તેને જોખ લોકો “ગુપ્તિ” કહે છે જેઓ લણાવેલ પાઠ વિસરી ગયા; પણ લજનો માત્ર રહી ગયાં. તેને નિઝાર પંથની કંઈ ખબર નથી. લજનો તેઓ ગાય છે તેમાં નિઝારને ઇશ્વરી અવતાર ગણે છે; પણ નિઝાર વિષે વધારે વાત તેઓ જાણતા નથી. લજનોમાં અલમુતગઢ અને અલીના અવતારની વાતો છે પણ અલમુતગઢ ક્યાં છે અને અલી કોણુ! એ વાતની તેઓને મુદ્દલ ખબર નથી. એવાં લજનો ત્રીજા ભાગમાં દાખલ કર્યા છે તે માતાપંથી હિંદુઓમાંથી જડ્યાં હતાં.

પીર દાદુ પછી એના વંશજને પીરતન મળી ન હતી; પણ વકાલત મળી હતી. પીર દાદુના વંશજને જોખ લોકો “ખાવા” કહે છે. એ લકખ તેઓના વડીલ હાસમ અથવા હુરીચંદ ને મળ્યો હતો તે કામનો મુખી હોવો જોઈએ. આગાખાને તે

ને “લાલા” કહી બોલાવેલ હશે તે ઉપરથી તેઓ “બાવા” કહેવાયા હશે. “લાલા” ફારશી શબ્દ છે તેના અર્થ “ બાવા ” થાય છે. આગાખાન હજી પણ તેઓને “ લાલા ” કહે છે. સિંધમાં “ બાબા ” કહે છે. “ બાબા ” તે પણ “ બાવા ” “ શાહના વિવાહ ” નામનાં જ્ઞાનમાં આ પ્રમાણે એક પાડછે. હરચંદ્ર હરચંદ્ર બાબો અચે.

સહસ્ત્ર ઘોડે તેંજ આવળાં.

પીર દાદુના વંશજ ખોળની જમાયતોમાંથી દાનના પૈસા એકડા કરી આગાખાનને તેમના રહેઠાણ ઉપર ધરાન મોકલતા હતા. તેઓના રહેઠાણને “ દરખાનું ” કહે છે; હાલ મુંબાઈમાં દરખાનું છે.

બાવા અલાદાદના વખતમાં પાંચમા ભાગનાં લેખાંના હુકમ આવ્યા હતા, તેના અમલમાં વાંધો પડ્યો હતો. કેટલાક મુરીદાએ તાબેદારી છોડી હતી. તેઓ સુન્ની મહંબમાં મળ્યા હતા. હાલ તેઓ કચ્છ અબડાસામાં છે અને સોનીના ધંધા કરે છે.

સંવત ૧૯૦૦ ની સાલમાં આગાશાહ હસનઅલી તરફથી તેમના ભત્રિજા આગા જફરખાન કચ્છ ભુજમાં આવ્યા તેથી કચ્છના બાવાની વકાલત બંધ પડી અને સંવત ૧૯૦૬ માં હાલાર ગયા ત્યારે હાલારમાં વસનાર બાવાની વકાલતનો કબજો લીધો.

આગા જફરખાન કચ્છના કેરા ગામમાં આવ્યા હતા અને ઘણા વખત ત્યાં રહ્યા હતા. મને યાદ છે કે, એક વખત ખાનામાં આવી ખોળ ભક્તોને ધર્મ વિષે સવાલો કર્યા. તેઓએ અવતારોની સમજણ આપી તેથી તે ઘણા ગુસ્સે થયા. તેણે

શરીયત પ્રમાણે વર્તવા તાકીદ કરી. ભક્તોનાં પોતાં જપ્ત કરી તેનો નાશ કરવા વિચાર જણાવ્યો; પણ કેરાના જીવેજની સિકારસ-થી તે પોતાં પાછાં મળ્યાં.

આગાશા હસનઅલીના ખાપ શાહ ખલીલદલા ઇરાનના કિરમાન જીલ્લાના ગવર્નર હતા તે પછી શાહ હસનઅલીએ તે જીલ્લો જીતી લીધો હતો તે ઇરાનની શાહજાદી પરણ્યા હતા. શાહજો તેનો અણખનાવ થતાં તેમને હિંદ તરફ આવવું પડ્યું. કાબુલની લડાઈમાં નામદાર અંગ્રેજ સરકારને મદદ આપવાથી સરકારમાં તેમની પ્રતિષ્ઠા થઈ હતી અને ત્રણ હજાર રૂપીઆનો દરમાયો કરી આપ્યો હતો.

આગાશાહ હસનઅલી સિંધમાં આવ્યા ત્યારે ઘણા દેશના ખિન્ન તેમનાં દર્શન માટે ત્યાં ગયા હતા; હું પણ મારા દાદા સાથે ત્યાં ગયો હતો, આ યાત્રાળુઓના નજરાણાથી તેમની પૈસાની તંગી મટી હતી. સંવત ૧૯૦૧ ની સાલમાં તેઓ કચ્છમાં આવ્યા હતા. કચ્છ દરબાર તરફથી તેમનો સારો સત્કાર થયો હતો. ખાવા ઉમેદઅલી વિગેરે જોડે હિસાબની તકરાર હતી તેના અંતે આણ્યો; પછી તેઓ મુખઈ સીધાવ્યા.

સંવત ૧૯૦૪ ની સાલમાં મસકતના ખિન્નઓમાં ટોટો જાણ્યો; ત્યાં બે પક્ષ થયાં. “ જાગણ હાલ્લઆણી ” નામનો ખિન્ન શુદ્ધ ઇસલામી ધર્મ ઉપર આવ્યો હતો તેણે શરીયત પ્રમાણે વર્તવા ખિન્નઓને સલાહ આપી. થોડા લોકોએ તેની સલાહ માની; પણ ઘણા સામે થયા. જ્યારે દશ મુખ્ય માણસો એના જવા મતના થયા ત્યારે તે તેઓએ ખાનાની પોથી. આ અને પુજનાં વાસણ દરિયામાં નાંખી દીધાં. એ પક્ષમાં વધારો થવા લાગ્યો. એમને મુલોહ ઉપર લાવવા આગા જાકર-

ખાનને મોકલવામાં આવ્યા હતા; પણ તેઓ સમજીતી ઉપર ન આવ્યા અને સામાં હથીઆર ઉડાવ્યાં તેથી તેમને કેદ અને દંડની શિક્ષા થઈ તોપણ હડયા નહિં. અંતે આગા જનકરખાન ને પાછું ફરવું પડ્યું. પછી તેમની સંખ્યા વધી, તેઓએ આ ગાખાનને માનવું છોડી દીધું, ખાનું કહાડી મસજીદ બંધાવી. તેઓની વસ્તી સુમારે ચારશો કુટુંબની છે તેમાં ચાર પાંચ કુટુંબો સુન્ની શિવાય સર્વ સીયાતનાશરી છે.

સંવત ૧૯૨૦ ની સાલમાં મુંબાઈના જોબઓમાં કજીઓ ઉડ્યો તેનું કારણ એમ હતું કે, આગાખાને એક લેખ તૈયાર કર્યો તેમાં જોબ લોકો સીયા છે; માટે સાદીગમીની ક્રિયા પણ તેમણે સીયામત પ્રમાણે કરવી ઇત્યાદિ લખ્યું. એ લખત ઉપર સહી કરવા હુકમ કરવામાં આવ્યો. જોબગલીવાળા શેડીઆઓ સામે થયા. આગા તરફવાળાએ જમાયતની મિલકત વાપરવા તેઓને અટકાવ કર્યો. શેડીઆઓએ કોર્ટમાં ફરીઆદ માંડી.

શેડીઆ તરફથી એવી તકરાર લેવામાં આવી કે, જોબ અસલ સુન્ની છે. સામેવાળા સીયા લેવાનું કહેતા હતા. જોબ શેડીઆ અહોનીશ ધંધા રોજગારમાં ગુથાએલા, ધર્મના વિષયમાં મન ઘાલેલું નહીં, જોબની જડ વિષે તેઓને માહિતી નહોતી. તેઓની સાદીગમીની ક્રિયાઓ સુન્ની મુદલા સુન્ની રીત પ્રમાણે કરતા તેથી તેઓ એમ ધારતા કે, તેઓ સુન્ની હતા પણ સુન્ની મુસલમાનોના ભયથી તેમને એમ કરવું પડ્યું હતું એ વાત જાણતા નહોતા.

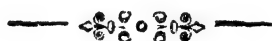
સંવત ૧૯૨૪ ની શાલમાં આ કેશનો ચુકાદો થયો તેમાં જોબમત સીયા ઈયો જેથી સુન્ની પક્ષવાળાઓનું હક્ક જમાયત-

ની મિલકત ઉપરથી ઉઠી ગયું. શેડીઆ પક્ષના ઘણા માણસો સીયા પક્ષમાં મળ્યા અને જમને તેમ કરવું ઠીક ન લાગ્યું તે સુન્નીમાં રહ્યા. તેમણે પોતાની જુદી મસજીદ બંધાવી અને કબરસ્તાન શાહે જુદી જમીન ખરીદ કરી. તેઓ શુમારે સો કુટુંબની સંખ્યા ગણાય છે. તેમનો આગેવાન શેડ અહમદ હુખીબ છે.

મુંબાઈમાં જ્યારે આ ઝઘડો ચાલતો હતો ત્યારે પુર્વે કહેલા લખતમાં કેટલોક વધારો કરી તેમાં લખતો બીજા માંતમાં પણ મોકલવામાં આવ્યાં હતાં. એવું એક લખત કચ્છમાં આવ્યું તેમાં સીયામત રાખવા ઉપરાંત અમુક કરો આગાખાનને આપવા લખેલું હતું તેમાં કચ્છના ખોળાઓએ સહીઓ કરી; પણ કેરાના ખોળાઓએ ના પાડી. તેઓએ એમ કહ્યું કે, અમે જે આપીએ છીએ તે ખુશીથી આપીએ છીએ; તે લખતમાં લખી સહી લેવાનું કારણ નથી. નામદારે આગાખાનના આહતીયા ઇસમાયલ બેગ અને કચ્છના ખોળાઓએ જુજ દરબારમાં કેરાના ખોળાઓ ઉપર ફરીઆદ માંડી તેમાં સદરહુ લખત ઉપર સહી કરવા કેરાના ખોળાઓને ફરજ પાડવી એવી માગણી કરી. આ કેશનો ચુકાદો સંવત ૧૯૨૦ ની સાલમાં થયો તેમાં એમ કહ્યું કે, ધર્મની બાબતમાં કોઈને કંઈ કરવાની ફરજ પાડી શકાય નહિં. સંવત ૧૯૨૩ ની સાલમાં નામદાર આગા અલીશાહ કચ્છમાં આવ્યા તેમણે પાછલા કલ્યાણી ચાલતી વિરક્ષતા શાંત કરાવી; પણ સંવત ૧૯૨૫ માં તેજ કલ્યાણનાં રહી ગયેલાં બીજા પાછાં ઉગ્યાં. કલ્યાણનું કંઈ કારણ હતું નહિં; માત્ર પાછલાજ દેશથી ઉભો થયો હતો તેની માણસોને રક્તે રક્તે સમજ પડવા લાગી જેથી સત્યતા તરફ

માણસોના મત વધતા ગયા. સંવત ૧૯૩૦ ની સાલમાં ના-
મદાર આગાશાહ હસનઅલીની હજુર એ કજીઆની સંધી
થઈ હતી.

હુમાણાં ખોળ લોકોનાં રહેઠાણના બે ભાગ થઈ શકે છે.
એક ઉત્તર અને બીજો દક્ષિણ. ઉત્તરમાં કાશ્મીર, લાહોર પં-
જાબ આદિ દેશોના ખોળ જેને આપણે જુના ખોળ કહી-
એ. તેઓના મોટો ભાગ શુદ્ધ સીયામત ઉપર છે. થોડા મુન્ની
હશે તેઓ પૈકી ઘણા લશ્કરી નાકરીમાં છે તેઓની સંખ્યા
કેટલી છે તેના એકસ આંકડો મળ્યો નથી; તોપણ શુમારે
પોણા લાખ માણસના અડસટો કરી શકાય છે. તેઓ નામદાર
ર આગાખાનને માનતા નથી. દક્ષિણ તરફના એટલે નવા ખો-
ળની સંખ્યા પણ શુમારે એટલીજ હશે. શેઠ ખલકાન દામા-
ણીએ આગાખાનના મુરીદામાં થાલાં વેચ્યાં હતાં તેની નોંધ
મને મળી છે તે ખોળ લોકોની સંખ્યાના વિચાર થવા સારૂ
અહીં ટાંક છું,

ખોળ લોકો.

૨૬૯૦૬ કાઠીઆવાડ	૭૨૫૩ કચ્છ
૫૩૯૩ સિંધ	૮૪૫૧ મુંબાઈ
૨૨૬૧ અમદાવાદ જિલ્લો	૧૮૭૨ વડોદરા જિલ્લો
૧૨૭૨ થાણા જિલ્લો	૩૩૯ સુરત જિલ્લો
૧૫૬ ખાનદેશ જિલ્લો	૨૫૦૦ જંગખાર જિલ્લો
૧૩૦ કલકત્તા જિલ્લો	૨૫૦ દમાણ, દીવ
૭૨૫ મકરાણ	

૧૭૫ કરબલા, શાહનઝકું, ૧૧૦૦ મસકત, ભારેન, ખંદર
 કાઝમીન અબાસ, મીના, લંગા,
 ૭૫ શહેર મકકલા, એડન કસમ વિગેરે

૫૯૪૮૫

૨૮૦૦ મુમના—ખેડવાયા ૪૫૦ મોચી-મુમના
 ૭૫૦ ગુજર-ગુપ્તિ ૧૫૦ સોની, લોહાર
 ૧૫૦૦ મુલતાની ૬૭૦૦ કાબુલી ખદકશાની
 ૯૦૦૦ અતલાઈ-ખોરાશાની ૨૧૩૫૦

૮૦૮૩૫

હવે આપણે નવા ખોજ વિષે બોલીશું. તેમની સંસારી સ્થિતિ સારી છે. તેઓ સર્વ તરેહના ધંધામાં ગુંથાએલા છે તેઓ ખેતી કરે છે. કસબના ધંધા કરે છે, વ્યાપાર કરે છે, મુંબાઈ અને જંગખારના ખોજઓએ વ્યાપારમાં દ્રવ્ય અને પ્રખ્યાતિ મેળવી છે. વ્યાપાર અર્થે તેઓ ચિન વિલાયત વિગેરે પૃથ્વીના સર્વ ભાગો ઉપર મુસાફરી કરે છે, વિદ્યામાં તેઓ ખીજી ઈસલામ કોમ કરતાં આગળ પગલાં ભરે છે, તેઓએ સોલીસીટર, વકીલ બેરીસ્ટર અને ડાક્ટરની પદ્ધતિ મેળવી છે તેમનામાં ખીજી એના વિદ્વાનો છે. સરકારમાં તેઓની સરસ આખર છે, તેઓમાં ઘણા “જસ્ટીસ આવ ધી પીસ” છે ઘણા કારપોરેશનના મેમ્બર છે, સ્ટેન્ડીંગ કમિટી પોર્ટ ટ્રસ્ટ અને લેજસ્લેટીવ કોન્સિલના મેમ્બરો પણ થએલા છે. મુંબાઈના શરીફના હુધા ઉપર પણ આવેલ અને સર નાઈટનો ખિતાબ પણ મેળવેલ.

ખોજ લોકો સુધરેલી રીત પ્રમાણે પરાપકારનાં કામો પાણુ કરે છે, તેઓએ આસ્પિટાલો સ્થાપી છે, દવાખાનાં કહાડ્યાં છે, સ્કુલો કરી છે, સેનેટેરીઅમ, મુસાફરખાનાં, ધર્મશાળાઓ બંધાવી છે, કુવા—તળાવ ખાણાવેલ છે, કલામે શરોફ અને અરબી ફારસી, હિંદી ઇલમ શીખવા મકતબો પાણુ સ્થાપી છે અને જુની રૂઢી પ્રમાણે સદાવરતો પાણુ કહાડ્યાં છે; કોણુ ક્યાં પરમાર્થનાં કામો કર્યાં તેની ટોપ જો બની શકશે તો આ લાગની છેવટ આપવામાં આવશે.

ખોજ પંથની લકિતની જગ્યાને “ ખાનુ ” કહે છે. જે જે ગામમાં ખોજની વસ્તી હોય તે તે ગામમાં અડકેક “ ખાનુ ” હોયજ. એક જમાયતની મંડળી હોય તેમાં એક મુખી, એક કાન મહીએ અને ગામના પ્રમાણમાં બે અથવા વધારે અમલદાર હોય. એ અમલદાર પૈકી કેટલાકને આગાખાન તરફથી “ વજીર ” ના ખિતાબની ખિલત મળે છે તેને “ વારસ ” કહે છે. આ મંડળી જેના તે ગામના પોતાના ન્યાતીલાના ન્યાતગીરીના કજીઆ ચુકવે છે તથા આગાખાનને હુદીઆ મોકલવા સારૂ દાન ના પૈસા વસુલ કરે છે તેને માટે કેટલીક રીતો બાંધેલી છે. તેમાં કેટલીક નિયમિત છે અને કેટલીક અનિયમિત છે. કેટલાક ખોજ કનાઈમાંથી દશમો હિસ્સો આપે છે, કેટલાક પેટાંદની રકમ વાર્ષિક આપે છે. સાદીગમીના ખર્ચ ઉપર ક્યાંક નવમો હિસ્સો લે છે અને ક્યાંક ઉધડ બાંધી છે એ શિવાય દસ્તખોસી, નજરાણા વિગેરે અનિયમિત ઉપજ ઘણી છે તમામ ખોજ કોમમાંથી વર્ષની રૂપીઆ પાંચ લાખથી પાણુ વધારે ઉપજ થતી હશે એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

આનામાં કેટલાક ખોજ બંદગી કરવા જાય છે, ત્યાં ચાર

દિશાએ બેસે છે અને પીર દાદુની બનાવેલી દુવા સવાર, સાં-
જ અને સુવા પહેલાં એમ ત્રણ વખત પઢે છે. દરેક ઈંદ,
આંદરાત, ચૈદમી રાત અને શુકરવારની રાતના ઘટસ્થાપના ક-
રે છે. એક પાટ માંડે છે તેના ઉપર ચીનીના પાણી મુકી
તેમાં પાણી નાંખે છે તેમાં કરબલાની ખાકીની ગોળી પાંગળાવે
છે તે ઉપર મંત્ર લાણી ક્રિયા કરનારની આજ્ઞા માગી એકઠા
થએલા લોકો કંઈ પૈસા મુકી પીએ છે. હિંદુ માતાપંથીના ઘટ-
પાટની રીતોમાં ફરકાર થઈ આ રીતી પ્રવૃત્ત થઈ છે.

ખોળ લોકો તસખી ફરવે છે ત્યારે “ શાહુપીર ” એ
મંત્ર લાણે છે “ શાહુ ” એટલે અલ્લા “ પીર ” એટલે રસુલ
એવી એ મંત્રની ગમજ છે. એના હેતુ કલમા નેવે છે. ખોળ
લોકોએ પોતાના “ શાહુ ” અને “ પીર ” ની પેઢીઓ નાં-
ધી રાખી છે તેનું પણ બંદગીમાં તેઓ સ્મરણ કરે છે; તેની
નાંધ નીચે આપુંછું,

શાહુની પેઢીઓ.

- ૧ મૈલાના અલો
- ૨ મૈલાના હુસેન
- ૩ મૈલાના ઝાએનલ—આબદીન
- ૪ મૈલાના મહુમદ—ખાકર
- ૫ મૈલાના બકર સાદક
- ૬ મૈલાના ઇસમાયલ
- ૭ મૈલાના મહુમદ
- ૮ મૈલાના સાદી તાએમ

- ૯ મૌલાના રઝીઅહમદ
 ૧૦ મૌલાના તકી અહમદ
 ૧૧ મૌલાના વફી અહમદ
 ૧૨ મૌલાના મેદી અબદુલા
 ૧૩ મૌલાના કાચેર
 ૧૪ મૌલાના મનસુર
 ૧૫ મૌલાના મુઈઝ
 ૧૬ મૌલાના અઝીઝ
 ૧૭ મૌલાના હાકેમ અલી
 ૧૮ મૌલાના જાહેર હસન
 ૧૯ મૌલાના મુસતનસર બિલ્લા
 ૨૦ મૌલાના નિઝાર
 ૨૧ મૌલાના હાદી
 ૨૨ મૌલાના મહુતદી
 ૨૩ મૌલાના કાહુર
 ૨૪ મૌલાના અલીઝિકરતલ સલામ
 ૨૫ મૌલાના ઉઝાઉદ્દીન—મહમદ
 ૨૬ મૌલાના રૂકનદીન ખુરશા
 ૨૭ મૌલાના શમસદીન—મહમદ
 ૨૮ મૌલાના અલ્લાઉદ્દીન
 ૨૯ મૌલાના કાસમશાહ
 ૩૦ મૌલાના ઈસલામશાહ
 ૩૧ મૌલાના સલામશાહ
 ૩૨ મૌલાના મુસતનસર બિલ્લા
 ૩૩ મૌલાના અબ્દ સલુમ

- ૩૪ મૌલાના ગરીબ મિરઝા
 ૩૫ મૌલાના મુરાદ મિરજાં
 ૩૬ મૌલાના બહાદુર અલી
 ૩૭ મૌલાના કલંદર અલી
 ૩૮ મૌલાના જુમ્લશિકારઅલી
 ૩૯ મૌલાના તુરધરઅલી
 ૪૦ મૌલાના નીઝારઅલી
 ૪૧ મૌલાના હસનઅલી
 ૪૨ મૌલાના અબુલ હસનઅલી
 ૪૩ મૌલાના અબદુલ કાશમઅલી
 ૪૪ મૌલાના ખલીલલાઅલી
 ૪૫ મૌલાના હસનઅલી
 ૪૬ મૌલાના અલીશાહ
 ૪૭ મૌલાના મહમદ સુલતાન.

ખોરોની પેઠી.

- ૧ પીર નખીમહમદ મુસ્તફા,
 ૨ પીર ઈમામહસન
 ૩ પીર કાસમશાહ
 ૪ પીર અહમદઅલી
 ૫ પીર સતગુરુગુરુ
 ૬ પીર ઈમામદીન
 ૭ પીર મહમદ મનસુર
 ૮ પીર ગાલબદીન

- ૯ પીર અબ્દુલઅઝીઝ
 ૧૦ પીર મુશતનશર ખિલા
 ૧૧ પીર અહમદ હાદી
 ૧૨ પીર કાસમશાહ
 ૧૩ પીર મહમદ
 ૧૪ પીર મહમુદ
 ૧૫ પીર મહોબદીન
 ૧૬ પીર ખાલકદીન
 ૧૭ પીર અબ્દુલ મુમન
 ૧૮ પીર ઈસલામદીન
 ૧૯ પીર સદ્લાઉદીન
 ૨૦ પીર શમશદીન
 ૨૧ પીર નશીરદીન
 ૨૨ પીર સાહેબદીન
 ૨૩ પીર સદરદીન
 ૨૪ પીર હુસનકબીરદીન
 ૨૫ પીર તાજદીન
 ૨૬ પીર “ પંદીઆદ જવાં મરદી”
 ૨૭ પીર હૈદર
 ૨૮ પીર અલ્લાઉદીન
 ૨૯ પીર કાસમશાહ
 ૩૦ પીર નશીર મહમદ
 ૩૧ પીર દાદુ
 ૩૨ પીર આગાહુસનશાહ
 ૩૩ પીર મહમદ

- ૩૪ પીર આગા અઝીજ
 ૩૫ પીર મેરાબેગ
 ૩૬ પીર આગા અલી અકબર
 ૩૭ પીર આગા અલી અરકર
 ૩૮ પીર હસન અલી
 ૩૯ પીર અબુલ કાસમઅલી
 ૪૦ પીર અબુલ હસનઅલી
 ૪૧ પીર બીબી કાતમત
 ૪૨ પીર આગા અલીશાહ
 ૪૩ પીર આગા મહુમદ સુલતાન

આગાખાનની પેઢીઓ અને પીરોની પેઢીઓના મુકાબલો કરીએ તો વખતની અનુકૂળતા જણાતી નથી. આ ગોઠવણુ પીર દાદુએ કરી હતી એમ કહેવાય છે તેમણે એવી ખારીકી ઉપર લક્ષ રાખ્યું નહીં હોય.

ખોળ લોકોના ધર્મ મત અને ધર્મ વર્તનમાં બહુ ગુચવાડો થઈ પડ્યો છે. કેટલાક લોકો ઉપર ખતાવ્યા પ્રમાણે કેટલીક હિંદુ જોવી ક્રિયા કરે છે અને કેટલીક ક્રિયામાં તો હિંદુ મુસલમાન ક્રિયાનું મિશ્રણ ખીચડો થયો છે, કેટલાક શુદ્ધ ઇસલામી ધર્મ પ્રમાણે વરતે છે, નિમાજ પઢે છે, રોજા રાખે છે, હજ અને કરબલાની ઝયારત કરે છે, કેટલાક બંને રીતમાં ચાલે છે, કેટલાક શુદ્ધ સીયા તનાશરી છે, કેટલાક હિંદુના વેદાંત મતમાં પેસી તેનાં પાંચાં લઈ બેઠા છે, કેટલાક એમ સમજે છે કે, ચોખ્ખી દરિયાંદ આપવાથી મુકિત મળશે, ધર્મનું કામ નહિં, કેટલાક તો મુઝાઈન એમ નિશ્ચય કયા કે, સદાચાર એજ

ખરો ધર્મ છે અને તેનું પરીણામ સારું છે, આ મતભેદ વડે હમેશાં કલ્યાણકાંક્ષા જરૂરી રહે છે અને તેનાં પરીણામ માણાં નીપજે છે.

હવે હું મારા જ્ઞાતિ બંધુઓ મત્તે નમ્રતાથી ઘોડી સુચના કરું છું. આ વૃતાંત ઉપરથી આપણા બાણવામાં આવ્યું કે, આ પણા ઉપદેશકોના ઉદ્દેશ આપણને હિંદુ ધર્મ ઉપરથી ખરોડી ઇસલામી સીધા ઇમામી ધર્મ ઉપર લાવવાનો હતો. તે પ્રમાણે તેઓએ ઘણું ખર્ચ અધુર કામ પુરૂં કર્યું હતું; મત્ર ઇસલામ ધર્મની પુર્ણ માહિતી આપાઈ શકી નહોતી તેથી અસમજણને લીધે મતભેદ અને કલ્યાણ પેદા થાય છે. એની સમાધાની માટે ખરો ઉપાય એજ છે કે, ઇસલામ ધર્મનાં ફરમાનોથી માહિત થતું અને શુદ્ધ ઇશલામી શરીયત પ્રમાણે વસ્તુનું એ પ્રમાણે એક મત થશે ત્યારેજ કલ્યાણકાંક્ષાનો અંત આવશે.

આપણે જાણ્યું કે, આપણને આપણા પીરોએ જે બોધ અને ક્રિયા બતાવ્યાં છે તે તો હિંદુ ધર્મમાંથી ઇસલામ ધર્મ માં લઈ જવાની યુક્તિ છે, જેમ એક ભુમિકામાંથી બીજી ભુમિકામાં જવું હોય અને વચ્ચેમાં દરીયા હોય તો તે ઉલ્લંઘન કરવા માટે જહાજની જરૂર પડે છે તેમ હિંદુ ધર્મથી ભુમિકામાંથી ઇસલામી ભુમિકા ઉપર આણવા યુક્તિ રૂપી જહાજ આપણા પીરોએ બનાવ્યું હતું. એ જહાજ વડે આપણને કિનારા ઉપર પહોંચાડ્યા. ઇસલામી ભુમિકા કોટલી-ક આપણને તેઓ બતાવી શક્યા હવે મંજૂલ પહોંચવું એ આપણું કામ છે.

હવે આપણને પીરોનાં બનાવેલાં સાધન પુસ્તકો ઉચ્ચાવવા-

ની આવશ્યકતા રહી નથી. હવે તો આપણને “કલામે શરીર” અને “હુદીસ” નો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. આપણે ઇસલામી ભુમિકા ઉપર પહોંચ્યા. હવે એ પહોંચ્યાડવાનાં સાધનરૂપી વહાણમાં ચડ ઉતર કરવાનો ઉપયોગ નથી; એટલુંજ નહિં, એમ કરવું જોખમ ભરેલું છે. એક કિનારો લેવો ચાગ્ય છે, યા મુસલમાન થવું યા હિંદુ થવું. જો હિંદુ ભુમિકા ઉપર પાછા જવું હોય તો પીરોએ બનાવેલાં પુસ્તકો રૂપી વહાણનો ખપ પડે; પણ હું નથી ધારતો કે, કોઈને પાછા હિંદુ ધર્મમાં જવાનું મન થતું હોય. અગર કોઈની ઇચ્છા તેમ કરવાની હોય તોપણ હવે તેમ બની શકે એમ નથી. હિંદુઓ હવે પોતાના ધર્મમાં જાતિભેદના કારણથી પેસવા દેવાના નથી; માટે એજ શ્રેષ્ઠ રસ્તો છે કે, હવે તો શુદ્ધ ઇસલામ મત ઉપર આવી જવું એમ કરવાથી દુનિયાં અને આકબતની સફળતા છે; નહિં તો પછી એક સાધુના નીચે બતાવેલા દાહરાની વલ્લે થશે.

કુહા—પરમ ધામ પહોતા નહિં, નહિં વૈકુંઠ નહિં વાસ;

અધવચમાં અટકી રહ્યા, સાધુ સુંદરદાસ.

આપણા પીરોના આ મહાશ્રમથી આપણે હિંદુનો ધર્મ છોડી મહમદીઅન ધર્મમાં આવ્યા તેથી આપણને ઘણા લાભ પ્રાપ્ત થયા છે. હિંદુઓના જ્ઞાતિભેદ આદિ અનેક વહેમી બંધનનાની બેડીઓ આપણા ધર્મગુરુઓએ તોડી આપણને મુક્ત કર્યા. આપણે હાલ જે ઘણી તરેહની સ્વતંત્રતા ભોગવીએ છીએ તે સર્વને માટે આપણે આપણા ધર્મગુરુઓના આભારી છીએ. આપણે અનેક કલ્પિત દેવ દેવીઓની મૂર્તિ બનાવી પુજતા અને વામભાર્ગની મલીન ક્રિયાઓ કરતા તેને બદલે આપણે આપણા ધર્મગુરુઓની કૃપાથી એક પુદ્ગલે માનનારા થ-

થા. આપણુ જો હિંદુ જાતિમાં હોતે તો આજ ચીન, વિલાયત-
દિ દુનિયાના ભાગો ઉપર મુસાફરીના લાભ થઈ શકતે નહિ.
હિંદુ તો મુસાફરી કરવામાં અટક નદી પાસે અટકી પડે છે.
એ વિષે સુધરેલા વિચારના જુરના રાજા માનસીંધે કીક
કહ્યું છે.

કુહા—સખી ભુમિ ગોપાળકી, વાગે અટકે કહા;

જાકે મનમે ખટ હયે, સોઈ અટકે રહા.

આ જમાનો સુધારાનો છે, રાજ્યનિતિ ન્યાયપુર્વક વર્તે છે
જેથી ધર્મ વિચારમાં કોઈ કોઈના ઉપર સત્તા ચલાવી શકતું
નથી. વિદ્યાના પ્રકાશ વધે છે જેથી સારાસારનું જ્ઞાન થાય
છે, સાર તરફ પગલાં ભરાય છે જમાનો પોતાનું કામ કરે છે.
ખોળ લોકોમાં પણ સુધારો આગળ પગલાં ભરે છે. હું મારા
અનુભવ ઉપરથી કહું છું કે, થોડાં વર્ષના અંતરમાં ખોળ લો-
કો સુધારામાં ઘણા આગળ વધ્યા છે, કેટલાક અસુક વિચારો
તેમના મનમાંથી દૂર થયા છે અને શુદ્ધ વિચારો તેમના લક્ષમાં
આવ્યા છે.

તેઓ હિંદુની ખાકી રહેલી રીતોને હવે તજે છે અને ઇસ-
લામી રીતોનું ગ્રહણ કરે છે. તેઓ અસલ મહોતના મસંગમાં
દશ અવતાર ઘરમાં બેસી ગાતા; પણ હાલ ખુલ્લા રસ્તા ઉ-
પર મોલુદ પઢાવે છે, ખાનામાં જાગૃણ કરતા તેને બદલે ઇ-
મામની ગમની મિજલસ તરફ ઘણાનું મન વળ્યું છે અને તે-
માં ઉમેરો થતો જાય છે. નિમાજ, રોજા આદિ શરીયતની ફ-
રજો પ્રત્યે તેમની પ્રીતિ વધે છે, પહેરવેશ સુધરે છે, પીતી-
માં પીતીઓના પહેરવેશ મોકર થયા છે, દાદી નહોતા રાખતા
તેમણુ રાખે છે. દાદી વગરના ખોળ હવે ભાગ્યે હાલમાં મ-

ળી સકે, ત્યાં પણ દાઢી રાખવાવિના ન ચાલે એવી માન્યતા થઈ છે. કચ્છના આથમણા ભાગમાં ચાંચાળી પાઘડીઓ મેં જોઈ હતી તે પણ ગુમ થઈ છે. ખોળ લોકોના નામોમાં ઘણા ફેર થયો છે. કચરા, પુંજ, કાનજી, શામજી એવાં નામો ને બદલે હવે અબજલા, રહેમતુલા, કરમચાલી, શેરચાલી એવાં નામો પસંદ કરવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે અમાર પેઢી પત્રક ઉવટ દાખલ કરેલ છે.

આવી રીતે કદરત પોતાનું કામ કરે છે, તેને અતુકળ થવું ચોખ્ખું છે. આપણને ઘણો શ્રમ કરવો પડે એમ નથી; માત્ર હિંદુની અને હિંદુ મિત્રાણ કેટલીક કૃતિ ચાલે છે તેજ તજવી જોઈએ અને સુધ્ધ ઇસલામી રશમો દાખલ કરવી જોઈએ. આપણાં ખાનાંઓમાં કેટલીક જગ્યાએ કિબલાનાં નિશાન છે અને કયાંક નથી. જ્યાં ન હોય ત્યાં કરવાં જોઈએ. હિંદુ મુસલમાની મિત્રાણ દુવાને બદલે નિમાજ પઢવી ઠીક છે. તસલીમાં “ શરહ પીર ” ને બદલે “લા એલા એલલલા મહમદ રસુલલ્લા ” એ કલમો પઢવો, કરબલાની પાક માટી પાણીમાં પીંગળાવી પીવી અથવા એમજ ખાવી તેમાં શરીયતની કંઈ હરકત ન હોય તો મને તો એ રીત ઠીક લાગે છે.

આપણા ધર્મગુરુઓએ કળશમાં અચોખ્ખ વસ્તુ વપરાતી તેના ત્યાગ કરાવી કરબલાની પાક માટી વપરાવી એ ઘણું ઉત્તમ કામ કર્યું. મારા જાણુવા પ્રમાણે સીયા લોકો કરબલાની પાક માટીનો ઉપયોગ કરે છે. સુફી ખાકને “ ખાકે સફ ” અને ખાકવાળા પાણીને “ આબેસફ ” કહે છે. આપણને પણ ઘટપાટને બદલે એ શબ્દો કહેવા જોઈએ. “ આબેસફ ” ઉપર હિંદુઓના અપભ્રંસ થઈ ગએલા મત્રો જાણુવા એ પણ ઠીક

નથી. માછલાં, કાચબા અને સુવરના અવતારોનાં ભજનો કરવાં એ પણ ડીક નથી.

આપણને આવી કૃતિ સંતાડવાને માટે જરૂર પડી હતી. ઇસલામ રત્ન સંતાડવાની કંઈ જરૂર નથી. આપણને હવે હિંદુની કડાકુટ ઘોડી એક અદલાને માનવાનું છે. અને તેમના રસુલ અને ઇમામોની પેરવી ગ્રહણ કરવાની છે.

આ સુધારો કરવા માટે મુખ્ય ફરજ આપણા મુરશદ સાહેબ અને જમાયતના આગેવાન ગ્રહરથોની છે. આપણા ધર્મ ગુરુઓ તરફથી આપણા પાક રસુલ અને માહાત્મા હજરતઅલી સાહેબ અને પાક ઇમામોની પેરવી પ્રમાણે વર્તવા મુરીદાને બોધ થવાની જરૂર છે. નિમાજ, રોજા, બંદગી આદિ ફરજો અને શરીયતના હુકમોના અમલ માટે હમેશ તેઓ સાહેબના તરફથી તાકીદ થવી જોઈએ, એમ કરવું એ મુરશદની ખાસ ફરજ છે. મુરશદ સાહેબની નહીંહત ઘણી અસરકારક થઈ પડશે. તેઓ સાહેબ તરફથી જેમ તેઓના વરીક્ષાએ મિસરમાં ધર્મ અને સંસારી કેળવણીને માટે મકતબો સ્થાપી હતી તેમ સ્થાપન થવી જોઈએ. જમાયતના આગેવાનોએ પણ આ કામમાં કમ્મર બાંધવી ચાગ્ય છે.

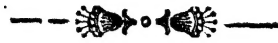
આમ થવાથી કલ્હા—કંકાસનો અંત આવશે, એકમતા થશે અને તેથી સુખશાંતિ પ્રાપ્ત થશે. “ કલ્હા ” એ શબ્દજ દુઃખસુચક છે એની વ્યાખ્યા બતાવવાની જરૂર નથી; પણ એથી માત્ર દુઃખ થઈને છેડો આવતો નથી; પણ એમાં મોટા જથ્થામાંથી જે છુટા પડે છે તે મુરશદની તબેદારી પણ તલ દે છે અથવા તજવાની તેમને ફરજ પડે છે તેનું કારણ એ કે, મુરશદ સાહેબને મોટા જથ્થાની તરફેણમાં રહેવું પડે

છે તેથી નાની સંખ્યા છુટો પડી જાય છે એવા દાખલા આપણે જોયા છે. એમ જો આલ્યા કરે તો કાળાંતરે મોટા જથ્થા નો પણ અંત આવી જાય. વખત પોતાનું કામ કરે છે તેને કોઈ અટકાવી શકે એમ નથી એટલે જોજી લોકો હવે ધંસલામ તરફ સ્વભાવીક રીતે વધે છે, જાણે જોજી લોકોને પુર્ણતામાં લાવવા અઢલાની ઈચ્છા હોય નહિ? કુદરતને અનુકળ થવું પડે એમ જો થશે તો સર્વ મુશ્કેલ સારિખની આણમાં રહી શકશે.

છેવટ એટલું જાણી આ વિષય બંધ કરું કે આ વિષયને માટે મને જે હકીકત મળી આવી તે મેં શુદ્ધ અંતઃકરણથી લખી છે અને મારા જ્ઞાતિ બંધુઓ તરફ ખરા પ્રેમભાવથી તેમનાં દુનિયાં અને આખરતના સુખને માટે જે વિચારો મારા મનમાં આવ્યા તે મેં દરજાવ્યા છે અને હું આશા રાખું કે, તે વિચારો સર્વને પસંદ થશે અને તે ઉપર લક્ષ આપશે. છેવટ મારા બંધુજનને એમ પણ વિનંતી કરું કે, મારા લખાણમાં કંઈ ભુલ કે દાષ માલમ પડે તો તે કૃપાદ્રિથી ક્ષમા કરશે.

શુદ્ધિ પત્રક.

પૃષ્ઠ.	આજ.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૬	૧૪	મુસલમાનને	મુસલમાનને
૯	૫	ફિસમુફીના	ફિલમુફીના
૭	૧૫	ઉપમાના	ઉપમાના
૯	૪	પંચમા ભત	પંચમ.ભુત
૯	૨૩	અનુમતિ	મત્યક્ષ અનુમતિ
૩૧	૨૨	ભતોનું	ભુતોનું
૩૩	૧૭	સંચિ	સંચિત્
૫૮	૧૪	આગામહમદ હસનલ હુસેનીએ બતાવેલ છે	આગામહમદ હસનલ હુ- સેનીના મુનશી મીરજાં- સાગરે બતાવેલ છે
૯૯	૨૦	ઉતાર તો લોકો	ઉતાર લોકો તો
૧૦૦	૪	તકદ	તાકદ
૧૦૧	૨૦	હુસનસભાએ	હુસનસભાએ
૧૨૩	૨૧	હતે	હતો.
૧૨૬	૧૨	ઇસલામી	ઇસમાયલી
૧૩૧	૧૨	અલેપોના	અલેપોના
૧૪૮	૧૪	નથરો	નાથરો
૧૫૫	૨૦	નીમ્યા	નમ્યા
૧૫૮	૨	ઇમામદીનને	ઇમામદીને
૧૫૮	૨૨	નરમહમદ	નૂરમહમદ
૧૫૮	૨૫	નરસતાગર	નૂરસતાગર

શુદ્ધિ પત્રક.

~~~~~

૧૫૯	૨૦	મળેલો	મળેલા
૧૭૩	૧૮	તરફ	તરફથી
૨૦૫	૬	નરજ	નૂરજ
૨૦૯	૭	ઈમામ	ઈમાન
૨૧૦	૮	ભણાં	ભણા
૨૩૪	૮	થોડા	થોડા
૨૩૪	૧૬	ખાખતમાં તે	ખાખતમાં
૨૩૫	૧૨	નોકર	નોકરે
૨૬૨	૨૪	કયા	કર્યા
૨૬૩	૮	અધરૂં	અધરૂં

